KERESZTES MIHÁLY

Napnyugtától napkeltéig

KOSSUTH

KERESZTES MIHÁLY

Napnyugtától napkeltéig

KERESZTES MIHÁLY

Napnyugtától... napkeltéig

KERESZTES MIHÁLY

Napnyugtától... napkeltéig

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ
1968

Visszaemlékezéseimben nem magamról, hanem élményeimről szeretnék számot adni, amelyeket a Tiszántúl egy darabján, a vagyontalan szegények között szereztem. Ezek az emberek egyik napról a másikra tengődtek, és a nélkölözés kínzó gondjai közben is tudtak küzdeni a vágyaikban, képzeletükben formálódó szabad és örömteli életért. A teljesség igénye nélkül beszélek róluk; úgy, ahogy közöttük élve megismertem őket.

Nagyszerű munkásemberek voltak. Olyanok, akik megértették a leghaladóbb társadalmi igazságokat, s azok megvalósításáért nemcsak harcoltak, de ha úgy adódott, szenvedtek is. Minden lehetséges helyen – szinte úton-útfélen – hirdették a szocialista, kommunista eszme igazságait.

A régi gondolkodás kérgei hovatovább megrepedeztek, és a szegényemberek tudatában mind jobban tért nyert a felismerés, hogy nem a gazdagok tartják el a szegényeket, hanem a dolgozók verejtékes munkájának elorzott gyümölcseiből élnek a gazdagok.

Az idők folyamán a haladó eszme mély gyökereket eresztett a mi vidékünkön, s ezt az úri gyűlölködés és elnyomás sem tudta soha kitépni a haladásért küzdő emberek szívéből.

E küzdelem tartalma, megjelenési formája még nem került feldolgozásra, így rejtett kincs maradt a történelemírás számára.

A munkásmozgalomnak ezek az értékei ott rejtőzködnek e küzdelemben részt vett és még élő emberek élménytarsolyában.

Ezért úgy érzem: kötelességem, hogy (ha fogyatékos íráskészséggel is) a saját élménytarsolyomat kiürítve és a másokéiba is bele-belenézve, az események leírásával adózzak e mozgalom emlékének.

Gyermekévek

Orosházán, a Kristóf és Társai téglagyárának egyik munkáslakásában születtem, 1902. január 15-én.

Apám sokat dolgozott, mégis nagyon keveset keresett, pedig hat gyermek eltartásáról, neveléséről kellett anyámmal együtt gondoskodnia. A mindennapi kenyérért – a munkalehetőségtől függően – a téglagyártás minden munkafolyamatában dolgozott. Volt téglavető, cserépvető, kihordó, behordó, sőt esetenként még tűzmester is. Mivel dédnagyapám, nagyapám is téglagyári munkás volt, ilyenformán apám is ismerte a téglagyári munka minden csínját-bínját.

A kubikoláshoz hasonlóan ez a munka is nagyon nehéz fizikai megterhelés. A tégla- és cseréppréseken kívül, minden munkafolyamatot emberi kéz végzett. A téglagyári munkások hátán az ing sohasem száradt meg.

A munkabérek viszont olyan alacsonyak voltak, hogy különösen a nagyobb létszámú családok még huzamosabb foglalkoztatás esetén sem gyűjthettek tartalékot. Emiatt a téglagyári munkások egy része – összefogás helyett – úgy próbált könnyíteni a helyzetén, hogy cserélgette munkaadóit. Úgy tettek, mintha egyik gyáros jobb lett volna, mint a másik.

Apámban is élhetett efféle tévhit, mert ő is hol az egyik, hol a másik helyen próbálgatta a jobbat keresni. Így kerültünk Körösladány, majd Csanádapáca községek téglagyárai-

ba. De apám csak nem találhatta meg a jobb keresetet, mert 1911-ben ismét visszatértünk Orosházára, a Szikoratéglagyárba. Ezen a helyen hamarosan jobban éreztem magam, mint az előzők bármelyikén. Itt sokkal több munkás dolgozott, és több volt a játszócimbora. Mint minden gyermek, nagyon szerettem játszani, de a játék mellett mind több időt töltöttem a katlankemencék környékén. Körkemence akkor még itt sem volt, és így az építőanyagok égetését három nagy katlankemence látta el. Ezek „gyomrát" hét ember folyamatosan tömte és ürítette: három behordó, három kihordó és egy rakodómunkás. Ilyen beosztásban dolgoztak reggeli szürkülettől este sötétedésig. Néha még esténként, lámpafénynél is folytatták a munkát. Darabbérben dolgoztak, és ezért minden percet szorgos munkával igyekeztek kitölteni, így „pipahuját" (rágyújtási szünetet) is igen ritkán tartottak.

Érdeklődésemet mégsem e szorgalom keltette fel – hiszen az egész gyárban hasonló iramban folyt a munka –, hanem az az esemény, amelynek ebédidők alatt tanúja lehettem. Ezek az emberek ebéd után nem hevertek le, hogy egyet szundítsanak, mint másutt a munkások, hanem a körbe rakott targoncákon ülve, a „soros" újságot vett elő, és fennhangon olvasott, a többi pedig – pipáján matatva vagy cigarettát sodorva – hallgatta. Aztán egy-egy érdekesebb rész után megbeszélték, megvitatták a hallottakat. E mozzanat számomra érdekes is, romantikus is volt, mivel hasonlóban eddig nem volt részem.

A felolvasásokat kezdetben távolabbról, majd napról napra közelebb merészkedve hallgattam végig. Egyszer csak arra eszméltem, hogy én is az emberek között ülök valamelyik targoncán, és hegyezem a fülem.

Senki sem szólt hozzám, mindenki úgy tett, mintha ott se

lennék. E mellőzés bántotta ugyan gyermeki önérzetem, de a felolvasások s még inkább a beszélgetések olyannyira vonzottak: továbbra is maradtam és hallgatóztam.

Jobbadán két újságból olvastak fel. Igen nagyon furdalt a kíváncsiság: miféle újságok ezek? Legalább a nagybetűket szerettem volna elolvasni. Cselhez folyamodtam. Az egyik felolvasás után úgy tettem, mintha távoznék, de vissza-visszamaradtam; a közelben ténferegtem, és feltűnés nélkül figyeltem, hová teszik az újságokat. Egyszer csak látom ám, hogy Csöntör Antal bácsi az újságokat hurkába csavarva, egy égetett téglamáglya felső sorának egyik hézagába dugja.

Nagy volt az örömöm. Némi kerülővel, a téglacsomók között bujkálva, feltűnés nélkül igyekeztem az újságokat rejtegető máglyarakáshoz. A lapok olyan magasan voltak, hogy nem értem el. Úgy segítettem magamon, hogy néhány téglát egymásra tettem – így pótolva növésbeli elmaradásom, hiszen harmadik elemista voltam –, sikerült is az újságok birtokába jutni. Letelepedtem egy alkalmas helyen, és elkezdtem az „újságolvasást". Az egyiken ez állt: „Világszabadság", a másikon: „Népszava". Miközben a betűket böngésztem, megszólalt valaki mellettem:

– Hogy megy az olvasás, fiam?

Hirtelen felnéztem, és megszeppenve láttam, hogy Németh András bácsi áll mellettem. Zavaromban bocsánatkérően kérdeztem:

– Ugye, András bácsi, nekem még nem szabad ezeket az újságokat olvasnom?

– Szabad azt, fiam! Miért ne volna szabad?

– Azért, mert én még gyerek vagyok . . .

– Úgy jó az, fiam, ha korán kezdi az ember az olvasást.

– Köszönöm, Németh bácsi, akkor én tovább olvasok – mondtam megvidámodva.

– Hanem azért nincs minden rendben, Miska fiam!

– Miért, Németh bácsi?

– Azért, mert az újságokat nem kérted, hanem elvetted! El is kérhetted volna.

– Nem mertem – mondtam szipogva.

– Eh . . . nem mertem, nem mertem, de elvenni, bezzeg, volt bátorságod?

Nem szóltam, csak egyre szipogtam.

– Tanuld meg, hogy először kérni kell – folytatta Németh bácsi. – Ha ezután nem teljesítik a kérésed, persze, a jogos kérésed, akkor harcolsz érte, de nem hagyod. Értesz engem, Miska?

– Értem, Németh bácsi.

– No, jó, hát akkor elmehetsz – engedett utamra, és utánam kiáltott:

– Harag aztán nincs! Gyere ezután is!

Mit is tehettem volna mást? Nagyon szerettem ezeket az embereket. A többiekhez viszonyítva kemény ítéletű, nyílt szívű, igazságos, jó emberek voltak.

Múltak az évek; értelmem is mind tágabbra nyiladozott. A felolvasások és beszélgetések tartalmából egyre többet értettem meg. Így lettek tanítóimmá, nevelőimmé a kemencemunkások.

A napi politikai események ismertetése mellett helyi példák segítségével igyekeztek megértetni velem a tőkés kizsákmányolás alapelemeit. Sokszor beszéltek a munkások szervezettségének fontosságáról és arról, hogy mennyire ellentétesek a munkások és a munkaadók érdekei.

A szemléltető oktatás mesterei voltak; nevelőmunkájuk révén sok-sok munkás és szegényparaszt jutott el az osztályöntudat emberi magaslatára. E képességek tették alkalmassá őket, hogy az orosházi munkásmozgalom élvonalában elismert vezetők legyenek.

1914 forró nyarán kitört az első imperialista háború. Ezt követően, az általános mozgósítás néhány évre elszakított tőlük.

Cselédsors... szolgasors

Az első világháború apámat is elragadta közülünk. Kenyérkereső nélkül maradtunk. Anyám nem tudta, mitévő legyen. Előre lehetett látni, hogy a hadisegély kevés lesz a héttagú család eltartásához. Ezért a háború első napjaiban anyám jött-ment: elfoglalták a család eltartásának gondjai.

Én meg kíváncsiságból többször kimentem a vasútállomásra, és bámultam a bevonuló embereket, a kétségbeesetten síró asszonyokat, az átvonuló katonai szerelvényeket.

Sok szomorú arcot láttam, és sok eszméletlenségig lerészegedett férfit, akik borgőzös hangon ordibálták:

„Megállj, megállj, kutya Szerbia!..."

Egyik napon, amikor a vasútállomásról hazaértem, anyám azzal fogadott: talált számomra munkát. Elállított egy tanyán lakó paraszthoz kanásznak. A közlés nagyon elkeserített. Nem az, hogy kenyérkereső munkát kellett vállalnom: ezt többé-kevésbé már beláttam, de a városban szerettem volna maradni; valamilyen kifutói állásról ábrándoztam. Dédelgetett álmaim közé tartozott, hogy ipari munkás legyek. Nagyon szerettem fúrni-faragni, egy-egy darab fából mindig kialakult valami a kezem között. A kemencemunkások is állandóan mondogatták: Miska, ipari munkás légy, azok szervezettebbek, ezért szabadabbak is. Kenyerük is nagyobb, mint a nincstelen földmunkásoké. Mindebbe nagyon beleéltem magam, ezért sújtott le annyira anyám bejelentése.

Másnap déltájon kocsival jött értem Pipis Illés gazda.

Nem volt már fiatal ember, és ahogy anyámmal elbeszélgetett, azt is megtudtam, nem is olyan gazdag, mint gondoltam. Kevés a saját földje, a nagyobbik rész bérelt. Hozzám is nagyon barátságos volt, megígérte: náluk jó dolgom lesz.

Nem mondhatom, hogy Pipisék rosszak voltak hozzám, de mindennap történt valami, ami éreztette velem: nem családtag, hanem cseléd vagyok. Az is nagyon bántotta az önérzetem, hogy az istállóban, barmok között, egy hitvány fekhelyen kellett aludnom. Éjjelre az istálló ajtaját becsukták, nehogy a véletlenül kiszabaduló állatok elcsatangoljanak. Az állati test párája, az alomszagú, álmosító meleg, a torokfojtogató ammónia hajnali két-három órára már szinte elviselhetetlenné vált. Előfordult, hogy reggel ötkor, amikor a gazda ébreszteni jött, künn talált az istállófal tövében egy rongypokrócba csavarva.

A további esztendőkben már „valódi orosházi zsírosparasztoknál" cselédeskedtem. Olyan helyeken, ahol nyáron hajnalban háromkor, télen pedig négykor volt az ébresztés. Azért pártoltam el a szegényebb gazdáktól, mert a gazdagabbak valamivel többet fizettek, és ez igen nyomós oknak számított a mi családunk helyzetében. Emellett társaság után is vágyódtam, több cseléd közé. Ezeken a helyeken, ha szót értettek egymással a cselédek, összetartásuk még bizonyos védelmet is nyújtott a gazda vagy családtagjai túlkapásai ellen.

A gazdák természetesnek tartották, hogy a cselédek az állatokkal együtt legyenek egész nap az istállóban. Az állatok itatásához használt bádogveder segítségével az udvaron levő jószágitató vályúban mosakodtunk. Külön vívmány volt, hogy hideg időben naponta egyszer a mosakodáshoz meleg vizet kaptunk. A rendszertelen tisztálkodás miatt a kezünk is kirepedezett, s ez igen nagy fájdalmat okozott. A

kézápoláshoz rendszeresebb szappanellátást és puhító vazelint kértünk. Mindezt csak hosszas huzavona után tudtuk a gazdától kicsikarni, méghozzá úgy, hogy egyszer kijelentettük: megyünk a főszolgabíróhoz, megmutatjuk a kezünket, és feljelentést teszünk. Már jó messzire jártunk, amikor a gazda kocsin utolért, s megígérte, hogy teljesíti kérésünket.

Az ilyen és hasonló esetek miatt olyan feszült volt a viszony köztünk és a gazda között, hogy az esztendő utolsó napján – Szilveszter délutánján –, amikor elköszöntünk, újabb évi szolgálatra egyikünket sem marasztalt.

Ezután még három évig voltam cseléd. Az utolsó évben, 1918-ban már „felvittem" kisbéresség ig.

A cselédéletben szerzett tapasztalatokat később a munkásmozgalmi munka során tudtam hasznosítani. A szorult helyzetükben hozzánk forduló cselédek az esetek többségében hatékony támogatást kaptak tőlünk.

Az első világháború alapjaiban rázkódtatta meg az emberek életét és változtatta meg a gondolkodásukat. Ennek hatásaként a háborúnak a polgári demokratikus forradalom vetett véget, amely eljutott a szocialista forradalomig. De az ezt követő ellenforradalmi korszak egy fikarcnyi változást sem hozott a cselédtartás rendszerében, a cselédek életében, hanem csak nehezítette azt.

A forradalom

Az októberi forradalom engem is kimozdított a tanyai életből. Akkori gazdám a szokástól eltérően – nyilván apám katonai szolgálata miatt – az év végéig járó béremet november derekán szó nélkül kifizette.

Amikor beértem a faluba, első dolgom volt, hogy apá-

mat meglátogassam. A forradalom első napjaiban került haza, és a november 4-én megalakult nemzetőrség tagja lett. Itt találtam rá, sok ismerős, mind apámhoz hasonló munkásemberek között.

Nap mint nap jártam-keltem a városban. Felkerestem azokat a helyeket, ahol naponta összejöttek az emberek és beszélgettek. A téma mindig ugyanaz volt: mi lesz, hogyan lesz ezután?

Ahogy visszaemlékszem, egy dolognak mindenki örült, a háború végének. Ez természetes volt, mert ki ezért, ki azért torkig volt már a háborúval. Másként sújtotta a szegény családokat és másként a gazdagokat, de a háború mindenki számára a létbizonytalanságot jelentette.

Az első világháborúban 1162 orosházi lakos vesztette életét, ezeknek a túlnyomó része szegényember volt, de a jobb módú családokat is érzékeny veszteség érte.

A Hercz-féle vendéglő nagyterme volt a földmunkások állandó gyülekező helye. Itt mindig sokan jöttek össze és politizáltak. A fő vitatéma a földreform volt. Teltek a napok és a hetek, de ebben az égető kérdésben nem történt semmiféle konkrét intézkedés, emiatt nőtt a türelmetlenség, és felütötte a fejét a kormányban ülő szociáldemokrata vezetőkkel szembeni bizalmatlanság.

A földmunkások szervezetének vezetői: Rajki Sándor, Németh András és mások nem is igyekeztek a kritikai szellem kibontakozását akadályozni. November végére a bizalmatlanság már az egész szociáldemokrata vezetőség iránt megnyilvánult. A Károlyi-kormány egészére vonatkozó bizalomról a miniszterelnök grófi származása miatt általában kezdetben sem lehetett beszélni.

Előítéleteik ellenére a földmunkások abban reménykedtek, hogy a szociáldemokrata miniszterek mégis rászorítják a kormányt egy kiadós földreform végrehajtására, és ezért

elsősorban őket tették felelőssé a földreformra vonatkozó intézkedések késedelmeskedéséért.

A nézetek alakulására nagy hatással voltak az időközben hazaérkezett orosz hadifoglyok, akikre mély hatást gyakoroltak a kommunista eszmék. Szívós és kemény vitatkozók voltak. Nem tűrték szótlanul a köldöknéző várakozást, a demobilizáló nézeteket.

November 24-én megalakult a Kommunisták Magyarországi Pártja, és a hír Orosházára is megérkezett. Nosza, rákapcsoltak a kommunista érzelmű erők:

Nem kell a Károlyi demokráciája!

Jöjjön a proletárforradalom!

Csináljuk azt, amit Oroszországban!

A Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulása után az addig látszólag egységes tömeg a különféle politikai irányzatok szerint kezdett csoportosulni.

Mint az emberek között sűrűn forgolódó fiatalembernek megdöbbentő volt a nézeteknek ez a gyors átalakulása, amely akkoriban olyan rövid idő alatt végbement a gondolkodó fejekben. Mint fiatal embernek érthetetlennek tűnt számomra, hogy komoly emberek, akik egyik nap még – mondjuk – Kunfi Zsigmondot éltették, másnap már szidták. Csak később értettem meg, hogy a gyorsan pergő politikai események idején ezek a jelenségek természetes folyamat következményei, és nem jellembeli fogyatékosságok.

E fejlődési folyamatot jellemzően tükrözi Görbics László „Szamuely elvtárs, jelentem" című visszaemlékezéséből a következő részlet:

„A Szociáldemokrata Párt elnöke voltam Orosházán, amikor kitört az őszirózsás forradalom. Városunkban már korábban is nagy erőt képviseltek a szervezett munkások, agrárproletárok. Súlyuknak megfelelően képviseltették magukat a Nemzeti Tanácsban, mégsem tudtunk változtatni a

rossz helyzeten. Munkaalkalom nem volt, munkanélkülisegélyből voltak kénytelenek szűkölködni azok, akik önhibájukon kívül nem nyertek szakmájukban elhelyezkedést.

A föld nélküliek nem kaptak munkanélküli-segélyt, így még rosszabb volt a helyzetük. Földet követeltek. Erre vonatkozóan azonban nem jött intézkedés. A munkások egyetértettek az agrárproletárok követelésével, és erről mind több szó esett a pártban.

Mint megyei tanácstag és a Szociáldemokrata Párt orosházi elnöke felszólaltam ezért Gyulán a megyei tanácsülésen, és a munkások megbízásából javasoltam, hogy vegyük el és osszuk fel az ezer holdakat. Parázs vita kerekedett felszólalásom után, s végül is leszavazták javaslatomat a még mindig a megyei tanácsban ülő virilisták. A Károlyi-kormány helyükön hagyta őket, ezért eleve képtelenség volt várni ettől a forradalomtól a gyökeres változást.

Ezt magyarázta a párton belül is mindenkinek Salgó Lajos, Garas Nándor, Zatykó Sándor és a köréjük csoportosult elvtársak, akik kommunistának vallották magukat. Bírálták a szociáldemokrata központi vezetőséget opportunista magatartásáért.

Én kötelességemnek véltem hivatalból védeni Buchingeréket, bár belül magam is tehetetlennek, határozatlannak láttam a párt vezetőségét. Együtt dolgoztunk Salgóékkal, és örömmel üdvözöltük március 21-ét."

Amikor 1919 februárjában a kommunista vezetőket Budapesten letartóztatták, ez nálunk is nagy felháborodást váltott ki a forradalmi tömegből. Ekkor már nem volt tanácsos, hogy bárki nyilvánosan mentegesse a szociáldemokrata vezetés hozzájárulását az említett ocsmánysághoz.

Később a Károlyi-kormány utasításai, mely szerint meg kell akadályozni a kommunista agitátorok működését, le

kell tartóztatni őket, nálunk süket fülekre találtak, nem akadt végrehajtójuk.

Emlékszem, egy március eleji napon a polgári iskola tornatermében nyilvános kommunista gyűlés volt. Előadójának – egy vidéki elvtársnak – a nevét már elfelejtettem, de az izzó hangulatú, jól sikerült gyűlés kitörölhetetlen nyomot hagyott bennem. A folyosón, a teremajtó közelében tartózkodott egy raj fegyveres nemzetőr, valamennyi mindvégig nagy tetszéssel kísérte a beszédet és a felszólalásokat. Ebben az időben már szinte teljes volt a kommunista befolyás a nemzetőrségben is.

Tovább egy lépéssel...

Végre megvalósult a munkások és szegényparasztok legforróbb vágya: 1919. március 21-én megalakult a Magyar Tanácsköztársaság!

Ezt az örvendetes történelmi tényt városunkban március 22-én, dobszó útján hozták a lakosság tudomására.

A város apraja-nagyja az utcákon csoportokba verődve tárgyalta a nagy eseményt, majd elindultak a város központja felé. Ahogy haladtak, úgy nőtt, dagadt az emberáradat.

Ezzel egy időben a nagyobb házak ablakain leengedték a redőnyöket...

A város főterén mint háborgó tenger hullámzott a nép. Vörös zászlók, piros kendők a férfiak, nők kezében. A nép zsibongása viharosan erősödött. Kisebb-nagyobb csoportok az Internacionálét énekelték, és lassan magukkal ragadták az egész tömeget.

Hirtelen három ember emelkedett ki a tömegből, és a zajt feszült figyelem váltotta fel. Bejelentették, hogy meg-

alakult a város új vezetősége, a direktórium. Elnöke: Görbics László, titkára: Szemenyei Pál, tagjai: Szabó Sándor, Rajki Sándor, Salgó Lajos, Csöntör Antal és dr. Klein Andor.

Az általános és nagy tetszésnyilvánítás után újabb bejelentés következett: a nemzetőrség egyhangúlag átalakult vörösőrszázaddá. Parancsnoka: Jakubik József ügyvédjelölt, tartalékos tiszt, parancsnokhelyettes: Menyhárt Zsigmond jegyzőgyakornok. A vörösőrszázad letette az esküt a proletárhatalomra.

Az ünneplő tömeg még egy ideig a főtéren tartózkodott, mintha még várt volna valamit. Pár perc múlva a direktórium elnökének alakja emelkedett ki a sokadalomból. Megköszönte a bizalmat, aztán a változásról, valamint a feladatokról beszélt, befejezésül pedig rendre, fegyelemre hívta fel a hallgatóságot, és távozásra szólított fel mindenkit. A tömeg lassan ritkulni kezdett, kisebb-nagyobb csoportok képződtek, így folyt tovább a beszélgetés. Hovatovább elnéptelenedett a tér, és a vörösőrök kettesével elindultak a városba, hogy védelmükbe vegyék a raktárakat és üzleteket. Erre az intézkedésre azért volt szükség, hogy elejét vegyék felelőtlen elemek garázdálkodásának.

Néhány nap múlva már mutatkoztak a direktórium tevékenységének jelei. Megkezdődtek a nagyszénási útkövezés földmunkálatai. Néhány száz földmunkás kapott itt munkát. A határban számos helyen lábon állt még a kukorica: a direktórium utasítására folytatódott a betakarítás.

Április 2-án megalakult a paraszttanács. Elnöke: Rajki Sándor, társelnökök: Győri József, Szalai István, jegyzők: Fejes Pál és Csöntör Antal. E társadalmi szervnek az volt a feladata, hogy a földreformot és a szövetkezetesítést előkészítse. Működése során a földigénylőket összeírta, és az egyházi birtokokat határozatilag kisajátította, többet ennél

nem mertek tenni. Mint annakelőtte, most is felülről várták az intézkedést, és nem ismerték fel, hogy az országos vezetőknek is – bizonyos esetekben – jól jönne, kapóra jönne egy kis alulról jövő kezdeményezés.

Ez a várakozó magatartás idézte elő az öntevékeny földfoglalási törekvések meghiúsítását is. Pedig továbbra is sok szó esett a földkérdésről. Már nemcsak általában beszéltek a földreformról, hanem a művelés, a birtoklás módjai is napirenden voltak. E viták során olyan paprikás hangulat alakult ki, hogy a vezetőknek csak nagynehezen sikerült megakadályozni az öntevékeny földfoglalást.

Ám valószínű, hogy a vezetők sem tudták volna visszatartani a földfoglalókat, ha az „egyéni" vagy „szövetkezeti" út közötti vita meg nem bontja azok egységét.

Ezeket a kérdéseket két népgyűlésen is megtárgyalták a földmunkások. Először a „Békés megyei Népszava" április 11-i számában megjelent „Alakítsunk termelőszövetkezeteket!", másodszor szintén e lapnak az április 17-i számában közzétett cikke alapján. Ez az utóbbi írás igen jó riport volt, a lap egyik munkatársának a Somogy megyei szövetkezetekkel kapcsolatban szerzett tapasztalatait tartalmazta. Az újságíró hosszan ismertette azokat a módszereket, amelyekkel a közép- és nagybirtokokat a termelőszövetkezetek kezelésébe vették minden felszereléssel együtt.

A somogyi tapasztalatok megismerése után szaporodott ugyan a szövetkezeteket pártolók száma, de a többség továbbra is a földosztás híve volt.

A Tanácsköztársaság első napjaiban jelent meg Orosházán a „Néperő" című napilap is, Garas Nándor szerkesztésében. Garas elvtárs kommunista újságíró volt, lelkesítő írásaival segítette a proletárdiktatúra ügyét a napi problémák megoldásában is.

E lap április 7-i számában olvashatjuk:

„Április 6-án délután 3 órakor nagy népgyűlés volt a községháza előtti téren. A gyűlés elnöke Rajki Sándor volt, előadó Várkonyi Béla, budapesti elvtárs.

A Forradalmi Kormányzótanács 26. számú rendeletével Orosházát a városok sorába emelte. Megelőző időkben is voltak törekvések a község lakosai részéről a várossá alakulás érdekében, de a gazdag parasztok maradi csökönyössége mindig megakadályozta. Féltek, hogy a várossá alakulás a fejlettebb városfejlesztést vonja maga után, és ez az adók növekedésével is járhat. Inkább továbbra is vállalták »az ország legnagyobb faluja« emlegetésével járó maradiság bélyegét..."

A Tanácsköztársaság, első napjainak nagy gondja mellett, Orosháza munkás- és földmunkásnépének harcos, haladó szellemét megbecsülve, Orosházát a városok sorába emelte.

Egymás után jöttek létre a forradalmi rend szervei. A törvényesség védelmére megalakult az orosházi forradalmi törvényszék.

Elnök Salgó Lajos, a vádbiztos Domokos István járásbíró lett, rajtuk kívül még hat tagja volt a törvényszéknek.

Rövid ideig tartó működése alatt egyetlen politikai bűneset sem történt. Munkája a gazdasági kártevők felelősségre vonásában merült ki.

Néhány példa a „Békés megyei Népszava" 1919. április 11., és 16-i számaiból:

„Orosházán a forradalmi törvényszék április 10-én hathónapi börtönre és 20 000 korona büntetésre ítélte Jávorcsik György téglagyár-tulajdonost, mert élelmiszert rejtegetett... Április 15-én lisztcsalásért – 135 kg – Lestyánszki Sándort két évi börtönre ítélte..."

Talán éppen ezzel magyarázható, hogy a forradalmi törvényszék tagjait az ellenforradalmi rendszer ugyan bíróság elé állította, de mivel ítéleteiket az érvényben levő háborús törvények alapján hozták, felmentették őket.

A napilapokban közhírré tették, hogy a járási munkástanács határozatának értelmében minden proletárcsalád átenged a lisztkészletéből egy kilogrammot a budapesti éhező elvtársaknak.

A munkásszolidaritás e szép példájának értékét még emeli az a körülmény is, hogy a határozatot hozó gyűlés résztvevőinek is nagyon szűkösen volt meg a mindennapi kenyere.

A tanácsrendszer Orosházán 36 napig élt. E rövid idő alatt jóformán össze sem tudta magát szedni, szervezeti alapjait sem tudta megteremteni, nemhogy nagyobb alkotásokra lett volna képes. Igyekezetét és munkáját a román bojárok katonai intervenciója alapvetően hátráltatta. E körülmény sok jó intézkedés elhalasztásának volt a forrása. Mindezek ellenére a proletárhatalom az utolsó órájáig szilárd volt, és nem szűnt meg a munkásszolidaritás cselekvő ereje lenni.

Április derekán az egész orosházi járásra kiterjedően megkezdődött a toborzás a Vörös Hadseregbe. A feladatot a járási toborzó bizottság látta el a 6. gyalogoshadosztály részére. Kezdetben vontatottan haladt a jelentkezés. Ebben nyilván része volt a négy és fél éves háborúnak is, meg annak a hamis hírnek, hogy a székely hadosztály tartja magát. Ez hamis illúziókat ébresztett az emberekben, úgy érezték, nincs is olyan nagy szükség rájuk.

Eleinte főleg a fiatalok jelentkeztek, csak amikor az intervenciós román csapatok már Gyulát és Békéscsabát is megszállással fenyegették, akkor mozdultak meg tömegesen az emberek.

Katonai felszerelés nem volt, emiatt a bevonulókat nem vetették be a románok elleni harcba, így a Tisza nyugati részén levő különböző városokba irányították őket. A lakosságot azzal nyugtatgatták, hogy a megszállás csak rövid és átmeneti lesz; a románokat a Tisza vonalánál megállítják, és a Vörös Hadsereg megszervezése és felszerelése után egy ellentámadással az ország keleti részét is felszabadítják.

Hogy hány vöröskatonát adott Orosháza, pontosan még ma sem tudjuk; csupán annyi ismeretes, hogy sokan vettek részt a proletárhatalom védelmében. Különben erre vonatkozóan a történetírók is ellentmondó számokat közölnek. A visszaemlékezések általában ezernyi résztvevőről tudnak.

A román megszállás előtti napok a város kiürítésével teltek el.

A hivatalos kiürítésre április 26-án került sor. Ezen a napon hagyták el a várost a direktórium tagjai és a vörösőrszázad is.

Apám az indulás előtt hazajött elbúcsúzni. Már napokkal előbb tervezgettem: megkérem, engedje meg, hogy én is bevonuljak. Most már nem lehetett tovább halogatni, előálltam kérésemmel. Apám megmagyarázta, a családdal kell maradnom, és megtiltotta, hogy jelentkezzem.

Elkísértem apámat a gyülekező helyre. A vörösőrszázad tagjai vendégoldalakkal felszerelt lovas kocsikon helyezkedtek el. Az egész úgy hatott, mintha aratni vagy csépelni mennének. A „Föl, vörösök, proletárok!" hangjai mellett indultak útnak. Én egyenesen a negyvennyolcas körbe siettem, a fiatalok gyülekező helyére. Több fiatal is volt hozzám hasonló helyzetben, arra vártunk, hogy a vörösőrszázad minél távolabb kerüljön. Három parasztkocsin helyezkedtünk el, és egy idő múlva mi is útra keltünk. A kocsisok is fiatalok, a fogattulajdonosok fiai voltak. A kocsik elé a legszebb lovakat fogták be, nehogy a románok kezére

jussanak. Maradjanak csak meg nekünk, hiszen úgyis hamarosan visszajövünk.

A lovak kocogtak, mi meg énekeltünk. A lakott részeken az útmenti házak előtt asszonyok, leányok álltak, és kötényük csücskével szemüket törölgetve integettek.

A nagymágocsi uradalmi földeken túl, az egyik kanyarban szekeret pillantottunk meg. Valami baja lehet, véltük gyanútlanul. Amikor a közelébe értünk, hát látjuk, hogy a jobb hátsó kereke összerogyott. Én a kocsioszlop elején a bakon ültem a kocsis mellett. Ahogy közelebb értünk a rokkant szekérhez egy katona ugrott a lovaink elé. Elkapta a jobbszélső ló zabláját, és én a katonában nem kis megszeppenéssel apámat ismertem fel.

– Na, fiatalember, leszállni! – mondta ellentmondást nem tűrő hangon.

Kicsit vonakodtam, de a tekintetéből nem olvashattam ki mást, mint a szavaiból. A többiek továbbmentek.

Amikor a közeli tanyából hozott kerékkel kicserélték a töröttet, apámék is tovább indultak. Még egy ideig néztem utánuk, majd apámnak tett ígéretemhez híven, gyalogszerrel baktattam visszafelé.

Késő este értem haza. Elmaradásom okát kíméletből anyámmal nem közöltem.

Másnap „senki földje" lett a város. A gazdag polgárok fogadó bizottságot szerveztek a román csapatok fogadására, s azok 1919. április 28-án délelőtt vonultak be a városba.

A következő hónapok a Vörös Hadsereg győzelmes visszatérésének várásában teltek el.

A Tanácsköztársaság leverésének a híre pedig a téli éjszaka dermedtségével ülte meg a szabadságra vágyó emberek szívét.

A megszállás alatt

A román megszállás 335 napja eseménytelen időszak volt nálunk, a munkásmozgalom szempontjából.

A mozgalom vezetői a Vörös Hadsereg különböző egységeinél mint kisebb-nagyobb beosztású parancsnokok, politikai biztosok tevékenykedtek. A vezetőkön kívül a munkásemberek nagy része is elmenekült a románok elől. Az orosházi vörösőrszázad karhatalmi feladatokat látott el a Dunántúlon. E zászlóalj politikai biztosa Görbics László volt. A többiek főleg a 6. gyalloghadosztályban teljesítettek szolgálatot, és részt vettek az északi hadjáratban, majd a Tisza mentén az augusztusi ellentámadásban.

Hősköltéményébe illő helytállásuk példáin később a munkásmozgalomban nagyon sokat nevelődtünk. Bebizonyították, hogy igaz szívvel akarták beváltani a távozásukkor tett ígéretet: „Ne féljetek, nemsokára visszajövünk! . . ."

Nem rajtuk múlott, hogy ez nem történhetett meg.

A megszállás első heteiben a románok a vezetők otthon maradt hozzátartozóit, családtagjait zaklatták. Az érdekelteknek meghatározott időközönként jelentkezniük kellett, vagy lakóhelyi ellenőrzésben volt részük. A visszatérőkre nézve szigorú jelentkezési és feljelentési kötelezettséget vezettek be.

A mozgalom vezetői közül csak Csapó Istvánné maradt vissza. A románok nem hurcolták el, „csak" huszonöt botbüntetést mértek rá, amit a végrehajtás során „elvétettek", és emiatt megismételtek. Szegény elvtársnő hosszú hónapokig ágyban fekvő beteg volt, és a verés következményeit sohasem heverte ki.

A város jómódú rétegeiben is ellenszenvet keltettek a bojár tiszteknek és csendőreiknek Csapónéval szemben alkalmazott bestiális módszerei.

A Tanácsköztársaság bukása után azok az elvtársak, akik nem estek fogságba, és a Tisza vonalához közelebb voltak, hazajöttek. A románok ellenőrzése fellazult, csak a hidakon állítottak őrséget. Ez a körülmény tette lehetővé, hogy – főleg éjjel –, a tiszai halászok csónakjaikban átszállítsák az ország keleti felébe igyekvő embereket. Eleinte az orosháziak is éjjel lopakodtak haza. Ebben az időben már nem a román parancsnokságon, hanem a városi rendőrségen kellett jelentkezni. A hazatérők egy részének volt esze, és nem jelentkezett; úgy viselkedtek, mintha el sem mentek volna.

Ha furcsán hangzik is, csupán néhány személyi civódásból eredő feljelentés történt.

Apám egy októbervégi éjszakán bujkálva, betegen érkezett meg a Dunántúlról. Ő sem jelentkezett. Még hónapokig őrizte az ágyat. A kezelőorvosa és a szomszédok is tudták, hogy hazajött, de senki sem jelentette fel. 1920. január 19-én bekövetkezett halálát hatóságilag is tudomásul vették. Május végén egy csendőrjárőr a kalocsai ügyészség elfogatási parancsával megjelent a lakásunkon. Csak ez után az eset után érdeklődött hivatalosan a város a jelentkezési kötelezettség elmulasztása miatt. Ekkor is megtette a magáét egy orvosi bizonyítvány.

A vezetők viszont hazaérkezésük után azonnal jelentkeztek, hogy a látszatát is elkerüljék: nem merik vállalni a felelősséget a forradalom alatti szereplésükért.

Kezdetben a mozgalom vezetői csak közvetett módon érintkeztek egymással. Ebben az időben csak egyetlen hely volt a városban, ahol a kisemberek összejöhettek: a Földművelők Egylete a Homok utcában. A Várkonyi-féle mozgalom idején alakították, és ők is tartották fenn. Igen tartalmas könyvtáruk volt. Az egylet tagjai javarészt idős emberek voltak; aktív politikai tevékenységet nem fejtettek ki, de klubszerű életet éltek, élénken politizáltak.

Mi, néhány fiatal, más lehetőség hiányában odaszoktunk; tagok lettünk, használtuk a könyvtárat, no meg hallgattuk az öregek beszélgetését.

Gyorsan szaporodott az egylet taglétszáma. Elsősorban olyanokból, akik a földmunkásszervezet törzsgárdájához tartoztak. Esetenként ipari munkások is megfordultak körünkben.

A munkásmozgalom vezetői ebben az időben tartózkodtak a nyilvános helyek látogatásától, és a Földművelők Egyletét üzenetek továbbítására használták fel.

Az ipari munkások többnyire az ipartestület vendéglőjében mint asztaltársaság jöttek össze.

Ily módon kezdtek kialakulni a munkásmozgalom új keretei.

Az újrakezdés útján

A román csapatok 1920. március 28-án, a délelőtti órákban hagyták el Orosházát. Hűvös márciusi nap volt. Csípős északnyugati szél lengetett néhány nemzetiszínű zászlót. Az eső épp hogy nem esett. Az ilyen időre mondja a falusi ember: lógatja az eső a lábát.

Lassan megtelt a tér jól öltözött emberekkel, diákokkal, lehettek vagy négyszázan. A városháza előtt felsorakozott a fogadó bizottság. Kis idő múlva a vasútállomás felől, a Fő utcán feltűntek az ide vezényelt darutollas magyar katonák Szabó Géza százados és Jankura András főhadnagy vezetésével. A századnyi katonát a fogadó bizottság köszöntötte. Az üdvözlésre a százados úr válaszolt. Katonás rövidségű, pattogó beszédet tartott. Foglalkozott a „felszabadulás" örömeivel, az „átkos bolsevizmussal", és beszédét azzal fejezte be: „Nem lesz többé tizenkilenc!"

A százados úrral mi, a forradalom hívei is egyetértet-

tünk. Azon a véleményen voltunk: a következő proletárdiktatúra nem bukhat meg!

A románok kivonulása után megélénkült a mozgalom. A vezetők többet mutatkoztak az utcán, elbeszélgettek az emberekkel.

Időközben a csendőrőrs is megérkezett a városba.

Az ellenforradalmi rendszer emberei néhány hétig a közigazgatás megszervezésével, társadalmi szervezeteik helyreállításával voltak elfoglalva. Egyik-másik elvtárs már abban reménykedett, hogy a forradalom alatti tevékenységük felett napirendre térnek.

Április 21-én elterjedt a hír a városban, hogy a munkásmozgalom helyi vezetőiből több személyt letartóztattak: Rajki Sándor, Nyári István, Dénes Ferenc, Nyári András, ifj. Nyári István, Csöntör Antal, Jakubik József, Menyhárt Zsigmond és Kiss Sándor elvtársakat.

Estefelé megérkezett Héjjas Iván egyik alakulata Orosházára, és tagjaik a kisbirtokosok székházában szállásolták el magukat. Érkezésük híre futótűzként terjedt el. A város lakóinak nagy része talpon volt. Izgatottan tárgyalták a lehetőségeket. Némelyek kis csomagokkal a kezükben felkészültek otthonuk elhagyására.

Csökkent a nyugtalanság amikor elterjedt, hogy néhány elvtárs sorra látogatja a gazdag polgárokat. Ennek tulajdonították, hogy szürkületkor a város polgárainak népes gyülekezete – többségében tekintélyes zsírosparaszt – felkereste a kisbirtokosok székházában elszállásolt terrorbandát, azzal a céllal, hogy távozásra kérjék őket. A rábeszélés módszereit illetően nem lehetnek kétségeink, mert reggel felé hangos kurjongatás szűrődött ki az utcára. A hívatlan vendégek még a délelőtt folyamán felpakoltak és eltávoztak. Később sem tértek vissza, és soha hasonló különítmény nem fordult meg a városban.

A letartóztatásban levőket a gyulai ügyészség fogházába kísérték be. Túlnyomó részük hamarosan szabadlábra került, és a több évi szabadságvesztésre ítéltek is – mint Görbics László és Németh András – büntetésük kisebb részének letöltése után, amnesztia révén szabadultak.

*

A szociáldemokrata pártszervezet Orosházán már 1920 elején megkezdte működését, de a hatóságoknak nem volt bejelentve. A helyiségekkel rendelkező társadalmi egyesületek és a vendéglősök annyira meg voltak félemlítve, hogy senki sem mert a pártszervezetnek helyet adni.

Így azután „zsebből" folyt a szervezeti élet, illegálisan működött a pártszervezet.

Bizalmi rendszert építettek ki. Minden bizalmihoz meghatározott számú párttag tartozott. Ez a szervezeti forma a mai pártcsoportokra hasonlított. Az új tagokat a csoport vette fel vagy utasította el, a felvételi norma alapján.

1921 derekán úgy alakult a helyzet, hogy a Negyvennyolcas Polgári Olvasókör vezetősége megemberelte magát, és bérbeadta egyik helyiségét a szociáldemokratáknak.

Ennek alapján 1921. július 2-án nyújtottuk be a működési engedélyre vonatkozó kérésünket a helyi rendőrhatóságnak, Rajki Sándor elnök és Szabó Sándor jegyző aláírásával. A beadványt a rendőrség helyi vezetője továbbította Békés vármegye alispánjának, aki fél évig halogatta a döntést. Ettől persze még működött a pártszervezet. Mivel az első bejelentéstől számított öt hónapig nem érkezett válasz; 1922. január 9-én újabb beadványt küldtünk közvetlenül az alispánhoz. A beadványban hivatkoztunk arra a tényre, hogy az Orosházi Szociáldemokrata Pártkör alapszabályát 157 292/1917 Bm szám alatt a belügyminiszter

1917. december hó 31-én jóváhagyta. Az alapszabályt ugyan nem tudtuk a beadványhoz mellékelni, mert a román megszállás alatt elveszett, de az engedélyezés számát megszereztük, és így azt közöltük az alispánnal. Nyomatékul a beadványhoz Rajki Sándor, mint a pártszervezet elnöke, az alábbi szövegű levelet mellékelte:

„Nagyságos Alispán Úr!

Mindenki előtt tudott dolog, hogy a kormány az ország újjáépítése ügyében megegyezett a szociáldemokrata munkásság vezetőivel. A kormány biztosította a munkásság gyülekezési és szervezkedési szabadságát, amire szükség van, mert minden ország bármely társadalmi rétege és osztálya csak úgy tud a kívülről jövő veszedelmeknek ellenállni, ha egységesen, szervezetten, és a társadalmi osztályok kibékülve állnak egymással szemben. Ennek a feltétele pedig az, ha az osztályokra egyformán méri a gyülekezés és szervezkedés szabadságát . . ."

Negyvenkét év elmúltával, amikor e levél a kezembe került, első gondolatom az volt: mit kapott volna ez az ember annak idején, ha tartalmát a vezetőség ismeri. Ebben az esetben természetesen az alispáni dossziéba nem kerül be: egyezség . . . osztálybéke . . . kívülről jövő veszedelem . . . és hasonló badarságok.

Micsoda ostoba nézetek! Az ember első pillanatban vonakodik, hogy elfogadja az aláírás hitelességét. Azután arra gondoltam; hová juthat valaki, ha elengedi harcostársai kezét?

A mellékelt levél felkelthette az alispán érdeklődését is, mert még az iktatás napján írásos jelentést tett a belügyminiszternek, és érdeklődött az egyezség tartalma miatt.

A belügyminisztérium válasza nem adott felvilágosítást e kényes kérdésről, de a többi között ezt írta:

„... Meg kell jegyeznem, hogy a mezőgazdasági munkások között e párt létesítésének és működésének előmozdítása egyáltalán nem kívánatos. *Tomcsányi* m. tanácsos."

Az alispán a pártszervezet működését hivatalosan mégis tudomásul vette. Ehhez véleményünk szerint semmi köze nem volt a korábban idézett levélnek. Érdekessége az, hogy írója a Bethlen–Peyer-paktumot már a születésétől kezdve ismerte, ennek ellenére, amíg Orosházán élt, mindvégig azok közé tartozott, akik cáfolták a paktum áruló jellegét.

1920 őszén újjáalakult Orosházán a Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetségének helyi csoportja is.

Vezetőségi tagjai voltak: Rajki Sándor, Gabnai István, Horváth József, Boros Sándor, Csöntör Antal, Dénes Lajos és Boros Ádám.

Kezdetben a Földművelő Egylet adott a szakszervezetnek helyiséget. A szakszervezet taglétszáma viszonylag kisebb volt, mint a szervezeten kívül levő földmunkásokra gyakorolt hatása. Tevékenységükkel megnyerték a földmunkások bizalmát. Különös figyelmet szenteltek a maximális munkabérek kiharcolására. A bérharcok során természetesen mód nyílott a politikai igazságok terjesztésére is.

A szervezett földmunkások ezen a téren is komoly segítséget kaptak az ipari dolgozóktól. Elsősorban azoktól, akik a földmunkásoknál kezdték mozgalmi életüket, és azoktól, akik mint cséplőmunkások részt vettek a földmunkások harcaiban.

A földmunkáscsoportot 1926 júliusában a hatóság feloszlatta, de tevékenységét befizetőhelyként tovább folytatta.

A járási mezőgazdasági munkabérmegállapító bizottságban harcos földmunkások foglaltak helyet: Boros Sándor, Horváth József, Németh András, Pór István és mások.

Ezek az emberek a bizottság ülése előtti napon felkeresték a munkaadók puhítható tagjait, és igyekeztek őket előre megnyerni. Sokszor hallhattuk tőlük: tudjátok, olyan ez a munkabér-história, mint a szépasszony, mindig foglalkozni kell vele. A munkabérrel is törődni kell a nap minden órájában, harcolni kell érte, hogy meg is őrizze, meg is javítsa az ember.

A munkásmozgalom harcos hétköznapjai

A munkásmozgalom újraszervezésének még a kezdetén is alig-alig voltunk, amikor 1920 júniusára, a stabilizációra törekvő ellenforradalmi rendszer kiírta a nemzetgyűlési választásokat.

Az ipari munkások, de még inkább a földmunkások sorai eléggé rendezetlenek voltak. Az ellenforradalom terrorja, de a Tanácsköztársaság sok, megoldatlan problémája is megnehezítette a munkásszervezetek újjáalakítását. A legnagyobb csalódást a földreform végrehajtásának elmaradása okozta.

A választások kiírásánál abban reménykedtünk, hogy a Szociáldemokrata Párt is állít jelöltet, és a választási harcok során, népgyűléseken, csoportos beszélgetések közben el tudjuk oszlatni a kételyeket.

Meglepetésünkre nem így történt. Amikor tudomásunkra jutott, hogy a párt sem nálunk, sem máshol nem állít jelöltet, sűrű káromkodás után azon gondolkodtunk: mi legyen most a teendőnk?

Az elvtársak közül többen javasolták: állítsunk helyi jelöltet, de a pártfegyelemre hivatkozva mindegyik jelölt elhárította a javaslatot.

Javában folyt a vita közöttünk, amikor a városba érke-

zett Csizmadia Sándor, mint a magyar nemzeti munkáspárt jelöltje.

Az eset úgy hatott, mint a villámcsapás, bár már értesültünk arról, hogy a Szociáldemokrata Párt és Csizmadia Sándor között kenyértörésre került a sor.

Többen indítványozták: nyilvánossan leplezzük le Csizmadia Sándort. Ezt más elvtársak – Rajki Sándorral az élen – ellenezték, és ellenvéleményüket azzal indokolták: várni kell addig, amíg a mozgalmunk jobban megerősödik. Rajkiéknak nem volt igazuk. Nem lett volna szabad várni Csizmadia leleplezésével, mivel kézenfekvő volt, hogy orosházi származását kihasználva fellép a választáson.

Csizmadia Sándor az orosházi agrárproletárok soraiból származott. Úgy látszott, igen okos ember, és egy ideig valóban remekül verekedett a szegényemberek érdekeiért. Annak köszönhette, hogy nagyon népszerű lett; nemcsak az orosháziak, hanem a környékbeliek is szerették. Bizalmukkal később bitangul visszaélt. Az idők folyamán politikai szempontból úgy elzüllött, hogy a Tanácsköztársaság bukása után ellenforradalmi pártot szervezett. Pártja vezetésére maga köré gyűjtötte az ellenforradalom olyan politikai kalandorait, mint dr. Dénes István, Laskai Imre, Rázsonyi Papp Gedeon és mások.

A választásnál szinte semmit nem tudtunk tenni Csizmadia Sándor ellensúlyozására. Programbeszéde merő demagógia volt, hemzsegett az olcsó és hangzatos közhelyektől, de szavait a több ezres tömeg mindvégig zajos tetszéssel kísérte. A hallgatóság perifériáin körülbelül harminc főből álló csoport igyekezett a programbeszédet megzavarni, a hangulatot visszájára fordítani, de ez a tömeg magatartása miatt nem sikerült.

Mindezek után Csizmadia Sándor a szavazás napján két ellenfelét, Németh Pál keresztény kisgazda és földműves

párti és Csizmadia András kormánypárti jelöltet szinte lehengerelte.

A választást követő időben Csizmadia Sándorral az történt, hogy közvetlen munkatársai ellene fordultak, és addig folytatták a konc feletti torzsalkodást, marakodást, amíg vezérüket, mint valami feleslegessé vált holmit, ki nem dobták maguk közül. Nyilvánvaló, hogy Csizmadia Sándor közreműködésére a magyar nemzeti munkáspártban csak a bemelegítéshez volt szükség, azon túl már nem. A párt távolabbi programjába Csizmadia múltja nem illett bele. Előttük is világos lehetett, hogy árulása előbb vagy utóbb lelepleződik a földmunkások előtt, és elfordulnak tőle. Ez pedig a párt további politikai törekvéseit veszélyeztette volna.

Csizmadia Sándor kiakolbólítása után, 1921-ben új pártot, a Magyarországi Földműves és Munkáspártot hozták létre. Országos vezetője dr. Dénes István budapesti ügyvéd lett. A párt elnevezését az idők folyamán több esetben is megváltoztatták anélkül, hogy „eredeti szerepén" változtattak volna, lényege mindig egy maradt: a parasztfogás.

Ez a párt a földkérdést állította agitációja homlokterébe. A vezetők a parasztok természetes földéhségét, jogos igényét használták fel személyes politikai céljaik elérésére. A földkérdés mellett a szociális demagógiától sem riadtak vissza. Megnyergelték a földmunkások csalódottságát, amelyet a két előző forradalom után a földkérdés megoldatlansága keltett bennük.

A helyzetet még súlyosbította, hogy a Szociáldemokrata Párt vezetősége a földkérdést ebben az időben is elhanyagolta, sőt még a földmunkások és a kisbirtokosok szervezéséről is lemondott.

Az illegálisan működő Kommunista Párt pedig még nem tudott átfogó szervezőerőként fellépni.

Így a vidéken élő, forradalmi érzelmű szocialisták és

kommunisták magukra maradva vívták sok áldozattal járó harcukat az ellenforradalmi rendszer elnyomásával szemben.

A dr. Dénes István-féle mozgalom lényegét maga Dénes leplezte le „A földreform Magyarországon és a földreform jelentősége" című könyvében. Minden értelmes politikai érzékkel bíró olvasó láthatta, hogy a szerző nem ad választ több fontos kérdésre:

Milyen birtokhatáron felül legyen a föld feloszthatő?

A juttatott földért mennyi a megváltási ár?

S hallgatott a földreform lebonyolításának kérdéseiről is.

A földet követelő radikális hang mögött csupán olcsó népszerűség-hajhászás húzódott meg.

Sokat viaskodtunk Dénes Istvánnal, akinek eltökélt szándéka volt, hogy a mi vidékünkön a földmunkástömegeket kivonja a szocialista befolyás alól. Mesterkedése néhány évig eredményes is volt, és ha hozzátesszük, hogy tényke dése az ellenforradalmi rendszer stabilizációs időszakára esik, nyilvánvaló, hogy az uralkodó osztálynak értékes szolgálatokat tett.

Az első időben Orosházán is voltak elvtársak, mégpedig aggasztóan sokan, akik kételkedtek Csizmadia Sándor árulásában. Ilyenformán kedvezőek voltak a feltételek a Dénes-féle párt helyi szervezetének megalakulásához. Dénesék éltek is a lehetőségekkel: 1921-ben megalakították szervezetüket. Kezdetben több százan csatlakoztak hozzájuk. Sajnálatos módon néhány tucat olyan földmunkás is, akik korábban hosszabb időn át a szocialista mozgalomhoz tartoztak.

Mi sem voltunk restek. Minden célravezetőnek látszó eszközt felhasználtunk, hogy a Csizmadia Sándor körüli illúziókat szétromboljuk. Jellemző, hogy Orosházán az ipari munkások ismerték fel legkorábban Csizmadia árulását.

Dr. Dénes István nem volt olyan népszerű az orosházi földmunkások körében, mint Csizmadia Sándor, csupán az ő népszerűségén, majd annak roncsain élősködött, míg végképpen le nem süllyedt a „korpaegylet" színvonalára. Ebben nekünk is részünk volt, mert mindent megtettünk, hogy a Dénes-párt helyi szervezetéről leválasszuk a mozgalmi szempontból értékes embereket. Akciónk sikerrel járt, bár a Déneséktől elpártolt emberek egy része nálunk sem aktivizálódott, hanem visszavonult, és elmerült a közönyösek táborában.

Az érzékeny veszteségek miatt és, hogy a közvélemény figyelmét kissé magukra tereljék, olyan trükkhöz folyamodtak, amely semmiképp sem volt összeegyeztethető egy párt tevékenységével. 1923-ban, valahonnan sugalmazott biztatás alapján korpaigényléseket kezdtek összeírni. Mivel takarmányhiány volt, a kisemberek malacainak is jól jött volna egy kis korpa, ezért számos érdekelt, mármint malactulajdonos, jelentkezett igényével, és a kilátásba helyezett korpa árát be is fizették. Telt, múlt az idő, de a korpa késett, egyre késett. Hamarosan kiderült, hogy korpa, bizony, nem is lesz. A becsapottak felzúdultak, akkor vissza a korpa árát! Igen ám, de ezzel is baj volt.

No, egy szó, mint száz, ebből a kóklerségből adódott a Dénes-pártot megbélyegző elnevezés: „korpaegylet". Nyilván ez a megszégyenülés is hozzájárult a párt szervezeti széthullásához, elhalásához.

Hatósági nyomás a munkásmozgalomra

A helyi munkásmozgalomra igen erős hatósági nyomás nehezedett. Nemcsak a szociáldemokrata pártszervezet, de még a szakszervezetek vezetőségi üléseit is kötelező volt be-

jelenteni, s mindig számolnunk kellett a hatósági kiküldött megjelenésével. Emiatt ezek az ülések csak formálisak voltak. A komoly kérdéseket általában a vezetőségi üléseken kívül tárgyaltuk meg.

A bejelentett ülésre is rendszeresen összeállítottuk a napirendi pontokat, főleg adminisztratív problémákat: tagdíjfizetés, pénztári elszámolás, egyes munkaügyi kérdések stb. Emellett mindig szőnyegre került néhány anekdota is, ezekhez az esetenként jelenlevő „hekus" is hozzáragasztotta nem túlságosan szellemdús megjegyzéseit.

A hatósági ellenőrzés mértékét jellemzi a helyi rendőrség vezetőjének 1922. november 24-én kelt bizalmas jelentése.

„... A Szociáldemokrata Párt vezetői, különösen Rajki Sándor és Tóth István állandó megfigyelés alatt állnak, s működésüket éber figyelemmel kísérjük. A szakszervezeti helyiségeket naponta ellenőrizzük ..."

Ha a hatóság a politikai gyűléseket – a helyi vezetők szívós és hosszadalmas közbenjárása eredményeként – nagy ritkán engedélyezte is, megtartásukat mindig zárt helyiséghez kötötte. Sok nehézséget okozott a gyűlésekre alkalmas helyiség hiánya is. A ház- és ingatlantulajdonosok ugyanis a megfelelő termeiket nagyon nehezen adták bérbe gyűléseink céljaira, nyilvánvalóan hatósági figyelmeztetésre. A rendőri nyomás tehát közvetve is megnehezítette a mozgalom fejlődését.

Ilyen körülmények között törvényszerű volt, hogy mozgalmunk vezetői a legbátrabb, leghelytállóbb személyek lettek.

Példamutató magatartásuk nemcsak a mozgalomban részt vevő emberekre, de a mozgalmon kívüliekre is hatott.

A munkásmozgalom mindennek ellenére tovább fejlődött.

Helytállásunk eredményeként 1924–1925-ben már igen élénk, pezsgő szakszervezeti élet folyt az építők, földmunkások, bőripariak, fások, szabómunkások, vasasok és az élelmezési munkások helyi csoportjaiban. A nyomdászok befizetőhelyük keretei között működtek. Ebben az időben Orosházán mintegy 600–800 szervezett munkás élt, a szakszervezeteket egy szakszervezeti bizottság fogta össze. Noha a szakszervezetek is végeztek politikai munkát, mégis ennek a tevékenységnek a gazdája több-kevesebb sikerrel a szociáldemokrata pártszervezet volt. Itt jelentős számban találhattunk nem szervezett munkásokat és más kis egzisztenciájú embereket is. A szervezett munkások között sem volt mindenki párttag. A szakszervezeti tagsággal járó közvetett tagság útján gyakorolták pártszervezeti jogaikat.

Az adott helyzetben egy mezővárosban ekkora szervezett erő igen fontos politikai tényezőt jelentett. Hogy mennyire így volt, ennek csak azok a hajdani munkáltatók volnának a megmondhatói, akik ezzel az erővel nagyon sokszor kénytelenek voltak megütközni. Sok gondot okozott a helyi mozgalom vezetőinek azonban, hogy a gazdasági harcokban olyan ütőképesnek bizonyult mozgalom politikai vonatkozásban egyáltalán nem mutatott ilyen egységet. A különféle politikai nézetek közötti harcot a Bethlen–Peyer-paktum a végsőkig kiélezte. A mozgalom haladóbb erői nagyon elítélték e paktumot, mert a Szociáldemokrata Párt akkori központi vezetői többek között közösséget vállaltak a polgári osztályokkal az ellenforradalmi rendszer gazdasági stabilizálása érdekében. Ez gyakorlatilag a bérharcról való lemondást jelentette. Nagyon érzékenyen érintette a mi vidé-

künkön a falusi szegénységet az, hogy lemondtak a mezőgazdasági munkások szervezéséről, a szociális helyzetükkel való foglalkozásról, s a földrefomról sem esett többé szó. A politikai kérdések a mozgalomban részt vevőket három csoportra osztották.

Az egyik a szakszervezeti ellenzék nézeteit képviselte. A szakszervezeti ellenzékből nőtt ki később a Magyar Szocialista Munkáspárt.

Egy másik csoport szerint az ellenzéki mozgalmat olyan irányban kell fejleszteni, hogy az áruló és opportunista vezetést egy becsületes, harcos szociáldemokrata irányítás váltsa fel.

A harmadik csoporthoz azok tartoztak, akik a paktum áruló jellegét kézzel-lábbal igyekeztek cáfolni.

Ez az ideológiai harc, szerencsénkre, a munkásmozgalom ütőképességét nem gyengítette. Pozitív jelenségnek mondhatjuk azt is, hogy a viták – néhány esettől eltekintve – nem váltak személyi gyűlölködéssé. Ehhez még hozzá kell tennem: az effajta szabad vita a helyi mozgalomban hagyományokon alapult, és nem hatott károsan a mozgalom erejére.

1922 derekán kezdtek az emberek a paktumról pusmogni. Az orosházi ipari munkások közül – főleg építőmunkások – elég sokan dolgoztak Budapesten. Időközönként hazajöttek, és hozták a frissebbnél frissebb híreket, alkalomadtán sajtótermékeket is. Ezek között sokszorosított anyagok is voltak, és ezúton értesültünk a paktumról is.

Eleinte az emberek nagy része nem adott hitelt az erről szóló híresztelésnek. Az ellenforradalmi rendszer mesterkedésének tartották, amellyel az aláásni, megrendíteni igyekszik a mozgalmi emberekben a központi vezetés iránti bizalmat, hogy aztán szétverje magát a mozgalmat.

Igen ám, de a hírek makacsul tartották magukat, és min-

dig újabb meg újabb részletekkel gazdagodtak. A sajtótermékeket továbbra is megkaptuk. Legsűrűbben az „Építőmunkás Ellenzék" és a „Fás Ellenzék" érkezett hozzánk.

Mindinkább szaporodtak a mozgalomban azok, akik részben vagy egészben már hittek a híreknek. E sajtótermékek olvasótábora is szélesedett, nem kis mértékben a mi közreműködésünk hatására. Elég sűrűn látogatták központi kiküldöttek a szakszervezetek taggyűléseit. A szakmai természetű kérdések megbeszélése után mindig rátértek az „ellenzék rágalmaira", s mi aszerint osztályoztuk őket, ki hogyan tárgyalta e kérdést.

Ez igen, ez rendes ember, mondtuk arra, aki bő részletességgel ismertette a „rágalmakat" s beérte nyúlfarknyi cáfolattal. Az olyan előadót pedig, aki alig foglalkozott az ellenzék „rágalmaival", nem merült bele részletezésükbe, hanem cáfolat helyett durván mocskolódott, „piszok embernek" tituláltuk.

Eleinte még csak vitatkoztunk ezekkel a silány alakokkal, de egyik-másik helyen úgy elfajultak e viták, beláttuk: értelmetlenek, ésszerűtlenek. Meggyőzésük reménytelennek látszott, s csak a központ retorzióját vontuk volna magunkra. Ezért aztán a nem szívesen fogadott előadókat meghallgattuk, de vitába már nem szálltunk velük. Egyiket-másikat még a vasútállomásra sem kísértük ki, egyszerűen „nem értünk rá".

A mozgalomban ebben az időszakban egyre inkább azok a fiatal elvtársak kerültek előtérbe, akik az ellenforradalmi rendszer idején váltak a mozgalom tevékeny tagjaivá. Nemcsak ifjonti hevüknek és lendületüknek köszönhették ezt, hanem annak is, hogy önképzésükkel sokkal többet foglalkozhattak, mint elődeik. Gyorsabban és helyesebben igazodtak el a napi problémák között. Előtérbe kerülésüket az is siettette, hogy a mozgalom idősebb vezető emberei már

elfáradtak, nem nagyon ragaszkodtak a közszerepléshez. A cselekvés előtti túlzott latolgatás és fontolgatás már nem felelt meg a mozgalmi munka új tempójának.

Sokszor előfordult egyik vagy másik szakszervezetben, hogy az idősebb elvtársak biztatták a fiatalokat, csak tanuljanak, hogy minél előbb átvehessék a helyüket.

Dicséretükre legyen mondva, amikor arra sor került, odaadóan támogatták a fiatal vezetőket nehéz munkájukban.

Az ellenzéki mozgalom csúcspontján, 1925 májusában majdnem végzetes baleset ért bennünket. Egy nagy halom nyomtatvány érkezett hozzánk. A nyomtatvány a Szociáldemokrata Párt „Magyarország öntudatos munkásságához" címzett röpirata volt.

A küldeményt Rajki Sándor pártelnök kapta meg. Sem a pártszervezet vezetőségével, sem a szakszervezetek vezetőivel nem beszélt meg semmit, hanem egy éjszaka néhány ember segítségével a csomókra osztott röpiratot elhelyezte a szakszervezetek különböző helyiségeiben.

A szakszervezetek kivétel nélkül vendéglők külön helyiségeiben találtak hajlékra. A vendéglősök a röpiratokról azonnal értesítették a rendőrséget. A rendőrség még azon az éjszakán valamennyit összeszedte; ilyenformán a szervezett munkások nem juthattak hozzájuk. De nem is ez volt a fő baj, hanem az, hogy a rendőrség kezében volt a letagadhatatlan bizonyíték: a szakszervezet politizál.

Ebből nagy skandalum kerekedett.

Az alispán felfüggesztette a szakszervezetek működési jogát; a szervezett munkások pedig szidták Rajki Sándort, mint a bokrot.

A röpirat Peyerék mocskolódó kirohanásait tartalmazta a szakszervezeti ellenzék, a Magyar Szocialista Munkáspárt és Vági István ellen. Drámai hangon tárgyalta a magyar

munkásmozgalom helyzetét, amiért – úgymond – természetesen nem ők, hanem a baloldali ellenzék a felelős. Rikoltoztak a pártegységről, és háborogtak, amiért a becsületes forradalmi tömegek elítélik politikai kalózkodásukat.

Rajki Sándort a röpirat terjesztéséért 1926-ban a hatóság egymillió korona pénzbüntetéssel (infláció volt!) sújtotta. A pártelnökségről le kellett mondania, s elköltözött Budapestre.

Sok munkába került a szakszervezetek működési engedélyének visszaszerzése. 1926 végére és 1927 elejére az ipari szakszervezetek újra sorompóba álltak, csak a földmunkások szakszervezetének működési engedélyét nem tudtuk kiharcolni, csupán mint befizetőhely tevékenykedett.

Ismét magunkra találva

E megrázkódtatás ellenére a mozgalom tovább fejlődött. A vezető gárda megfiatalodása, beleértve a szociáldemokrata pártszervezet vezetését is, 1927-re következett be. Ez a folyamat igen bonyolult és nehéz volt. A vezető gárda kicserélése főleg a baloldali szemlélet térhódítását jelentette a mozgalom irányításában.

E tendencia érvényre juttatása nem volt könnyű feladat. Tartanunk kellett a szociáldemokrata pártközpont némely vezetőjének gyanakvásától, de a legnagyobb veszélyt az úri rend kopói jelentették, akik folyton a nyomunkban voltak, körülöttünk szaglásztak.

Helytelen volna, ha az olvasónak az eddig elmondottak alapján az a benyomása támadna, mintha valamilyen illegális sejt irányításával végeztük volna a munkát. Nem. Ez ellentmondana a történelmi hűségnek. Fenti értelmű szer-

vezeti forma nem volt, ettől tartózkodtunk, mert veszélyeztette volna a legalitás adta lehetőségeket.

Minden szakmai csoportban akadtak radikális beállítottságú elemek, akiknek befolyásuk is számottevő volt. Egyegy vezetőségválasztó taggyűlés előtt alaposan meghánytukvetettük a tennivalókat, a személyi variációkat, és néhány emberrel elbeszélgettünk, a többit már a taggyűlés végezte el.

A baloldali szemléletet képviselték Csík János, Janovics Imre, Kaluzsa Mihály építőmunkások, Dumitrás Mihály famunkás, Kiss János szabómunkás, Poór István, Süle József földmunkás, Bors Mihály bőripari munkás, Darók Mátyás élelmezési munkás, e sorok írója és számosan mások.

Jelentős szerepe volt ebben a munkában a szakszervezeti bizottságnak is.

A szociáldemokrata pártszervezetben – a szociális összetétel miatt – alaposabb előkészítést igényelt a vezetőség profiljának kialakítása, mint a szakszervezeteknél.

A pártszervezetnél a vezetést kifelé két funkció reprezentálta: az elnöké és a titkáré.

Az 1927 tavaszán megtartott vezetőségválasztó pártgyűlés 11 rendes és 2 póttagból álló vezető testületet hozott létre.

Rendes tagok lettek: Boros Sándor földmunkás, Csík János építőmunkás, Dénes István földmunkás, Keresztes Mihály famunkás, Németh István szabóiparos, Németh Mihály építőmunkás, Poór István földmunkás, Szemenyei Pál cipésziparos, Székely Gyula szabóiparos, Szverle Mihály építőmunkás, Veres Károly szabóiparos.

Póttagok: id. Piller Sándor építőmunkás, Szverle Péter famunkás.

Jellemző e pártgyűlés munkájára, hogy a tizenegy tagú

vezetőségből a felszabadulás után csak egyes-egyedül Németh István nem tudott velünk tovább lépést tartani.

A párt elnökévé Szemenyei Pált, titkárává engem választottak. Én a felszabadulásig megszakítás nélkül voltam városi, majd kerületi titkár. Szemenyei Pál idejét a kisiparosokkal való foglalkozás nagyon lekötötte, ezért rövid ideig volt partelnök. Helyette Kiss János könyvkötőiparost választottuk meg. Kiss János a felszabadulásig töltötte be az elnöki funkciót. A felszabadulás után visszavonult a mozgalmi munkától.

Az új vezetőség arra törekedett, hogy az adott lehetőségek között kialakítsuk a kollektív vezetés gyakorlatát.

Az oktatási és nevelőmunka előmozdítása céljából oktatási és kultúrbizottságokat alakítottunk.

Az oktatási bizottság vezetője: Németh Mihály, a kulturális bizottságé: Szverle Mihály, a munkás dalkar felelőse: Székely Gyula elvtársak lettek.

Az oktatási munka színvonala és módszere bizony nagyon kezdetleges volt, de az előző időhöz képest nagy előrelépést jelentett. Az előadók tárgyi ismeretük hiányát lelkesedésükkel igyekeztek pótolni. Pedagógiai „készségük" kiválóságát bizonyítja, hogy a szervezett oktatásról való elmaradás ismeretlen fogalom volt. Az oktatás anyagát Marx, Engels műveiből, valamint természettudományos, és a társadalmi harcokat leginkább marxi alapon tárgyaló munkákból állítottuk össze. A tanterv elkészítésénél esetenként kikértük Braun Soma elvtárs tanácsait.

Az elvtársak kisebb csoportokban, magánházaknál tanultak, esténként. „Ösztöndíjuk" főtt kukorica vagy pirított tökmag volt.

Az oktató-nevelő munkában arra törekedtünk, hogy az emberek gondolkodásában meglevő szubjektivitást szilárd, tudatos forradalmi szemlélet egészítse ki. Váljék tudatossá

a Szovjetunió iránti szeretet és ragaszkodás. Ha arra kerül a sor, álljanak helyt a mozgalomért minden körülmények között. Munkánk kiterjedt a megye többi helységére is. Kezdetben Orosházán, később még három járás falvaiban segítette formálni a szegényparasztok gondolkodását.

A Kommunista Párt állásfoglalásainak megismerésére nagy gondot fordítottunk. Igyekeztünk védeni a legális kereteket s a legális és illegális munkát összeegyeztetve nem szervezetileg, hanem egyénileg ápolni a kapcsolatokat olyan elvtársakkal, akik feltételezhetően az illegális Kommunista Párt tagjai voltak. Rajtuk keresztül kaptunk választ a fontos politikai kérdésekre.

Ez a vonal alapjában véve bevált, mert a mozgalom kulcshelyeit jobbadán kommunista beállítottságú baloldali vezetők töltötték be.

Mozgalmunk e sajátos vonásaira külön felhívom írók, történészek figyelmét. Mindazok, akik közérdektől vezéreltetve szeretnék feltárni a tiszántúli országrész munkásmozgalmának igazi forrásait, választ kaphatnak a többi között arra a kérdésre is: miért történhetett meg, hogy itt a felszabadulás első óráiban és napjaiban olyan viharos gyorsasággal alakultak meg a kommunista pártszervezetek.

A felszabadulás előtti mozgalmi munka az alapja annak, hogy a koalíciós pártok működésének időszakában, az 1947. augusztus 31-i nemzetgyűlési választások során a Magyar Kommunista Párt az orosházi járásban a szavazatok 35,52%-át kapta meg, amikor az országos arány 22% volt. A járás községeiben, mint pl. Tótkomlóson a szavazatok abszolút többsége – 57,46% – volt a miénk. Figyelemre méltó a többi község eredménye is: Gádoroson 47,8%, Békéssámsonban 42,46%, Pusztaföldváron 39,8%, Csorváson 31,66% volt a kommunistákra leadott szavazatok aránya.

Részt vegyünk-e a közéleti munkában?

Hosszú időn át vajúdó problémánk volt, hogy részt vegyünk-e a községi képviselő-testületi munkában és a megyei törvényhatósági bizottságában?

Voltak, akik azt tartották; nem érdemes részt venni a közéleti munkában, mert olyan arányban úgysem juthatunk be ezekbe a testületekbe, hogy jelentősebb eredményeket érhessünk el. Akkor pedig csak osztoznánk a reakciós politika felelősségében, s ez csökkentené mozgalmunk népszerűségét a dolgozók táborában.

A többség viszont úgy vélekedett, hogy állítsunk jelölteket a különböző közigazgatási választásokon, és annyi emberrel vegyünk részt a közéleti munkában, ahányat a választások során beválasztanak.

Úgy gondoltuk, hogy az embereink majd beletanulnak az ilyen jellegű munkába, és a közéleti fórumokon, a dolgozók jogos igényeinek erélyes hangoztatásával, széles körben felébresztjük a közügyek iránti érdeklődést. A két forradalom alatt szerzett tapasztalatok is azt mutatták, hogy számos dologban a burzsoá elemek azért tudták kijátszani elvtársainkat, mert ezeknek szinte semmi jártasságuk nem volt a közigazgatási munkában.

A megyei törvényhatósági választást a Bethlen-kormány 1929 őszére írta ki. Összehívtuk a helyi munkásmozgalom választmányi ülését.

Választmánynak neveztük az olyan jellegű tanácskozásokat, amelyeken a pártszervezet, a szakszervezetek vezetőségének összes tagjai, a Petőfi-dalárda, a Munkás Testedző Kör, az építő- és szabómunkások termelőszövetkezeteinek szocialista aktívái vettek részt.

Megbeszéltük: részt vegyünk-e a választásokon, és ha igen, egyedül induljunk-e, vagy szövetséget kössünk az el-

lenzéki polgárokkal? Abból a tényből indultunk ki, hogy Békés megye törvényhatóságának 460 tagja közül 168-at a legnagyobb adófizetők – a virilisek – választottak. (A megye viriliseinek száma 558 volt.) A többi választó, 98 767 fő ugyancsak 168 tagot választhatott. Az egyházak, az örökös tagok, az érdekképviseletek, valamint a megyei hivatalok 124 tagságon osztozkodtak.

Még ha a 98 000 szavazó által megválasztott 168 törvényhatósági tag egytől egyig mind ellenzéki lesz is, s ha ezek egyharmada a szocialisták közül kerül is ki, akkor is számolnunk kell a kormánypárt nyomasztó többségével.

A választmány megvitatta ezt a vigasztalannak látszó helyzetet, de figyelembe véve a megválasztott szocialista törvényhatósági bizottsági tagok agitációs lehetőségét, egyhangúan úgy határozott, hogy részt veszünk a választásokon.

Nem önálló, hanem a haladó polgárokkal közös ellenzéki listán indultunk. A határozat után kapcsolatot kerestünk a megye más városaiban élő elvtársakkal, és Békéscsabán a választási munka összehangolására megyei megbeszélést is tartottunk.

Lehetőség nyílt arra, hogy az elvtársak a helyi viszonyoknak leginkább megfelelő formát válasszák: indulhatnak önálló listával, avagy a többi ellenzéki jelölttel közös listán.

Érintkezésbe léptünk dr. Gyöngyösi Jánossal és Filó Sámuellel is. (A felszabadulás után mindkettő ismert kisgazdapárti politikus volt.) Megállapodtunk, és dr. Gyöngyösi még azt is megígérte: ők otthonosak lévén a polgári berkekben, igyekeznek azt is elősegíteni, hogy virilis jogon is mennél több, viszonylag haladó gondolkodású polgár kapjon mandátumot. Mire a kormánypárt észbe kapott, az ellenzék már talpon volt a megyében.

Orosházán a negyvennyolcasokkal közös listán indultunk. A választókerületünkben 15 rendes és 5 póttagot lehetett választani, ezért úgy állapodtunk meg, mi nyolcat, a negyvennyolcasok pedig hét helyet kapnak. A listavezető dr. Mitlasovszky János, helyi napilap-tulajdonos – főszerkesztő – lett, aki a negyvennyolcasokhoz tartozott.

Megkezdődött az előkészület: programbeszédek, kisgyűlések, családlátogatások. Ezek adták a munka fő formáját. A hatóság mindent elkövetett, hogy megakadályozza a választók felvilágosítását. Nagyon szűken mérték az összejövetelek engedélyezését, s ezt mi a sajtón keresztül igyekeztünk ellensúlyozni. Mitlasovszky lapja az „Orosházi Friss Újság" naponta közölt tudósításokat a választási munkáról. A választók látogatása, meggyőzése is nagyon fontos volt. Az elvtársak lelkesen dolgoztak. Az agitáció nehezét mi vállaltuk, mert szövetségeseink szervezett erővel nem rendelkeztek.

Munkánkat a vártnál nagyobb siker koronázta. Orosházán az ellenzéki lista győzött. A kormánypártot valósággal lehengereltük, listavezetőjük ötszáz szavazattal kapott kevesebbet, mint az ellenzéki listán a legkisebb szavazatszámot elért póttag. Az ellenzéki lista győzött Békéscsabán, Szarvason, Gyulán, és számos kisebb községben is.

E választáson, Békés megyében ötvenhat szocialista került be a törvényhatóságba. A Horthy-rendszer 25 éve alatt ez volt a legnagyobb választási sikerünk.

Orosházáról a következő szocialisták jutottak be a törvényhatóságba mint megyebizottsági tagok: Albert Mihály, Kiss János, Nagy Lajos, Oszadszki Lajos, Szabó József, Szemenyei Pál, Veres Károly és Zala Sándor. A negyvennyolcasok közül: Farkas Antal, Iványi Antal, Király Sándor, dr. Mitlasovszky János, Németh Pál, Rajki Sándor és Szüts Sz. Bálint.

„Dózsa népének szellemét hoztuk el ide..."

Ezekkel a szavakkal kezdődött a szocialista frakció első ülésén benyújtott deklarációja, s mi ebben a szellemben igyekeztünk dolgozni.

A választási sikerek nemcsak örömet, de komoly gondot is okoztak. A parlamentáris munka csínját-bínját még nemigen ismertük. Ilyen területen még nem volt gyakorlati tapasztalatunk. Az mindenesetre érzékelhető volt, hogy a választáson kifejezésre jutott tömegakarattal a hátunk mögött némi eredményt tudunk elérni.

Elsősorban az egységes fellépést kellett biztosítanunk. E cél elérésére létrehoztuk a szocialista frakció vezető szervét, egy öttagú intéző bizottságot. Ennek a következő feladatai voltak:

1. Az egyes napirendekkel kapcsolatos állásfoglalások kidolgozása.
2. A hozzászólók kijelölése.
3. Az önálló javaslatok előkészítése.
4. Az üléseken a szükséges hangnem megszabása.

Az intéző bizottság tagjai huzamos ideig: Szobek András, Kiss János, Filipinyi János, id. Hankó Mihály, Tóth György voltak. Titkára: Keresztes Mihály.

Sajátos szerv volt ez az intéző bizottság, mert közvetlenül egyetlen vezető pártszerv alá sem tartozott. A párt részéről az intéző bizottság titkári teendőit az orosházi kerületi párttitkár látta el. Tudomásunk szerint, hasonló szerv az egész országban nem volt. Ezt a sajátos, elvileg nem éppen egészséges – de célszerű! – szervezeti formát az akkori körülmények kényszerítették ránk. Egyébként a szocialista frakció és az intéző bizottság személyi összetétele egyaránt biztosíték volt arra nézve, hogy az új szerv ne

térjen le a munkások és szegényparasztok érdekvédelmének platformjáról. Ez a szervezeti forma más okból is fontos volt, nevezetesen azért, hogy a hivatalos szervek idő előtt ne értesüljenek a szocialista frakció egyik vagy másik fontosabb kérdésben kialakított álláspontjáról. Ez a gyakorlatban nagyon jelentékeny harci eszköznek bizonyult. Nélküle számos ütközetet nem nyertünk volna meg. A menet tehát mindig a következő volt:

A megyei gyűlés előtt összehívott frakcióülésen az intéző bizottság részletesen ismertette elképzelését. Ha az ülés ideje alatt mégis valami kiszivárgott, a szavazásig a megye urainak már nem volt idejük taktikánk ellensúlyozására. Ily módon a szocialista frakció sorai hamarosan megszilárdultak, és tagjainak fegyelmezettsége, bátor helytállása sok fogcsikorgató bosszúságot okozott a megye vezetőinek.

Közben mindjobban magunkévá tettük a közéleti politikai tevékenység egyéb formáit is. Ebben az időben már gyülekeztek a gazdasági válság felhői, s ez arra ösztönzött bennünket, hogy még jobban összefogjuk az ellenzéki erőket.

E munka során jól együttműködtünk dr. Gyöngyösi Jánossal és Filó Sámuellel. Ők ketten rendelkeztek a legszámottevőbb polgári ellenzéki táborral, s az együttműködés igen hasznos és értékes volt.

Sikerült még kapcsolatot teremteni a Nagy Vince-féle Kossuth-pártiakkal, és a békéscsabai elvtársaknak az Áchim András emlékét őrző megyei törvényhatósági bizottsági tagokkal.

A gazdasági válság elmélyülésével egyre nőtt a munkanélküliség. Ahogy szaporodtak a mezőgazdasági termények értékesítésének a gondjai, azonképpen erősödött a termelők elégedetlensége is. Ezek a problémák már a virilis jogon bekerült bizottsági tagok sorát is kezdték megosztani. Kü-

lönösen a kevésbé gazdag parasztok magatartása változott velünk szemben. A közeledést természetesen készséggel fogadtuk, és igyekeztünk állandósítani. Ilyenformán egy népfrontféleséghez hasonló megyei méretű politikai csoportosulás alakult ki. Nem jutottunk el ugyan közös politikai platformig, de arra törekedtünk, hogy az együttműködést gyümölcsözően kiaknázzuk az egyes problémák megoldása céljából.

Vád alá a Bethlen-kormányt!

1931 augusztusában, a Bethlen-kormány bukása után a volt miniszterelnök búcsúlevelet juttatott el a törvényhatóság közgyűléséhez. A levél ismertetése után széles körű vita támadt afelett, hogy milyen érdemei voltak a Bethlen-kormánynak. Némely felszólaló dicsőítette a bethleni korszakot, és indítványozta: a közgyűlés határozatban mondjon köszönetet Bethlen István évtizedes érdemes munkájáért. Többen voltak viszont, akik elítélték a „konszolidáció" kormányzatát, és olyasmit is emlegettek, hogy elherdálta az ország javait. Ellenezték a köszönő határozatra vonatkozó javaslatot, de egyértelmű ellenjavaslatuk nem volt.

Látva a helyzetet, szót értettünk Gyöngyösiékkel, és a szocialista frakció nevében Kiss János intézőbizottsági tag konkrét ellenjavaslatot terjesztett be. Rövid bevezető után Kiss elvtárs a következő indítványt adta elő:

„Indítványozom, hogy a törvényhatósági bizottság intézzen feliratot az országgyűlés mindkét házához, amelyben kéri a lelépő Bethlen-kormány vád alá helyezését az ország javainak elherdálásáért, és mondja ki a törvényhatósági bizottság, hogy e határozatot megküldi a társtörvényhatóságoknak is hasonló állásfoglalás végett."

Az indítvány orkánszerű vihart robbantott ki az ülésteremben. Egyes, pojácáknak is beillő, kormánypárti mamelukok vadul szidalmazták a szocialistákat. Még az 1919-es események is felszínre kerültek egészen annak a felhánytorgatásáig, hogy kiknek a vére folyt a Felvidéken és a Tisza vonalán az ország integritásáért, s eközben kiknek a feleségei és leányai dorbézoltak a román bojárok tisztjeivel. Én – mint a „Népszava" tudósítója – azt is feljegyeztem, hogy ebből a derekas küzdelemből hány becsületsértési perünk lehet. Meglepetésünkre egy sem lett, valószínűleg azért nem, mert a sértő kitételek annyira kölcsönösek voltak, hogy az urak is kiegyenlítettnek tekintették a számlát.

A vita berekesztése után, a főispán és környezete mindent elkövetett a szavazás meghamisítására. Újabb botrány tört ki. Az ellenzék követelésére a főispán kénytelen volt újabb szavazást elrendelni, és ekkor már a szavazatszámlálás az ellenzék ellenőrzésével történt.

A szocialisták indítványa többségi szavazattal határozattá emelkedett.

E komoly politikai eseményt követő pár nap múlva a kormány báró Feilitzsch Berthold főispánt menesztette.

Harc a titkos választójogért

Az augusztusi közgyűlés tapasztalatait szem előtt tartva, az 1931. szeptember 28-i közgyűlés napirendjére a polgári ellenzékkel történt megállapodás alapján felvétettük a titkos választójog kérdését. Az indítvány a következőket tartalmazta:

A törvényhatósági bizottság forduljon felirattal az országgyűlés mindkét házához az általános és titkos választó-

jog bevezetéséért, és ezt a határozatát megküldi a törvényhatóságoknak is hasonló állásfoglalás végett.

A közgyűlésre a reakciós erők is felvonultak, és mindent elkövettek az indítvány megbuktatására. Amikor látták, hogy az ellenzék milyen jól szervezett, a kifárasztás módszeréhez folyamodtak.

A főispán bejelentette: az ülés kétnapos lesz. A reakciósok arra számítottak, hogy az ellenzék a második napra meggyengül, mert – különösen a szocialista frakció tagjai, szegény emberek lévén – nem vállalják a szállodázás vagy újabb utazás költségét, s az első nap estéjén hazautaznak.

A mi intéző bizottságunk felismerte e fondorlatot. A szocialista frakció tagjai éjszakára a gyulai elvtársak vendégei voltak.

Gyöngyösiék is hasonló módon cselekedtek, így másnap a közgyűlésen az ellenzék hiánytalanul megjelent.

E napon hangzott el dr. Gyöngyösi János nagy hatású felszólalása is. Kétnapos harc után került sor a szavazásra. Az indítvány többségi szavazatot kapott, és a titkos választójog bevezetésére irányuló törvényhatósági javaslat megküldetett a kormánynak és az összes törvényhatóságnak.

Győzelmünk országszerte jelentős visszhangot keltett. Átiratunkra csak Miskolc város törvényhatósága tudott hasonló határozattal válaszolni.

A polgári ellenzékkel történt megállapodásunk értelmében, 1931. december másodikára rendkívüli közgyűlést hívattunk egybe. E közgyűlés napirendjére felvétettük a parasztságot fojtogató kormányintézkedések revízióját, és a gyülekezési szabadságot gúzsba kötő rendkívüli intézkedések megszüntetésének követelését. Mindezt három pontban rögzítettük:

1. A tömegesen kitűzött adóvégrehajtások és árverések felfüggesztése.

2. A mezőgazdasági lakosság évi jövedelemadó-kivetésének revíziója.

3. A gyűléstilalmi rendelet megszüntetése.

A rendkívüli közgyűlés e napirendi pontokat már különösebb zavaró körülmények nélkül szavazta meg. Érezhető volt, hogy a kormánypártiakat az előző két vereség igen lehangolta. Sokan meg sem jelentek a közgyűlésen. Az indítványok olyan problémákat tartalmaztak, amelyek a parasztság körében már igen kiélezték a hangulatot. Így népszerűségi okokból sem volt célszerű ezekkel az indítványokkal szembehelyezkedni.

A két közgyűlés napirendjének összeállításakor a polgári ellenzék a parasztokat közvetlenül érintő kérdéseket akarta előtérbe hozni.

Mi a politikai kérdéseket tartottuk elsődlegesnek, és úgy ítéltük meg a helyzetet, hogy ha a politikai kérdéseket a második menetre hagyjuk, akkor a polgári ellenzék szavazóinak egy része lemorzsolódhat, és a közgyűlésen az általános, titkos választójog megszavazását nem tudjuk kiharcolni.

Így kapott a választójog elsőbbséget. A gyűléstilalmi rendelkezések felfüggesztését a paraszti követelésekhez kapcsoltuk. A problémák felvetésének ez a kombinációja nagymértékben hozzájárult az eredményekhez.

A polgári ellenzéki csoportokkal való együttműködés módszereit néhány év alatt sokrétűvé, hatékonyabbá tettük. Arra törekedtünk, hogy felismerjék: a velünk való szoros együttműködésből nekik is csak hasznuk származik.

A mi frakciónk egységes, összehangolt állásfoglalása olyan politikai, erkölcsi tőke volt, amelyre ők is bizton számíthattak.

Ebből a szempontból versenytárs nélkül álltunk, és ezért politikai, erkölcsi fedezetünk erejét senki sem vitatta, minden polgári ellenzéki barátunk elismerte. Esetenként – egy-egy szavazás után – előfordult, hogy barátaink közül egyik vagy másik, inkább elismerően, mint rosszallóan, kaszárnyaszellemnek nevezte ezt az egységes fellépést. De arra a kérdésünkre: a ti táborotokban mit adnátok ezért a „kaszárnyaszellemért"?! – csak savanyú arccal, lemondóan legyintettek.

A szocialista megyebizottsági tagok tevékenységének csupán egyik részét jelentette e néhány nagyobb horderejű határozat kiharcolása. A frakció feladatainak zöme az úgynevezett aprómunka elvégzéséből állt. Az alispáni jelentésekhez fűzött hozzászólásokkal, interpellációkkal, és az égető problémák orvoslását célzó indítványokkal képviselte a frakció a munkásosztály és a dolgozó nép érdekeit. Napirenden tartottuk a munkanélküliség, a szociális problémák, a hatósági basáskodások, az egyesülési és gyülekezési jog körüli visszaélések jóvátételét.

Az 1933 májusi közgyűlésen például Szobek András interpellációjában a kormányhoz felterjesztett határozatok elintézését kérte számon.

Hankó Mihály követelte, hogy a dolgozók munka- és ellenállóképessége csökkenésének mértékét orvosi vizsgálat alapján állapítsák meg.

Tóth György az aratási és cséplési munkaszerződés nélkül maradt földmunkások összeírását és részükre ingyenes kenyérgabona kiutalását sürgette.

Az ilyen természetű interpellációk és indítványok igen nyugtalanították a megye urait. Az erőviszonyok a törvényhatóságban lehetetlenné tették, hogy elengedjék a fülük mellett az ellenzék által felvetett problémákat. Enyhítésükre tenni kellett egyet-mást. Megyei akció eredményezte

többek között, hogy 1931-ben az alispán ínségmunkára 50 000 pengőt utalt ki, 1932-ben pedig 120 vagon ínségbúzát osztottak ki az agrárproletár családok között.

E néhány adatot azért említem meg, hogy az olvasó reálisan értékelje az ilyen aprómunkát is.

Az interpellációknak, indítványoknak sajátos hatásuk is volt: agitatív erőt sugároztak, arra buzdították a sok bajjal és nélkülözéssel küzdő szegénynépet, hogy problémáikkal bátrabban ostromolják a helyi hatóságokat.

A szocialista törvényhatósági frakció munkájának ismertetése nem volna teljes, ha elhallgatnám a megyei közigazgatás vezető tisztviselőire gyakorolt hatását. A frakció harcos magatartása bizonyos fokú meggondolásra késztette ezeket az urakat. Leginkább azokat, akiknek funkcióikban való megerősítése, vagy e funkciók elnyerése a megyei közgyűlés határozatától függött. Nem ismertünk például olyan főszolgabírót, akinek ne lett volna dédelgetett álma, hogy megyei főtisztviselő vagy netán alispán legyen. Ugyanez vonatkozott a megye kisebb tisztviselőire is. De vágyálmuk csak akkor vált valóra, ha a pályázók a megyei közgyűlésben megkapták a többségi szavazatot. Ilyenfajta kérdésekben viszont a polgári ellenzék véleménye is megoszlott, mert rendszerint több pályázó volt egy-egy megüresedett helyre. Ezért az esetek többségében a szocialisták jelentették a mérleg nyelvét.

1938 nyarán a nyilas mozgalom egy csoportja szervezőgyűlést hirdetett Orosházán, a függetlenségi negyvennyolcas kör udvarán. A nyilas mozgalom helyi emberei jöttekmentek, nyüzsögtek a gyűlés sikere érdekében. Mezőberényből agitációs osztagot vártak. Ámde mi is felkészültünk a mezőberényiek fogadására. A szakszervezetekből és a Munkás Testedző Körből válogattuk össze a fizikailag is alkalmas embereket; birkózókat, boxolókat. A készülődés

a hatóság tudomására juthatott, mert a nyilas gyűlés előtt néhány nappal Terényi, a tiszteletbeli szolgabíró hívatott, s közölte velen, hogy ő van kijelölve a gyűlés hatósági ellenőrzésére. Tudomására jutott, hogy a szocialisták a nyilas gyűlést szét akarják verni.

Mondtam Terényinek, hogy csakugyan elég jók az értesülései. Láthatóan meglepődött, majd fenyegetőzni kezdett. Nem tűri az efféle rendzavarást, kész kivezényelni egy szakasz zsandárt, akik majd megvédik tőlünk a nyilas gyűlés nyugalmát. Amikor fenyegetőzés közben szusszanásnyi szünetet tartott, megjegyeztem:

– Nem is tudtam, hogy a szolgabíró úr a megyei jegyzői állásra beadott pályázatát visszavonta.

Terényi eleinte krákogott, és olyan zavartan nézett rám, mint egy tejesborjú. Aztán ingerülten megkérdezte:

– Honnét veszi ezt, titkár úr?

– Abból következtetem, amit a nyilas gyűléssel kapcsolatban kilátásba helyezett.

Terényinek most már megnyúlt az arca, maga elé meredt, majd buzgón magyarázta, hogy milyen nagyon nehéz is az ő helyzete. A további eszmecsere során megállapítottuk; mindketten nehéz helyzetben vagyunk. Terényi azonban a nyilas gyűlés betiltását nem találta járható útnak, én pedig ezt a kifogást nem tudtam elfogadni. Már távozni készültem, amikor Terényi izgatottan így szólt:

– Az istenért, hát akkor miben maradunk?

– A következőkben maradjunk, szolgabíró úr – válaszoltam neki. – Ha végrehajtja fenyegetéseit, vagy netán betegsége miatt más hajtja végre, úgy nem lesz megyei jegyző. Azt hiszem, világosan beszéltem.

A nyilas gyűlés napján részünkről minden programszerűen történt. A nagy autóbusz, amely Mezőberény válogatott nyilasait szállította, ablaküveg nélkül, összetört ka-

rosszériával érkezett meg a gyűlés színhelyére. Az autóbuszból kikászálódó nyilasok módfelett méltatlankodtak az eset miatt. Egyik emberünk megjegyezte; a csínytevők biztos afféle vásott gyerekek voltak. A nyilasok tettleg akarták megtorolni az észrevételt, mert gúnyolódásnak minősítették, és fennhangon sérelmezték, miszerint a támadók között bajuszt viselő elemek is voltak. A szóváltásba csendőrök is beleavatkoztak. Ennek következményeként a nyilasok három emberét sürgősen elsősegélynyújtásban kellett részesíteni. A gyűlés azért megkezdődött.

A nyilasok szónoka néhány bevezető mondat után rátért a kommunisták és a szocialisták gyalázására, majd Orosháza forradalmi hagyományainak meghamisításával folytatta. Kitört a vihar és pár percen belül az általános verekedés. Különösen az építőmunkások tettek ki magukért. Öklük pörölyként zuhogott a nyilasok fejére. A nyilasok egy része a szolgabíró felé menekült, nyilván az ő szárnyai alatt reméltek védelmet találni. Igen ám, de lépésüket olybá is lehetett venni, hogy a szolgabírót akarják megtámadni. A jelenlevő zsandárok egy része azonnal ott termett, és minden felszólítás nélkül a puska vastagabbik végével tették szellősebbé hivatali felsőbbségük körül a terepet. Ha furcsán hangzik is, de ebben a csatában a csendőrök sem igen kímélték a nyilasokat, és valamivel keményebben kezelték őket, mint a mi embereinket.

Nyilvánvaló volt, hogy miért. Én a gyűlés egész ideje alatt két csendőr „őrizete" mellett, alaposan megfigyelhettem az eseményeket.

Amikor a verekedés általánossá vált, a szolgabíró a gyűlést feloszlatta, elrendelte a színhely kiürítését és a mezőberényi nyilasok azonnali eltávolítását a városból.

Letartóztatott embereinket a nyilasok távozása után bán-

tódás nélkül szabadon engedték, és eljárás később sem indult ellenük.

A szerencse ezután kegyes volt Terényihez: vármegyei jegyző lett.

A közéleti munka során a megyei frakció gyakran került nehéz helyzetbe. A politikai csatározások mellett az elvtársak előítéletei is sok nehézséget okoztak. Ilyen volt többek között az 1932-ben megüresedett örökös felsőházi tagság betöltése körül támadt vita.

Két jelölt küzdött a törvényhatóságban e tagság elnyeréséért. Az egyik báró Apor Vilmos katolikus egyházi nagyság, a másik pedig Szeberényi Lajos, evangélikus esperes volt.

Az erőviszonyok úgy alakultak, hogy örökös felsőházi tag az lesz, akire a szocialisták szavaznak. Nosza, megkezdődött körülöttünk az udvarlás. Ettől az intéző bizottság tagjai mindig különösképpen sokat szenvedtek. A kényes helyzetekben ugyanis a frakció tagjai elhárítottak maguktól minden megkörnyékezést, mondván: kérem, nálunk rend és fegyelem van, és azt, hogy én hova szavazok, majd az intéző bizottság dönti el.

Persze nem volt ez a vasfegyelem ilyen egyértelmű, de ilyenkor az elvtársak szívesen elhallgatták a frakció belső demokratizmusát, amivel egyébként nagyon is éltek.

A frakció ülésén az örökös felsőházi tagság kérdésében is szenvedélyes vita alakult ki: melyik jelöltet segítsük győzelemre? A frakció többsége legszívesebben egyiket sem támogatta volna, mondván – egyik kutya, másik eb. Az intéző bizottság Szeberényi Lajos támogatását javasolta, abból a megfontolásból, hogy a megyében az evangélikus vallású tömegek politikai súlya igen jelentős, és soraikban Szeberényi nagyon népszerű. Ezért látszott célszerűnek, hogy őmellé álljunk.

Igen ám, de a hozzászólók azzal érveltek, hogy annak idején Szeberényi Lajos azokkal tartott, akik közül Áchim András gyilkosai is kikerültek. Tehát ha Szeberényire szavazunk, elveszítjük az Áchim emlékét tisztelő barátainkat. Ha meg tartózkodunk a szavazástól, akkor báró Apor jut be a felsőházba. Ezt senki sem akarta. Súlyos érvek voltak a mérleg mindkét serpenyőjében. Végső soron, hosszabb vita után, az intéző bizottság javaslatát fogadták el az elvtársak, és így Szeberényi Lajos lett az örökös felsőházi tag.

Hogyan etették meg velünk a székelykáposztát?

A sok komoly esemény között akadt néhány humoros eset is. Szokás volt, hogy ha valakit a vármegyei közgyűlés valamilyen magasabb állás betöltésére megválasztott, az új tisztviselő megvendégelte választóit. Az ilyen jellegű összejöveteleken a szocialista frakció tagjai nem vettek részt. Nem mintha a közös vacsorázás az osztályharc feladását jelentette volna, hanem az urakkal való együttlétet találtuk elviselhetetlennek.

Persze, a megye urai is tudomásul vették, hogy a szocialisták nem akarnak velük egy tálból cseresznyézni. 1931-ben alispánválasztásra került sor. Ez alkalommal is úgy alakult, hogy az a jelölt lesz az alispán, akire a szocialisták szavaznak.

Több pályázó volt. Mi dr. Márky Barnát támogattuk, mert úgy véltük, hogy belőle viszonylag „jó" alispán lehet. A választáson rá szavaztunk. Nos, hát alispán lett. A megyei reakciósoknak volt nála kedvesebb jelöltjük is, ezért bosszúságot okozott nekik Márky megválasztása. Sokszor dörgölték az orra alá: „Te a szocialisták alispánja vagy."

Ez a megállapítás természetesen túlzás volt, de nem emlékszem még egy olyan személyi „befektetésre", amely annyi jót hozott volna számunkra, mint ő, mármint Márky Barna.

A választás után a szokásos, hivatalos parolázáskor nem hívott meg bennünket vacsorára. Még mondogattuk is egymásnak. „No, látjátok, milyen korrekt, tapintatos! Menynyire tiszteletben tartja a mi felfogásunkat . . ." stb., stb.

A gyulai elvtársak – Gyula volt a megyeszékhely – élükön Baráth István asztaloskisiparossal – aki szintén megyebizottsági tag volt –, meghívták a szocialista frakciót egy kis elvtársi találkozóra.

Furcsállottuk egy kicsit, mert nem volt ez szokásban, de a gyulaiak azzal érveltek, hogy jó dolog az, ha az elvtársak időnként a munkán kívül, a fehér asztal mellett is eltöltenek egy pár kedves órát.

Mindez igaz volt, mit lehetett hát tenni? Elfogadtuk a meghívást. A gyulai negyvennyolcas kör nagytermében már terített asztalok vártak bennünket.

Vacsora előtt beszélgettünk, pálinkáztunk. Jó kisüsti szilvapálinka volt, a zamatán még a gyümölcs magjának sajátos íze is érzett. Láthatóan csúszott is az elvtársaknak. Következett a vacsora: székelykáposzta. Annyi volt benne a hús, hogy inkább káposztás hús volt, mint húsos káposzta. Már túl voltunk a vacsora felén, amikor derűs ábrázattal beállított az új alispán. Jó étvágyat kívánt, és helyet foglalt közöttünk. Helyet foglalt, és hozzáfogott a vacsorához, persze csak úgy jelképesen. Ekkor már világos volt előttünk, hogy az új alispán káposztáját esszük.

Az esetért különösebben nem bántottuk a gyulai elvtársakat, de érintkezéseink során évekig érezhették rajtunk a székelykáposzta illatát.

Megtépázott illúziók

Azok a remények, amelyeket még 1929–1930-ban az ellenzéki tömegek a polgári demokrácia irányában tápláltak, foszladozni kezdtek a fasizmus térhódítása következtében. Ezt a tünetet elsősorban a polgári ellenzék soraiban lehetett tapasztalni, akikre különösen csüggesztően hatott a gyors ütemű fasiszta szervezkedés. Közismert volt, hogy a mi vidékünkön a fasizmus nem számíthatott komoly tömegbázisra, az emberek érzékenyen reagáltak a fasizálódás minden jelére.

A fasiszta propaganda antiszemitizmust és a mi vidékünkön álnokul és demagóg módon még antifeudalizmust is hirdetett. A szennyes áramlat elleni küzdelemben mindjobban magunkra maradtunk. Nem arról van szó, mintha a polgári ellenzék tagjai átálltak volna a fasizmus oldalára. Nem! De megriadtak, és korábbi aktivitásukat a kivárási politika előtérbe kerülése váltotta fel. Ehhez még hozzájárult, hogy a Magyar Élet Pártjából áradó reakciós szellem ránehezedett a közélet és a közigazgatás egész területére.

Ilyen politikai légkörben került sor az újabb törvényhatósági választások kiírására, 1934. december 20-ra.

A törvényhatósági tagságok felét kisorsolták, és az így megürült helyeket választás útján kellett betölteni. A sorsolás huszonnyolc törvényhatósági tagunkat érintette. A rossz választási viszonyok miatt csak hét szocialista került be ismét a törvényhatóságba. Ezekből öt a baloldali kisiparosok érdekképviseleti listáján szerepelt. E választás következményeként harmincöt főre apadt a szocialista frakció tagjainak a száma.

Az ellenzéki tömegek politikai aktivitásának megtorpanását, a reakció befolyásának növekedését jelezte az 1932.

december 11-én Békéscsabán tartott városi képviselő-testületi választás is. E választás során 13 szocialistát sorsoltak ki, és ezekből csak hét jutott be újból a képviselő-testületbe. Két év múlva még súlyosabb mértékben, megyei viszonylatban ismétlődött meg ugyanez.

Bármennyire ismertük is az objektív körülményeket – a munkanélküliség és az állandósuló hatósági zaklatás, üldözés által tömegesen meggyötört emberek pszichózisát –, a választási vereségek mégis nagyon lehangoltak bennünket. De még erőteljesebben védelmeztük a fontosabb törvényhatósági pozícióinkat, és továbbra is részt vettünk a törvényhatóság különböző bizottságaiban. A polgári ellenzék is megritkult, így a megyei közgyűlésben már nagyobb horderejű kérdésekben nem tudtuk az álláspontunkat elfogadtatni, annál nagyobb gondot fordítottunk az „aprómunkára".

Ezek a választási tapasztalatok megtépázták ugyan a szocialista munkásszervezetekben a parlamentáris szemlélet illúzióját, a szocialista törvényhatósági tagok mégis, a felszabadulás napjáig, kitartóan harcoltak az adott lehetőségeken belül.

Aki gondolkodik, az nem iszik

A szocialista munkásmozgalomnak Orosházán évtizedes, mondhatni állandóan megoldásra váró problémája volt a munkásszervezeteknek egy helyre való tömörítése. Ebből a célból az idők folyamán még munkásotthon-szövetkezetet is hoztak létre. Ilyen meg amolyan okokból, de elsősorban a szegénység miatt ez a terv nem valósult meg. Mi elődeinktől örököltük ezt a gondot, s erősen foglalkoztatott bennünket még a húszas évek második felében is. A mozgalomban

ez idő tájt számszerüen nagyon sokan vettek részt, s ezzel együtt egyéb problémák is sürgették a fenti kérdés megoldását.

Sok gondot okozott nekünk, hogy a szakszervezetek helyi csoportjai, de időközönként a pártszervezet is vendéglők vagy kocsmák helyiségeiben működtek. S mit sem könnyített a helyzeten, hogy a tulajdonosok többsége a nyilvános helyiségekből nyíló különtermét bocsátotta egyik vagy másik szervezetünk rendelkezésére.

A szervezett munkások haladóbb része azt vallotta, hogy „aki gondolkodik, az nem iszik, aki iszik, az nem gondolkodik". Ugyanakkor a vendéglősök elvárták, hogy a helyiségekben megforduló tagok, ha többet nem, legalább egy-egy fröccsöt igyanak. Ez az üzleti számítás fölöttébb túlzó volt, hiszen az embereknek a mindennapi kenyér megszerzése is roppant nehézségeket okozott.

Ezeken a problémákon túlmenően, a vendéglők, kocsmák sok lehetőséget nyújtottak a hatósági spicliknek is.

A szakszervezetek belső élete már nem volt a régi. Az élet bonyolultabbá válása, a politikai nézetek differenciálódása a régi keretek helyébe újakat követelt. A hangos viták napirenden voltak, s e közben bizony hangzottak el nem a hatósági füleknek való kijelentések is. Ezenkívül a helyiségekben sok olyan írás is közkézen forgott, amelyeket a szakszervezeti könyvtárak címjegyzéke nem tartalmazott. Ezeket a tilos nyomtatványokat az elvtársak számos figyelmeztetés ellenére is a helyiségekben csereberélték egymás között. Mindenesetre rendkívül elővigyázatosak voltak, mert a cserékből egyszer sem származott különösebb baj.

Sürgették a közös otthon kérdésének megoldását a lappangó szakmai sovinizmus és a szórványosan jelentkező szindikalista nézetek is. Úgy ítéltük meg, hogy az egészséges fejlődés alapvető forrása csakis a szakmai csoportok

együttélése lehet. Ezeket a problémákat a szakszervezeti bizottságokban nagyon gyakran megvitattuk, mígnem 1928 őszén határozott lépésre szántuk el magunkat.

A munkásotthon-szövetkezet részjegytőkéjének nagyobbik hányada a szakszervezetek és a pártszervezet tulajdonában volt. A pártszervezet és a szakszervezetek vezetői azt javasolták a munkásotthon igazgatóságának, hogy amíg munkásotthont nem tudunk építeni, vagy erre a célra megfelelő házingatlant vásárolni, béreljünk olyan helyiséget, ahol elfér a mozgalom valamennyi szervezete.

A munkásotthon igazgatóságának nem minden tagja értett egyet ezzel a javaslattal, mert attól féltek, hogy ha romlanak a gazdasági viszonyok, a munkások keresete is csökken, és az egyes szakszervezetek a rájuk eső részt majd nem tudják kifizetni.

A határozati javaslatot végül is a rendkívüli szövetkezeti közgyűlés fogadta el, a makacskodó igazgatósági tagok lemondtak, helyükbe új igazgatóságot választottunk.

Rövid idő múlva a Táncsics Mihály utca 5. szám alatti Csernok-féle házban találtunk megfelelő bérleményt, ahol mindnyájan elfértünk.

Körülményeink lényegesen jobbak lettek. Az oktatási munka feltételei megteremtődtek. A könyvtárakat egy közös könyvtárba vontuk össze. A biliárdasztalokat is használni tudtuk; még sakkozó szoba is volt.

A nyilvános helyektől elhatárolva élénk klubélet, mindeddig nem ismert bizalmas légkör alakult ki. Az elvtársak várakozáson felül jól érezték magukat új otthonukban. Ezzel évtizedes vágyak valósultak meg az orosházi munkásmozgalomban.

Munkásotthon is lesz!

A törvényhatósági választások után Orosháza urai elhatározták, súlyos csapást mérnek mozgalmunkra. Már a választások előtti időszakban is sanda szemmel nézték sikereinket, erőink tömörítését. A hatósági ellenőrzés zaklatássá fajult. Az úri kaszinóban a Táncsics Mihály utcai otthonunkat „darázsfészeknek" titulálták.

A hatósági zaklatásnak egyik módja az volt, hogy helyiségeinket gyakori tűzrendészeti vizsgálatnak vetették alá. Az önkéntes tűzoltók között sok elvtárs, még több szimpatizáns volt, így az ilyen vizsgálódások mindig azzal végződtek, hogy újabb kéménykotráson kívül mást nem kellett tennünk. Emiatt az urak dúltak-fúltak mérgükben, mi meg azért aggódtunk, nehogy elkopjanak a kéményeink.

Az ilyen kötekedések nem vitték közelebb a helyi potentátokat céljaikhoz, ezért banditákra jellemző eszközökhöz folyamodtak.

Egy napon a munkásotthon igazgatósága levelet kapott, melyben a ház tulajdonosa – bornagykereskedő – tudomásunkra hozta, hogy a helyiségek bérletét 1930. május 1-re felmondja. Meglepetésünkből magunkhoz térve személyesen kértünk magyarázatot a felmondás tényleges okáról. A tulajdonos először ötölt-hatolt, de azután közölte, hogy a felmondás hatósági nyomásra történt. Majd hosszan részletezte, mi mindennel tehetik tönkre, ha a hatóság utasításának nem tesz eleget. Megemlítette üzleti tevékenységének legsebezhetőbb pontját is; forgótőkéjének nagyobbik hányadát folyamatosan bankhitelből fedezi. Ennek megvonása egymagában is csődbe kergetheti.

A napnál is világosabb volt, hogy a tulajdonost úri cimborái ugyancsak torkon ragadták, ezért hát lemondtunk arról, hogy felmondásának visszavonására bírjuk. Annyit még-

is elértünk, hogy a felmondási időt pár hónappal meghosszabbította.

Újból nyakunkba szakadt a hagyományos gond. Miképpen oldjuk meg a munkásszervezetek elhelyezését? Hol találunk ismét otthonra? Megint visszamenni a kocsmákba, és szívni a füstös, savanyú, áporodott levegőt? Ezt már semmiképpen nem akartuk. Sőt, tapogatózásaink során tapasztaltuk, hogy a hatóság ezt az utat is igyekezett elzárni előlünk.

Nem volt más megoldás, saját tulajdonban levő otthont kell teremtenünk. Merész elhatározásnak látszott, mert a munkásotthon-szövetkezet anyagi lehetősége igen szerény volt: alig kétezer pengő készpénzzel rendelkeztünk.

Tervünk megvalósítását mozgalmunk erkölcsi befolyására alapítottuk. Azt reméltük, hogy a munkások és szegényparasztok támogatása mellett bizonyos mértékig számíthatunk a megyei törvényhatósági bizottság, Orosháza város tanácsa, valamint a helyi haladó gondolkodású polgárok támogatására is. Reményeink között – jámbor hiszékenységből – jelentős helyet kapott a Szakszervezeti Tanács is.

Kiáltvánnyal fordultunk Orosháza munkásságához, parasztságához és haladó polgáraihoz. A kiáltvány többek között ilyen részleteket tartalmazott:

„A szüntelen harc megedzett bennünket, csontos ökölle1, elszánt lélekkel vívtuk meg legutóbbi csatánkat is, amikor megyénk többi szociáldemokrata szervezetével egyesülve Békés megye törvényhatósági közgyűlésében az ezerholdasok megközelíthetetlennek látszó fellegvárában 56 mandátumot hódítottunk elvtársaink részére. A mi győzelmünk a Ti győzelmetek is.

Új harcokra készülünk, új győzelmeket kell kivívnunk,

új várakra van szükségünk. Az ezerholdasok váraival szemben fel kell építenünk a földtelen százezrek várait a proletárság minden rendű katonái számára . . .

Már a vendéglőkben és a kocsmákban sem tűrnek meg bennünket, mert nem inni és kártyázni járunk oda, hanem olvasni és tanulni. Késztet a kényszer, meg kell teremtenünk otthonunkat, iskolánkat, várunkat.

Meg kell teremtenünk a MUNKÁSOTTHONT!

Jertek, segítsetek!"

A kiáltvány élénk visszhangot váltott ki a helyi közvéleményben.

Első elképzelésünk szerint a város által már korábban adományozott telken akartuk a munkásotthont felépíttetni. A terveket az orosházi építőmunkások termelőszövetkezete készítette. Hamarosan kiderült: a műszaki kivitelezés összegét semmiképpen sem tudjuk előteremteni. Pedig a tervek a korszerűség némi igénye mellett is nagyon szerények voltak.

Többszöri átdolgozás után le kellett mondanunk erről a tervről. Utána megszületett egy másik elgondolás: házingatlant kellene vásárolnunk, és bizonyos átalakításokkal, kisebb toldaléképítkezéssel megoldani a problémát. Olyan ingatlanra gondoltunk, melyet bankhitel terhel, mert azt képzeltük, hogy a bankadósság részlet-visszafizetésével valahogy meg tudnánk birkózni.

A feladat végrehajtására háromtagú bizottságot hoztunk létre, melynek tagjai Szemenyei Pál, ifj. Zatykó Sándor és Aklan Pál elvtársak voltak. Szemenyei Pál lett a bizottság vezetője, mint aki nagymértékben élvezte a baloldali kisiparosok bizalmát, és ő volt a munkásotthon létesítésének ihletője is. Néhány héten belül sikerült kedvező ajánlatot kapniuk. Egy Hódi nevű tönkrement kocsigyáros házáról

volt szó, igen szép helyen feküdt, a város főutcáján, az akkori Erzsébet királyné utca 9. szám alatt. A háznak már az Orosházi Takarékpénztár volt a gazdája, Hódi csak annyiban, amennyiben a bank hozzájárult ahhoz, hogy szabadkézből eladhassa.

A vétel mellett szólt az a körülmény is, hogy az ingatlanhoz egy, a kocsigyártó és szerelő munkák elvégzésére alkalmas épület tartozott. Benne közepes nagyságú teremféleség, amelyet alaposabb tatarozás után viszonylag megfelelő gyűlésteremnek lehetett használni.

Nem sokat tanakodtunk: 1930. május 19-re összehívtuk a munkásotthon igazgatóságának és felügyelő bizottságának együttes ülését, és ezen az ülésen elhatároztuk a ház megvásárlását. A háromtagú bizottság felhatalmazást kapott az ügylet lebonyolítására. Az adásvétel nem látszott simának, mivel a gazda az a bank volt, amelytől a Táncsics Mihály utcai helyiségeink bérlettulajdonosa a forgótőkéjének elvonását féltette. Az ilyen jellegű adásvétel jóváhagyása az illetékes bank igazgatóságának hatáskörébe tartozott. Kézenfekvő volt, hogy ennek az akadálynak a leküzdésére a mi erőnk nem elégséges. Külső segítség után kellett néznünk, azaz egy olyan személy után, akinek a közbenjárása következtében a feltételek valamennyire elfogadhatók lesznek.

Közvetítőnek Taffler Elek haladó gondolkodású polgárt szemeltük ki, aki a bank igazgatóságának is tagja volt. Taffler Elek szívesen vállalta a feladatot, és az ő érdeme, hogy az adásvételi szerződést 1930. június 5-én hivatalosan is aláírtuk.

A házat tizenegyezer pengőért vásároltuk meg. A tulajdonjog bekebelezésével egyidejűleg befizettünk háromezer pengőt és külön ezret költségbiztosításra, tehát összesen négyezer pengőt. A fennmaradó nyolcezer pengő vételhát-

ralékot pedig a megállapodás szerinti részletekben, öt év alatt kellett törleszteni. Ezt az összeget növelte az érvényben levő kamat is. Tekintve anyagi helyzetünket, a feltételek nagyon súlyosak voltak, de valamennyit el kellett fogadnunk. Nem tehettünk egyebet, hiszen a munkásszervezetek nem kerülhettek az utcára.

Az ingatlanvásárlás pénzügyi alapja a következőkből állt: a munkásotthon-szövetkezet kétezer pengőt kitevő készpénze, Orosháza község képviselő-testületének kettőezerötszáz pengő adománya, Békés vármegye törvényhatóságának ötszáz pengő adománya, a vásárolt házingatlan telekrészének értékesítéséből befolyt ezerötszázötven pengő, valamint a részjegyek folyamatos jegyzéséből befolyó összegek. Egy-egy részjegy értéke két pengő volt, de ez is inkább csurrant-csöppent, mintsem komolyan folydogált.

A házingatlan csak nagyarányú átalakítási és tatarozási munkák elvégzése után vált lakhatóvá. Sok építőanyagra és munkaerőre volt szükségünk. Gondos költségvetést készítettünk, majd szakmánként összehívtuk a szakszervezeti tagokat. Ezeken a taggyűléseken részletesen megbeszélték a tennivalókat. A szervezett munkások vállalták, hogy társadalmi munkában elvégzik a szakmájukba vágó feladatokat, végzett munkájuk ellenértékeként részjegyeket kaptak. Az építőmunkások termelőszövetkezetének igazgatósága vállalta az építésvezetés teendőinek ellátását, valamint az építkezéshez szükséges állványok és egyéb szerszámok biztosítását. A villanyszerelő-kisiparosok pedig szakmunkásaikkal együtt elvállalták a villanyszerelés munkáját.

Most már az építőanyagok beszerzésére került sor. Pénzünk nem volt, tehát elhatároztuk, hogy szakmabeli vállalkozóktól és kereskedőktől szedjük össze a megfelelő építőanyagokat. Ehhez az „anyagbeszerzéshez" a téglagyári munkások mellett az önálló kisiparosok is számottevő segít-

séget nyújtottak. Szakmai csoportonként keresték fel a vállalkozókat és kereskedőket a munkásotthon támogatása érdekében. Nem fogadtak el alamizsnát. Kissé erélyes fellépésük miatt panaszok is érkeztek hozzánk, s ezeket úgy próbáltuk valamennyire jóvátenni, hogy köszönő levelünkben sajnálkozásunkat is kifejeztük.

Az anyag beszerzése jó ütemben haladt előre, és július végén megindultak az építkezési munkák. A munka nélküli ipari dolgozók nappal, a foglalkoztatottak napi munkájuk után, este 10–11 óráig is dolgoztak. Esténként a munkahelyek ki voltak világítva, és az elvtársak többnyire énekelve dolgoztak.

Néhány nap múlva, az esti órákban a város belső sétánya elnéptelenedett, de annál többen korzóztak és csoportokba verődve nézelődtek az építkezéssel szembeni utcaoldalon. A város lakóinak is tetszett az építkezésnek ez a szokatlan módja.

A szakszervezeti bizottság határozata alapján augusztus derekán megbíztak, hogy járjak el a Szakszervezeti Tanácsnál az orosházi munkásotthon támogatása érdekében. Hogy a megbízatás ne kerüljön külön pénzbe, a központi titkársági értekezletre való felutazásommal kötöttem egybe.

Szakasits Antal, a Szaktanács titkára látható megértést tanúsított gondjaink iránt. Nem hivatalosan értesített, hogy a felutazásom napján délelőtt 9 órakor Peyer Károlyt benn találhatom hivatalában. A jelzett nap reggelén már nyolckor a Kertész utcában ténferegtem, és figyeltem a járókelőket. Láttam, amikor Peyer belépett a Szaktanács székházának kapuján. Kis idő múlva felmentem hozzá.

Elég hidegen fogadott. Íróasztala mellett ülve kézfogás nélkül viszonozta köszönésemet, és átmenet nélkül, harsány hangon érdeklődött, mi járatban vagyok. Röviden előadtam a munkásotthonnal kapcsolatos gondjainkat, és kétezer pen-

gő támogatást kértem. Ezután a nálunk működő szakszervezetek aláírásával és bélyegzőjével ellátott írásbeli kérelmet Peyer elé tettem.

Peyer úgy ugrott fel, mintha rugó dobta volna ki a székéből, és hadonászva ilyeneket kiabált:

– Mit gondol, mi ez a Szaktanács, fejőstehén? Kalandor módon belemennek ilyen munkásotthon-ügyekbe, és most azt kérik, hogy mi húzzuk ki magukat a . . . ból?

Erre én is elvesztettem a türelmem, és erélyesen visszautasítottam durva, sértő szavait, és közöltem vele, hogy nem vagyunk semmiféle . . . ban, de nem akarunk az utcára kerülni. Mondókámat azzal fejeztem be:

– Hogy ez kalandorság-e, az attól függ, ki honnan nézi.

Ő valami „zöldhasúságot" emlegetett, mire én, látva a vita meddőségét, távoztam. A másik szobában Szakasits Antal a történtekre vonatkozóan csak ezt jegyezte meg:

– Rossz napja van ma az öregnek.

Nekem erről ugyan más volt a véleményem, de hallgattam. Még aznap, a titkári értekezlet után Mónus Illés behívott dolgozószobájába, és megkérdezte: miért vagyok lehangolt, csak nem történt valami baj? Elmondtam a Peyerrel folytatott beszélgetésemet. Mónus igyekezett megnyugtatni, és megígérte: kézbe veszi az ügyet, hamarosan értesítést kapok.

Peyerrel azonban Mónusék sem boldogulhattak, mert pár hét múlva ugyan érkezett ötszáz pengő a munkásotthon alapjára, de a feladó nem a Szaktanács, hanem a pártközpont gazdasági hivatala volt.

A munkásotthon felavatására 1930. november 23-án került sor. Szép ünnepség volt. A járás községeiből is jöttek küldöttségek. Városunk haladó polgárainak és a társadalmi egyesületeknek a képviselői is jelen voltak.

Az ünnepi közgyűlés beszámolója többek között ismer-

tette az építkezések során felhasznált anyagok, valamint a kétezerhatszáz társadalmi munkaóra értékét, amelyekkel együtt az ingatlan értéke mintegy hétezer pengővel emelkedett. Számosan voltak, akik munkájukért egyáltalában nem vagy kisebb értékben kértek részjegyet.

Forrón örvendeztünk, ünnepeltünk ezen a napon, ünnepeltük a munkásszolidaritás szép alkotását.

Örömünk azonban nem volt zavartalan, mert az anyagi gondok sokasága rövid időre sem hagyott nyugton bennünket. A törlesztési kötelezettség és a kamat évi 1640 pengő terhet jelentett. Hamarosan leálltunk a törlesztésekkel és a kamatteher évi ötszáznegyven pengős szinten állandósult. A gazdasági válság miatt a munkanélküliség szédületesen nagyarányú volt. Emiatt szinte nullára apadtak a bevételek.

Ezzel szemben a fenntartási költségek megnőttek, mert télen az elvtársak nem csámboroghattak az utcákon; a munkásotthonban jöttek össze, és egy részük az egész napot ott töltötte. Ennek következtében több helyiséget kellett fűteni. A vezetőség azt vallotta, hogy az elvtársak legalább a munkásotthonban ne fázzanak, hiszen elég, ha otthon nem tudnak fűteni. Átmenetileg megengedtük azt is, hogy naponta két biliárd-partit ingyen, négyet pedig hitelbe játszhassanak. Emlékszem, egy alkalommal Forján Mátyás gondnok megmutatta nekem azt a vaskos könyvet, amelyet a biliárdadósok névsora töltött meg. S aggódva kérdezte: ezzel pedig mi lesz?

– Csak őrizd tovább nyugodtan, majd egyszer befűtesz vele. – Úgy is lett.

A munkásotthon klubszerű életét a legnagyobb munkanélküliség és az ezzel járó nyomorúság idején is fenn tudtuk tartani. A fenntartás feltételei, ha szűkösen is, de megvoltak. Ha megszorultunk a tehetősebb szimpatizánsok igyekeztek előteremteni például a szükséges tüzelőt.

Csak egy dolog maradt változatlan: a bankadósság. Ezzel nem tudtunk mit kezdeni. A szakszervezeti központokat is végigkilincseltük, de az adott viszonyok között ők sem tudtak rajtunk segíteni. Néhány részlet kifizetése után végképp elakadtunk, és csupán a kamatot fizettük kínosabbnál is kínosabb erőfeszítések árán.

A politikai kísértés

1931 nyarán kiírták az országgyűlési választásokat. Az általános politikai kép alapján, a reakció szervezettsége miatt előre látható volt, hogy bárkivel indulnánk is, mandátumra számítani merő hiszékenység volna. Úgy döntöttünk, hogy a választást kiadós politikai agitációra használjuk fel, és nem budapesti központi jelölttel indulunk, hanem helyivel. Így esett a választásunk Szemenyei Pál elvtársra. Be is jelentettük őt a szociáldemokrata pártközpontnak, és mint ahogy várható volt, szabályos csetepaté támadt közöttünk. A pártközpont nem vette tudomásul a mi jelölésünket, mi pedig a központét negligáltuk. Emlékezetem szerint, a központ Deák Lajost, a malommunkások szakszervezetének titkárát akarta jelölni. Összehívtuk a helyi választmányt, s erre az alkalomra Szeder Ferenc vezetésével háromtagú bizottság érkezett hozzánk. Majdnem egész napos, elég viharos eszmecsere után végül is megegyeztünk Szemenyei Pál hivatalos jelölésében. A bizottság azonban kikötötte, hogy választási költségekre a központtól ötszáz pengőnél többre ne számítsunk. Ezen a választáson egy másik ellenzéki jelölt, dr. Nagy Vince, Kossuth-párti programmal lépett fel.

A választási harcnak volt egy szakasza, amikor úgy látszott, hogy rosszul áll a kormánypárt szénája. Egy nap Ve-

res Károly elvtárs, a helyi pártszervezet egyik vezetőségi tagja azzal jött a választási irodába, hogy a kormánypárt illetékesei felkérték, továbbítsa a következő javaslatot: ha a mi jelöltünk visszalép, megkapjuk az Orosházi Takarékpénztár hivatalos okmányát, mely szerint az orosházi munkásotthon tehermentes, és vele szemben a banknak semminemű követelése nincs.

A hír hallatára a jelenlevők másodpercekig szóhoz sem jutottak. Megdöbbentő volt ez a mocskos zsarolás. Az ajánlatot erélyesen visszautasítottuk. Amikor pedig az ajánlások felülvizsgálásánál kibuktunk, a kormánypártiak megismételték javaslatukat. Ellenszolgáltatásként azt kérték, hogy ne adjuk szavazatainkat dr. Nagy Vincére. Noha látni lehetett, hogy dr. Nagy Vince sem kaphat mandátumot, a voksvadászó mesterkedést politikai tisztességből visszautasítottuk. Nagy Vince mellett foglaltunk állást, és az ő érdekében tevékenykedtünk. Ezért a helybeli kormánypárti urak fújtak is ránk, és dühük csak akkor enyhült valamit, amikor a kormánypárt jelöltje győzött.

Így nőtte ki magát a munkásotthon adósságterhe súlyos politikai kérdéssé. Az elvtársi közvélemény felfogta a kormánypárti ajánlat erkölcstelenségét, és egyöntetűen azonosította magát a vezetőség magatartásával.

Anyagi helyzetünk továbbra sem javult, így a bank türelmetlensége állandó zaklatássá súlyosbodott. Ekkor az az elképzelésünk született meg: amíg a gazdasági viszonyok jelentősen jobbra nem fordulnak, a bank érje be az esedékes kamatok fizetésével. Az ügy körül támadt tusakodásban ismét segített néhány barátunk.

Egy nap az elnökünk azzal állított be a pártirodába: a bank elfogadná a kérésünket, ha egy kívánságának eleget teszünk.

– Ki vele! Mi az a kívánság? – sürgettük többen az elnököt.

– Jól nyissátok ki a fületeket! A helyi „finánctőkének" politikai kívánsága van. Azt szeretné, ha a nagyterem homlokzatáról levennénk a címert.

Először azt hittük, az elnök tréfál, mert ismert volt jó humoráról. Amikor aztán részletesen elmondotta a történteket, láttuk, hogy komoly a dolog.

A címer története röviden a következő volt. Az építkezések során egyik művészbarátunk, hozzá akarván járulni a munkához, a nagyterem utcára néző homlokzatára valami sarló- és kalapácsszerűséget fabrikált. Azaz a kalapácsból csakugyan kalapács lett, viszont a sarlóból – kasza. Már jóval korábban szó volt arról, hogy tavasszal a homlokzatot újrameszeltetjük, és ezt a rosszul sikerült emblémát eltávolíttatjuk. A bank furcsa feltétele csupán pár hónappal meggyorsította ezt a munkát.

A bankkal történt megállapodásunk nem oldotta meg hosszabb távra nyomasztó anyagi helyzetünket.

Éreztük, valamit tenni kell: nem várhatjuk meg ölbetett kézzel a végső fejleményeket. Felmerült a munkásotthon eladásának a gondolata is. Persze, nehezen jutottunk el idáig, hiszen annyi szál fűzött bennünket a munkásotthonhoz. Évek során nem egy jelentős mozgalmi esemény zajlott le a falai között.

Végül mégis az eladás mellett döntöttünk. Ezután azzal foglalkoztunk, hogyan mentsük meg a munkásotthon értékének az adósságon felüli részét? 1939-ben megszereztük a bank hozzájárulását a munkásotthonnak szabad kézből történő eladásához, azzal a számunkra kedvező lehetőséggel, hogy a bankterhen felüli összeggel szabadon rendelkezünk. Így még ez év őszén előnyös árajánlattal jelentkező ügyfelet találván, eladtuk a munkásotthont. A megmaradt összeg-

ből újabb házingatlant vásároltunk, de most már nem a város központjában, de nem is a juhszélen, hanem igényeinket anyagi erőnkkel összhangba hozva, a Homok utca 6. szám alatt.

Ez már tehermentes házvétel volt. Az új házban is kellett végezni bizonyos átalakításokat és tatarozást, hogy céljainknak valahogy megfeleljen. Az elvtársak ekkor is társadalmi munkával segítettek, de a szükséges építési anyagokat saját erőnkből szereztük be. Ezek ugyan másfél ezer pengő bankadósságot nyomtak a vállunkra, ez az összeg azonban már arányban állt teherbíró képességünkkel.

A munkásotthon eladása átmenetileg kissé lehangolta az emberek egy részét, de egyebet tisztességes úton aligha tehettünk volna. Vagy ez a lépés, vagy gyámoltalanul bevárjuk az árverést s ezzel együtt a megmenthető közös vagyon elvesztését.

A Homok utcai munkásotthonban értük meg 1944. október 6-át, felszabadulásunk nagy napját.

A felszabadulás után egy alkalommal vizsgálat folyt ez ügyben, de a vizsgálat sem tudott megállapítani mást, minthogy az volt az egyetlen lehetőség, amit mi annak idején megragadtunk.

Pirosodjatok, vörösödjetek májusi virágok

Az ellenforradalmi rendszer nemcsak az osztályöntudatos munkásszervezetek kibontakozását igyekezett mindenféle erőszakos eszközzel gátolni vagy éppen lehetetlenné tenni, így viseltetett a munkás-kultúrszervezetek tevékenységével szemben is.

A munkások gazdasági és politikai mozgalma mellett eleven erővel jelentkezett a kultúrtevékenység iránti igény.

A haladóbb gondolkodású munkások és szegényparasztok olyan kultúrrendezvények után vágyódtak, amelyekben a műsorszámok, ha közvetve is, az ő sorsukról, reményeikről szólnak. Az ilyen tartalmú rendezvények megtartására az adott körülmények között igen korlátozottak voltak a lehetőségek, de egy kis merészséggel tudtunk tágítani a lehetőségeken. Ezt a problémát is harci kérdésnek tekintettük.

Mindenekelőtt a munkásdalárda létrehozását szorgalmaztuk, mert azt tartottuk, hogy a dalárda a munkásmozgalomban mint politikai faktor is jól kiaknázható Ha a dalkar megszilárdul, fokozatosan vegyes karrá fejlesztjük, és ezáltal a színjátszás feltételeit is megteremtjük. Úgy láttuk, hogy a tervet legkönnyebben az építőmunkások szakszervezetében tudjuk megoldani. Erre lehetőséget nyújtott az építők alapszabálya, amely kimondta: kulturális csoportok alakításának semmi akadálya a szakszervezetben.

Ennek alapján hívtuk egybe 1923. szeptember 30-án az építőmunkások dalkarának alakuló közgyűlését, ahol 60 tag jelent meg. A dalárda meg is alakult. Elnöke Fejes József elvtárs lett, a karnagyi teendőket Kiss István, állami elemi iskolai tanító vállalta el.

A dalárda működése során néhány hangversenyt adott, és szocialista népgyűléseken, valamint szakszervezeti, nyilvános gyűléseken is szerepelt.

A dalárda rövid életű volt, mert alapszabályát a belügyminiszter azzal az indoklással utasította el, hogy tagjai között nemcsak építőmunkások vannak.

Valamilyen kompromisszumos megoldást kellett találnunk. Így született meg az az elhatározás, hogy megalakítjuk az általános munkásdalárdát, és a vezetést polgári személyekre bízzuk. 1926-ban létrejött az Orosházi Általános Munkásdalárda.

Az Orosházi Általános Munkásdalárda egyesületi alap-

szabályát az orosházi főszolgabíró 1927. február 10-én kelt feliratában nem véleményezte. Az alapszabályt tehát a belügyminiszter is elutasította.

Az ekörüli sok hercehurca, kálváriajárás nagyon elkedvetlenítette az elvtársakat. A szakszervezeti bizottságban azonban kijelentettük: nem adjuk fel a harcot! Később valakinek az az életrevaló ötlete támadt: a Munkás Dalosszövetség tudtával és beleegyezésével felvételünket kértük a Polgári Dalosszövetségbe. Az alapszabályt elkészítettük, és 1928. január 3-án megalakult az orosházi Petőfi-dalárda.

Elnöke dr. Mitlasovszky János, alelnökök: Székely Gyula és Nagy István, titkár: Kiss János könyvkötő, jegyző: Drahota Sándor, karnagy pedig Orbán János evangélikus tanító. Az alapszabály jóváhagyása ezúttal sem ment simán, mert az államrendőrség és az alsófokú hatóságok rossz véleményt adtak rólunk. A kérdést végül is az Országos Dalosszövetség befolyása döntötte el, és 1928. április 5-én az alapszabályt jóváhagyták.

A dalárda tagjai a polgári vezetés ellenére politikailag szilárd és öntudatos szocialisták voltak. A dalárda helyzetét átmeneti jellegűnek tekintettük, csak arra az időre érvényesnek, amíg közismertté nem válik, és utána valami módon átlépünk a Munkás Dalosszövetségbe.

„Nem örök az éj, hajnal pirja kél"

A Polgári Dalosszövetséghez való csatlakozásunk miatt bizonyos fokú bizalmatlanság volt tapasztalható a szervezett munkásság körében. Olyasmit kellett tennünk, amivel helyreállítjuk a bizalom légkörét. Elhatároztuk, hogy hamarosan egy igényes és szép dalestet rendezünk.

A dalárda odaadó szorgalommal készült a nagy erőpró-

bára, s a dalestet az alapszabály jóváhagyása után két hónapra meg is tartottuk.

A munkásdalárdák által szinte rendszeresen előadott számmal kezdődött a dalosest:

Ne csüggesszen a bús zord jelen,
Szebb jövő hajnala int felénk.
Megfordul majd a nagy sorskerék,
Örömünnepre virradunk.
Nem örök az éj, hajnal pírja kél,
Felragyog a mi napunk.

Amikor a dal teljes szöveggel elhangzott, a munkásokkal zsúfolt nézőtéren kitört a tomboló taps. A dalt meg kellett ismételni, s ezen az esten a népdalok között több munkásdal is felcsendült, és a műsorszámok végeztével az emberek sugárzó arccal mentek haza. Szívükbe fogadták ezt a sok megpróbáltatással küzdő munkásdalárdát, és a bizalom is helyreállt.

A dalárda vezetősége Juhász Gyulát, a Szegeden élő, országos hírű költőt kérte fel a dalárda jeligéjének a megírására. A költő jelmondatában így fejezte ki a magyar munkásokban égő történelmi vágyat és bizakodást: „Egyszer a magyar ég alatt, mindenki víg lesz és szabad!"

Kezdetben a dalárda többnyire Petőfi megzenésített verseiből összeállított népdalcsokrokkal szerepelt a polgári dalárdák versenyein, és szép sikereket ért el. Műsorunkon szerepeltek a következő megzenésített versek. „Testvérek fel", „Föl szocialisták", „A munka dala", „Felszállott a páva", „Anyám", „Ne ölj fiam" stb., stb.

A dalárda nagyon sok versenyen vett részt. Alakulásának évében, 1928-ban, augusztus 19–20-án a Vásárhelyi Iparos Dalkör 20 éves fennállásának évfordulójára rende-

zett dalosversenyről, a „Hervadó rózsaszál" című kórusművel a harmadik díjat, a tótkomlósi dalosversenyről pedig az első díjat hozta el. Még ebben az évben Szegeden, az általános munkásdalárda dalosünnepélyén is részt vett.

Az Országos Dalosszövetség 1929-ben Debrecenben rendezte meg a 22. országos dalosversenyt, ahol dalárdánk a népdalcsoportban indult. Szereplését a szakemberek és a versenyen részt vevő dalárdák karnagyai is úgy ítélték meg, hogy ha nem is az első, de a második vagy harmadik díj a mi dalárdánkat illeti meg. Annál nagyobb volt a csalódás, amikor a zsüri egészen kirívó módon két előkelőbb társadalmi összetételű dalárdát helyezett előtérbe, és a miénk csak a huszonegyedik tiszteletdíjat, egy bronzból készült Liszt-plakettet kapott. Még az országos polgári dalosvezetők között is akadtak, akik igazságtalannak tartották a döntést.

A helyi mozgalomban is heves felzúdulás támadt. Mi még szítottuk is a tüzet úgy, hogy az „emberpiacon" az agrárproletárok is felháborodva tárgyalták az esetet:

– Hallottátok, mi történt Debrecenben a dalárdánkkal? No, ugye, hogy büdösek a prolik, nem számít, hogyan tudnak énekelni. Nem is értjük, hogy mit keresnek ott az urak között . . .

Ilyenformán az eset politikai térre terelődött. Megvolt az alkalom a polgári dalosszövetségből való kilépésre. Sértődöttségünk a szövetség számára is kínos volt, azért nem tiltakozott, amikor még ebben az évben átmentünk a Munkás Dalosszövetségbe.

A változásra a hatóságok nem reagáltak, úgy tettek, mintha mi sem történt volna, csupán az énekpróbákon jelentek meg sűrűbben a detektívek, de ezt az énekkar tagjai már régen megszokták.

A Munkás Dalosszövetségbe való belépésünk után szorosabb kapcsolatba kerültünk a szegedi, hódmezővásárhelyi, makói, szarvasi, békéscsabai munkásdalárdákkal.

Egyszer még részt vettünk a hódmezővásárhelyi iparosdalárda versenyén 1930-ban. Ekkor vegyes karunk is bemutatkozott a „Huszár-nóták" című kórusművel. A férfikar pedig a népdalcsoportban a „Bíró uram panaszom van" című szerzeménnyel aratott sikert. Ez is, amaz is elnyerte az első díjat. A vegyeskarnak ezzel az első szereplésével valósult meg hét évvel korábban kitűzött tervünk.

1930-ban elhatároztuk: egy nagy dalosünnepélyt rendezünk. A dalárdának még nem volt zászlója, úgy gondoltuk, hogy egy zászlóavató ünnepély elfogadható indokul szolgálhat a hatósági engedély megszerzésére.

A zászló Budapesten készült, nagyon szép lila selyem anyagból, egyik oldalán Petőfi arcképe „Lantom, kardom tied, ó szabadság!" jelmondattal, a másik oldalon arannyal hímzett kard koszorúval és „Orosházi Petőfi-dalárda, 1928" felírással.

Az ünnepélyre a hatóság is felkészült. Szerencsénkre, jó kapcsolataink révén, még a szervező munka kezdetén bizalmasan értesültünk arról, hogy a hivatali illetékesek az ünnepi számokat tartalmazó beadványunkat el akarják utasítani. Az értesülés birtokában, az előkészületek során olyan dalárdák közreműködését is igyekeztünk megnyerni, akik miatt ne lehessen az ünnepélyt betiltani nagyobb botrány nélkül. A hatóság nehéz helyzetbe került, és némi huzavona után az engedélyt megadta.

Az ünnepély erkölcsileg és anyagilag sikeres volt. Még filmfelvétel is készült róla az utókor számára. Amikor 1964-ben a Petőfi-dalárda 35 éves jubileumát ünnepelte, az ünnepi beszéd a hajdani film céljáról így emlékezett meg:

„Egyébként filmfelvétel is készült ennek a jól sikerült ünnepségnek az emlékére. De készült azért is, hogy most a jelenlevő vegyeskar tagjai és műkedvelőink női szereplői, akik ma mamák és nagymamák, visszaidézhessék a községi portán, a szőlőkben, a nagyatádi telepen és széjjel e városban mindenütt, azokat a szép május elsejei éjszakákat, amikor még ezüsthajszál nélküli, fekete és szőke hajukkal fejükön hallgatták a Petőfi-dalárda felcsendülő szerenádját . . ."

A dalárda minden évben szerepelt a különböző dalosünnepélyeken vagy dalosversenyeken. Számos jó helyezést értek el, és sok serleget is gyűjtöttek.

A Munkás Dalosszövetség 1936-ban Pécsett országos dalosversenyt hirdetett. Dalárdánk ezen a versenyen Migrai József „Aratódal" című versével szerepelt, zenéjét Kiss István karnagy szerezte. Az énekkarnak komoly sikere volt. Ehhez hozzájárult a dal szövege is, amelynek így szólt a refrénje:

„Vihar tisztítja meg a földeket,
Nem lesznek többé éhes emberek,
Őrölj malom, őrölj! . . ."

Nagyszerű élményt nyújtott a pécsi dalosverseny befejező száma, amikor este tízezer dalos a „Ne ölj!" című kórusművet adta elő, miközben a Budapesti Munkástestedző Egyesület sportolói tornagyakorlatokat mutattak be. A lenyűgöző látvány az elvtársak hangulatát annyira felfokozta, hogy utána a békéscsabai munkásdalárda tagjai elénekelték az Internacionálét, amiért később pert akasztottak a nyakukba. Így hát ők még jobban „mertek", mint az orosházíak.

Juhász Gyula író temetésén 1937-ben nem tudtunk részt venni. Úgy terveztük, majd egy másik alkalommal rójuk le kegyeletünket a nagy költő sírjánál. Nem sokkal később került sor újabb szegedi szereplésre. Azt terveztük, hogy a dalárda testületileg megkoszorúzza az író sírját.

Már a szegedi vasútállomáson megkezdődött a rendőri zaklatás. A szegedi elvtársaknak nem engedték meg, hogy a pályaudvari fogadás után kibontott zászlókkal vonulhassunk a munkásotthonba. Azt is megtiltották, hogy testületileg vonuljunk ki Juhász Gyula sírjához; csak a dalárda vezetőségének két tagja vihette ki a koszorút.

1938-ban ismét országos dalosünnepély volt, ezúttal Szombathelyen. Énekkarunk Farkas Antal „Májusi virágok" című versével indult, melyet szintén Kiss István karnagy zenésített meg. Ez a verseny is jól sikerült.

Ennek a lelkes hangulatú seregszemlének is bírósági eljárás lett a vége. A makói munkásdalárda karnagyát Veres Lászlónak hívták, és az elvtársak erre a rokonszenves csengésű névre egy dalt költöttek a következő címen: „Vörös László katonái vagyunk", és a dalt széltében-hosszában énekelték. A rendőrség úgy hallotta, hogy „Vörös zászló katonái vagyunk". Fel is jelentették a makói elvtársakat az ügyészségen. Tekintve, hogy a per újrafelvételétől már nem kell tartanunk, „töredelmesen" megvallhatjuk: a rendőrségnek jó füle volt, jól értette a dal szövegét.

A Munkás Dalosszövetség úgy határozott, hogy a kétévenként szokásos országos ünnepélyét 1940-ben Orosházán rendezi meg. A belügyminiszter azonban az ünnepély megrendezését nem engedélyezte.

Amikor a dalosszövetség néhány vezetőségi tagja személyesen érdeklődött a belügyminiszternél, „őnagyméltósága" cinikusan azt válaszolta: a parasztság és a földmunkások körében nem enged szocialista agitációt folytatni.

Közölte, hogy bármelyik ipari városban engedélyezi a dalosünnepély megrendezését. Így az orosházi nagy énekkari összejövetel és a hozzá fűzött reményeink is kútba estek.

1940-től megkezdődtek az internálások, s ezek a dalárda működését is megbénították. A mozgalmi munka a politikai feladatok elvégzésére koncentrálódott, a dalárda istápolása háttérbe szorult. Mindamellett ma már úgy ítélhetjük meg énekkarunkat, hogy betöltötte hivatását.

A hétköznapok feladatai

A munkáskultúra felvirágoztatása érdekében színjátszó csoportot alakítottunk. Ezzel a munkás- és parasztfiatalok újabb köre kapcsolódott a mozgalomhoz. A munkásdalárdával együttműködve pezsgő kulturális élet bontakozott ki. Székely Gyula és Szverle Mihály elvtársak lelkesen dolgoztak ezen a területen.

A munkában a legtöbb nehézséget a műsor engedélyeztetése körüli hatósági hepciáskodások okozták. Nem akadt olyan műsor, amelynek egyik vagy másik számába bele ne kötöttek volna. Mindig volt ellenvetés. Vagy azt kifogásolták, hogy Petőfi költeményeiből miért éppen a szóban forgóra esett a választás, amikor annyi más is van, vagy egy-egy színdarab mondanivalóját helytelenítették.

A mozgalomban ez idő tájt, a párttitkár afféle „mindenes" lévén, számos esetben nekem kellett közelharcot vívnom a hatóságokkal a műsorok engedélyeztetéséért.

Egy alkalommal Gyagyovszky Emil „Kékvérűek" című színdarabját tűztük műsorra. Miről szólt a darab? A grófnőt sétalovaglás közben az erdőben szülési fájdalmak veszik elő. Nincs más hátra, beviszik a szénégető kunyhójába, ahol éppen annak a felesége is szülési fájdalmakban va-

júdik. Mindketten ugyanabban az időben fiúgyermeknek adnak életet. A két kisfiút egy teknőben fürdetik, és fürdés közben az újszülöttek összecserélődnek. Mivel a természet nem jelölte meg külön-külön sem a szénégető, sem a grófi gyereket, a szülők nem ismerik meg a sajátjukat. Erre mi történik? Az időközben megérkező grófi apa kijelenti; ilyen körülmények között egyik gyereket sem vállalja. A szénégető mindkét fiút vállalja: maradjon mind a kettő, mi majd felneveljük őket, és becsületes munkásemberek lesznek.

Azt még csak elfogadtattam a rendőrkapitánnyal, hogy ilyen páros szülés előfordulhat. De arról, hogy a szénégető állásfoglalása a fiúk nevelését illetően nem meríti ki a vagyonos osztály elleni izgatás kritériumát, bizony, csak hosszabb eszmecsere után sikerült meggyőznöm a rendőrkapitány urat.

A munkásszínjátszó csoport lelkes, odaadó munkájával belopta magát a szegényemberek szívébe. Tagjainak tevékenysége a munkáskultúra alapjait rakta le Orosházán.

Szverle Mihály, a hajdani színjátszó csoport vezetője így emlékszik vissza az úttörő időkre:

Orosháza szervezett munkásai a harmincas években igen aktív színjátszó tevékenységet folytattak. Ez a kultusz már a húszas évek második felében kezdett kibontakozni, noha a munkásemberek ekkor már érezték a bőrükön a Horthy-korszak legsúlyosabb gazdasági válságát. Nehezítette helyzetünket, hogy a rezsim mindenfajta szocialista jellegű csoportosulást üldözött, s ezek alól a kulturális megmozdulások sem voltak kivételek. Nem volna rendjén azt hinni, mintha a dolgozók valami mai értelemben vett kultúrigény hatása alatt igyekeztek volna színjátszó kultúrát létrehozni. Nem! Az emberek csupán valamiféle klubszerű,

társas érintkezési forma hiányát érezték, tehát tenni kellett valamit.

Az orosházi munkásszervezetek vezetői érezték annak szükségességét, hogy a dolgozók számára a társas élet lehetőségeit biztosítsák, és ezek tartalmát kulturális elemekkel gazdagítsák.

Egy-egy szakmunkásszervezet önállóan nem volt képes a feladatok ellátására. Egyetlen megoldás maradt számunkra: a közös munkásotthon megteremtése.

A húszas évek végén az Orosházi Munkásotthon Szövetkezet a Csernok-féle vendéglő egy részének a bérbevételével – ha szűkösen is – megoldotta a régen vajúdó problémát. Ide költöztek a szakszervezetek és a szociáldemokrata pártszervezet. Ez a bérlemény már nyújtott némi lehetőséget a kultúrmunkára is.

A különböző szakmai szervezetek tagjaiból, sőt kívülállókból is lelkes együttes alakult, amely magát a munkásotthon működvelő gárdájának nevezte.

A színpad a terem padlója volt. A színfal: használt lécekre szegezett csomagolópapír, melyre az egyik festő elvtárs fekete indákat és virágokat rajzolt. Ez a „létesítmény" pár négyzetméternyi terület volt a terem egyik végében, eléje zsinórral két biliárdasztal-terítőt feszítettünk, ami a függönyt pótolta. Ezen a színpadon szavalatok, énekszámok mellett egyfelvonásos darabokat is előadtunk. Az egyfelvonásosak között a „Kékvérűek" képviselte a munkásirodalmat.

Minden előadáson zsúfolásig megtelt a terem. Ahogy mondani szokták, még a falakra is nézők tapadtak. Tekintve, hogy csak kevés széket és pár padot sikerült kölcsönkapnunk; a közönség zöme állva nézte végig a műsort.

A szereplők lámpaláztól szenvedve beszéltek és mozog-

tak. Komoly kritikát aligha viseltek volna el ezek az előadások.

A közönség mégis megtapsolta őket. Nekik örvendvén, leányait és fiait üdvözölte. A lelkes ünneplés, a ragyogó arcok biztatást sugároztak.

Ebből a helyiségből mentünk át a munkásotthon Erzsébet királyné utcai székházába. Ez már a mi házunk volt. Sok társadalmi munkával tettük otthonossá; itt már a műkedvelő gárda is jobb körülmények közé került. Igaz, egy kocsiszínből alakított terem, de mégiscsak saját terem állt rendelkezésünkre. A teremben komoly színpad is volt.

Mindent saját munkával hoztunk létre, hiszen a filléres anyagok beszerzése is gondot okozott. Színpaddobogóra már nem futotta. Az építkezésből megmaradt ócska faanyagokból az ács elvtársak néhány bakot ütöttek össze erre a célra, és ehhez egy kőműves kisiparos elvtárs téli időszakra és alkalmanként is kölcsönadta az állványpallóit: ezekből eszkábáltuk a dobogót.

A színjátszó csoport büszkeségének, a „nagyteremnek" a befogadó képessége bizony nagyon kicsi, alakja keskeny és hosszú, akusztikája csapnivalóan rossz volt. Ahhoz, hogy télen kellő hőmérsékleten tartsuk, tüzelőre egy vagyont kellett volna költenünk. Mivel egy helyiséget lelkesedéssel csak rövid ideig lehetett fűteni, mit tehettünk volna? Télen a nagyteremben nagykabátban próbáltunk.

A nagyteremben csak támla nélküli lócákra futotta. A tűzrendészeti hatóság megkövetelte az előírásszerű távközöket, s így egyik oldalon négy, a másikon ötférőhelyes lócát lehetett elhelyezni. Tizenhat ilyen lócasor fért el: összesen 144 ülőhelyet biztosított. Állóhelyre, ha szorosan is, de még befért 50–60 néző, s ezzel kész is volt a „telt ház".

Pénzünk soha nem volt. Minden rendezvény megtartása előtt ki kellett fizetni a szerzői jogdíjakat, szociális alap

címén 30 db legdrágább hely árát, a beadványilletéket és a vigalmi adót bélyegben. A rendezvény után jött a nyomda, a helyi újság hirdetési költsége, kellékek és kosztümök kölcsönzési díja stb.; millió apróság, de sok kicsi sokra megy.

A maszkírozást magunk végeztük, a kozmetikai cikkeket a színjátszók hazulról hozták magukkal.

A bérelt teremben egy műsor félház esetén teljes „leégést" jelentett. Saját terem birtokában is csak úgy tudtunk némi jövedelemre szert tenni, hogy a tánccal egybekötött előadást megelőző este teljes díszlettel kosztümös főpróbát tartottunk, s erre 50 filléres műsormegváltás ellenében lehetett bejönni. Pénztár ilyenkor nem is volt. A színjátszó gárda tagjai zsebből árulták a műsort. Ezeken a főpróbákon csaknem mindig „telt ház" volt, és sokszor ezeknek a bevétele jelentette a jövedelmet. Sovány jövedelem volt ez, de minden fillér kellett az otthon fenntartásához.

Az elmondottakon kívül a legnagyobb nehézséget a hozzáértés hiánya okozta. A színjátszó gárda tagjai, beleértve bennünket, vezetőket is, keveset tudtunk a szocialista kultúráról, a szocialista irodalomról.

A munkásszínjátszó csoport számos kezdeti célkitűzését nem tudta megvalósítani. Minden erőfeszítésünk mellett sem sikerült a tömegeket a munkáskultúra legkiválóbb értékeivel megismertetni. Kénytelen-kelletlen a sekélyes polgári kabaréirodalom uszályában vergődtünk.

Eredményt leginkább a versekkel értünk el. Komoly előrelépés volt, ha keresztül tudtuk vinni a konferanszié szerepeltetését. Ilyenkor a műsor savát-borsát a konferanszié mondanivalója nyújtotta. A konferálások szövegét úgy kezeltük, mint a népgyűlési beszédek anyagát, ennek bemutatásától a hatóság eltekintett. Legrosszabb esetben később az ügyészség foglalkozott vele.

A színjátszó csoport fiataljaiból rendezőgárda is alakult, tagjaikat köznyelven piros gombosoknak nevezték, a kabát gomblyukában jelvényként hordott piros selyemmel bevont gomb után.

E szervezet látta el a kulturális összejöveteleken, a Szociáldemokrata Párt rendezvényein és magán a munkásotthonon belül is a rend biztosítását. Szükség esetén utcai vagy házi agitációt is végeztek. Egyik szép ténykedésük az 1930. szeptember 1-i tömegtüntetés elősegítése volt.

Ezen a napon a csendőrség már a reggeli órákban lezárta a munkáslakta területekről, a Rákóczi-telepről a város központja felé vezető utakat. A piros gombosok felderítették a csendőrök őrhelyeit, és a mellékutcákon át igazították el az embereket. A Rákóczi-telepi felvonulókat dűlőutakon, szántóföldeken vezetgették a város felé, onnan pedig ugyancsak a mellékutcákon át szivárogtak be a főutcába.

Amikor a küldöttség kilépett a munkásotthon kapuján, hogy a munkások követeléseivel a szolgabíróhoz menjen, mintegy jeladásra minden mellékutcából ömlött a tömeg a főútvonalakra; körülvették a küldöttséget, úgy kísérték tovább, és kórusban hangzott a követelés: „Munkát!... Kenyeret!... Munkát!... Kenyeret!"

A rendőrök és csendőrök meglepetésükben néhány másodpercig kővé dermedve szemlélték a lenyűgöző és számukra félelmetes látványt. Magukhoz térve, megpróbálták rábeszéléssel szétoszlatni a tömeget, de a hangulat olyan izzó volt, hogy csak kardlapozással tudták szétszórni az embereket.

A munkásszínjátszó csoport 1940-ben szűnt meg, amikor már elviselhetetlen volt a bank nyomása, és a Huba utcai újabb otthon lényegesen kisebb helyiségei alkalmatlanok voltak a csoport működésére.

Nem volna sem illő, sem méltányos kiemelni neveket, mert nehéz annak eldöntése: kik végeztek az átlagosnál értékesebb munkát a csoportban. Két név mellett mégsem lehet szótlanul elmenni, ezeket meg kell említeni mint olyanokat, akik talán a legszorgalmasabbak voltak, és a legtöbb időt fordították e munkára. Görbics Mária elvtársnő rengeteg darabunkat „gépelte szét", Koczka János elvtárs pedig sokszor egyedül és napokon át festette a díszleteket. Mindketten a színjátszáshoz szükséges, alapvető feladatokat láttak el.

A művelődési munka mellett politikai tevékenységünk is több rétű lett. Többek között: sajtónapokat rendeztünk, „Népszava"-előfizetőket gyűjtöttünk. A kisebb keresetű embereknél úgy oldottuk meg a feladatot, hogy az egymáshoz közel lakók, a szomszédok ketten-hárman fizettek elö egy lapra. Ilyenformán tetemesen megnőtt a „Népszava"-előfizetők tábora. A napi példányszámok eladása is növekedett. Mindebben nem kis része volt annak, hogy a „Népszava" az összes napilapok között mégiscsak a mi újságunk volt, és a legközelebb állt a munkásokhoz.

Az eszperantó mozgalom

a húszas évek legelején kezdte bontogatni szárnyait.

Ha lassan is, de egyre szaporodott az eszperantó nyelv tanulóinak a száma, és 1922 őszén kb. negyven taggal megalakult a Magyar Munkás Eszperantista Egyesület orosházi csoportja.

Az idők folyamán mind kedveltebbé váltak az eszperantisták a mozgalomban. Nemcsak a nyelvtanulással foglal-

koztak; élénken politizáltak is, és nagy lendülettel vettek részt minden akcióban.

Az eszperantisták évekig a Földművelők Egyletében tanyáztak, és csak 1928-ban, a mozgalom szervezeteinek összevonása során kerültek helyileg közénk. Csoportjukból a legaktívabbak voltak: Dumitrás Mihály, Dobrovszki Pál, Süle József, Mengyel János, Rajki Ferenc, Szverle Mihály.

Tevékenységük színtere nem korlátozódott csupán Orosháza területére. Járták a környékbeli falvakat, nyelvtanfolyamokat szerveztek, politizáltak. A hatóságok állandó gyanakvással figyelték munkájukat, s amikor és ahol csak lehetett, zaklatták őket.

Példa erre az 1933. januárjában kelt 61/1933-as főispáni határozat:

„Szverle Mihály és társai kérelmét, hogy Csorvás községben eszperantó tanfolyamot akarnak tartani, nem engedélyezem. Indok: A Szociáldemokrata Párt propagandáját kívánja szolgálni . . ."

1932-ben feloszlatták a csoportot. Ennek ellenére számos kísérletet tettünk nyelvtanfolyamok rendezésére. Egyikmásik helyen sikerült is, ahol az eszperantisták ügyesebben dolgoztak, és politikai tevékenységük nem lepleződött le.

A mozgalom dél-magyarországi központja 1930-tól a felszabadulásig Orosháza volt, titkára Dumitrás Mihály elvtárs. Területe nagyjából megegyezett a Szociáldemokrata Párt kerületi titkárságáéval, így a két mozgalmi munka jól kiegészítette egymást.

Az eszperantisták szervezkedéseinek az egész ország területére vonatkozó betiltása után az érintett elvtársak illegálisan dolgoztak tovább. A munkásotthonban tanyáztak, és részt vettek a legális munkában. Jelenlétüket a hatóság

több esetben is az orrunk alá dörzsölte, de nem engedtünk a nyomásnak, azzal érveltünk, hogy az eszperantisták szociáldemokrata párttagok, és ebben a minőségben vannak a munkásotthonban.

Mozgalmi munkájukat jól jellemzi az alábbi eset:

1933 augusztus egyik vasárnapján történt. Délelőtt a pártirodán dolgoztam, Süle József elvtárs is bejött az otthonba. Egy bizalmas feladatot kellett vele megbeszélnem. Munkám végeztével keresem Süle elvtársat, hát nem találom sehol. Az elvtársak közül valaki felvilágosított: Süle, arra hivatkozva, hogy a görögdinnye gyorsan érik és sürgősen le kell szedni, nemrég hazament.

Én a megbeszéléssel nem várhattam holnapig, ezért kerékpárra ültem, és máris indultam Süle elvtárs tanyájára, amely a város közelében volt. Amikor a tanyához értem, két kis pulikutya – termetükhöz nem illő – éktelen ugatással fogadott. Lármás jeladásukra a konyha ajtajában megjelent Süle elvtárs. Azon mód közöltem vele: halaszthatatlan sürgősen beszélnünk kell egymással. Ő csak téblábolt, mint aki szemmel láthatóan nem akarja, hogy bemenjünk a lakásba. Én azonban nem tágítottam, mire aztán Süle betessékelt. Amikor átléptem a nagy parasztszoba küszöbét, meglepődtem: a helyiség zsúfolásig volt emberekkel. Egy részüket személyesen ismertem, de legalább a felét sosem láttam. Dumitrás Mihály elvtárs aztán eligazított, hogy az eszperantisták dél-magyarországi konferenciája ülésezik. Hellyel kínáltak, és a tanácskozás folyt tovább. A napirend: az egységes politikai irányvonal meghatározása volt. A vitában felmerült a második és a harmadik internacionálé értékelése is olyan értelemben, hogy a nemzetközi események melyiket, hogyan igazolták. A konferencia a harmadik internacionálé politikai vonalát fogadta el.

Két makói elvtárs olyan szenvedélyesen védte a máso-

dik internacionálét, hogy a vitából ki is zárták őket, és egy szénaboglya tövében heverészve, várták meg a döntést.

Süle József elvtárs pedig a konferencia befejezése után megmagyarázta az érkezésemkor tanúsított viselkedését: a konferencián részt vevők nem mindegyikét ismerte, nem volt meggyőződve megbízhatóságukról.

Az eszperantó mozgalom legjobbjai mindig ápolták és védték a munkásmozgalommal való szoros kapcsolatukat.

Összetartásban az erő

Orosházán 1912-ben alakult meg az Orosházi Testgyakorlók Köre. Tagsága ebben az időben tanítókból, tanárokból, banktisztviselőkből és egyéb értelmiségiekből toborzódott. A kisipar erőteljesebb fejlődésével és ezzel párhuzamosan az ipari munkások táborának megnövekedésével, a mi fiataljainknál is jelentkezett a testedzés igénye. A munkásifjak közül többen próbálkoztak az OTK színeiben sportolni, de e törekvésük sehogyan sem sikerült. A valóságos és vélt osztálytagozódások olyan vastag válaszfalakat emeltek, amelyeken áttörni szinte lehetetlenség volt.

Nem árt, ha a ma élő fiatalabb nemzedékek is tudják, hogy fél évszázaddal előbb az ipari munkás, a kereskedelmi és az értelmiségi dolgozó külön-külön is szemben állt egymással. Bár mind a három kizsákmányoltja volt a tőkésfeudális rendszernek, mégis farkasszemet néztek, mintha kibékíthetetlen ellentétek volnának közöttük. Ezek a sajnálatos körülmények akadályozták meg a sportolni vágyó munkásfiatalokat, hogy az OTK-ban tevékenykedjenek.

1913 júniusában, az Orosházi Szabadság Egyletben, Kiss János, Szemenyei Pál, Harangozó Sándor, Gabnai Lajos, Tóth István, Poór György több társukkal együtt megalakí-

tották a munkások sportkörét: az Orosházi Munkás Testedző Kört. Amilyen könnyen ment a megalakulása, annyival nehezebbnek bizonyult a fenntartása.

A sportkörnek pl. nem volt futballpályája. Azon a területen, amelyet a község erre a célra átengedett, minden hét csütörtökjén állatvásárt tartottak. Ha vasárnap mérkőzés volt, szombaton a vezetők kitakarították, kisöpörték a pályát, másnap délelőtt pedig rámeszelték a szükséges vonalakat. Aztán kölcsönkért söröshordókból és deszkapallókból ülőhelyeket építettek, s ezeket az alkalmatosságokat a lezajlott mérkőzés után visszahordták tulajdonosaiknak. Éveken át így kellett előkészíteni a pályát, ha a munkásfiatalok „focizni" akartak. Márpedig ők nagyon akartak!

A nagy világégés után 1919. február 18-án tartották meg az első vezetőségválasztó, alakuló taggyűlést.

Gazdag élményt nyújtottak az OMTK helyi futballmérkőzései. Minthogy a hatóság ritkán engedélyezett nyilvános szocialista népgyűlést, a baloldali emberek nemcsak a munkássport iránti rokonszenvből, hanem a politikai eszmecsere miatt is tömegesen látogatták a mérkőzéseket. S meccs előtt és meccs után csoportokba verődve, hosszan elbeszélgettek. Nem egy alkalommal, ezer-ezerötszáz főnyi közönség jelent meg a pálya hevenyészett nézőterén. Ezzel szemben a helyi polgári sportkör labdarúgótornáin csupán százkétszáz ember lézengett. Ez a kontraszt olyannyira éles volt, hogy az OMTK egy-egy mérkőzése a népes közönség miatt szinte tüntetésszámba ment.

A hatóságot rendkívül ingerelte ez a jelenség, és számtalan kísérletet tett a két sportkör egyesítésére. Amikor törekvése a mi ellenállásunk következtében meghiúsult, a MOVE (Magyar Országos Véderő Egyesület) próbálkozott. Mindenféle anyagi támogatás ígéretével csábítgatták a

munkás sportkör vezetőségét az egyletbe való belépésre. Az alelnök támogatta is a MOVE akcióját, de a tagság vissza utasította, az alelnököt pedig tisztségéből menesztették.

Később ugyanolyan sorsra jutott a levente egyesület beolvasztó kísérlete is.

A reakció több-kevesebb hevességgel állandóan zaklatta a sportkört. Mindennél többet mond erről a megye alispánjának, az orosházi járás főszolgabírójához intézett 1927. november 27-én kelt utasítása:

„Utasítom, hogy az Orosházi Munkás Testedző Kör működését, miután tagjai a szociáldemokrata felfogású munkásokból kerülnek ki, elsősorban politikai működése szempontjából vizsgálja meg, és a vizsgálat eredményét hozzám mielőbb jelentse.

Annak kivizsgálásán kívül, hogy az egyesület működésében a vonatkozó rendeleteket betartja-e, meg kell vizsgálni, hogy az egyesület a 18 éven aluli leventeköteles ifjakat a Leventék Országos Központjának engedélye nélkül szerepeltette-e a csapatában, a 18 éven felüliek leigazolását pedig a Magyar Labdarúgók Szövetségének bejelentette-e?'

A második világháború idején még fokozódott a sportkör üldözése. 1943. május 17-én a főszolgabíró a következő megyei utasítást kapta:

„Utasítom, hogy az Orosházi Munkás Testedző Kör tagnévjegyzékében szereplő Keresztes Mihály orosházi (Csalogány u. 3.) és Kónya Lajos orosházi (Verecky u. 34.) lakos, egyesületi tagokat, tekintettel arra, hogy az állami és társadalmi rend elleni bűncselekmények miatt büntetve voltak, az egyesületi tagok sorából való törlése iránt haladéktalanul intézkedjék . . ."

Az Orosházi Munkás Testedző Kör a második világháború viszontagságos évein átvergődve megtépázva érte meg a felszabadulást. Tagságának zöme megízlelhette egy valóra vált álom igézetét, amikor 1945 kora tavaszán, ki mint játékos, ki mint néző vett részt a Szovjet Hadsereg helyi alakulata és a sportkör futballcsapatának barátságos mérkőzésén.

Megcsalt remények

Orosházán, a húszas években a kisgazdák ellenzéki tömörülése nem volt jelentős. Az 1922-es választások során a kormánypárti Csizmadia András került be a parlamentbe. Az a körülmény, hogy Csizmadia parasztember volt, megtévesztően hatott a kisbirtokos rétegekre. Noha közel kétszáz hold urának mondhatta magát, a kormány gazdasági politikájával elégedetlenkedő parasztok nagy részében élt az a hiedelem: ha Csizmadia András kormánypárti képviselő is, azért a parasztok érdekeinek szószólója. Ezt a hiedelmet a képviselő úr igyekezett is ápolni. Valahányszor jóhiszemű választóival beszélgetett, közben el-elejtett ilyen megjegyzéseket:

– Igazatok van! Éppen a napokban, amikor Pesten voltam, elbeszélgettem Bethlen miniszterelnök úrral, és mondtam is neki: „Te, Pista, azért nem jól van ez így . . ."

Csizmadia András szerepének megértéséhez közelebb visz bennünket Orosháza parasztsága vagyoni megoszlásának ismerete:

1930-ban Orosházához tartozó földterület 20 356 kat. holdat tett ki. Jobbnál jobb minőségű földek voltak ezek. A földterület 35 százalékát 20–50 kat. holdas, 32 százalékát 10–20 kat. holdas tulajdonosok, míg 1576 kat. hold

1–5 kat. holdas emberek kezén volt. Viszont 4871 kat. hold föld hat földbirtokos, az egyházak és Orosháza község között osztódott fel. E birtokmegoszlás a jobb módú birtokos parasztok viszonylag erős tömbjét hozta létre, amely a különböző gazdasági nehézségek között is kitartott a kormánypárt mellett. Ennek a paraszti rétegnek volt Csizmadia András a vezéralakja. Ez a paraszti réteg az orosházi szavazati jogosultsággal rendelkezők egyharmadát jelentette. A nyílt szavazási rendszer – ilyen körülmények között – egyszerűen lehetetlenné tette az ellenzéki győzelmet. Azok a mezőgazdasági cselédek és más függő helyzetben levő kisemberek – nyílt szavazásnál – csak a kormánypárt jelöltjére szavazhattak, ha nem akarták a kenyerüket elveszteni. Így az idők folyamán, a többségben levő ellenzéki erő ezeken a választásokon nem tudott realizálódni.

Így Csizmadia András képviselősége – amely a felszabadulásig tartott – Orosháza haladó polgárainak az önérzetét is bántotta. Számtalanszor javasolták: fogjunk össze annak érdekében, hogy a város politikai jellegének jobban megfelelő ember képviselje ügyeinket az országgyűlésen.

Az 1931-es választások során, amikor a mi jelöltünk az ajánlásnál kibukott, eljött az ideje, hogy összefogjunk polgári ellenzéki barátainkkal. A jelöltek között volt dr. Nagy Vince, a Károlyi-kormány volt belügyminisztere, ő a jelölésen is átment, már csak meg kellett választani.

Nem lehetett panaszunk rájuk, nagyon sokat dolgoztak ők is, hogy elősegítsék dr. Nagy Vince győzelmét. Nem részletezem a hatóság „magatartását" a nyílt szavazásos választás napján. A lényeg az, hogy a kormánypárt mintegy hatszáz szavazattöbblettel győzött.

Amikor barátainkkal együtt megvitattuk a választás körülményeit, arra a következtetésre jutottunk, hogy a titkos választás legkezdetlegesebb formájával is – boríték nélküli,

cédulaszerű szavazólapok alkalmazása – megbuktattuk volna a kormánypártot. Mondtuk is a kisgazdáknak:

– Köztetek már többen szemünkre vetették, hogy a titkos választójog megszállottjai vagyunk. Most már ti is láthatjátok, nekünk van igazunk.

Új gondolatok

A kisgazdák új pártalapítási törekvéseit nagy figyelemmel kísértük. A megyei törvényhatóságban a polgári ellenzékkel kialakult együttműködés tapasztalatai alapján tudtuk, milyen politikai sikert jelentene, ha a megyében, a városi tanácsokban, a községi képviselő-testületekben hasonló ellenzéki összefogást lehetne megvalósítani. A kérdés megoldása reálisnak látszott, csak a megfelelő partner hiányzott. Ennek a partnernek egy viszonylag radikális, demokratikus és következetes kisgazdapárt nagyon megfelelt volna. Egy ilyen pártnak módjában állt volna, hogy helyi szervezeteinek segítségével a polgári ellenzéki erőket összefogja, és jól politizálva, a választások közötti időszakokban is megóvja őket a lemorzsolódástól.

Sok olyan községet ismertünk, ahol a községi képviselő-testületi tagok többségét egy ilyen kisgazda pártszervezet, a szocialistákkal együttműködve, meg tudta volna nyerni.

Nagy szükségét éreztük egy harcos ellenzéki kisgazdapártnak, mert mi nem tölthettük be azt az űrt, amelyet egy ilyen párt hiánya okozott. Ezenkívül a megnövekedett ellenzéki erő a munkásszervezetek nehézségein, gondjain is enyhített volna valamit.

A Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Agrárpárt meg is alakult Békésen, 1930. október 12-én. Bár többet vártunk tőle, de programjuk az adott körülmények kö-

zött olyan politikai és gazdasági célkitűzéseket tűzött napirendre, hogy bátran remélhettük: a Kisgazdapárt mint polgári ellenzéki erő – kiváltképpen a falvakban – első számú partnerünk lesz.

Azt képzeltük, hogy az új Kisgazdapárt országos vezetői minden paraszti jellegű községben megalakítják pártszervezeteiket, és ezáltal a polgári pártokénál szorosabb tömegkapcsolatokat teremtenek.

Az új párt fejlődését illetően túl optimisták voltunk, s közérdekű kötelességünknek tartottuk, hogy szerény eszközeinkkel segítséget nyújtsunk ennek az újonnan megalakult ellenzéki pártnak a mielőbbi talpraálláshoz. A hozzánk tartozó községek egy részében megbeszéltük az elvtársakkal, hogyan támogassák a kisgazdák helyi szervezetének a megalakulását. Elsősorban azokra a helységekre gondoltunk, ahol a fenti cél elérésére a legkedvezőbb feltételek adódtak. Úgy véltük, e szervezetek kisugárzása meggyorsítja a többiek létrehozását is. Ebben a szellemben tartottunk megbeszéléseket Csorváson, Tótkomlóson, Nagyszénáson, Kondoroson, Öcsödön, Szarvason és még néhány más községben.

Megbeszéléseink során megerősödött abbeli véleményünk, hogy a helyi kisgazda pártszervezet létrehozása nélkül, a túlnyomóan paraszti ellenzéki erőket a haladás érdekében megnyerni nem lehet.

Mindezek tudatában türelmetlenül vártuk a kisgazdák helyi pártszervezeteire vonatkozó intézkedés kiadását. Rajtunk kívül várták azok a parasztemberek is, akik egyetértettek az új Kisgazdapárt programjával.

Sajnos, várakozásunk hiábavaló volt.

Hosszabb vajúdás után, 1932. március 24-én megalakult a Független Kisgazdapárt Orosházán. Az alakuló gyűlésen

Eckhardt Tibor is jelen volt. A pártszervezet helyi szószólója Ravasz Antal, az egyik leggazdagabb paraszt volt.

A zászlóbontó gyűlés fő szónoka – érthetően – Eckhardt Tibor volt. Beszédéből a közönség hiteles tájékozódást nyerhetett arról, hogy a Kisgazdapárt felső vezetésében igencsak megszaporodtak a méltóságos urak. Nem tudtunk szabadulni attól a gondolattól, hogy voltaképpen egy kormánypárti összejövetelen vagyunk, nem pedig ellenzéki kisgazda gyűlésen. Körülöttünk a parasztemberek ilyen megjegyzéseket tettek:

– Minek ide belépni? Hiszen csöbörből vödörbe kerülünk.

Lehet, hogy kissé túloztak, de tény, Eckhardt beszéde a hallgatóság nagyobbik részének nem nyerte meg a tetszését. Ettől persze a pártszervezet megalakult. A vezetőséget is megválasztották.

Az alakuló gyűlés után úgy adódott – néhány kisgazdával előre így terveztük –, hogy Eckhardt Tiborral néhány szót válthattunk. Megemlítettük neki, hogy lassúnak tartjuk a helyi kisgazda pártszervezetek alakulására irányuló tevékenységet. Pedig – bizonygattuk – célszerű volna, ha a Kisgazdapárt országos vezetősége erőteljesebben ösztönözné, szorgalmazná a mozgalom szervezeti kialakulását; komoly politikai erőt képviselne, ha minden községben létrejönnének a pártszervezetek. Szavainkra Eckhardt így válaszolt:

– A Kisgazdapárt országos vezetősége ilyen értelemben jelenleg nem foglalkozik ezzel a kérdéssel, és úgy vélem, a jövőben sem kíván foglalkozni. Különben is – folytatta –, miért probléma ez? Hiszen sehol sincs megtiltva, hogy pártszervezetet alakítsanak, ha akarnak . . .

A továbbiak során megvilágosodott előttünk: Eckhardt és a többiek nem akarnak igazán ellenzéki Kisgazdapártot.

Ez után az eset után arra törekedtünk, hogy elvtársaink minden községben ápolják a kapcsolatot azokkal az ellenzéki parasztemberekkel, akiknek szavuk és tekintélyük van. Értünk is el eredményeket, de semmi esetre sem annyit, mint amennyit egy jól működő Kisgazdapárt nyújthatott volna. Sok jó barátot szereztünk, s ezeknek a helyi kapcsolatoknak, barátságoknak a révén kerültek be itt is, ott is ellenzéki kisgazdák és szociáldemokraták a községi képviselő-testületekbe.

Úgy emlékszem, 1933-ban történt. A nagyszénási ellenzéki erők a helyi Hangya Szövetkezet vezetőségválasztó taggyűlésére készültek, és meghívtak az előzetes megbeszélésre. Ennek eredménye: a választáson a vezetőség kétharmada az ellenzékből került ki. A siker a helyi reakciósokat érzékenyen érinthette, mert valószínű, hogy az ő panaszkodásukra hívatott magához a főszolgabíró. A nagyszénási Hangya Szövetkezet vezetőségválasztásáról érdeklődött. A végén ezt a komikusan ható kérdést intézte hozzám:

– Mondja, titkár úr, ön kinek a titkára, a kisgazdáké vagy a szocalistáké?

– A kisgazdáké semmi esetre sem – válaszoltam neki.

Később a kisgazda csoportosulások egy része mindjobban a „Szabad Szó" – a parasztpárt lapja – által hirdetett politika felé fordult. Ezáltal még közelebb kerültünk egymáshoz, és együttműködésünk tovább erősödött.

A baloldali kisiparos mozgalom

Újszerű jelenség volt ellenzéki táborunkban a baloldali kisiparos mozgalom. Újszerűsége abban rejlett, hogy kizárólag a kisiparosságra mint kispolgári tömegre támaszkodott, mégis elvi, világnézeti gyökere miatt sehogyan sem

lehetett a tipikus polgári ellenzéki megmozdulások közé sorolni.

Az első világháború és az ezt követő forradalmak után az önálló kisiparosok túlnyomó része úgy indult mesterséget tanulni, hogy felszabadulásuk után és a kötelező segédidő leteltével iparigazolványt vált majd, és mint önálló kisiparos, néhány segédmunkás alkalmazásával, megveti egy gondtalan kispolgári lét alapját.

Később az ipari tanulók nagyobbik része azzal a céllal vágott neki az életnek, hogy legyen tanult mestersége, mert ezáltal emberibb körülményeket remélt, mint amilyenek agrárproletár szüleinek vagy rokonainak jutottak. Ezek az emberek ipari munkássá válva többnyire a küzdelmet is vállalták egy jobb és szebb világ kialakításáért. Ily módon az ipari szakszervezetek harcosaivá lettek, és közülük számosan nőttek ki a munkásmozgalom vezetőivé.

Az ipari munkások életkörülményeinek megjavítására irányuló és nem ritkán kiélesedett bérmozgalmak rendkívül komoly igényt támasztottak a mozgalmi vezetőkkel szemben. Azok pedig, akik helytállásukkal, munkájukkal igyekeztek ezeknek az igényeknek megfelelni, inkább előbb, mint utóbb magukra zúdították a munkáltatók és a burzsoá rend őreinek gyűlöletét. Ismert módszer volt, hogy a harcos szervezett munkásokat feketelistára tették, bojkottálták. Ez azt jelentette, hogy a tőkés rendszabállyal sújtott munkás a szakmájában – legalábbis abban a városban vagy helységben, ahol lakott – nem kapott munkát.

Ezek ellen a retorziók ellen küzdöttek a szakszervezetek, s eredményes fellépésükről a munkáltatókkal kötött írásos megállapodások, kollektív szerződések is tanúskodnak. Sajnos, nem valamennyi kérdésben és nem minden helyen sikerült a szakszervezeteknek a problémák megoldása.

Ezért a mozgalom számos harcosa kénytelen-kelletlen – tehát életfelfogásával ellentétben – kisiparos lett, hogy megélhetését biztosítsa.

Ez a folyamat a Tanácsköztársaság bukása után, a húszas években igen erőteljessé vált, noha megnyilvánulásai már bonyolultabbak voltak, mint korábban. A háború és a két forradalom élményei, tapasztalatai nagymértékben hatottak az egyszerűbb munkások szemléletére, de még inkább az ipari munkásokból lett mozgalmi emberekre. Az utóbbiak közül a Tanácsköztársaság idején nagyon sokan töltöttek be kulcspozíciót. Ott voltak a gazdasági, közigazgatási, bírósági vezető helyeken, a Vörös Hadsereg parancsnoki posztjain, vagy ezek mellett mint politikai biztosok. Valamennyien a saját hatáskörükben ízlelgették a munkás- és paraszthatalmat. Nemrégen még félistennek hitt urak és nagyságok az ő szemük láttára omlottak össze. Mennyi örök érvényűnek képzelt szolganézet hullott diribdarabokra! Helyüket az egyenrangúság tudata váltotta fel.

A proletárforradalom elvérzésével egy világ dőlt össze ezekben az emberekben. Így azután a korábbi életmódjukhoz való visszatérésüket nemcsak a munkáltatók gyűlölete, a hatóság üldözése, de belső ellenállásuk is akadályozta. Nos hát, önmagukkal való viaskodásaik is arra ösztönözték őket, hogy kiutat találjanak válságos helyzetükből. Kezdetben csak kis részük választotta a kisiparos életet, a többségük elvi meggyőződésének is inkább megfelelő irányban keresett megoldást. Így jöttek létre a különböző iparimunkás-termelőszövetkezetek. Orosházán a húszas évek elején megalakultak az építőmunkások, a szabómunkások termelőszövetkezetei, valamint a bőripari kisiparosok termelő és értékesítő szövetkezetei.

Hasonló jelenségek voltak Békés megye más városaiban

és nagyobb községeiben is. Iparimunkás-szövetkezetek alakultak Békéscsabán, Gyulán, Szarvason és így tovább.

Ezek a termelőszövetkezetek nemcsak azoknak az ipari munkásoknak nyújtottak menedéket, akiket mozgalmi tevékenységük miatt a munkáltatók az alkalmaztatásból kizártak, de a hasonló okokból üldözött földmunkásoknak is. Az építők termelőszövetkezeteiben dolgozó segédmunkások között mindig voltak ilyen földmunkások.

Az iparimunkás-szövetkezetek gyakorlatilag hatálytalanították, megtörték a munkáltatók által hozott rendszabályokat. Ezért a munkáltatók a szövetkezeteket kétszeresen gyűlölték: úgy is, mint versenytársakat, úgy is, mint politikai ellenfeleket.

A húszas évek végén a gazdasági válság igen nehéz helyzetbe sodorta ezeket a szövetkezeteket. A gyilkos versenyben kezdtek összezsugorodni, és egyik-másik meg is szűnt. Állami támogatásról vagy kedvezményről szó sem lehetett. Sőt, mindent megtettek, hogy szabályellenes adóztatással megfojtsák őket. Tagjaik kénytelenek voltak iparengedélyeket kiváltani, és mint önálló kisiparosok folytatták küzdelmes életüket.

Ámde az ipartestületekben sem tétlenkedtek. Bátrabbak is, hozzáértőbbek is voltak a mozgalmi munkához, mint azok a kisiparosok, akik a megtollasodást hajszolták.

A szövetkezetekből kényszerűen kikerült új típusú kisiparosok felkarolták társaik sérelmeit, és azok orvoslása érdekében fáradhatatlanul tevékenykedtek. Így született meg a baloldali kisiparos mozgalom.

Ennek során az elvtársak bejutottak az ipartestületek vezető szerveibe, a szakmai szakosztályok vezetőségeibe, sőt számos helyen elnökök lettek. Aztán ezekről a posztokról kerültek az egyes ipartestületek legfelsőbb helyi vezetőségébe, az elöljáróságokba. Békéscsabán például az ipartestü-

let elöljáróságának negyven tagja közül 1932-ben tizennégy szocialista volt, Orosházán az elöljáróság fele. 1934-ben Szemenyei Pál cipész kisiparos elvtársat, aki 1919-ben a direktórium titkára volt, az ipartestület alelnökévé választották. Hasonlóan erős volt a baloldali kisiparos mozgalom Gyulán, Békésen, Szarvason és a megye számos más helyein is.

A szocialista kisiparosok a szociáldemokrata pártszervezet köré csoportosultak. A vezetőségnek is hol több, hol kevesebb kisiparos tagja volt, politikai irányításuk ilyen módon történt. De amilyen ütemben fejlődött a kisiparos mozgalom, olyannyira nőtt annak az igénye is, hogy problémáikkal tüzetesebben foglalkozzunk.

Ráeszméltünk arra, hogy a kisiparosok napi problémáinak megoldása mellett fontos dolog politikai befolyásunk alatt tartani őket, mert módjuk van hangulatot formálni és a mozgalmat népszerűsíteni.

E nagyon sok részletmunkát igénylő feladatot az adott szervezeti keretek között ellátni nem lehetett annak veszélye nélkül, hogy a pártszervezet afféle mellék-ipartestületté ne váljék. Tehát elsősorban elvi okokból, de a hatóságok miatt sem vállalhattuk a feladat elvégzését, amúgy is gyanakvással figyelték a kisiparosok hozzánk fűződő kapcsolatát.

A legnagyobb problémát tehát a politikai irányítás szervezett formája okozta. Voltak ugyan bizonyos elgondolásaink, de csak tehetetlenül toporogtunk ezek körül.

Némi vajúdás után hozzáfogtunk az új szervezeti forma kiépítéséhez. 1931 nyarán a békéscsabai elvtársakkal történt megbeszélés alapján megalakítottuk – nem hivatalosan – a baloldali kisiparosok megyei hatáskörű intéző bizottságát. Tagjait a megye különböző részeiből delegál-

ták. Vezetője Nyilas András békéscsabai kisiparos elvtárs lett.

Ilyen bizottságok a megye területén működő ipartestületekben is alakultak, a helyzettől függően három vagy öt taggal. Az orosházi öt tagból állt, vezetője, Veres Károly elvtárs, aki pártvezetőségi tag is volt, így az összekötő tisztjét ő töltötte be. A pártvezetőség a bizottsággal időközönként megbeszélte az időszerű politikai kérdéseket. A hivatalos kapcsolatokon kívül természetesen nap mint nap érintkeztünk a kisiparos mozgalmat irányító elvtársakkal.

Az intéző bizottságok a mozgalom belső szervei voltak. Ilyen minőségben nyilvánosan nem szerepeltek. A kisiparos sérelmek orvoslására vonatkozó javaslatok az ipartestületek vagy a szakosztályok útján kerültek az illetékesek elé.

Nem ismerem a mozgalom országos méreteit, de azt tudom, hogy Budapesten volt valamilyen központi szerv is, amellyel a kapcsolatot Veres elvtárs tartotta. Emlékezetem szerint 1933 nyarán Birkás Imre elvtárs, aki ebben az időben Budapesten dolgozott, hazajött, és mint minden alkalommal, ezúttal is meglátogatott. A beszélgetés során szokatlan élénkséggel beszélt a baloldali kisiparos mozgalomról, és hangsúlyozta, hogy ezt a mozgalmat érdemes támogatni . . .

Efelől tüstént megnyugtattam, és szavait mint a párt üzenetét könyveltem el.

Az egész megyében fellendült a mozgalom, melynek Nyilas András elvtárs tehetséges harcosa, vezetője volt.

Sokat fáradoztunk azon, hogy a mozgalom politikai befolyása érvényesüljön a kisiparosoknál. A szocialista eszmék hatásának tudható be, hogy a reakció itt nem tudott annyi embert megnyerni, mint a különböző polgári ellenzéki pártokban. A reakció mesterkedéseinek ezen a téren elért eredményét bizonyítják az 1934-es megyei törvény-

hatósági választások. Más helyen már szóltam arról, hogy az említett választáson vereséget szenvedtünk, noha befolyásunk lényegében nem volt kisebb, mint 1929-ben. De a polgári ellenzéki erők az eltelt öt viharos év alatt annyira szétzilálódtak, hogy számos helyen nem is indultak a választáson. Mindez természetesen a kormánypárt kezére játszott.

A baloldali kisiparosok önálló listával indultak ezen a választáson. Erre a törvény adott lehetőséget: Békés megye törvényhatóságában a megye összes kisiparosainak tíz érdekképviseleti helyet biztosított, melyet választás útján kellett betölteni. A választás alkalmával ennek a felét kisorsolták, így öt jelölt maradt, s a baloldali kisiparosok listáján minden jelölt szocialista volt.

A kormánypárt is állított jelölteket, de a választásokon a baloldali kisiparosok névsora győzött, megkapta a leadott szavazatok háromnegyed részét. Ennek eredményeképpen Nyilas András, Filipinyi János, Szobek András, Egri Pál és Veres Károly elvtársak képviselték a megye kisiparosait a törvényhatóságban.

Szép és tanulságos győzelem volt. Sokéves, jó és időtálló munka tanúskodott mellette. Itt jegyzem meg: a mozgalom lényegében ilyen eredményesen működött egészen a felszabadulásig.

Vezetői mindenkor összeköttetésben álltak a szakszervezetekkel is. Ezek e kapcsolat révén sok fontos dologról kellő időben értesültek. Ha például megtudtuk, hogy valamelyik szakmában egyes munkáltatók bércsökkentést akarnak kezdeményezni, mi indítottunk bérmozgalmat, és ha egy-egy ilyen akcióval nem is értünk el mindig emelést, de sikerült az éppen fennálló béreket egy időre újból rögzíttetni.

A gazdasági válság idején a szervezett ellenállással sike-

rült elérni, hogy a bérszint süllyedése nem zuhanásszerűen következett be, s ebben nem kis szerepe volt a baloldali kisiparos mozgalomnak, mert az árakat és a béreket következetesen igyekezett tartani, és csak kemény küzdelem árán engedett a gazdasági válság nyomásának.

Ezenkívül: a szocialista kisiparosok zöme átvállalta a megszűnt vagy összezsugorodott ipari termelőszövetkezeteknek a „menedékhely" szerepét is. Elsőkként alkalmazták azokat az ipari munkásokat, akiket a tőkések üldözése meg akart fosztani a megélhetéstől.

Nagyszerű harci tetteikkel példamutatóan vizsgáztak helytállásból. Sok-sok megrendelőt szalasztottak el ezek az elvtársak a meggyőződésükért. Pedig kiváló iparosok, mesteremberek voltak. Mégsem tudott egy sem meggazdagodni, mert halálig hű katonái maradtak a szocializmus eszméjének. Akik megérték a felszabadulást, azok az első órákban velünk egyszerre léptek be a Kommunista Pártba, oda, ahova huszonöt éven át kívánkoztak.

Közülük nem egy még ma is él, és találkozásaink alkalmával megelégedéssel gondolnak vissza harcaikra, örülnek a mai eredményeknek, és igen jól esik nekik a párt gondoskodása, amely felhőtlenné teszi öreg napjaikat.

A falusi munka

Tevékenységünk a húszas évek végéig nemigen terjedt túl a város határán. Ha hébe-hóba ellátogattunk egy-egy községbe, ez nem volt több amolyan kirándulásfélénél. Csupán a kíváncsiság vezetett bennünket, vajon csinálnak-e az elvtársak valamit? Tehát nehezen indult a rendszeres falusi szervező munkánk. Ennek oka elsősorban abban rejlett, hogy még igen kevés munkásmozgalmi tapasztalattal

rendelkeztünk. A másik oka, hogy egyik-másik községben az is előfordult, hogy a régi mozgalmi emberek a falujukat saját hitbizományuknak tekintették, és nem vették jó néven segítőkészségünket. Sokszor hallottunk ezeken a helyeken ilyen megjegyzéseket:

– Ni csak, az orosháziak már megint nem férnek a bőrükben . . .

Az epés megjegyzések mögött azonban régi hagyomány húzódott, mely szerint: „az orosháziak" mindig törődtek a környék falvainak mozgalmaival. Ezt a felfogást igazolja a „Népszavá"-nak 1891. április 3-i számában megjelent közlemény is:

„Munkáskörök alakultak.

Az orosházi és csorvási munkások éjt nappallá tévő felvilágosító munkájuknak eredményeként Tótkomlóson, Pusztaföldváron, Bánfalván, Békéscsabán, Mezőberényben, Nagyszénáson, Gyomán, Gyulán, Kígyóson . . ."

Mi tehát csak elődeink munkáját folytattuk, amikor elhatároztuk: fokozatosan kiterjesztjük mozgalmi tevékenységünket az orosházi és szarvasi járások községeire.

Némelyikben már korábban is voltak kapcsolataink; így a kondorosiakkal 1930. kora tavaszán eljutottunk odáig, hogy megalakítjuk a pártszervezetet. Szándékunkat az elvtársak be is jelentették a megye alispánjának, aki a kérelmet minden indokolás nélkül elutasította. Ekkor mi is megbokrosodtunk, és az elutasító végzést a belügyminiszternél megfellebbeztük. Lépésünk eredményeként megszületett egy belügyminiszteri döntés, amely méltán keltett országos visszhangot. A belügyminiszter nemcsak a kondorosi elvtársak fellebbezésére adott választ, hanem elvi döntést hozott a szociáldemokrata pártszervezetek alakulásával kap-

csolatban. Érdemes ide írni a hivatalos okirat legfontosabb passzusait:

„A miniszter mindenekelőtt kijelenti, hogy a Magyarországi Szociáldemokrata Párt kondorosi csoportjának helytelen volt az a kérelme, hogy a csoport megalakulásának tudomásulvételét kérelmezte azért, mert ilyen kérelmet csakis kormányhatóságilag láttamozott alapszabályok alapján működő társadalmi egyesületek tartoznak előterjeszteni, azonban politikai pártok, amelyeknek nincsen törvényhatóságilag láttamozott alapszabálya, és nem is kötelesek ilyet bemutatni, ilyen kérelmet benyújtani nem kötelesek . . ."

„A politikai pártok ilyen irányú bejelentése csak arra szolgál, hogy a helyi hatóság tudomást szerezzen a helyi szervezeteknek működéséről. De ez hatóságilag csak akkor tiltható be, ha a politikai párt célja ellenkezik a fennálló törvényekkel, állami vagy közbiztonság szempontjából aggályos, vagy ha működése helyrehozhatatlan károkat okoz a helybeli lakosságnak . . ."

„A Magyarországi Szociáldemokrata Párt, országosan elismert politikai párt lévén, melynek politikai szervezetei minden külön hatósági engedély nélkül is működhetnek, míg működésük az előbb említett szempontokba nem ütközik, ezért semmiféle hatósági engedélyre a csoportnak szüksége nincs . . ."

Amikor a döntést kézhez kaptuk, nem akartunk hinni a szemünknek. Többször is elolvastuk, míg elhittük, nem, ez nem káprázat. A benne rejlő lehetőség magával ragadott bennünket, nem is gondoltunk arra, hogy firtassuk e döntés hátterét. Igen, csak a lehetőséget láttuk benne, hogy legális szervezetekbe tömörítsük a falvak proletárjait és haladó kisembereit is.

A kondorosi elvtársak úgy lobogtatták a belügyminiszteri leiratot, mint a katonák a szabadságos levelüket. Ebben a túlfűtött hangulatban ünneprontásként hatott Karsai János elvtárs megjegyzése:

– Nono, csak semmi túlzás! Ezek az úri bitangok már sokszor becsaptak bennünket. Nem hiszek én annak a papirosnak, elvtársak, kutyából nem lesz szalonna, legfeljebb kutyaszalonna.

Parázs vita után mégis abban állapodtunk meg, hogy élnünk kell a miniszteri döntés adta lehetőséggel.

Úgy véltük, hogy a Szociáldemokrata Párt központi vezetősége a Bethlen–Peyer-paktum miatt kapott jogos bírálatból okulva ezt a döntést kihasználja, és a parasztkérdésben jóvátesz valamit eddigi hibáiból. Ebbeli várakozásunkat nem ütöttük nagydobra, voltak fenntartásaink, így ezekről a kérdésekről csak szűkebb körben beszélgettünk.

Történt, hogy kis idő elteltével Szeder Ferenc vidékünkön utaztában, hozzánk is ellátogatott. Szerettük volna, ha színt vall, tehát feltettük neki a kérdést:

– Belefogunk-e egy országos méretű szervező munkába, és ha igen, milyen módon és milyen mértékben?

Szeder fejtegetéséből kiderült: a pártközpont a belügyminiszter leiratát megszellőzteti ugyan a sajtóban, de nem tervez nagyobb méretű szervező munkát, mert ehhez a döntést nem tartja kellő alapnak. Szeder véleménye szerint: minden megalapozatlan szervező munkával csak zaklatásnak és üldözésnek szolgáltatnánk ki a falusi szegénységet. Logikájának körülbelül az volt az értelme: ha már kenyerük nincs is az agrárproletároknak. legalább a nyugalmuk maradjon meg.

Mi vitattuk ezt a nézetet, mondván, a döntésnek lehetnek provokatív vonásai, de ilyen megalkuvó okoskodással

nem lehet az ügyet elintézni. Szaván kell fogni a belügyminisztert, és rá kell szorítani a határozat betartására.

A szenvedélyes szócsatában sem jutottunk közös nevezőre; Szeder fújta a magáét, mi meg egy jottányit sem engedtünk a véleményünkből. Ezen a Szederrel folytatott eszmecsere után sem változtattunk, s elhatároztuk, cselekszünk a magunk erejéből, nem ülünk ölbe tett kézzel.

Munkához láttunk. Viszonylag rövid idő alatt sok községben megalakítottuk a pártszervezetet. Figyelmeztettük az elvtársakat, ne tápláljanak túlzott illúziókat a belügyminiszter döntését illetően, sőt bizonyos fokú zaklatással is számolniuk kell.

Kezdetben nehezítette szervező munkánkat a Szociáldemokrata Párt iránt a falusi emberekben megnyilvánuló bizalmatlanság. A falusi agrárproletárok között, még az agrárszocialista mozgalom idejéből eleven emléke élt a Szociáldemokrata Pártnak. Annak idején forradalmi pártnak ismerték meg, de a Tanácsköztársaság idején a Kommunista Párt harca és tevékenysége nagyon megtépdeste a szociáldemokraták forradalmisága iránt táplált illúziókat. Annyi azonban megmaradt, hogy a radikálisabb megoldások elfogadtatása elég sok munkát igényelt.

Mi nyíltan elítéltük a Bethlen–Peyer-paktumnak különösen az agrárproletárokat érintő részét, a jobboldali szocdem vezetők szovjet- és kommunistaellenességét stb. Bírálataink sohasem a szociáldemokrata mozgalom egészére, hanem csak a jobboldali vezetésre vonatkoztak.

Jóhiszemű emberek voltak a falusi agrárproletárok, hiszen a jobboldali pártvezetők sok fondorlatos és opportunista cselekedetét elnézték. Viszont a Szovjetunió gyalázásával párosuló kommunistaellenesség határozott ellenszenvet váltott ki belőlük, és nem lelték a magyarázatát.

A mi politikai platformunk jelentősen eltért attól,

amelyre az ellenforradalmi rendszer a Szociáldemokrata Párt legalitását alapozta. Falun a törekvéseink, célkitűzéseink terjesztői mind a radikálisabb beállítottságú emberekből rekrutálódtak. Kezdetben csak a kiszemelt négy, hat, nyolc emberrel foglalkoztunk. Az összejövetelek, beszélgetések mindig más-más elvtárs lakásán zajlottak le. A hely megválasztását az elvtársakra bíztuk, ugyancsak azt is, hogy egy-egy megbeszélésre kiket hívjanak meg, mivel az embereket ők ismerték legjobban. Természetesen, ők voltak a felelősek a kötelező titoktartásért. Eleinte arra is nagy figyelmet fordítottunk, hogy az emberek megítélése ne szubjektív alapon történjék. Nem győztük hangsúlyozni, az életben gyakran előfordul, hogy egyazon eszméért lelkesedő és küzdő emberek nem mindig és nem feltétlenül vonzódnak egymáshoz. Nem kötelező a rokonszenv – mondogattuk az elvtársaknak –, de mindenkinek kötelessége, hogy félretegye esetleges ellenszenvét a közös ügyért, a közösen vállalt harc sikeréért.

Összejöveteleink nagyjából a következőképpen zajlottak le. A megbeszélésre kijelölt lakásból a gyerekeket átvitték olyan családhoz, ahonnan szintén eljött valaki közénk. Hozzátartozott az előkészítéshez, hogy alkonyat beálltával a „felvezető" elfoglalta helyét a falunak azon a részén, amely irányból az előadónak érkeznie kellett. Volt olyan eset is, amikor az előadó óvatosságból nem a várt irányból érkezett, és egymagában is eltalált a gyülekezőhelyre. Ilyenkor futár hívta be a falu szélén lapuló elvtársat. Jellemző volt az elvtársak fegyelmére még télen is, hogy bárhogy dideregtek a hidegtől – a szegények legtöbbjének rendes télikabátja sem volt –, addig nem hagyták el a helyüket, amíg értesítést nem kaptak.

A megbeszéléseken mindig nagy volt az érdeklődés a napi események, a sajtó külpolitikai közleményei iránt. Az

események mozgatórugóinak megismerésére a jelenlevők szenvedélyes érdeklődéssel törekedtek.

Egy-egy községre negyedévenként került sor, így nagyon sok volt az elmondanivaló. Úgy szomjúhozták az emberek a társadalmi igazságok ismeretét, a helytállás példáit, a Szovjetunióban a szocializmus építésének és sikereinek híradását, mint nagy szárazság után a szántóföld a jó, kiadós esőt.

Lelkes és értékes embereket ismertünk meg. Hittek célkitűzéseink megvalósulásában, és a maguk módján küzdöttek is értük. Nagyon becsültük őket, önmagunkban sem bíztunk jobban, mint bennük. S nem kíméltük erőnket, és egyéni áldozatoktól sem riadtunk vissza. Amikor egy-egy hajnalig tartó megbeszélés után reggelre hazatértünk – ha nem voltunk éppen munkanélküliek –, ki-ki ment munkahelyére. Bizony, ilyen napokon nagyon, nagyon fáradtak, elcsigázottak voltunk.

Szaporodtak a falvakban a beszélgető csoportok. Mihelyt egy-egy csoport létszáma elérte a 20–25 főt, és megfelelő helyiség is volt: bejelentettük a hatóságnak a pártszervezet működését.

A párthelyiség problémáját általában úgy oldottuk meg, hogy valamelyik elvtárs lakásának egy alkalmas helyiségét – rendszerint az éléskamráját – engedte át. Kinek-kinek a felesége a helyiséget szépen kimeszelte, s a berendezést is – asztalt, lócákat meg egy kis vaskályhát – a család adta össze. Tőlünk pedig egy-egy Marx-, Engels-képet kaptak. Megható jelenetek játszódtak le, amikor a párttagok jelenlétében, kollektíven döntötték el, hogy hol lesznek a képek a legméltóbb helyen.

Egy ilyen emlékezetes esemény történt Pusztaföldváron, Brachna György házánál. Az elvtársak már megállapodtak a képek elhelyezésében, de valaki úgy találta, hogy a fal

kijelölt helyén a meszelés nem elég szép. Nosza, újra ki a kis szoba berendezésével, és az egyik elvtárs jó meszelő asszony hírében álló felesége még egyszer nekiállt a falaknak. Így aztán patyolattiszta helyre függeszthették a képeket.

Kibújik a szeg a zsákból

Ahogy a falusi pártszervezetek működésére vonatkozó bejelentések szaporodtak, úgy sokasodtak a hatósági zaklatások is. Az illetékesek ugyan tudomásul vették a bejelentéseket, de közegeik a működéssel kapcsolatban különböző kikötésekkel álltak elő. Minden összejövetelt bejelentési kötelezettség alá vontak, és ezáltal a társas élet valamennyi megnyilvánulásához engedélyre volt szükség. Bár ilyen tartalmú hivatalos írást nem adtak ki, a csendőrök állandóan okvetetlenkedtek. Egyre világosabbá vált, hogy gyakorlati szempontból a belügyminiszteri döntést minden úton-módon semmissé akarják tenni. Természetesen vétót emeltünk a csendőrök eljárása ellen, de tiltakozásainkat kutyába sem vették.

A falusi munkát azzal az elképzeléssel indítottuk el, hogy a pártszervezetek megalakulása útján hozzásegítjük az elvtársakat ahhoz, hogy rendszeresen olvassanak újságot, az orosházi munkásotthon könyvtárából könyveket kapjanak, tehát igyekeztünk meggyorsítani fejlődésüket, politikai szemléletük kialakulását. Ezeket az elképzeléseket veszélyeztették a hatósági gáncsoskodások, hiszen tiltották a pártszervezet helyiségeiben való tartózkodást, és minden egyes vezetőségi ülést is bejelentéstől, engedélytől tettek függővé. Ennek megsértése esetén összejövetelünk tiltott gyűlésnek minősült, amiért az érintett személyek tizenöt, húsz, sőt harminc nap börtönbüntetést is kaphattak.

Tehát a valóság az volt, hogy, noha a pártszervezeteket nem tiltották be, azok működési lehetőségét és társas életét olyannyira gúzsba kötötték, hogy mindez egyenlő volt a feloszlatással.

Szorongatott helyzetbe jutottunk. Elkeseredésünk a falusi elvtársakéval együtt nem ismert határt. Hiszen nagyon-nagyon beleéltük magunkat szép terveinkbe, és nehéz volt a meghátrálás. Elvégre is az egyesülési és gyülekezési jogot illetően semmivel sem kívántunk többet, mint amennyit pl. a fecskésparti gazdák olvasóköre élvezett.

Mindez 1931-ben történt. Elhatároztuk: nem hagyjuk annyiban a dolgot, és megkíséreljük, hogy valamit kicsikarjunk az egyesülési és gyülekezési jogból a falusi pártszervezetek részére.

Főleg abban bíztunk, hogy a megyei törvényhatóságban olyan politikai erőt képviselünk, amellyel a megye urainak is számolniuk kell.

Egy alkalommal – ha jól emlékszem, a csorvási és gádorosi elvtársak – semmibe véve a hatósági kötöttséget, összegyűltek a pártszervezet helyiségében, ahol elbeszélgettek, és egyúttal tagdíjat fizettek. A csendőrjárőr hamarosan a helyszínre érkezett, és tiltott gyűlés tartása ürügyén felírta a jelenlevő elvtársakat, hiába védekeztek azzal, hogy csak tagdíjuk rendezése okából jöttek össze. Tulajdonképpen ekkor kezdődött meg az akciónk.

Ahogy az elvtársak jelezték nekünk az esetet, nem várva meg a tárgyalást, néhány törvényhatósági bizottsági taggal felkerestük a főszolgabírót. Felháborodással – ami őszinte is volt – lobogtattuk a belügyminiszter elvi döntését, és tiltakoztunk a hatósági közegek túlkapásai ellen Úgy beszéltünk a zsandárokról, mintha azoknak az intézkedése független volna a főszolgabírótól.

Erélyes fellépésünk első pillanatban látható zavarba ej-

tette a főszolgabírót, majd az elvi döntéssel kapcsolatban valami végrehajtási utasításfélére hivatkozott, hogy azt – úgymond – majd tüzetesebben átnézi. Nekünk sem kellett több: még élesebben tiltakoztunk most már a jogi csűrés-csavarás ellen is, s azzal érveltünk: az elvi döntés olyannyira világos, nincs szükség semmiféle végrehajtási utasításra.

Ezután közöltük a főszolgabíróval: ha a zsandárok által felírt embereink közül egyet is megbüntetnek, ha a jövőben megakadályozzák, hogy elvtársaink vasárnaponként a párthelyiségben tagdíjat fizessenek; ha nem tarthatunk a hét egyik napján vezetőségi ülést annak bejelentése nélkül –, akkor a legközelebbi törvényhatósági ülés napirendjére tűzetjük az esetet, és országos botrányt kavarunk belőle.

Néhány nap múlva a főszolgabírótól meghívást kaptunk. Közölte velünk, hogy vasárnapi összejöveteleinket engedélyezi, hozzájárul ahhoz, hogy a hét egy meghatározott napján a vezetőség a pártszervezetben tartózkodhasson, továbbá megígérte, a tiltott gyűlésért feljelentett emberek ügyét is kedvezően intézi el. Ily módon sikerült valamit kicsikarni az egyesülési és gyülekezési jogból, ami abban az időben nem is volt egészen kis dolog.

Ezt az engedményt azok a politikai erőviszonyok magyarázzák, amelyeket már a törvényhatósági munkáról szóló fejezetben ismertettem. Valószínűleg másként alakult volna ez az eset is, ha nincs mögöttünk az ötvenhat szocialista törvényhatósági bizottsági tag.

A fenti megállapodásról írást nem kaptunk, de a főszolgabíró közölte, hogy erről minden illetékes értesítést kap, és mi is ilyen értelemben tájékoztassuk embereinket. Ezek után nem láttuk célszerűnek, hogy tovább feszítsük a húrt, sikerült hetenként két napot szereznünk a pártszervezetek-

nek. Az adott körülményekhez képest ez várakozáson felüli eredmény volt.

Naivitás volna azonban azt hinni, hogy a megállapodást zökkenőmentes gyakorlat követte. Nem! A zsandárok továbbra sem fértek a bőrükben. Esetről esetre szerették volna megakadályozni a megállapodás érvényre juttatását. De helyzetünk annyiban javult velük szemben, hogy nem jelenthették fel az engedélyezett napokon a párthelyiségben tartózkodó elvtársakat tiltott gyűlés tartása címén.

Arra törekedtünk, hogy a megállapodást – mint precedenst – más járásokban is hasznosítsuk.

A párthelyiségek látogatásának kérdésében egyébként is teljes volt a zűrzavar. Miközben például Békéscsabán, Szarvason, Orosházán nem volt korlátozva a klubélet a munkásotthonokban, s némely községben is hasonló volt a helyzet, másutt a párthelyiség látogatása állandó problémát jelentett. Mindez általában attól is függött, hogy az adott helyen milyen volt a főjegyző vagy a csendőrparancsnok.

Számos tapasztalat igazolta, hogy hasznos, ha a mozgalom helyi vezetői alkalomadtán elbeszélgetnek a főjegyzővel, a csendőrőrsparancsnokkal. Nem volt célszerű a merev elzárkózás a falusi potentátoktól, de ez nem jelentett barátkozást.

Titkári tevékenységem során megismerkedtem a főbb közigazgatási tisztviselőkkel. Szokásom volt, hogy amikor egy-egy községet taggyűlésen való részvétel vagy ügyviteli ellenőrzés céljából felkerestem, egy tekintélyesebb helyi elvtárs kíséretében ezt vagy azt a községi vezetőt is meglátogattam. Ezeknek a látogatásoknak derűs epizódjai is voltak, többnyire az első találkozás alkalmával. Egy ilyen a nagyszénási főjegyzőnél esett meg velem.

Az előszobájában bemutatkoztam valamelyik tisztviselőnek, és megkértem: jelentsen be a főnökének. Be is ment,

majd izgatottan jött azzal, hogy várjak egy kicsit. Igen feldúltnak látszott.

Kis idő múlva egy csendőrtiszthelyettes nyitotta ránk az előszoba ajtaját. Aztán egyenesen be a másik ajtón, és néhány másodpercen belül fogadott a főjegyző. Mind a két uraság a szoba közepén állt, és kérdően néztek rám. Udvariasan köszöntöttem őket, és közöltem, jövetelem célja csupán udvariassági látogatás. A meghökkent főjegyző valami olyasfélét motyogott: no, ez igazán hallatlan! Hosszabb idő telt el, amíg a főjegyző felengedett. Szavaiból világosan megértettem: furcsa fogadtatásom csak a szokatlan látogatásnak szólt.

E látogatások során a legsajátosabb élményt a csendőrlaktanyák nyújtották. Köztudomású volt, hogy az emberek nagy része nem szereti a csendőrséget, olyannyira nem, hogy még a laktanyáit, kaszárnyáit is messze elkerüli. Csak akkor mentek a csendőrségre, ha már nagyon-nagyon muszáj volt. Ezt a csendőrök is tudták, és ez is hozzájárult, hogy olyan rátartiak voltak. Magatartásukban sok volt a szadista vonás, hízelgett a hiúságuknak, hogy az egyszerű civil halandók rettegnek tőlük.

Elképzelhető, hogy ilyen mentalitású emberekre milyen hatást tett, ha beállított hozzájuk egy szocialista párttitkár, méghozzá azzal a kifejezett céllal, hogy udvariassági látogatást tegyen. Egy vérbeli kakastollasnak ekkor bizonyára viszketett a tenyere. Hadd mondjam el egy személyes esetemet velük kapcsolatban:

A harmincas évek első felében Csanádapácára mentem taggyűlést tartani. Idő előtt érkeztem, még eldiskurálhattam az elvtársakkal. Közben megtudtam, hogy a községnek új csendőrőrsparancsnoka van.

– No, akkor még a gyűlés előtt meglátogatom – mondottam az elvtársaknak. Le akartak beszélni a tervemről,

mondván, a csendőrőrsparancsnok egy közönséges vaddisznó. Gondoltam, hiba lenne, ha most lemondanék a látogatásról, úgy tűnhetne fel, hogy megijedtem.

– Hát, elvtársak, ki tart velem a laktanyába? – kérdeztem tőlük. A hirtelen támadt nagy csendben csak egymásra bazsalyogtak, senki sem mozdult. Aztán végül megszólalt az öreg Molnár Sándor:

– Majd én megyek az elvtárssal, tizenkilencben is ott voltam ... – mondta olyan drámai hangon, hogy alig tudtam visszafojtani a nevetést, ami nem illett volna a helyzet komolyságához.

Nos, hát elindultunk Molnár Sándor elvtárssal.

A csendőrlaktanya folyosóján egy kakastollas állta útunkat.

– Mit akarnak itt maguk? – kérdezte nyersen.

– Az őrsparancsnoknál szeretnénk látogatást tenni – mondtam neki.

– Nem beteg az!

– Akkor is meglátogatjuk.

A hangos beszédre a tiszthelyettes kinézett a folyosóra. Valóban nem volt valami bizalomgerjesztő, megnyerő külsejű. Nagyon hűvösen fogadott bennünket, aztán mégis betessékelt mindkettőnket az irodájába, sőt hellyel is megkínált.

Roppant nehezen indult a társalgás, mert hogylétére vonatkozó kérdésemre kurtán, foghegyről válaszolt. De azután mindjobban belemelegedtünk a beszélgetésbe, olyannyira, hogy még a származásáról is beszélt, külön hangsúlyozva, hogy az édesapja nem egyszerű uradalmi béres, hanem béresgazda. Hogy, hogy nem, megenyhült a hangulat közöttünk, a végén még egy lapos üveg is előkerült. A tiszthelyettes megkínált vele, innom kellett egy-két kortyot. Per-

sze, megdicsértem az italát, mire ő közelebb hajolt hozzám, és cinkosan hunyorítva megjegyezte:

– Pedig tilos főzés . . .

Diskurzusunknak a csendőrjárőr vetett véget, jelentette, hogy a gyűlés hatósági ellenőre, a község főjegyzője már várja a kezdést.

Előadásomban bővebben foglalkoztam a politikai kérdésekkel.

Utána, amikor a főjegyző eltávozott, a tiszthelyettes félrevont, és kijelentette, hogy a beszédemben volt bizony néhány törvénysértő megállapítás is. Tiltakoztam, és azzal védekeztem, hogy a főjegyző egyszer sem figyelmeztetett. Erre ő:

– Nézze, titkár úr, ez engem nem mentesíthet a feljelentési kötelezettség alól, ön is tudhatja. Mégsem jelentem fel, csak azért szóltam, hogy máskor jobban vigyázzon.

Világos volt előttünk, hogy a tiszthelyettes gesztusát a látogatás eredményezte.

Pusztaföldváron, 1939-ben megismerkedtem dr. Molnár Jenő községi főjegyzővel. Néhány hónapja került oda Békés nagyközségből, ott is a községháza első embere volt. Az elvtársak találgatták, vajon mi lehet a „bűne", mert áthelyezését nem tartották előléptetésnek. Már az első látogatásomkor kitárulkozott előttem a főjegyző úr. Elérzékenyülten panaszkodott: azért helyezték ide, Pusztaföldvárra, mert a felesége zsidó származású. Igyekeztem „megvigasztalni" oly módon, hogy az egyébként szelíd természetű embernek a végén már szikrázott a szeme, úgy szidta a fennálló rendszert.

Még ugyanebben az évben, egyik alkalommal nem hivatalos látogatást tettem a községben. Az öreg Brachna elvtárs házánál jöttünk össze. Már jól belemelegedtünk a beszélgetésbe, amikor beállított a községi kézbesítő – kü-

lönben szimpatizáns volt –, és átadta a főjegyző úr üzenetét: valaki elárulta az összejövetelünket, és ő ezt köteles közölni az éppen kinn levő csendőrjárőrrel. Arra kér bennünket: azonnal tűnjünk el! A kézbesítő végezetül a fülemhez hajolva, így szólt:

– A főjegyző úr üdvözli!

Az üzenetnek természetesen eleget téve, az elvtársak eltávoztak. A csendőrjárőr gyanakvását ellensúlyozandó, jómagam éjszakára is Brachna elvtársnál maradtam.

Már jó falusi füstölt kolbászt falatoztunk Brachnáéknál, amikor megjelentek a csendőrök. Elképedtek, hogy a családtagokon kívül csak én vagyok a lakásban. Ismertek személyesen, mégis – vagy éppen ezért – megkérdezték: mi járatban vagyok itt? Azt feleltem: Brachna elvtárs gyengélkedik, aggódtam miatta, jöttem megnézni őt. A csendőrök csak hümmögtek. Majd én érdeklődtem látogatásuk oka felől. Kertelés nélkül elmondották: valaki értesítette őket, hogy mi tiltott gyűlést tartunk. Közösen megállapítottuk, hogy az illető láthatott engem érkezésemkor, innen a vaklárma.

Másfél évtizedes falusi szervező munkám alatt a hatósági emberek apró-cseprő engedékenységei mellett Molnár Jenő főjegyző gesztusa egyedülálló volt. A felszabadulás utáni napokban őt választottuk meg Békés megye alispánjává.

Az elmaradt elismerés

A falusi pártszervezetek szaporodásáról, főbb problémáiról rendszeres havi jelentésben tájékoztattuk a pártközpontot. Úgy gondoltuk, egyszer mégiscsak kedvet kapnak a vezetők ehhez a munkához, és bennünket is jobban támogatnak.

A jelentések csak a kész helyzetet ismertették, azt nem, hogy hol és hány helyen folyik előkészítő munka. Tevékenységünk megítéléséhez azonban ezek a jelentések komoly alapot nyújtottak. Vártuk, hátha egyszer egy kis elismerésben lesz részünk. De az elismerés késett, noha megérdemeltük volna. Hasonló munkát az egész országban csak Borsodban végeztek, ahol Rónai Sándor volt a párttitkár.

Jelentéseinkben részletesen beszámoltunk problémáinkról, és kértük a központi vezetés segítségét, de kérésünk süket fülekre talált, se kukk, se bakk: annyi választ sem kaptunk. Ebből csak azt a következtetést vonhattuk le, hogy a központ nem ért egyet falusi tevékenységünkkel. Ezt a véleményünket megerősítette Szeder Ferenc magatartása, aki ugyan gyakran járt vidékünkön, de soha nem érdeklődött a paraszti mozgalom problémái iránt, pedig a beosztásánál fogva kötelessége lett volna.

A központhoz küldött jelentéseinket csak Mónus Illés kísérte figyelemmel, ahogy azt a gépírónők elmondották. Már abban az időben is sok mindent lehetett megtudni a gépírónőktől, ápoltam is velük az elvtársi kapcsolatot. A leghasznosabb értesüléseket éveken át Halmos elvtársnőtől kaptam.

Nos, egy alkalommal a titkári értekezlet után Mónus Illés behívott a dolgozószobájába. Nagyon barátságos volt. A havi jelentéseinkről beszélgettünk, és a falusi munka részletei iránt érdeklődött. A beszélgetés során egyszerre csak váratlanul azt kérdezte:

– Milyen a viszonya Szeder Ferenccel?

A kérdés kínosan érintett. Tudtam ugyan, hogy Mónus és Szeder összekapott valamin, és emiatt feszültség van közöttük, de óvatosan válaszoltam, és elhallgattam Szederrel kapcsolatos fenntartásaimat. Viszont szóvá tettem beteges hiúságát. Őszintén beszéltem Mónussal és elmondtam,

hogy az a gyanúm, Szeder irántam tanúsított türelmetlensége abból származhat, hogy a mozgalom parasztvonalán a riválisának tart. S rögeszmés féltékenysége már odáig hajszolta, hogy kommunista tevékenység gyanújával üldöz. Mónus egy ideig hallgatott, majd biztosított a párt bizalmáról, és további jó munkára ösztönzött.

E beszélgetés után még erősebb lett bennem a meggyőződés, hogy nagyon elhagyatottak vagyunk, s ha valamilyen súlyosabb csapás érné a mozgalmunkat, még csak reményünk sincs, hogy a központ bármilyen formában segítségünkre lesz.

Ezután is írtam egy-egy levelet Mónusnak, „sima" problémák megoldásához kértem a tanácsát, de egyetlen esetben sem válaszolt. Megvárta a személyes találkozást, és a felmerült kérdéseket akkor beszélte meg velem.

Majd mielőtt eltávoztam volna, kezembe nyomott egy-egy pénztári utalványt, azzal a megjegyzéssel, vásároljak magamnak ezt, azt, kiváltképpen ruhaneműt.

Felvetődhet az olvasóban a kérdés: voltaképpen miből is éltem én?

Halmosnétól tudtam, hogy a pártközpontban szó esett arról, hogy fizetést kapjak, de az illetékesek nem tudtak megállapodni az összegben. Ez nyilván nem lehetett nagyon egyszerű, mert tizenöt évig nem tudtak e kérdésben dönteni. Így hát a kerületi titkári teendőimet társadalmi munkában láttam el. Jómagam a fizetés ügyet egyszer sem említettem meg. Minden országos titkári értekezletre meghívtak. Ennek költségeit megtérítették, ugyanígy a területi munkámnál felmerülő vasúti költséget is. Ez utóbbira ritkán került sor, mert a vonaton vagy vasútállomáson ki voltam téve a hatósági emberek zaklatásának. Tehát maradt számomra a kerékpár, ez volt a legbiztonságosabb.

Mint a „Népszava" vidéki tudósítója, írásaimért tiszte-

letdíjat kaptam. De nemigen jutott időm a cikkírásra, csak az érdekesebb mozgalmi eseményekről tudósítottam. Egy szó, mint száz, a tudósítások sem hoztak valami sokat a konyhára.

Mint asztalosmunkás, szakmám szinte valamennyi ágában dolgoztam. Voltam bútorasztalos, malomasztalos, baromfitelepen ládamester, sőt, néhány éven át etető is a cséplőgépnél.

A kenyérkereső munkán túl a nap minden estéje és a munkaszüneti napok mozgalmi tevékenység közben teltek el. A cséplés kivételével – ezt a nyári szabadság alatt végeztem – a főnökeim tudomásul vették, ha esetenként munkaidőben elmentem egy-egy közügy elintézése miatt. Természetesen az ez időre eső munkabért levonták.

Néha dolgoztam szocialista kisiparosoknál is, és ezeknél előfordult egyszer-másszor, hogy a közügyekre fordított idő után is munkabért fizettek.

A vidéki életformánál fogva a mozgalmi munka java része is ősztől tavaszig tartott. Az emberek ilyenkor voltak leginkább otthon. Akkor is általában esténként jöttünk össze, és beszélgetésünk legtöbbször belenyúlt a késő éjszakába.

Az orosházi járás falvait is mindig az alkony óráiban kerestem fel, a távolabbi helyeket pedig a munkaszüneti napjaimon vagy a munka nélküli heteim alatt. Ez utóbbiakból bőven jutott nekem is.

Sok szó esett már a pártközpontban dolgozókkal való viszonyomról. Legjobb kapcsolatom Mónus Illéssel volt, de az idők folyamán egyre gyakrabban találkoztam Büchler Józseffel, Buchinger Manóval és más vezetőkkel is. A pártközpontban jártamban, ha csak rövid időre is, rájuk nyitottam az ajtót, néhány szót váltottunk, és mentem tovább. Így aztán nem volt feltűnő, ha benézegettem az Országos

Ifjúsági Bizottsághoz is, ahol először Vágvölgyi Tiborral, majd Ságvári Endrével ismerkedtem meg. Ságvári elvtárs jó tanácsaival sokat segített nekem a mozgalmi munka politikai irányvonalának az érvényesítésénél.

A központban való „személyes sürgés-forgásom" következtében észrevehetően felengedett a hangulat velünk szemben. Ha ez nem is volt egészen egyértelmű, de már igen eltértek egymástól a rólunk alkotott vélemények. A változást Szeder Ferencnek a Mónussal folytatott beszélgetést követő látogatása is mutatta. Mintha kicserélték volna. Egész nap velem volt; jöttünk-mentünk, beszélgettünk. Élénken érdeklődött a falusi mozgalmi problémák iránt, és felhívta a figyelmem a „bolsi" veszélyre.

Ennek a találkozásnak enyhültebb légköre sem szüntette meg közöttünk véglegesen a feszültséget, csak átmenetileg normalizálta személyes érintkezésünket.

A falusi vándorkönyvtárak

Ahogy szaporodtak a pártszervezetek, olyan mértékben növekedett a könyvek iránti igény is. Ezt kezdetben úgy igyekeztünk kielégíteni, hogy az orosházi munkásotthon könyvállományából kölcsönöztünk könyveket falura. Egy-egy kis „könyvfalka" többnyire tíz kötetből állt. A módszer egy ideig bevált; az orosházi elvtársaknak nem volt kifogásuk ellene. Megértőek voltak, s ha esetenként nem találták a keresett olvasnivalókat a könyvtárban, tudomásul vették, hogy azok falun vannak, és másik könyvet választottak.

Igen ám, de a falvakban csak nőtt, egyre nőtt a könyvkereslet. Nemcsak a pártszervezetek, hanem az előkészítő csoportok is megszaporodtak, és ezeket is elláttuk olvas-

mánnyal. Mindez nagyon megterhelte az orosházi könyvállományt.

Emiatt mind gyakrabban panaszkodtak a helyi elvtársak, ami természetesen nem a falusiak ellen irányult. Sürgették a megoldást, de az új olvasók sérelme nélkül.

Sokat töprengtünk a megoldáson, s a következő számításokig jutottunk: öt vándorkönyvtárral – egyenként ötven kötettel – havi váltórendszer révén a probléma kiküszöbölhető. No, de hol vegyük a könyveket? Pénzünk nem volt. A falusi elvtársaktól pedig nem kívánhattunk anyagi hozzájárulást.

A szakszervezeti bizottság vállalta ugyan egy vándorkönyvtár összeállítását, de még ezután is megmaradt a nagy kérdés: honnan vegyük a további kétszáz könyvet?

Ilyen gondokkal veszkődve utaztam Budapestre 1932 őszén, egy értekezletre. Felkerestem az Országos Ifjúsági Bizottságot is, és szerencsémre, ott találtam Ságvári és Vágvölgyi elvtársakat. Elmondottam nekik a falusi könyvtárakkal kapcsolatos gondunkat, és kértem a támogatásukat. Ságvári elvtárs a tőle megszokott készséggel vállalta, hogy a szakszervezetektől összegyűjti a szükséges kétszáz könyvet. Mint megjegyezte: ez lesz az országban az első ilyen jellegű kultúrtevékenység. Láthatóan igen örült neki.

Nekem is nagy volt az örömöm, bár gondoltam, hogy jó pár hét, míg megoldódik a vándorkönyvtár kérdése, de hogy megoldódik, abban biztos voltam. Megnyugodva tértem haza.

Ságvári elvtárs minden alkalommal nagy hatással volt rám. Az ügyünk igazába, győzelmébe vetett hit csak úgy sugárzott belőle. Lelkessége, tettereje lenyűgöző és ösztönző volt. Nem volt kenyere a hízelgés, a kisebb hibákat is keményen megbírálta. Néhány porció kritikát én is kaptam tőle.

A tél már a nyakunkon volt. A falusi embereknek leginkább ebben az időszakban van idejük olvasásra. A posta azonban még mindig nem hozott könyvcsomagot. Az elvtársak meg csak kérdezgették: na, mi lesz már, mi lesz? . . .

– Türelem rózsát terem – mondogattam nekik.

A Szociáldemokrata Párt 1933. január 6–8-ra tűzte ki XXIX. kongresszusát. Orosházáról én voltam a küldött. Pár nappal előbb utaztam fel Budapestre, hogy néhány ügyesbajos dolgot is el tudjak intézni. Ezek közül a legjobban érdekelt bennünket a Gárdos Mária körül csoportosult ellenzék magatartása.

Találkoztam Ságvári elvtárssal is. A könyvekkel kapcsolatban arról tájékoztatott, hogy áll a gyűjtés, és addig nem küldik, amíg az egész együtt nem lesz. Csak így biztosítható a szakszerű csoportosítás. Javasolta, hogy miután a gyűjtés nehezen megy, kongresszusi felszólalásomba szőjem bele az erre vonatkozó felhívást a szakszervezetek címére . . . Szükség van a rájuk való hivatkozásra, fűzte hozzá. A felszólalásom egészét illetően is adott néhány hasznos tanácsot, ezeket azonban a kongresszuson elhangzott beszédem nem tükrözte eléggé.

Még az év tavaszán megérkeztek a könyvek, méghozzá ötvenkötetes csoportosításban. Látszott, hogy hozzáértő emberek állították össze a küldeményt. Még a vándorkönyvtáraknak egymást követő besorolása is a kezünkben volt.

Így valósult meg a falusi vándorkönyvtár. Szerették és becsülték a falun az elvtársak, a felszabadulásig töltötte be hivatását.

A „Fáklya"

A harmincas évek derekán a mi vidékünkön is mindjobban szervezkedtek a nyilasok. A szegényparasztok megnyerésére törekedtek, ezért propagandájukban a földosztást hangsúlyozták. Nyilvános gyűléseket is tartottak.

Mi ilyenekre nem kaptunk engedélyt. Előfordult, hogy kérelmünkre az elutasító végzésen csak ennyi állt: „A gyűlést nem engedélyezem." Aztán élőszóban az illetékes hatósági vezető még cinikusan megjegyezte: „Nemrég a nyilasok tartottak itt gyűlést, nem engedem zaklatni mindig az embereket..."

Ahol a nyilasok megfordultak, mi nyilvános taggyűléseket tartottunk, s ezekre nagy számban pártonkívüliek is eljöttek. Így a szocialista szervezetek vagy csoportok bizonyos fokig akadályozták ugyan, de kellőképpen ellensúlyozni nem tudták a nyilasok tevékenységét.

Sokat tanakodtunk, milyen módon tudnánk ellátni falusi elvtársainkat a megfelelő agitációs anyagokkal? Végül megszületett a gondolat: indítsunk lapot! Az érvényben levő sajtótörvény nem kötötte engedélyhez az időszaki lapok megjelentetését, csak a megjelent példányokat kellett bemutatni.

Hamarosan, 1936. május elsején megjelent a „Fáklya" című lap első száma az orosházi szociáldemokrata pártszervezet kiadásában, e sorok írójának felelős szerkesztésében, és a helyi Csillag Nyomda nyomtatásában. A lap impresszuma: „Fáklya – Társadalmi, politikai, közgazdasági, irodalmi és művészeti szemle." Évente tízszer akartuk megjelentetni.

A lapban megjelent írások többnyire a fasizmus gyökereit, valódi céljait elemezték és bírálták. Határozottan állást foglaltak a parancsuralommal szemben, s felvázolták

a körvonalait egy olyan demokratikus rendszernek, amelyikben nem nézik gyámoltalanul és tétlenül a reakciós és fasiszta erők hatalmi törekvéseit.

Ezek az írások óvták az olvasót a „tiszta demokrácia" illúziójának káros szemléletétől. Ezt a felfogást tükrözi a lap első számának vezércikke is:

„Fel a demokrácia védelmére!

... A szociáldemokrácia a múltban ott is, ahol az alkotmány és a szervezettség bizonyos hatalmat adott a kezébe, nem élt azzal akkor sem, amikor feje fölött tornyosulni látta az ellenfél által kavart vészfelhőket. A diadalmas ellenfél a hatalom megszerzése után, amikor a szociáldemokrata és polgári demokrata szervezeteket összetörte, gúnyosan mutatott rá arra, hogy íme ez volt a demokráciák bukásának oka, mert túlságosan hittek a demokráciák lebírhatatlan erejéről szóló elméletekben ..."

A további sorok a német szociáldemokrata pártvezetés opportunista, áruló magatartását ostorozták, hiszen ez nagymértékben hozzásegítette Hitlert a hatalomhoz.

A cikkekben arra törekedtünk, hogy olvasóink előtt lelepleződjenek a hazai jobboldali szociáldemokrata nézetek is. Belföldi vonatkozású politikai bírálatainkat allegóriákban próbáltuk kifejezni, de ez, persze, nem mindig sikerült. Cikkíróink tiszteletdíjat nem kaptak, pártmunkában írtak és szerkesztettek.

A lap állandó lektora dr. Klein Andor elvtárs, a „szegényemberek ügyvédje" volt. Sokat dolgozott igaz ügyünkért. Tehetséges, ügybuzgó elvtárs volt, és érzékeny veszteség, hogy eszméink győzelmét nem érhette meg.

A cikkek megírása, a szerkesztés azonban mind több

gondot okozott, de valójában anyagi okok miatt kellett megszüntetni a lapot. Így hát nagyon rövid életű volt, csupán öt száma jelent meg.

A falusi munka hétköznapjai

A falun végzett mozgalmi tevékenységem két évtizede alatt annyi élmény gyűlt össze bennem, hogy csak a munkára legjellemzőbbeket emelem ki.

Tótkomlóssal kezdem. Nem rangsorolásból, és tudom, hogy más községbeli elvtársak nem is értenek félre. Ebbe a községbe kezdtünk a húszas évek elején először kijárni. Azzal ébresztette fel érdeklődésünket, hogy 1922-ben, az általános választáson dr. Dénes Istvánt küldte be nemzetgyűlési képviselőnek.

Ez az úr nekünk Orosházán is sok gondot okozott, és arra gondoltunk, csak úgy tudunk sikeresen harcolni ellene, ha a „fészkében" sem hagyjuk nyugton.

A választókerület székhelye is Tótkomlós volt. Mindenképpen fontosnak látszott, hogy segítségére legyünk a helyi haladó erőknek, melyek átláttak Dénes mesterkedésein, és le akarták azokat leplezni a jóhiszemű, de félrevezetett emberek előtt. A tótkomlósi elvtársak helyzete nem volt könnyű, mert községükben Dénes éveken át igen nagy népszerűségnek örvendett az agrárproletárok között. Kezdetben a szívós felvilágosító munka csigalassúsággal haladt előre; az emberek nehezen ismerték fel, hogy egy kalandorpolitikának az áldozatai.

Ilyen körülmények között ismerkedtünk meg a tótkomlósi elvtársakkal. Hol az egyik, hol a másik elvtárs lakásán jöttünk össze, és beszéltük meg a teendőket. Jobbadán Hirka János és Kovács János lakása volt a megbeszélések színhelye.

Az elvtársak agitációs munkájának fő területe a piactér volt. Ott elvegyültek az emberek között és elbeszélgettek. Arra törekedtek, hogy az általunk megadott politikai témákra tereljék az emberek figyelmét. Gyakran esett szó arról, hogyan épül a szocializmus a Szovjetunióban, milyen sikereket ért el, mennyire szépül ott az emberek élete stb., stb.

A tótkomlósi elvtársaknak sohasem volt kenyere az óvatosság. Az egyik alkalommal, amikor éppen piac volt, meglátogattam őket. Egyiket sem találtam a lakásán. Mind az „emberpiacon" volt. Én is odamentem. Ez úgy 1932–1933-ban történhetett, mert a csoportokba verődött emberek között az elvtársak a Szovjetunió első ötéves tervének sikeres befejezéséről és a második ötéves terv néhány ismertebb előirányzatáról beszélgettek. Megálltam az egyik csoportnál egy kicsit hallgatózni. Úgy emlékszem, Hirka János vitte a szót. Az egyszerűen megfogalmazott mondatok során olyan ügyesen, olyan szerencsésen helyezte el a fő mondanivalót és egyúttal a napi problémákat, hogy a legegyszerűbb ember számára is minden könnyen érthető, sőt színes volt.

Általában ezeknek a köztéri tereferéknek olyan nyugodt és közvetlen volt a tónusuk, mintha csak a krumplikapálás vagy a cukorrépa-egyelés lett volna szőnyegen, nem pedig egy-egy fölöttébb kényes téma.

Amikor erről a merészségről említést tettem az elvtársaknak, és valamivel több óvatosságot javasoltam nekik, nem nagyon értettek egyet velem.

A politikai munka további javításának szándéka szülte a tótkomlósi elvtársaknak azt a gondolatát is, hogy létre kellene hozni egy gyülekezőhelyet, ahol még rendszeresebben lehetne az emberekkel politizálgatni, mint a piactéren.

A községben a tehetősebb gazdáknak, iparosoknak vol-

tak különböző köreik, megfelelő helyiséggel, ahol klubéletet élhettek, csak a nagyszámú agrárproletárnak nem volt ilyen lehetősége.

Így született meg az elhatározás: munkásotthont kell teremteni! Igen ám, de hogyan? A szegényemberek többsége Dénes-párti. Az elvtársak addig-addig töprengtek, amíg eljutottak az egyszerű igazsághoz: felvilágosító munkát kell az emberek között végezni. A Dénes-féle befolyást átmenetinek kell tekinteni, és annak időtartamát a mi helyes politizálásunk határozza meg, nem pedig Dénes István. Tehát megoldható, hogy a falu szegény népe, politikai nézetre való tekintet nélkül összefogjon saját művelődése és szórakozása érdekében, egy munkásotthon létrehozásában.

Az elvtársak munkáját dicséri, hogy hamarosan sikerült a munkásotthon szükségessége mellett hangulatot teremteniük. A gondolat széles körű visszhangra talált, és 1932-ben megalakult a munkásotthon. Mivel nem volt tőkéje, tagjai meg szegények voltak, társadalmi úton épült fel; az anyagot és a munkát a község népe adta hozzá.

A munkásotthonnak az elvtársak is tagjai voltak, és ilyenformán természetes volt a jelenlétük. Ebben az időszakban még nem létezett szociáldemokrata pártszervezet, csak befizető csoport működött. Egyébként is az volt a véleményünk, hogy minden elvtárs iratkozzon be a munkásotthonba, és amilyen mértékben az emberek kiábrándulnak Dénes Istvánból és fordulnak mifelénk, úgy kell mindinkább magunkhoz ragadni a vezetést.

Dénes népszerűsége már az 1926-os országgyűlési választások idején hanyatlóban volt. Már nem is lépett fel jelöltként, egy ideig a kormánypártiakat riogatta, majd valamilyen egyezség alapján támogatójuknak szegődött. Nyilván ő maga is belátta, hogy lejárt az ideje, másrészt pedig a kormánypárt is jóval szervezettebb volt, mint 1922-ben.

Hogy ezért-e vagy amazért hátrált meg Dénes a harc elől, nem tudni pontosan. A tény az, hogy két emberét, Laskai Imrét és Rázsonyi Papp Gedeont leküldte Tótkomlósra, hogy korteskedjenek dr. Berthóty Károly, a kormánypárt jelöltje mellett, aki a nagybirtokosok ügyésze volt.

A két mákvirág – Laskai és Rázsonyi Papp – megjelenése gyanút ébresztett a helyi elvtársakban. Érdeklődtek is a jövetelük célja felől, de azok csak köntörfalaztak. Kiszivárgott, hogy a helyi kormánypárti emberek a Dénes-pártiakkal közösen egy szűkebb körű vacsorát terveznek, ahol bizalmas jellegű megbeszélés is lesz. Mivel „borban az igazság", az elvtársak úgy vélték, hasznos lenne megtudni, miről folyik a szó vacsora közben. Meg is találták a módját, s egész sor „hasznos" dolgot tudtak meg, s ezek kiváló érvekként szolgáltak Dénes további leleplezéséhez. A hajnalig tartó vacsorán hallottakat másnap korán reggel szerteszét híresztelték a faluban.

Felvirradt a vasárnap reggel. A Dénes-párt embereit összecsődítették a délelőtti kormánypárti programbeszéd meghallgatására. Itt, a gyűlés színhelyén értesültek a bizalmas vacsorán történtekről, ami olyannyira felháborította őket, hogy otthagytak csapot-papot. A kormánypárti programbeszéd botrányos részvétlenségbe fulladt. Déneséknek ezt a választási paktumát az elvtársak következetesen és ügyesen kihasználták. Lényegében ettől kezdve rohamosan csökkent Tótkomlóson Dénes népszerűsége. Az idők folyamán mindjobban nőtt az elvtársak befolyása a munkásotthon tagjaira. A hangulat balra tolódott. 1929-ben megalakítottuk a szociáldemokrata pártszervezetet. Ennek az előkészítése sem ment simán, mert a tótkomlósi elvtársakban leküzdhetetlennek látszó előítélet élt a párt központi vezetésével szemben. Többségük mégis megértette, hogy szükséges a szocialista erők szervezett tömörítése, mert így

a munkásotthonban is hatásosabban tudnak dolgozni. De a pártszervezet megalakításának legfőbb indítéka az volt, hogy az elvtársak baloldali tevékenysége legális kereteket kapjon. Enélkül védtelenül álltak és könnyen lebukhattak volna. Az új helyzet viszont valamennyire kiszélesítette a védekezés lehetőségét.

*

Az 1931-es országgyűlési választások előtt felvetődött, hogy jó lenne, ha a Szociáldemokrata Párt jelöltet állítana a tótkomlósi kerületben. Nem valami „fejes" jelöltre gondoltak, hanem egy egyszerű, tisztességes elvtársra, aki alkalmas arra, hogy kihasználja a választások adta agitációs lehetőségeket.

Kívánságukat továbbítottam a párt illetékeseihez, és közre is működtem annak teljesítésében. Így került Tuba Károly – mint a párt jelöltje – a tótkomlósi választókerületbe.

Tuba Károly elvtárs tekintélyt kölcsönző szakálla, jeles szónoki és szavalókészsége, valamint a pódiumokon nagyszerűen ható megjelenése mindig lenyűgözte hallgatóságát. Valósággal áhítatos hangulatot tudott maga köré varázsolni. Tehát, ami az agitációs képességeket illeti, jól jártak az elvtársak. A baj csak az volt, hogy jelöltünk a választással járó sokrétű gyakorlati munkát, a taktikai fogásokat még halvány körvonalakban sem ismerte. Ezért a párt a szónokláson és a választók látogatásán kívül minden egyéb teendőt rám testált, jóllehet nekünk Orosházán is volt jelöltünk.

A választókerület községeiben megtartott gyűléseink igen jól sikerültek. Mindenütt ott volt a falusi szegénység apraja-nagyja.

Tuba elvtárs szónokolt, szavalt, majd megint szónokolt,

megint szavalt. Az asszonyok könnyes szemüket törölgették, a férfiak szenvedélyes felkiáltással fűszerezték kikirobbanó tetszésnyilvánításukat.

Ily módon felkorbácsoltuk a falu munkásnépének politikai hangulatát, úgyhogy a választási gyűlések után volt mit „betakarítani" a helyi elvtársaknak.

Tuba elvtárs mesterien tudott játszani az emberek érzelmeivel, mégsem volt valami kemény forradalmár egyéniség. Inkább afféle hétköznapi értelemben vett humanista „széplélek".

Én azért becsültem őt, mert meggyőződtem arról, menynyire szerette a szegényembereket. Ennek jellemzéséül álljon itt az alábbi és nem minden humort nélkülöző eset.

A békéssámsoni választói gyűlés után, reggel egylovas parasztkocsin döcögtünk Tuba elvtárssal Pusztaföldvár felé; 11 órára hívták ott össze a választógyűlést. Néhány kilométernyi út után az egyik uradalmi kukoricatábla mellett húztunk el; békéssámsoni emberek kapáltak. Ahogy megláttak bennünket, kiabáltak, integettek, hogy álljunk meg. Megálltunk. Körülfogták a kocsit, és megindult a panaszok áradata. Ezek Tuba elvtárs számára nagyon szokatlanok lehettek, mert mindenre csak ezt válaszolgatta:

– Megírom, ezt is megírom . . .

A kínos helyzetnek azzal vetettem véget, hogy ha késve érkezünk, ez elég ahhoz, hogy a hatóság ne engedélyezze a gyűlés megtartását.

Nagy nehezen elindultunk, és a ló többet trappban, mint lépésben, hol köves, hol földes utakon át kocogott velünk.

Mire Pusztaföldvárra értünk, azt is megbeszéltük, hogy milyen helyi kérdéseket szőjön a beszédébe.

Ez a választói gyűlés is nagyszerűen sikerült. Különösen az agrárproletárok részéről volt nagy az érdeklődés, de sok kis- és középbirtokos is eljött.

Az ajánlási rendszerrel való önkényeskedés elütött bennünket attól, hogy részt vegyünk a választáson. Ám az előtte levő agitációs szakasz, minden hatósági mesterkedés ellenére, lehetővé tette, hogy a tótkomlósi választókerületben az agrárproletárok és az ellenzéki emberek politikai érdeklődését felkeltsük és bizonyos mértékig ki is elégítsük.

*

Az évek során a tótkomlósi munkásotthon tagjai között – számuk átlag 600–700 között mozgott – állandóan nőtt az elvtársak befolyása. Jellemző erre, hogy 1932-ben a közgyűlés Boldóczki Mihályt elnöknek, Hirka János elvtársat pedig alelnöknek választotta meg. Boldóczki Mihály kezdetben nem volt párttag, de szimpatizált a haladó baloldali eszmékkel. Maga a megtestesült óvatosság volt. Nem egyéni gyávaságból, hanem mert mindenkit féltett a hatalom malomköveitől. Úgy ismerték az elvtársak, mint aki nagyon szereti az embereket, és segíti ügyüket. Így hát nyugodtan dolgozhattak az elnöksége alatt. Éltek is a lehetőségekkel. 1933-ban beválasztották a vezetőségbe Hirka elvtárs mellé Benyó János, Lóczy János és Boldóczki János elvtársakat is.

A szocialistákkal megerősödött vezetőség tovább fejlesztette a tagok baloldali nevelését. A Faust Könyvkiadó útján sok könyvet és egyéb olvasnivalót kaptak. A forgalomban levő hazai baloldali irodalom mellett járatták az Amerikában megjelenő „Munkás" című lapot, és 1938-ban hozzájutottak Lenin „Állam és forradalom" című könyvéhez is. Rendszeresen olvasták a Jugoszláviában megjelenő „Híd" című folyóiratot, és hallgatták az ottani „Viharsarok" rádióállomás magyar nyelvű adását.

Kapcsolatuk volt a „Szabad Szó" című laphoz is, ami-

kor pedig annak szerkesztőségében megalakult a „Márciusi Ifjúság", ahhoz csatlakoztak. Innen látogatta őket egy időben Éliás Ferenc és Donáth Ferenc.

*

A munkásotthonban folyó beszélgetések során – különösen a fiatalok részéről – olyan nagy érdeklődés mutatkozott meg a társadalom fejlődésének története és törvényei iránt, hogy felmerült egy önképzőkör megalakításának terve. 1935-ben létre is jött, elnöke: Hirka János, jegyzője: Boldóczki János elvtárs lett. Az önképzőkörnek hamarosan 250–300 főnyi tagja volt, többnyire 18–26 éves fiatalok.

Az önképzés komoly szervezeti formák között folyt. Ötvenes csoportok álltak össze, és a bevezető előadásokat felkészült elvtársak tartották. Utána megbeszélték az előadott anyagot, és az olyan kérdéseket, melyekre a nyilvánosság előtt nem volt célszerű felelni, külön konzultáción beszélték meg. Pár napon belül minden kényes kérdést megválaszoltak.

Az önképzőkör olyan élénken és olyan vonzóan működött, hogy a község fiataljainak gyülekezőhelyévé vált. Az ipari munkásfiatalok bátrabban léptek fel a munkaadókkal szemben. Erre már felfigyelt a hatóság. Következmény? Az önképzőkör felügyeletét most már a helyi polgári iskola igazgatója látta el. Az ő jelentése alapján az önképzőkört 1938-ban feloszlatták.

Ennek ellenére, ha nehezebb körülmények között is, de folytatódott a fiatalok hasznos önművelő tevékenysége. A munkásotthon tagjai közé vegyülve, és kisebb csoportokat alakítva tanultak tovább.

A szenvedélyes rádiózások korában, amikor például a moszkvai Kossuth adó és a londoni rádió magyar nyelvű

híreit a munkásotthonban egy-egy alkalommal kétszáz ember is hallgatta, a biztonságukról az ifjúsági önképzőkör tagjai gondoskodtak. Dicséret illeti őket! Éveken át sem a csendőrök, sem más hatósági emberek egyszer sem tudták tetten érni a titkos rádiózókat.

Ebből a mozgalomból kerültek ki a felszabadulás utáni pártmunka és a szocializmus építésének olyan káderei, mint Klaukó Mátyás, Boldóczki János, Karkalik András, Kovács Pál és még sokan mások.

*

Tótkomlós 1944. október 6-án szabadult fel. Nyolc nappal előbb – a szovjet hadsereg már Mezőhegyesen volt –, az ostromállapot idején, az éjszaka leple alatt, Hirka János házánál tizenöt elvtárs gyűlt össze, hogy megbeszélje a sürgős teendőket.

Az elvtársak megállapodtak abban, hogy munkásőrséget és komitét alakítanak, a leventéket lefegyverzik, árkok ásásától távol maradnak, felkelést szerveznek. Ez utóbbi kivételével minden határozatot végrehajtottak. A felkelés azért maradt el, mert két órával a kitűzött idő előtt nagyobb német gépesített katonai egység érkezett a községbe. A túlerővel szemben reménytelennek tűnt az akció, helyes is volt, hogy az elvtársak lefújták.

A felszabadulás előtt a község szegénynépe sokat küzdött a betevő falatért. A nagy fordulatban felismerte a jövő útját, és a szívekben meleg otthonra talált a kommunizmus eszméje. Ezt ápolták és terjesztették egymás között az ellenforradalom huszonöt éve alatt. S ez a forrása annak is, hogy a koalíciós politika virágkorában, az 1947-es választások során, a Magyar Kommunista Párt a község szavazóinak 57,46 százalékát nyerte meg.

Kedvező véletlenek találkozása

Néhányszor már korábban is megkíséreltük, hogy Nagyszénáson létrehozzuk a Szociáldemokrata Párt helyi szervezetét. Az előkészítő munkát nagyon zavarta a helyi hatóság ébersége. Volt ugyan egy tucatnyi elvtárs, akire számíthattunk, de ilyen kis létszámmal nem akartunk indulni ebben a népes községben. 1930 nyarán, egy hasznos véletlen folytán, fordulatot tudtunk elérni.

Az eset úgy történt, hogy Nagyszénás határában Bánhegyi középbirtokos megbízottja felkereste azt a cséplőgéptulajdonost, akinek gépjénél az egyik etető én voltam. A megbízott jelentős mennyiségű csépelnivalót ajánlott, s ez számunkra kedvező volt; csupán az okozott gondot, hogy a földbirtokosnak saját munkásai voltak, ilyenformán a gépnél dolgozó orosházíakra nem volt többé szükség.

Jó viszonyban voltam a cséplőgép-tulajdonossal, ő lakatos volt abban az orosházi malomban, ahol én asztalosként dolgoztam. Szokásává vált, hogy különféle ügyekben kikérje a tanácsomat. Mivel a fenti ajánlat is gondot okozott számára, Varga géptulajdonos azt füllentette rólam a megbízottnak: társtulajdonosa vagyok a cséplőgépnek. Ezért természetesnek látszott, hogy ketten félrevonultunk az ajánlat megbeszélése céljából.

A cséplőgépnél a részes munkások, a három kazalrakón kívül, mind ipari dolgozók voltak. Úgy döntöttünk, hogy az ajánlatot csupán abban az esetben fogadjuk el, ha a jelenlegi munkások, az orosházíak sem rövidülnek meg. Ezért Bánhegyi megbízottjával közöltük: csak akkor megyünk Bánhegyihez, ha a kisebb gazdáknál a munkát befejeztük.

Így kerültünk a Bánhegyi-birtokra csépelni. Mint megtudtam, a részes munkások nagyszénásiak voltak. Amikor arról beszéltünk, hogy a mi cséplőnk nagy teljesítményű, a

megbízott megnyugtatott bennünket: az ő aratóbandájuk jó, tagjai erős, virgonc, fiatal és középkorú emberek.

Éjszaka érkeztünk a Bánhegyi-birtokra. Szép, derűs augusztusi éjszaka volt. Csendjét csak a gőzkazán szuszogása és a hengercsap sistergése bolygatta meg. Gépünket a búzaasztag mellé állítottuk, és holdfénynél indulásra kész állapotba hoztuk; aztán nyugovóra tértünk.

Reggeli szürkületben kezdtünk. A gép körül mozgó embereken látszott, hogy otthonosak a munkában. Amikor etetőtársam leváltott, szóba ereszkedtem az emberekkel. Meggyőződtem róla, egy sem ismer személyesen. Dél felé ismét pihenőben voltam, és megkértem a géptulajdonost, hogy szólítson Keresztes elvtársnak. Ő vonakodott; mi lesz, ha a földbirtokos valamelyik hajcsárja meghallja.

A cséplőgép-tulajdonosról csak annyit: vasmunkás létére sohasem volt szervezett munkás. Mindig a vagyonszerzés vágya emésztette, de egész életében az egy cséplőgép-garnitúráján kívül egyebet nem tudott szerezni.

Néhány elvtársi megszólítás után az emberek közül többen felfigyeltek. Még aznap délután, amikor a pihenőm alatt az árnyékban cigarettázgattam, odajött hozzám két részes munkás, bemutatkoztak, és rövid beszélgetés után megkérdezték, lehet-e szó arról, hogy estére, ha leáll a gép és megvacsoráztunk, hosszabban elbeszélgessünk.

– Ahogy gondolják, én nem bánom – válaszoltam. – De ahhoz egy nyugodtabb hely kellene.

– Majd mi kigondolunk valamit – mondották.

Mire a vacsora véget ért, rozsdavörös fény jelezte a hold keltét. A részes munkások úgy eltűntek, mintha a föld nyelte volna el őket.

A szalmakazal felől – ahol a lányok nyugovóra tértek – huncutkodó kacarászás hallatszott. Valaki megérintette a vállam. Hátranéztem, az egyik részes munkás volt. Intett,

hogy kövessem. Kifelé mentünk a majorból. Távolabb a tarlón egy magányosan álló, nagy fa sötétlett. Kiderült, hogy egy szokatlanul rövid törzsű, de terebélyes lombozatú diófa. Kívánni sem lehetett volna ideálisabb búvóhelyet.

A fa sötét lombtakarója alatt a részes munkások valamennyien ott voltak, körben ültek. Engem középre invitáltak azzal; így a halkabb beszédet is mindenki jobban meghallja. Mert vigyázni kell a szóval, éjjel a hang messzebb száll, mint nappal.

Egy kis bemelegítő után megindult a beszélgetés. Ők kérdeztek, én legjobb tudásom szerint mindenre válaszoltam.

Így folyt az eszmecsere – halkan, nagyon halkan – a szervezkedésről, a politizálás jelentőségéről, a nagyobb darab kenyérről, egy szebb, emberibb jövőről és így tovább.

Bizony nagyon fárasztó volt, s ezen nem nagyon enyhített a ragyogó holdfény, a csendes éjszaka, amelyet csak olykor vert fel egy-egy közeli vagy távoli kutyaugatás. A dohányzás hiányzott, de nem lehetett rágyújtani, mert a cigaretta parazsa is messziről észrevehető.

A hold már közel járt a földhöz, már a hajnalcsillag is felragyogott, de a kérdések még mindig záporoztak. Szavainkat a gőzkazán szaggatott füttye szakította félbe, jelezte, hogy itt a munka ideje. Alvás nélkül kezdtük el a napot.

Megállapodtunk abban, hogy este folytatjuk a beszélgetést. Ha nem is egész éjjel maradunk fenn, de néhány függőben maradt kérdés megvitatását be kell fejezni.

A délelőtti munka során, amikor már perzselően sütött a nap, látható volt, hogy az emberek az átvirrasztott éjszaka miatt nagyon fáradtak. A cséplőgép-tulajdonos két esetben engem sem hagyott felmenni etetni; attól tartott, hogy a

fáradtságtól nem tudok figyelni, és a gép még elkapja a kezem. Inkább ő dolgozott helyettem.

Morfondíroztam, hogyan lehetne egy kiadósabb ebédidőt tartani, utána könnyebben menne a munka, este is jobban állnánk a sarat.

Az ebédidőt nem hosszabbíthattuk meg önkényesen, a földbirtokos ispánféléje minduntalan a gép körül ténfergett. Csak az oldhatta meg a dolgot, ha akár a cséplő, akár a gőzkazán meghibásodnék, akkor aztán pár óráig elnyújthatnánk a pihenőt. De ennyire már nem akartam a géptulajdonost beavatni dolgainkba, alkalmasabbnak látszott, ha a kazánfűtővel, Kertész Józsival értek szót. Fiatal lakatos volt, a munkásotthonba is bejárt.

Közeledett az ebédidő, a faluból is megérkeztek a részes munkások családtagjai, hoztak az ebédet. Éppen a török- és a pelyvarostát ellenőriztem – nem szórja-e a szemet –, miközben éles sípolással „kifújt" a gőzhenger pakolása. A géptulajdonos káromkodott, ide-oda futkosott, amíg meg nem értettem vele, hogy ilyesmi cséplésкor fordulhat elő, nem pediglen télen a gépszínben. Egyetértettünk abban, hogy a javítást nem tanácsos elkapkodni, így az üzemelés délután fél háromig lehetetlen. Ezt a részes munkások tudomására hoztuk, akik sietve megebédeltek, aztán behúzódtak árnyékos helyekre, hogy pihenjenek.

A gép javítása és „lekezelése" annyi időt igényelt, hogy csak délután három órakor kezdhettük újra a munkát.

Este folytattuk a beszélgetést, de most már alvásra is hagytunk valamit az éjszakából.

A harmadik nap – ha nem tévedek – Gonda István és Glózik Pál közölték velem: a szomszéd birtokon levő gép munkásai is szeretnének az esti összejövetelen részt venni. Az ügy kellemetlenül érintett. Egyrészt, hogy már a szomszédban is tudnak a beszélgetéseinkről, másrészt a létszám

felduzzadása a lebukás lehetőségét is megnöveli. De hát mit lehetett tenni? Kész helyzet elé állítottak. Ha nem járulok hozzá a kéréshez, az emberek megsértődnek; tehát beleegyeztem, de azzal a feltétellel, hogy a legnagyobb óvatossággal járjanak el, és gondoskodjanak arról, hogy illetéktelenek ne lepjenek meg bennünket.

A negyedik estén már harmincan voltunk a diófa alatt. Az új emberek miatt egyik-másik témát újra megvitattuk.

Ha jól emlékszem, nyolc vagy kilenc napig tartott ez a csépléssel egybekötött szeminárium, s amikor befejeztük, úgy éreztük mindannyian, ha fárasztó volt is, megérte.

Ez év őszén jelentősen megszaporodott Nagyszénáson a párttagok száma, és 1931 februárjában hatvan-hetven fővel megalakult a pártszervezet. E mozgalom legismertebb harcosai a következő elvtársak voltak: Váradi Sándor, Fodor János, id. Frák Pál, Glózik Pál, Daubner Béla, Rákóczi Mihály. Ezek egy-egy kivétellel a felszabadulás utáni napokban a helyi kommunista pártszervezet alapító tagjai lettek.

Endrődi élmények

A harmincas évek elején érdeklődésünk mindjobban Endrőd felé fordult. Tudtunk arról, hogy korábban, amikor még Hunya István elvtárs is idehaza élt, a Földmunkásszövetségnek Endrődön több száz főt számláló, nagyszerűen működő csoportja volt. A hatóságok nem sokát tűrték, és ahogy az endrődi elvtársak elmondották, Szederék támogatásával szétbomlasztották, majd feloszlatták. Azóta nem is volt az endrődi kubikosoknak érdekvédelmi szervezetük, azaz szakszervezetük, amely hathatósabban felvehette volna a harcot a kubikos vállalkozók mohósá-

gával szemben. Ez a helyzet bőszített bennünket, meg az is, hogy egy ilyen jó „kubikos fészket" elhanyagolunk.

A Földmunkásszövetség országos vezetői sem támogatták eléggé az endrődieket, mert az a hír járta róluk, hogy kommunista érzelműek. Emiatt aztán a hatóság a szokottnál is éberebben figyelte őket.

Bizony, nekünk is gondot okozott, mi módon kezdjük el itt a szociáldemokrata pártszervezet létrehozását.

Úgy határoztam, hogy terveimbe az endrődieken kívül senkit sem avatok be.

Minthogy nem ismertem ott közelebbről senkit, néhányszor elmentem a heti piacukra, és az emberek között próbáltam tájékozódni. De ez a módszer kudarcot vallott. Amikor egyik vagy másik csoporthoz közeledtem, másra fordították a szót. Politikai tartalmú beszélgetést nemigen hallottam, inkább a helyi szociális viszonyokról kaptam valamelyes képet.

Az egyik ilyen endrődi látogatásról hazafelé kerékpározva, Kondoroson betértem a pártszervezetbe egy kis beszélgetésre. Ennek során szóba került Endrőd, hogy ideje lenne már ott is csinálni valamit. Arra a kérdésemre, hogy kivel vagy kikkel lehetne érintkezésbe lépni, azt hiszem, Karsai elvtárs Gyuricza Pált említette, mint aki nagyon alkalmas ember, bár asztmája akadályozhatja a munkában, de majd ők segítenek neki.

Ezután hamarosan felkerestem Endrődön Gyuricza elvtársat. Szobájában egy magas karosszékben üldögélt. Vékony, sovány ember volt, mélyen ülő, fényes szeme és sárga arcszíne betegségéről árulkodott. Súlyos asztma kínozta ezt a harcos szellemű kubikost.

Bemutatkoztam neki, s a személyi okmányaimat is megmutattam.

– Hallottam már magáról – mondta Gyuricza.

– Kitől hallott rólam?

– A gyomai nyomdászoktól meg mástól is.

– Akkor ezek szerint nem vagyok ismeretlen . . .

– Formális értelemben nem – jegyezte meg Gyuricza. – De mondja csak, nincs tévedés abban, hogy engem keresett fel?

– Nincs, Gyuricza elvtárs.

– Hát jó – vonogatta a vállát. – Akkor mondja meg, hogy miért jött?

– Elsősorban, hogy meglátogassam, de egy kis beszélgetésre is.

– Hát jó, beszélgessünk – vágta rá Gyuricza. – Úgy is olyan unalmas ebben a székben. Beszéljen, mi újság van? Maga sokfelé jár, sokat tudhat.

– Attól függ, hogy mire gondol, Gyuricza elvtárs?

– Mondjuk, arra, hogy milyen az emberek hangulata?

– A szegényebbek egy része szidja a rendszert.

– Hát ez nem éppen rossz. De azt hiszem, hogy csak ettől még nem bukik meg a rendszer.

– Egymagában ettől nem, de ez is kell hozzá, hogy megbukjon.

– Majd leszavazzuk őket, elvtárs – mondta ő.

– Aminél a szavazás is elég, ott butaság volna mást is csinálni – válaszoltam Gyuriczának.

– Értem, elvtárs. Tudja mit? Beszélgessünk inkább a nagy politikáról.

– Jó, de előbb beszéljünk Gyuricza elvtársról, az egészségi állapotáról. Van-e javulás? Mit mond az orvos?

Erre elmondott egyet és mást a bajáról, de jóval kevesebbet, mint amennyi általában minden betegből kikívánkozik hasonló esetben. Mindenekelőtt a politikai kérdések érdekelték. Viselkedéséből erős jellemű emberre következtettem. Nem is faggattam tovább személyi dolgairól, rá-

tértem a legfrissebb, a legidőszerűbb bel- és külpolitikai eseményekre.

Gyuricza elvtárs bizalmatlansága csak nehezen oldódott fel. Ezt érthetőnek tartottam, hiszen én mégiscsak egy szociáldemokrata párttitkár voltam, és ő akkor még közelebbről nem ismert. Az endrődi elvtársaknak igen szomorú tapasztalataik voltak némely szociáldemokrata vezetővel kapcsolatban.

Ahogy azonban belemelegedtünk a beszélgetésbe, és egyik téma után következett a másik, úgy oszladozott partnerem bizalmatlansága. Lassanként meghitt eszmecsere alakult ki közöttünk.

Ismerkedésünk úgy 1933 őszén történhetett. Ezt támasztja alá az a körülmény is, hogy Kassáról származó anyagok alapján ismertettem Gyuricza elvtárssal a Szovjetunió első ötéves népgazdasági tervének sikeres befejezését és a második ötéves terv célkitűzéseit.

E tervek olyannyira lázba hozták a nagybeteg kommunista munkást, hogy neheztelt rám, amiért időközönként, őt kímélendő, szünetet tartottam, s a konyhában elszívtam egy-egy cigarettát, nagyon derék és hozzá méltó élettársával is el-eltereferélve.

Mire nagyjából kielégítettem Gyuricza elvtárs politikai érdeklődését, majdnem elment az egész nap, s a helyi viszonyokról semmit sem tudtam meg. Ezt meg is mondtam, erre aztán abban állapodtunk meg, hogy az éjszakát is náluk töltöm, és így lesz időnk, hogy pótoljuk a mulasztottakat. A következő kép bontakozott ki előttem:

A kubikosoknak komoly, harcos helyi szervezetük nincs. Van ugyan egy munkáskör, de ott komoly mozgalmi kérdéseket megbeszélni nem lehet. Létezik néhány kis létszámú csoport, s ezek imitt-amott mint bandázók összejönnek. Ezek elvtársak ugyan, de az a baj, hogy vég nélkül

civódnak, torzsalkodnak. A helyzet tehát nem volt valami biztató. Gyuricza elvtárs elbeszélése alapján világos lett előttem, hogy a szóban forgó csoportok csip-csup ellentétekkel veszkődve, szekta jellegű életet élnek, és ezért nem tudják a kevés lehetőséget sem célszerűen felhasználni.

Azzal távoztam Gyuricza elvtárstól, hogy látogatásomról beszélhet egyik-másik elvtárssal, és közölje velük, hogy ha legközelebb újra eljövök, velük is szeretnék találkozni.

A Gyuriczánál tett látogatásom után hamarosan Budapestre utaztam központi titkári értekezletre. Szerét ejtettem, hogy felkeressem Takács Józsefet, a Földmunkásszövetség titkárát is. A többi között megemlítettem neki, hogy szándékom van valamit kezdeményezni Endrődön. A pártszervezetet vagy a földmunkások helyi csoportját szeretném létrehozni – mondottam –, mert egyszerűen szégyenlem, hogy az én területemen éppen egy olyan hely, mint Endrőd, fehér folt maradjon.

Takács furcsán nézett rám, és láthatóan dühbe gurult:

– Mit szégyenlősködik maga az endrődi helyzet miatt? – fortyogott. – Ezért szégyelljék magukat a Polányi Mátéfélék.

Ahá – gondoltam –, ez is jól kezdődik. Ezután arra kértem, tájékoztasson az endrődi helyzetről, nehogy valahol melléfogjak.

Takács tájékoztatójának részleteit elmondani hosszadalmas volna. Az egész tele volt azzal, hogy mitől vagy kitől óvakodjam. Végezetül azt mondta, hogy menjek el a Földmunkásszövetségbe, ott Rajki Sándor nevekkel is szolgál, s ezekkel kapcsolatosan kijelentette:

– Jobb volna, ha ezek az emberek még tagjai sem lennének a szövetségnek.

Ezen összevitatkoztunk, és addig-addig érveltem, amíg

módosította véleményét, miszerint tagok lehetnek, de vezetőségi tagok nem. Láttam, hogy ennél többet semmiképpen sem tudok elérni, és elköszöntem tőle.

A titkári értekezlet után felkerestem Rajki Sándor bátyámat a Dob utca 90. szám alatt levő Földművesszövetségben. Mint földijét kedélyesen fogadott, a látogatásom okát ismerte, de ahogy ilyen esetben történik, először mégis az orosházi ismerősök után érdeklődött. Mihelyt kíváncsiságát kielégítettem, következett az endrődi ügy tárgyalása. Látszott, hogy nincs ínyére a téma. Rövid bevezető után a szekrényhez lépett, egy borítékból iratokat vett elő, és azok között matatva, megnevezte azokat, akiktől óvakodnom kell: Polányi Máté, Szabó Péter, Dávid Vince, Gyuricza Pál, összesen vagy tizenhatan.

Rossz érzéssel, de figyelmesen hallgattam – egyébként sincs valami jó név- és számmemóriám –, és amikor befejezte, megkérdeztem:

– Vége?

– Magának ez nem elég? – vágta rá indulatosan.

– Annyi éhező kubikos van Endrődön, bizony, lehetnének többen is . . .

Rajki Sándor csak a vállát vonogatta, nem mutatott hajlandóságot a vitára. Én azért megmondottam a véleményem az emberek effajta osztályozásáról. Mindezek után papírt tett elém, írjam fel a neveket, nehogy elfelejtsem.

– Olyan feljegyzést, amelynek illetéktelenek is hasznát vehetik, sohasem hordok magamnál – válaszoltam neki.

Mégis megegyeztünk, hogy a szükséges nyomtatványokat megküldi az általam megadott címre.

Rendkívül lehangoltan távoztam a Földmunkásszövetségből. Az utóbbi néhány nap eseményei nagyon megviseltek. Elképzelhetetlen volt eddig számomra, hogy létezhet szociáldemokrata szervezet, ahol valaki vagy valakik úgy tar-

tanak számon kommunista érzelmű embereket, mint egy rendőrségi bűnügyi nyilvántartóban, legfeljebb az ujjlenyomatokat nem őrzik meg.

Úgy vonszoltam magam az utcán, mint akit főbe kólintottak. Nagy csapás ért, nagy erkölcsi csapás.

Hazaérkezésem után pár hétig nem mozdultam ki a városból. Váltig azon töprengtem, hogyan, miképpen dolgozzam én ebben a helyzetben? Felmerült bennem az is, hogy lemondok a funkciómról, és mint egyszerű tag harcolok tovább. Ez a gondolat úgy, ahogy jött, el is röppent, mert elvtelennek és gyávának tartottam.

Rossz kedélyállapotom feltűnt egyik-másik elvtársnak. Kezdtek faggatni, de magam is éreztem, hogy jó volna gondjaim valakivel megosztani. Mégis hallgattam, mert féltem, gondjaim inkább elkedvetlenítenék, mint mozgósítanák az elvtársakat.

Néhány hét alatt valahogy összeszedtem magam, és elindultam a falusi elvtársak látogatására. Ennek során felkerestem az endrődieket is, elsősorban Gyuricza elvtársat. Ő aztán beszélgetés közben megemlítette: legutóbb nem akart szólni, de most már közölnie kell velem, hogy közülük többen nem lehetnek a szakszervezet tagjai, ki vannak tiltva.

– Tudok a dologról, de ez a múlté – válaszoltam –, már lehetnek tagok, mivelhogy „tisztázva" van a kérdés.

Eleinte nem akart hinni a szavaimnak, de aztán megörült nekik.

Még aznap este összejöttünk nála néhányan. Gyuriczán és rajtam kívül Polányi Máté, Szabó Péter és még két másik elvtárs. Sok mindent meghánytunk-vetettünk, és megállapodtunk, hogy egy alkalmas időpontban nagyobb létszámmal megbeszélést tartunk. Hogy ők mit értenek nagyobb

létszámon, ezt nem firtattam, én 10–15 emberre gondoltam. A szélesebb körű megbeszéléshez szegény Máté barátom ragaszkodott, mondván, még sok a tisztázni való. Hozzátette, ne haragudjam, de én mégiscsak egy szociáldemokrata titkár vagyok, és valamivel rá kellett szolgálnom erre a funkcióra.

Mondtam, hogy engem egy kerületi konferencia választott titkárrá, noha nem is voltam hivatalos jelölt. Szabó Péter elvtárs csak legyintett:

– Akik magát megválasztották, azok is szocdemek voltak.

A szélesebb körű megbeszélés időpontjáról és egyéb részletekről Polányi elvtárs négyszemközt tájékoztatott.

Mindezek után egy decemberi napon a Békéscsaba felől jövő esti vonattal érkeztem a gyomai állomásra. Szép, télies idő volt. Csendesen hullottak a hópihék, finom függönyszőttesük megnehezítette a látási viszonyokat. A külső oldalon szálltam le a vonatról, és a tehervagonok között bujkálva mentem az Endrődre vezető beonút felé. A vasútállomástól távolabb, egy alkalmas helyen meglapultam, és vártam, míg a személyvonat eldöcög. Ezután kis ideig még hallgatóztam, s amikor úgy véltem, senki sem követ, a szerelvényeket kerülgetve haladtam tovább. Minden baj nélkül kiértem az útra, s ekkor már olyan sűrűn havazott, hogy pár méterre is alig lehetett ellátni.

Bandukoltam Endrőd irányába. Az útnak a Körös felőli oldalát vastag derekú, terebélyes koronájú eperfák szegélyezték. Hóborította ágaik megkapó látványt nyújtottak. A derekuk olyan vastag volt, ha valaki odaáll az oldalukhoz, túlfelől észre sem venni. Ezért az út másik felén haladtam, nehogy valami meglepetés érjen.

Még nem voltam messze a vasúti átjárótól, amikor az egyik fa felől neszt hallottam. Vártam ilyesfélét, de Polányi

Mátéval történt egyezségünk értelmében messzebbre. Egy kicsit bizony melegem lett, pedig nem volt valami vastag a kabátom.

Hirtelen a legközelebbi fa dereka kettévált, és kilépett onnan egy középtermetű ember, fütykös a kezében. Pár lépésnyire megállt előttem és tüzet kért. – Én nem dohányzom – válaszoltam. Miután tisztázódtak a tisztázandók, a sötét havas estében barátian megszorongattuk egymás kezét, majd megdorgáltam az elvtársat, amiért a kijelölt helynél előbbre jött. Azzal védekezett, hogy idegességében tette, mert a vonat már régen elment, és attól tartott, hogy valami bajom esett.

Hamarosan letértünk a sima útról, és a Körös gátján haladva jutottunk el a községhez. Alacsony kis kubikos házak között vezetett az elvtárs, már olyan érzésem is volt, mintha egyik-másik házat másodszor látnám. Egyszer aztán megálltunk az egyik házacska utcai kapujánál, az kinyílt anélkül, hogy hozzáértünk volna.

A ház kis belső folyosóján általmenve, az egyik ajtó mögül halk szűkölés hallatszott. Nyilván a házőrző kutyát zárták be, nehogy megzavarja az est titokzatos csendjét.

Amikor beléptünk egy tágas szobába, látom ám, hogy dugig van emberekkel. Egymás hegyén-hátán ültek, mind férfi és többnyire középkorúak. A levegőt a sűrű dohányfüst egész ködössé tette. Ülőhely csak egyetlenegy volt, a boglyakemence padkáján, s úgy mondták, nekem van fenntartva.

Kölcsönös üdvözlés, parolázás után megindult a beszélgetés. Polányi Máté elvtárs azt javasolta, hogy először ők adják elő mondanivalójukat. Szívesen ráálltam. Ennél előnyösebb helyzetet nem is kívánhattam magamnak.

Hallgattam az endrődieket, és csak néha vetettem közbe egy-két szót. A felszólalók kivétel nélkül keményen, ese-

tenként durván bírálták a Szociáldemokrata Párt vezetőit, Peyerről, Szederről, és másokról alaposan leszedték a szentelt vizet. Lényegében nem voltak igazságtalanok, kijelentéseiket és jelzőiket pedig kissé nyers modoruknak és jogos indulatuknak tudtam be. Úgy gondoltam, ilyesmiért egy tárgyilagos szociáldemokrata titkár nem haragudhat meg. Csak az általánosítható megjegyzésekre kívántam reagálni.

Éjfél körül jutottam szóhoz. Élénk várakozással néztek elébe válaszomnak. Kíváncsiak voltak, hogyan sikerül tisztáznom a szociáldemokrata vezetőket és azok politikáját.

Elöljáróban kijelentettem, hogy a Szociáldemokrata Párt némely fő emberét ért bírálattal nem szállok vitába. Ennek egyrészt az az oka, hogy nem akarom szócséplésbe fullasztani az estét; másrészt semmi kedvem, hogy bűnös dolgokat megvédjek az igaz üggyel szemben. Azután azt fejtegettem, hogy miért káros, ha a vezetők bírálatát az egész tagságra vonatkoztatjuk, általánosítjuk. Mindez ügyünk szempontjából már csak azért is káros, mert a Szociáldemokrata Párt tagságának még az a része is őszinte híve a szocializmusnak, amelyik nem ismerte fel a vezetők igazi lényét. Nevezetesen azt, hogy a Peyer- és Szeder-féle vezetők már régen lemondtak a szocializmus megvalósításáért folyó harcról. Ezeket az egyszerű párttagokat szidás helyett elvtársi türelemmel fel kell világosítani. Érveimet a hallgatóság nagy többsége elfogadta. Majd arról beszéltem, hogy nem rossz, ha ezt vagy azt a pártvezetőt bírálják, viszont az már fölöttébb helytelen, ha közben elhanyagolják a helyi kubikos munkások ügyét. Hagyták, hogy ezek az emberek a vállalkozók szabad prédái legyenek. Peyer és hasonszőrű társai majd felelnek tetteikért a munkásosztály ítélőszéke előtt. De hol és kik előtt vállalják a felelősséget az endrődi elvtársak azért, hogy olyannyira tétlenkednek, még egy

szakszervezeti csoportja sincs a helyi kubikosságnak. Ez az ügy nem tűr halasztást, még ma éjjel rendezni lehetne.

– Tehát – javasoltam – most azokkal a dolgokkal foglalkozzunk, amelyekért majd nekünk kell felelnünk. – Szándékosan élesen fogalmaztam, mert meggyőződésem volt, hogy a jelenlegi helyzetből csak így találunk kiutat.

Fejtegetéseimet a jelenlevők igen kedvezően fogadták, senkinek sem volt komolyabb ellenvetése. Utánam még Polányi is felszólalt röviden, és támogatta javaslataimat. Mire megvirradt, megállapodtunk a feladatokban, a helyi földmunkáscsoport megalakításában.

Nehéz, fárasztó, de eredményes éjszaka volt. Elsőnek én távoztam, Polányi elvtárs volt a kísérőm, Gyuriczáékhoz mentünk. Útközben is meg a vendéglátóknál is hosszan elbeszélgettem Máté barátommal. Megszerettem mint embert is, s igyekeztem átadni neki a mozgalmi munkában szerzett tapasztalataimat. Körvonalaztam előtte a célszerű hajlékonyság szükségességét, figyelmeztettem, hogy nem kell mindig nevén nevezni a gyereket. Az illegális eszme is csak úgy terjedhet, ha felhasználják a legális lehetőségeket is. Ennek is levegő és napfény kell, mint a növénynek.

Az endrődi elvtársakkal való érintkezés során meggyőződtem arról, hogy ha az illegális tevékenység nem párosul rendszeres legális mozgalmi munkával, mennyire akadályozza az emberek ítélőképességének egészséges fejlődését. Ilyenkor felülkerekedik a titokzatosság, a gyanakvás, az elvi tételek merev értelmezése, és ennek egyenes következménye a befelé fordulás, a szektás magatartás kialakulása.

Mindezek leírásával nem akarom kisebbíteni ezeknek az embereknek az érdemeit. Csupán azért említem, hogy lássuk: Horthy népellenes rendszere, amely tűzzel, vassal, kegyetlenül üldözte a kommunista eszmét, még azzal is te-

tézte bűneit, hogy a haladásért küzdő emberek egy részében bizonyos eszmei és lelki torzulásokat idézett elő.

Az endrődi elvtársak tehát megkezdték a szervező munkát. A szükséges nyomtatványok hamarosan megérkeztek Gyuricza Pál elvtárs címére. A szervezés kissé vontatottan haladt előre, mert még sok aggályoskodást kellett leküzdeni az embereknél.

1934 derekára mégis újból megalakult Endrődön a Földmunkásszövetség helyi csoportja. Az alakuló gyűlésen, úgy emlékszem, Takács József képviselte a központot.

*

Ezután hamarosan meglátogatott Orosházán Szeder Ferenc. Ismét fellángolt közöttünk a viszály. Félreértés elkerülése végett meg kell jegyeznem, nem valami alantas személyeskedésről volt szó, hanem súlyos elvi nézeteltérésről. Szeder arról faggatott, hogy milyen politikai platform alapján egyeztem meg az endrődi kommunistákkal, mert szerinte ezek aktívan közreműködtek a helyi csoport létrehozásában. Hogy van valamilyen megegyezés köztünk, azzal bizonyította, hogy nem védtem meg a Szociáldemokrata Párt egyes központi vezetőit, amikor azokat szidták a kubikosok. A vád nem ért váratlanul. Már azon az éjszakai megbeszélésen, amelyen legalább harminc ember vett részt, biztos voltam benne, hogy akad köztük, akin keresztül – ha nem is tudatosan – minden eljut a központba.

Szederrel szemben felkészülten védekeztem: nincs szó semmiféle politikai platformról. Az endrődi kubikosokkal a nagyobb darab kenyérért való harcban egyeztünk meg. Ennek érdekében nem kutattam, hogy milyen árnyalatú elvi különbségek vannak köztünk. A szervezet létrehozásáért folyó küzdelemben az is előfordulhat, hogy az ember egy-

egy szitkot elenged a füle mellett. Egyébként is a szidalmaknak olyan halmaza előtt álltam, hogy ha én azt mind korrigálni akartam volna, ma is ott ülhetnék.

Ebben a tónusban folytattuk az eszmecserét Szederrel. Amikor eltávozott, tudtam, hogy velem szemben táplált gyanakvása semmit sem enyhült. Úgy gondoltam, helyesebb, ha elébe megyek a dolgoknak, s nem várom meg, míg kitörik a nyakamat. Senkinek sem szólva felutaztam Budapestre.

Mónus Illés fogadott. Beszámoltam neki az endrődi esetről és ezzel kapcsolatban Szeder magatartásáról. Kértem, tegyék lehetővé, hogy a parasztság szervezését illetően tisztázzák fontosabb tennivalóimat, ne legyenek alkalomadtán egyik-másik elvtárssal huzakodásaim. Abban az esetben pedig, ha nem tudnánk megegyezni, kérem a kerületi konferencia összehívását, hogy megbízásomat visszaadhassam. Mónus egy darabig elgondolkodva járt fel és alá a szobában, majd biztatott, menjek csak ebédelni, és ha van más dolgom, azt is intézzem el. Megjelölt egy délutáni időpontot, akkorra jöjjek vissza. Nagyon morózus volt, amikor magára hagytam.

Kis ideig az épület folyosóin ténferegtem, és azon tűnődtem: helyes-e elhagynom az épületet, amíg az ügyem így vagy úgy el nem intéződik. Azután mégis lementem az utcára, később megebédeltem, és sétálgattam a városban.

Mónus Büchler társaságában várt. Amikor helyet foglaltam, azzal kezdték, hogy nincs lemondás, nem lesz kerületi konferencia sem. Viszont időszerű, hogy egy kicsit elbeszélgessünk, mert még nincs ugyan baj, de úgy látszik, ha néhány dologban nem tudunk szót érteni, esetleg baj is lehet. Majd vázolták a párt főbb elvi és politikai vonalát, amely megegyezett a nyilvánosság előtt is jól ismert programmal. Amikor befejezték, megjegyeztem, hogy nemcsak

tudom mindazt, amit elmondtak, hanem sokat is dolgozom annak gyakorlati megvalósításáért. Mutassanak az országban még egy parasztvidéket – mondtam –, ahol olyan mozgalom van, mint nálunk.

Érveimet elfogadták, sőt még a dicsérettel sem fukarkodtak. Ezzel szemben kifogásolták, hogy válogatás nélkül foglalkozom az emberekkel, szervezem őket, és nem tartom szem előtt, ki milyen elveket vall, hanem csak gyömöszölöm őket a szociáldemokrata szervezetekbe. Emiatt azután olyan szaga van a dolognak, mintha én kommunistabarát lennék. Ez pedig nem jó, mert komoly funkciómat tekintve sokan úgy ítélhetik meg a helyzetet, mintha a felső pártvezetés kétkulacsos politikát folytatna.

Mit mondhattam erre? Legszívesebben a szemükbe vágom, hogy lenézem és megvetem őket. De hogy még jobban el ne rontsam a dolgomat, így hadakoztam igazam mellett: Helytelennek tartom, hogy a pártvezetés nem a való élet alapján ítéli meg a helyzetet és az embereket. Amit az elvtársak szememre vetnek, azt bizonyítja, hogy nem ismerik a falusi emberek szociális helyzetét és gondolkodásmódját. Ezért kívánják tőlem, hogy a párt érdekeit megsértve válogassak az emberek között. De mert én ezt nem csinálom, valakik szemében mindjárt kommunistabarát vagyok. Jó volna, ha megmondanák, kik látnak engem ilyennek? A csendőrök, a szolgabírák vagy más valakik? Olyan szolgabíróval már találkoztam, akinek az volt a dilemmája, hogy a szociáldemokraták titkára vagyok-e vagy a kisgazdáké? De olyannal, aki kommunista titkárnak vélt, még nem igen találkoztam . . .

További kérdéseikre válaszolva részletesen előadtam, milyen anyagi és szellemi körülmények között él a falusi szegénység. Vidékünkön tízezrével élnek földmunkás családok, amelyeknek az évi átlagkeresetük kimutathatóan

nem több, mint 180–220 pengő. Rejtély, hogyan tudják fenntartani magukat, hogy nem halnak éhen. Nem hallgattam el, hogy közelről ismerem a földmunkás családok életét. Látom a ruhátlanságukat, a rongyos gyerekeket, akik iskolába sem tudnak járni, mert nincs mit a lábukra húzni. Az emberek télen főleg főtt kukoricán és kukoricalisztből készült ételeken élnek. Ezeken a helyeken még a hús nélküli krumplipaprikás is ünnepi étel. Csupa tengődés az életük. Mindezek miatt jogosan elkeseredettek, érthetően türelmetlenek és nyersek. Viselkedésük szociális helyzetükből adódik, nem szélsőséges elveikből. Mégis nagy részük várakozással tekint a pártra. Szociális helyzetük javulásával nézeteik is módosulnának. Mindezek után feltettem a kérdést:

– Most mondják meg az elvtársak, hogy ebben a helyzetben milyen alapon tegyek különbséget ember és ember között? Azoknak, akik a kelleténél türelmetlenebbek, elégedetlenebbek, mutassak ajtót: ti kommunisták vagytok, ezért nem lehettek a pártszervezet vagy a szakszervezet tagjai. Azoknak pedig, akik csak halkan nyöszörögnek, azt mondjam; na gyertek, ti vagytok a mi embereink! Azt hiszem, így nem lehet az emberek között válogatni. Ez vétek volna a jobb sorsra érdemesek és a párt ellen. Egyébként sincs jogom ilyen módon eljárni, hiszen a szociáldemokrácia sem mint eszme, sem mint párt nem az én személyes tulajdonom . . .

Ők ketten – Mónus és Büchler – elismerték, hogy az embereket azon az érdekes és újszerű alapon, amiről szóltam, nem lehet osztályozni. Valóban bonyolult lehet az a falusi élet – hajtogatták –, nem könnyű eligazodni benne. Amellett azonban kitartottak, hogy ha valaki szidja a Szociáldemokrata Pártot vagy annak vezetőit, azt kicsit jobban szemügyre kell venni.

Erre azt válaszoltam, hogy nemegyszer hallottam, amint ugyanaz az elvtárs hol a Szociáldemokrata Pártot, hol Kun Bélát szidta. Ki tudná megmondani, hogy az illető mikor nyilatkozott meg őszintén, melyik az igazi felfogása. Az egyes vezetőket ért bírálatokról pedig megjegyeztem, soha nem általánosságban mozognak, mindig konkrét esetekre vonatkoznak. Ezeknek tisztázására nem vállalkozhatom, mivel erre se időm, se lehetőségem. Ekkor kijelentették, ők nem is kívánják tőlem, hogy ilyen esetek tisztázására fordítsam az időmet.

Azzal engedtek utamra, hogy a beszélgetés meggyőzte őket, nézeteink között lényegében nincs nagyobb eltérés. Majd Büchler a kisujját tréfásan felemelve arra kért, azért egy icipicit legyek körültekintőbb.

Hogy e több órán át tartó vitában megálltam a helyemet, abban jelentősen segítségemre volt a hatósági zaklatások során szerzett gyakorlatom. Elég sokszor szegezték a mellemnek, miért van az, hogy egy-egy szervezetünkben – nemcsak Orosházán, hanem hol az egyik, hol a másik községben – kommunista hangulat tapasztalható. A gyanúsítások elhárítására annyiféle érvem volt, hogy – hacsak nem volt tárgyi bizonyíték – mindig sikerült kivédenem a vádakat.

A Mónussal és Büchlerrel folytatott beszélgetésen arra törekedtem, hogy tevékenységünk legkényesebb problémái kerüljenek felszínre és jóváhagyásra, s így vegyem elejét a gyanakvásnak.

*

Ilyenformán hát a Földmunkásszövetség endrődi csoportjának megalakulása körül keletkezett vihar kissé elcsitult. Ismétlem, csak kissé, mert ezután is számos jel figyel-

meztetett, hogy funkciómban a központ részéről nem kedvelt, hanem megtűrt személy vagyok.

Ez a körülmény azonban nem befolyásolta munkakedvemet, ekkor már nem éreztem sértőnek, hanem természetesnek.

Az endrődiekkel ezentúl is tartottam a kapcsolatot, és amíg tehettem, szerény eszközeimmel mindig támogattam a mozgalmukat.

Ezeknek a sikeres időknek egyik epizódjára özv. Gyuricza Pálné a Békés megyei pártbizottság archívumában megtalálható „Visszaemlékezések" című gyűjteményben így emlékezik:

„1932–1942 években férjemmel együtt szervezője voltunk a Vörös Segély gyűjtésnek, mintegy 15–20 elvtárs járult hozzá a fentebb már említett elvtársakkal együtt. Az összegyűjtött összeget eljuttattuk illegális úton a párt központjába Keresztes Mihály irányításával . . ."

A felszabadulás után, amikor ismét Endrődön jártam, Polányi Máté és Gyuricza Pál elvtársak már nem éltek, csak az emlékük előtt tiszteleghettem.

Aki másnak vermet ás...

A Horthy-rendszer két évtizede alatt a fasiszta munkásszervezetek létrehozására irányuló kísérletekkel párhuzamosan, az egyházi, és különféle polgári egyesületek időközönként antimarxista előadásokat tartottak. Ezekkel a mi vidékünkön többnyire olyankor próbálkoztak, amikor a mozgalom valamennyire fellendült. Az előadások célja az volt, hogy a munkásoknak és a szegényparasztoknak a szo-

cialista eszme iránt egyre élénkülő érdeklődését ellensúlyozzák.

Ezeken az előadásokon úgy tálalták a szocialista, kommunista eszméket, mint ködös illúziókat, ábrándokat, melyek éppen ezért megvalósíthatatlanok. Mindehhez hozzátették, hogy a kommunista eszme erkölcstelen, mert az életrevalóbb emberek vagyonára tör, az embereket közös vályúhoz akarja terelni, megfosztván őket az istentől. A családi életet pedig szétzülleszti a szabadszerelemmel és így tovább, és így tovább . . .

Ezeknek a „népművelési" előadásoknak egy része nemcsak antimarxista, hanem kifejezetten fasiszta jellegű is volt, át- meg átszőve faji gyűlölködést szító antiszemita uszítással.

Ez a szellemi kútmérgezés a mi vidékünkön, a dolgozó emberek körében nem talált jelentősebb visszhangra, ellensúlyozása mégis gondot okozott.

1920-ban, Orosházán a katolikus egyház szokásos feltámadási körmenetén mintegy háromszáz hivő vett részt. A megjelentek létszámából – azt hiszem – bátran lehet következtetni a klérus befolyásának nagyságára.

Az egyházközség élére hamarosan egy céltudatos, agilis apátplébános került. Az új „főpásztor" azt a feladatot tűzte ki maga elé, hogy a túlsúlyban evangélikus és kisebb részben református helységben egy erős katolikus egyházközséget épít ki. Az apát úr sokrétűen buzgólkodott. Gondolkodása mindenben megegyezett a Horthy-rezsim ideológiájával, s mondanom sem kell, gyűlölte a szocialistákat és kommunistákat, semmi különbséget nem látván köztük.

Egy évtized alatt az egyházközség fejlesztésében olyan eredményeket ért el, hogy 1931-ben a feltámadási körmenet már kétezerötszáz résztvevővel zajlott le. Nem is beszélve arról, hogy a közalkalmazottak között már alig

akadtak néhányan, akik ne a katolikus egyházhoz tartoztak volna.

Valószínű, hogy ezek a sikerek meg a velejáró hatalom sugallhatták az apát úrnak azt a merész gondolatot, hogy ő lesz az, aki „elsorvasztja" Orosházán a szocialista munkásmozgalmat. Nyilván arra gondolt: ami a rendőrkapitányoknak hatósági terrorral nem sikerült, az neki ideológiai eszközök révén majd sikerül.

E koncepció alapján tervbe vétetett, hogy a katolikus otthonban 1933 január és február hónapokban nyilvános vitákkal egybekötött hat előadás lészen a következő címeken:

A kereszténységszocializmus és a marxizmus.

Materializmus és az egyház.

A keresztény erkölcs és a szabad szerelem.

Van-e vallás a kommunizmusban?... és így tovább. Az előadásoknak nagy propagandát csaptak.

Az előadássorozatról udvarias levélben a pártszervezet vezetőségét is értesítették.

A dolgot annak rendje és módja szerint megvitattuk, és úgy döntöttünk, az előadásokon mi is részt veszünk. Ezt közöltük is az egyházi szervezőkkel.

Ők előadóikat csupa ügyvéd közül válogatták ki, mi pedig vitapartnerekként ipari munkásokat és néhány kisiparos elvtársat állítottunk sorompóba. Megállapodtunk abban, hogy nem hagyjuk magunkat elszakítani a földtől, tehát nem siklunk teológiai térre, de az egyháznak a földi javakhoz való viszonyát amúgy istenigazában megszellőztetjük. A teológiától nem azért húzódoztunk, mintha tudományos ateista érveknek híján lettünk volna. Nem! Gazdag könyvtárainkból nem hiányoztak az ateista művek, a szemináriumokon is foglalkoztunk ezekkel a problémákkal. Az elvtársak között volt néhány specialistája ennek a témának.

De hát mi nem az előadókat, hanem az egyszerű kis-

embereket, a hallgatókat akartuk sok mindenről meggyőzni. Úgy gondoltuk, hogy az isten léte vagy nemléte feletti meddő vita helyett többet ér, ha a mindennapi kenyérrel, a földtulajdonviszonyokkal, az emberi szabadsággal és ehhez hasonló témákkal foglalkozunk. Arra törekedtünk, hogy bebizonyítsuk a hallgatóság előtt: a katolikus egyház éppen olyan szolgatartó és kizsákmányoló, mint bármelyik világi földbirtokos vagy ipari nagytőkés. S ha mindezt sikerül megértetnünk az emberekkel, akkor isten létének vagy nemlétének a kérdése is közelebb kerül a megoldáshoz.

Az egyházi szervek, különösen az első előadásoknak nagy propagandát csináltak. Mi csendben készültünk az összecsapásra, és a szakszervezetek révén gondoskodtunk a közönségünkről.

Elérkezett az első előadás napja. A mieink időben elfoglalták helyeiket a nagyteremben, úgyhogy az egyház híveinek nagyobbik fele kiszorult a folyosókra, és csak a nyitott ablakokon kiszűrődő mondatfoszlányokból tudott következtetni a benn elhangzottakra. Nyilván a mi megfélemlítésünkre a helyi hatalom képviselői is az előadói asztal körül foglaltak helyet: a főszolgabíró, a járásbíró, az ügyész és mások.

Az előadó ügyvéd világfias kézmozdulatokkal kísért szavait inkább a hatalom tudata, mintsem az eszesség jellemezte. Fejtegetései során észrevehetően nem is törekedett arra, hogy a hallgatóság java részét kitevő szegénység rokonszenvét felébressze. Érvekben szegény és a vártnál is alacsonyabb színvonalú előadása kedvezett nekünk.

A hozzászólások bejelentésekor azonnal jelentkezett a mi emberünk is. Elvtársaink a vitaesteken elöljáróban vagy az apostolok leveleinek a mi mondanivalónkhoz legszorosabban kapcsolódó passzusaiból idéztek, vagy az előadónak számunkra leginkább kézenfekvő hibás megállapításaiba

belekötve kezdték hozzászólásaikat. Majd az előadás tárgykörétől eltérve, azokkal a témákkal foglalkoztak, amelyek a mi agitatív céljainknak leginkább megfeleltek. Így az urak nem mondhatták, hogy uszályukba kerültünk, de sok figyelmeztetést kaptunk, hogy vissza a tárgyhoz!

Ezen az első vitán alaposan falhoz szorítottuk a díszes társaságot, pedig többen az egyház világi vezetői közül is – kezdve a főszolgabírótól – védelmére keltek az előadó „érveinek". Ezek a felszólalások újabb és újabb alkalmat adtak riposztjainknak, mert inkább a hatalom dühkitörései, mintsem az értelem megnyilatkozásai voltak. A második vitaesten a közönség már harsány tetszéssel jutalmazta felszólalásainkat. Esetenként hosszú percekig tartott, amíg ismét csend lett a teremben.

A vitarendező urak láthatóan egyre kényelmetlenebbül érezték magukat. Helyzetüket nyilván az is súlyosbította, hogy a felénk irányuló rokonszenv már-már a tüntetés jellegét öltötte magára. Ennek az a magyarázata, hogy a mindenkor jelenlevő, nagyobbrészt szegénysorsú és a mindennapi kenyér gondjaival küzdő katolikus hívők is a mi „szurkolóink" voltak.

Mindez arra bírta ellenfeleinket, hogy megpróbálták a vitát az istenhit és a mi ateista nézeteink ellentétére korlátozni. Nem mentünk lépre. Kísérleteiknek olyanformán vetettünk véget, hogy kijelentettük: mi nem adjuk fel ateista nézeteinket, de tiszteletben tartjuk minden ember vallási hitét, és nem tartjuk helyénvalónak a kérdés ilyen vásári jellegű megvitatását.

Bennünket is meglepett az a tetszésnyilvánítás, melyet ez a bejelentés a közönségből kiváltott. A vitarendezők lekezelő magatartása ránk nézve rendkívül sértő volt. Ezek az urak lenézték a munkásosztály fiait, a szegényemberek képességeit. Tehát arra törekedtünk, hogy minél alaposabban

kétvállra fektessük őket a vitákban, hogy nyilvánosság előtt is bebizonyítsuk: a munkásemberek nemcsak a fizikai munkában erősek és legyőzhetetlenek, hanem a szellemi párviadalokban is megállják a helyüket. Hozzászólásainkra mindig alaposan felkészültünk.

Már a második vitaest után az egész városban a katolikus otthonban történt eseményekről beszéltek. S ahogy már ilyenkor lenni szokott, az emberi képzelet a másodvagy harmadkézből nyert értesüléseket megtoldja, kiszínezi, ki-ki a vágyálmai szerint. A híresztelések közül olyanok is közszájon forogtak, hogy a vita végén bíróság elé állítanak bennünket, mert a katolikus egyházat rágalmaztuk, és a gazdagokról is leszedtük a keresztvizet.

A negyedik vitaestet megelőző délután a Fő utcán összetalálkoztam dr. Mitlasovszky János helyi laptulajdonos-főszerkesztővel. Beszélgetésbe elegyedtünk. Közölte, hogy az úri kaszinóban hallotta: mióta ezek a világnézeti polémiák folynak, hatvan taggal szaporodott a helyi szocialista párt taglétszáma.

– Igaz-e ez? – kérdezte Mitlasovszky.

Némi habozást színlelve, majd ellenzéki politikai együttműködésünkre is hivatkozva, azt válaszoltam neki: csak házi használatra mondom, de az uraknak igen hiányos az értesülésük, mert a munkásotthonban az imént állítottam ki a százharmincötödik új tagkönyvet.

– Eddig ez a kézzelfogható mérlege a vitáknak – folytattam. – Pedig még csak hármat tartottak meg, és mire a hat kifut, úgy saccoljuk 300–400 új taggal gyarapodunk. Ezért nem is örülünk azoknak a híreknek, hogy a rendezőség állítólag előbb akar véget vetni a vitáknak.

Mondanom sem kell, hogy az új tagokra vonatkozó számadataimat csupán riasztásnak szántam, úgyszintén azt is, mintha mi olyan nagyon kívánnánk a vita folytatását.

Ugyanezen a napon, a negyedik vitaest után, az elnök bejelentette, hogy miután az előadássorozat terve lényegében megvalósult, a vitákat befejezik. Hozzáfűzte: valamennyi jelenlevő jó érzéssel távozhat, mivel a barikád mindkét oldalán ki-ki megvédte a maga igazát, és ezért nincs is nyertes vagy vesztes fél. A hallgatóság egy része ugyan élénken tiltakozott a hamis értékelés ellen, de ez már nem került megvitatásra.

Számunkra ezek a viták nagyon hasznosak voltak, mert nemcsak lendítettek politikai tevékenységünkön, de a kispolgárok körében is növelték befolyásunkat. A felszólaló elvtársak bátran, ügyesen és rokonszenvet ébresztően verekedtek. Elsősorban: Szemenyei Pál, Kónya Lajos, Szverle Mihály, Veres Károly, Németh István, Szabó Péter elvtársak.

Leleplezték a katolikus egyház tőkés, kizsákmányoló szerepét az iparban, de főleg a mezőgazdaságban. Beszéltek a cselédek, sommások, részes munkások – nemre való tekintet nélkül – egy hodályban való elhelyezéséről, általában emberhez nem méltó életkörülményeikről.

Így végződött az egyházi reakciónak a helyi munkásmozgalom meggyengítésére irányuló támadása.

Ellenség a barát álarcában

Orosházának és környékének szocialista munkásmozgalmát akkora megrázkódtatás, mint 1937-ben, eddig nem érte Horthy ellenforradalmi rendszerében, bár volt elég részünk hatósági zaklatásokban. Kaptunk büntetéseket tiltott gyűlésekért, engedély nélküli sajtótermékek terjesztéséért, de úgynevezett nagy lebukás nem volt.

Az 1920–1937-es évek közötti hosszú időszakban elvtár-

saink annyira kiművelték mozgalmi munkájuk sajátos jellegét, hogy abban az illegális és legális elemek szerves egységgé kovácsolódtak. A hatóság ügynökei ugyan állandóan szaglásztak a mozgalom körül, és számos kísérletet tettek a beépülésre is. De minden buzgalmuk mellett sem értek el kézzelfogható eredményt.

Állandó éberségünk tiszteletben tartotta az egészséges elvtársi bizalom légkörét, de azonnal felfigyeltünk minden gyanúsnak látszó jelenségre. Ez történt 1935-ben, Szemenyei Gy. László orosházi mozgolódásával kapcsolatban is.

Egyik-másik elvtárs azzal a hírrel jött, hogy ez az ember kommunista jellegű szervezkedést kezdeményezett. Néhányan az elvtársak közül már az első pillanatban – nem egy okból – tamáskodva fogadtuk, hogy Szemenyeinek megbízása van illetékes felső pártszerveitől. Pár hétig tanulmányoztuk működését, a végén arra a következtetésre jutottunk, hogy ez nem lehet a kommunisták szervezete, hanem a párttól független szervezkedéssel, frakciózással állunk szemben.

Ebben az értelemben tájékoztattuk a mozgalmon belüli elvtársakat, felhívtuk a figyelmüket az efféle káros és veszélyes tevékenységre, és azt tanácsoltuk nekik: óvakodjanak Szemenyeitől.

Majd ugyanez év őszén az Orosházához tartozó Rákóczitelepről jutott a fülünkbe, hogy ott meg egy Budapestről jött ember tartott nagyobb létszámú társaságnak kommunista előadást idősebb Sin Sándor elvtárs lakásán, a közelmúlt egyik éjszakáján.

Ezek már riasztóan gyanús dolgok voltak, ezekből már olyasmire gondolhattunk, hogy mozgalmunk tervszerű alá-ásásáról van szó. Beszéltünk Sin elvtárssal. Megerősítette az éjszakai szemináriumszerű megbeszélésről kapott értesülésünket, és azt is megmondotta, hogy az előadó Weisz-

haus Aladár egyik embere volt. Mi elmondtuk Sin elvtársnak, amit hallomásokból Weiszhausékról tudtunk, s ő megértette, hogy azok nem az illegális kommunista párt hivatalos irányvonalát képviselhetik. Arra is figyelmeztettük Sin elvtársat, hogy bajt hozhat rájuk, és kárt okozhat a mi mozgalmunknak is, ha ilyen Weiszhaus-féle frakciós csoportokkal tartanak kapcsolatot. Végül megkértük: tájékoztassa ezekről az észrevételekről a többi érdekeltet is, s szakítsanak Weiszhausékkal. Ezt akkor Sin elvtárs meg is ígérte.

Nem tartottuk célszerűnek, hogy mélyebben nyúljunk bele ebbe a dologba. Semmiképpen sem tudtuk elképzelni, milyen szövevényei lehetnek? Sinék az elvtársi figyelmeztetést megkapták, ennél többet az adott körülmények között nem tehettünk.

Nagyobb mozgalmi esemény nélkül telt, múlt az idő. Majd 1936 tavaszának egyik estéjén az ágyamból ugrasztott ki Németh András földmunkás, régi mozgalmi elvtárs. A máskor mindig nyugodt, megfontolt gondolkodású ember láthatóan nagyon feldúlt volt. Elmondotta, hogy merő véletlenül látta az est szürkületében, amint Szemenyei Gy. László az egyik csendőralhadnagy lakására ment, és onnan pontosan másfél órai tartózkodás után távozott. Próbáltam a veterán harcosnak megmagyarázni, hogy lehet annak a látogatásnak más jellege is, mint amire mi gondolunk. Ő viszont olyan logikusan érvelt, hogy sorra megcáfolta az én feltevéseimet. Közben Szemenyei ténykedésének olyan mozzanatairól is beszámolt, amelyeket addig nem ismertem.

Másnap közelebbről és összefüggéseiben vizsgáltuk meg ezt a bonyolult kérdést, és néhány nap alatt elterjedt a mozgalmi emberek között: Szemenyei Gy. László hatósági provokátor. A kerületi titkárság területén levő községek mozgalmi vezetői is hasonló információt kaptak. Mint ahogy később kiderült: intézkedéseinkkel úgy elszigeteltük

a Szemenyei-féle csoportot, hogy csupán két községben, Gádoroson és Szentetornyán tudtak néhány jóhiszemű elvtárs megszédítésével behatolni a helyi mozgalomba.

1937. július 5-én, egy meleg nyári vasárnap, fullasztóan sűrű volt a levegő. Ilyen időre mondja a parasztember: érik az eső.

Ezen a napon, a kora délutáni órákban, a Fő utcán sétáló emberek megdöbbentő jelenetnek lehettek szemtanúi. Mint középkori gályarabok egy csapata, a vasútállomás irányából két párhuzamos sorban, villogó csendőrszuronyok között, mintegy negyven ember haladt, egyenesen a község központjába. Kezük bilincsbe verve és láncra fűzve. Lehorgasztott fejük, riadt vagy gondterhelt tekintetük nyomasztó látvány volt.

Néhány ismerős arcot fedeztünk fel köztük, és ebből következtettünk a történtekre. Joggal éltünk a gyanúperrel, hogy a látottak nem a végét, hanem csak a kezdetét jelentik egy akciónak. Biztosan számíthattunk rá, hogy valamilyen úton-módon bennünket is behúznak ebbe az ügybe, tehát fel kellett készülnünk.

Haladéktalanul mozgósítottuk a „piros gombosokat" és munkához láttunk. Az asztalok fiókjait, a könyvtárat, a munkásotthon minden zegzugát átvizsgáltuk. Eltávolítottuk azokat a könyveket, sajtótermékeket, feljegyzéseket és egyebeket, amelyek ürügyül szolgálhattak volna, hogy a hatóság belénk kössön.

A szakszervezetek vezetőit is felkészítettük, nehogy a bekövetkezhető hatósági eljárás váratlanul érje őket. Figyelmeztettük az elvtársakat, hogy nézzék át az otthoni dolgaikat is, és tegyék meg a szükséges óvintézkedéseket.

Néhány napig nem történt semmi különös. Ezalatt a főjegyzőségen dolgozó Nyári Béla kisbírótól sikerült megtudni, hogy mi történik a községi fogdában. Kiderült, hogy

folyik a kihallgatás, s kihallgatás közben ütik-verik az embereket.

Újabb pár nap, és a községben is megkezdték a házkutatásokat, illetve az elvtársak őrizetbe vételét. Rendkívül súlyos helyzetbe került a mozgalmunk, és mi valamennyien nehéz napok előtt álltunk.

Elvtársainkat a debreceni defenzív osztály pribékjei kínozták, és mi tehetetlenek voltunk, semmit sem tudtunk tenni a megkínzottak védelmében. Már vagy nyolc-tíz napja folyt a kihallgatás, amikor a pribékek a munkásotthonban megjelentek házkutatás céljából. Ahogy ők mondották: „uszító, kommunista nyomtatványokat" kerestek. Napokig turkáltak, mindent felforgattak, főleg a könyvtárat nézték át nagy figyelemmel. Végső soron jelentősebb „bűnjel" nélkül, láthatóan nagyon dühösen távoztak.

A Szociáldemokrata Párt központi titkárságának küldött részletes jelentésemben ismertettem a helyzetet, a hatósági atrocitásokat, és cáfoltam a különböző kormánypárti lapokban megjelent, „nagy kommunista összeesküvésről" szóló híreket. Bizonygattam, hogy a hatóság által szervezett provokációról van szó, ilyen módon akarják a szociáldemokrata mozgalmat megfélemlíteni, elvéreztetni. A központi vezetőség védelmét kértem.

Időközben megkezdtük a kihallgatáson megvert és aztán szabadon bocsátott elvtársak esetének a jegyzőkönyvbe vételét. Eleinte sikerült néhány orvosi látleletet is beszereznünk, de amikor ez a hatóság tudomására jutott, már nem akadt orvos, aki az ütlegelés okozta sérülésekről bizonylatot adott volna. Mi ezért folytattuk a jegyzőkönyvek készítését. A szabadlábra helyezett elvtársakat a def-legények azzal engedték el, hogy ha még egyszer bemerészkednek a munkásotthonba, újra lefogják őket, és majd csak akkor ismerik meg igazán a magyarok istenét. Az elvtár-

sak azonban néhány kivételtől eltekintve, egyenesen a munkásotthonba jöttek. A munkásotthonba vezető első útjukat is a hatalom elleni harc egyik formájának tekintették.

Több hétig foglalkoztam a def munkájára vonatkozó adatok gyűjtésével, és szorgalmasan küldözgettem a pártközpontba a jelentéseket. Már a moszkvai magyar adás is foglalkozott az orosházi atrocitásokkal, amikor a Szociáldemokrata Párt központja is rászánta magát arra, hogy helyszíni szemlét tart.

Egy szombat reggel a lakásomon kaptam kézhez Takács Ferenc országgyűlési képviselő levelét, amelyben értesített: másnap, azaz vasárnap délelőtt meglátogat. Arra kért, várjam a vasútállomáson.

Alighogy elolvastam a levelet, hallom, hogy dörömbölnek a kapun. Amikor kinyitottam, civilruhás nyomozók, két csendőr és egy hatósági tanú nyomakodtak befelé. Odabent a lakásban a def-legények közölték velem, hogy letartóztatnak, majd hozzáláttak a házkutatáshoz. Mivel a lakás minden helyiségét egyszerre akarták átkutatni, erélyesen tiltakoztam. Ezt sértődötten kikérték maguknak azzal, hogy ők nem tolvajok. Végül megértettem velük: nem attól félek, hogy valamit elvisznek, hanem ellenkezőleg, attól tartok, hogy valamit elhelyeznek. Végül is megegyeztünk, és a helyiségeket egymás után, az én jelenlétemben nézték meg.

A házkutatás eredményeként a könyvtáramból tizenhárom könyvet és Takács Ferenc levelét foglalták le. Néhány indexen levő könyvet szándékosan nem tüntettem el. A könyvek lefoglalása ellen is tiltakoztam, mondván: mint párttitkár és mint a törvényhatósági bizottsági frakció titkára, hivatásos politikus vagyok, semmi jogcímük, hogy lefoglalják ezeket a személyes használatú könyvei-

met. A hekusok egymásra néztek, majd ketten az udvarra mentek, és kis idő múlva azzal tértek vissza: a könyveket mégis magukhoz veszik, majd „odabenn" eldöntik, mi történjen velük.

A kihallgatás, stílusuknak megfelelően, „odabenn" ezzel a kérdéssel kezdődött:

– Na, vén csavargó, mióta folyik ez a kommunista szervezkedés?

Előbb illegális szemináriumokról faggattak, mondván, erről a többiek már vallottak.

Cáfoltam ezek megtörténtét. Aztán a Vörös Segély-bélyegek ügyét vették elő. Szabó Péter kisiparos elvtárs azt vallotta, hogy a nála talált bélyegeket tőlem vásárolta. Ezúttal ugyan igazat mondtak, de nem voltam abban a helyzetben, hogy a szóvá tett, egyébként érdemes cselekményt elismerjem. Ezért követeltem, hogy Szabó Pétert szembesítsék velem, hadd mondjam az arcába: hazudik!

Kérésem nem teljesítették, hanem durva erőszakkal akartak szólásra bírni. Amikor magamhoz tértem, piszkos ajánlatokkal próbálkoztak. Miután így sem boldogultak, a kihallgatásokon történt verésekről felvett jegyzőkönyvek és az orvosi bizonylatok iránt érdeklődtek. Kijelentettem: ezek nyilván a belügyminiszter asztalán fekszenek. Ekkor a kihallgatást megszakítva, elvezettek a hatos helyiségbe. Nyitott ajtajánál egy szuronyos kakastollas őrködött, nehogy a szoba szélességű priccsen összepréselt emberek beszélgetésbe elegyedjenek.

A priccs szélén ülve az udvart kémleltem. Egyszer csak látom, hogy Dumitrás Mihály elvtárs a W. C. irányából, szó szoros értelemben négykézláb mászva közeledik. Megrendítő látványt nyújtott, mert mindkét lábfejét valósággal eltorzította verésektől megdagadt talpa. Az is feltűnt, menynyire igyekszik combjait minél széjjelebb tartani, nehogy

hozzáérjenek az ütlegektől és összevissza csavarástól megduzzadt heréihez. Nagy fájdalmak kínozhatták szegényt. Mégis, amikor rám nézett, szeme mintha azt fejezte volna ki: „Ne félj, hallgattam!..."

A csendőr jelenléte lehetetlenné tette, hogy egyetlen értelmes szót is váltsunk. Pedig de sokat ért volna most! Amikor egy óvatlan pillanatban a csendőr kinézett az udvarra, Dumitrás elvtárs nagy erőfeszítést téve, fekvő helyzetében intett nekem. Úgy értettem, arra figyelmeztet: „... tagadni, tagadni, mert nem sok bizonyíték van a kezükben..." Mint később kiderült, jól értettem a jelbeszédet.

Estefelé újra kihallgatásra kísértek. Ezúttal nem intéztek hozzám kérdéseket, hanem felajánlották: szabadon engednek, ha abbahagyom a jegyzőkönyvezést, és amit idebent láttam, senkinek, még Takács Ferencnek sem mondom el. Ezt nem ígértem meg. Ekkor az egyik csendőrrel kivezettettek a folyosóra, ott kellett várakoznunk kettesben. Kihallatszott, hogy a szobában tanácskoznak. Egy idő múlva behívtak, és ideiglenesen elengedtek. Másnap megérkezett Takács Ferenc elvtárs. A munkásotthonban részletesen ismertettem vele a helyzetet. Megmutattam neki a brutalitásokról készített jegyzőkönyveket is, ezeket magához vette. Még egyszer meg kellett nyugtatnom, hogy a hatósági nyomozás alatt álló mozgalomnak nincs kommunista vonatkozása. Erről a kérdésről – őszintén szólva – nem úgy gondolkodtam, ahogyan azt Takács Ferencnek előadtam. Ha nem is ismertem a tényeket, de számos jelből láttam, igenis, van az ügynek kommunista szervezeti vonatkozása is. Erről azonban Takács Ferenc előtt mélyen hallgattam.

Láttam, hogy sikerült Takács Ferencet megnyugtatnom. Amikor felállt, így szólt:

– No, akkor menjünk, nézzük meg az urakat és a letartóztatásban levő embereket.

– Jó, menjünk! – válaszoltam.

Kiérve az utcára, Takács hirtelen megállt, kis ideig gondolkodott, majd kijelentette:

– Maga ne jöjjön velem, mert ha én innen elmegyek, akkor magát megint megverik ezek a nyomorultak.

– Menjünk csak, Takács elvtárs – biztattam. – Majd lesz valahogy.

A nyomozók „főhadiszállása" előtt egy csendőr posztolt. Takács Ferenc felmutatta képviselői igazolványát. A kakastollas meglepetten haptákba vágta magát, és mielőtt még bármit szólhatott volna, Takács elvtárs rányitotta a szobaajtót a hekusokra. Mindketten beléptünk.

Észrevehetően éppen tanácskoztak. Zavarukban felugráltak az asztal mellől, miközben Takács elvtárs harsány hangon bemutatkozott. S egyszuszra a fejükre olvasta, hogy hóhérmunkájuktól hangos az egész ország; már a külföldi lapok, rádiók is foglalkoznak inkvizíciós tevékenységükkel stb. stb.

A nyomozók a csillagokat is letagadták az égről. Hogy ők vernék az embereket!? . . . Igyekezetükben az sem akadályozta őket, hogy én jelen vagyok; kénytelen voltam emlékeztetni őket, velem is hogyan bántak el. Takács elvtárs azt javasolta: ne vitatkozzunk, hanem menjünk a fogdába, nincs hideg, az emberek vetkőzzenek meztelenre, és nézzük meg együtt mindegyiket. Takács még azt is megígérte, hogy a dologról senkinek egy szót sem szólunk.

A nyomozók a javaslatot természetesen nem fogadták el. Arra hivatkoztak, hogy a foglyok megtekintéséhez a felsőbb parancsnokság engedélye szükséges. Némi huzavona után elárulták, az orosházi csendőrszárnyparancsnok jogosult az engedély kiadására.

– Akkor odamegyünk – fordult felém Takács elvtárs, majd mielőtt elindultunk volna, odaszólt a nyomozóknak. – Urak, a titkárunk bántalmazására még külön viszatérünk.

A csendőr századossal hivatali épületének kapujában szaladtunk össze. Hóna alatt a kardjával, szaporán kilépve, igyekezett – mint ahogy várható is volt – elhúzni a csíkot. Takács elvtárs azonban elkapta a frakkját. Ha nagy ímmelámmal is, de fogadott bennünket. Ő is körömszakadtáig tagadta, hogy a nyomozók vernék, kínoznák az embereket. De amikor Takács elvtárs felszólítására elmondottam a saját esetemet, megtorpant. Előtte is megújítottuk az őrizetben levők megtekintésére vonatkozó javaslatunkat, ehhez azonban ő sem járult hozzá. Takácsnak azzal a megjegyzésével, hogy „nekünk ez is elég", faképnél hagytuk a századost.

Így végződött a nyomozó hatóságnál tett látogatásunk. Ez a nyomozás utolsó fázisában történt: a „vastaga" már előzőleg lezajlott. De akárhogy is volt, a továbbiakban alábbhagytak az emberek verésével, és újabb őrizetbe vételre sem került sor.

Az 1937-es széles körű letartóztatási hullám és bántalmazások hátterét, szövevényeit csak a vádiratok ismeretében, és az elvtársakkal folytatott konzultációk segítségével tisztázhattuk. Mindezek alapján az ügy a következőképpen bontakozott ki:

Az egész ocsmányság nyitányára fényt derít Szemenyei Gy. Lászlónak a vizsgálóbíró előtti védekezése, valamint az ügy főtárgyalásán elhangzott vallomása. Ezek szerint Szemenyei Gy. László és Szokolai István detektívfelügyelő 1935-ben Békéscsabán megállapodtak, s megállapodásuk az volt, hogy a szociáldemokrata mozgalom különböző szerveiből kommunista színezetű fogásokkal embereket toboroznak. S amikor ez a hálózat céljuknak megfelelően kiépül,

alkalmas időben leleplezik, és egyidejűleg szétjelverik a szociáldemokrata szakszervezeteket és pártszervezeteket is.

Ekként láttak hozzá a munkájukhoz. Szemenyei azt is elmondotta, hogy a mindenkori helyzetet, és a soron következő teendőket időközönként megbeszélték Szokolai felügyelővel. A célzatos szervezkedést Szemenyei Gy. László Orosházán kezdte meg, majd lassanként kiterjesztette Békéscsabára, Gádorosra, Szentetornyára, Szarvasra és Kunszentmártonra.

Mivel Szemenyei Orosházán viszonylag hamar lelepleződött a munkásmozgalom résztvevői előtt, kénytelen volt közvetett módon, néhány emberén keresztül dolgozni. Ezek között Tóth Sándor volt igen aktív. Szemenyei egyik orosházi embere révén már 1935 őszén Weiszhausékkal is felvette a kapcsolatot. Weiszhausék Szemenyei ösztönzésére a Rákóczi-telepen kezdtek szervezkedni. Így Szemenyei mindent tudott róluk és a hozzájuk tartozókról.

1935 derekán Orosházán Kun László és Dér István elvtársak kezdeményezésére megindult egy tényleges kommunista sejt szervezése. Hamarosan tagjai lettek: Hegedűs János, Botos Sándor, Bacsur Imre, Németh Mihály, Dumitrás Mihály, Kolarik Ede és más elvtársak. A felsoroltak közül csak kettő nem látogatta a munkásotthont. A rendszeresen bejáró elvtársak némelyikének viszont fontos mozgalmi megbízatása is volt.

Ez a kommunista sejt 1936 őszén szintén kapcsolatba került Weiszhausékkal. Majd 1937 tavaszán Ámon Károlynak Budapest környékén tevékenykedő frakciója találta meg az érintkezés szálait Szemenyei Gy. Lászlóhoz. Ámonék röpiratokat és még pénzt is juttattak neki.

Az eddigiektől függetlenül, különállóan és közös megállapodás alapján már 1934-től Szvák András Szarvason, Magda Árpád pedig Mezőtúron volt a helyi kommunista

sejt vezetője. Szvák és Magda elvtársak időnként ki is cserélték mozgalmi tapasztalataikat, és ki-ki ismerte a másik sejtjének még számszerű adatait is.

A kenyérkereseti lehetőség messzire elviszi az embereket. Ez történt 1937 tavaszán a szarvasi földmunkálatoknál is. Itt jött össze Szvák András a gádorosi földmunkásokkal.

Szvák elvtárs megismerkedett Halustyik Mihállyal, az egyik gádorosi földmunkással, aki jóhiszeműen Szemenyei Gy. László mozgalmához tartozott. Halustyik tájékoztatta Szvákot a mozgalmukról, ami Szváknak nagyon megtetszett. Ez utóbbi viszont – úgy látszik, a bizalmat bizalommal akarván viszonozni – beavatta Halustyikot a maguk mozgalmi ügyeibe, sőt még Magda Árpádot is belekeverte az egészbe. A napi munka végeztével a mit sem sejtő Halustyik Mihály beszámolt Szemenyeinek mozgalmuk sikeres kiterjesztéséről.

A kör bezárult. Szemenyeiék elérkezettnek látták az időt, hogy cselekedjenek. 1937. július 5-re széles körű konferenciát hívtak egybe. A konferencia színhelyéül az Orosházához tartozó Gyopáros-fürdő egyik rozstábláján levő néhány gyümölcsfa alját jelölték meg. Innen az Orosházát és Gyopáros-fürdőt összekötő betonutat is jól lehetett belátni. Ide gyülekeztek hát a különböző helyekről meghívott emberek.

Amikor eljött a „konferencia" megkezdésének a pillanata, a jelenlevők észrevették, hogy a betonúton egy falka csendőr közeledik. A megrémült emberek az ellenkező irányba akartak menekülni. Igen ám, de akkor körös-körül szuronyos csendőrök emelkedtek fel a rozstáblában. Nem volt menekülés, a léprecsaltak tökéletesen be voltak kerítve. Az embereket elfogták, megbilincselték, láncra fűzték, majd bekísérték őket Orosházára. A többit már tudja az olvasó.

Nos, ebből az esetből is mindenki láthatja, hogy az úri hatalom milyen barbár módon törekedett a szocialista munkásszervezetek szétzúzására. A mi esetünkhöz hasonlók szinte mindennap lezajlottak az ország legkülönbözőbb helyein.

Az elvtársak azonban bátran helytálltak: megvédték a mozgalmat és annak folytonosságát. A vázlatosan elbeszélt hajszából százhúszan kerültünk a vádlottak padjára, és majdnem mindenkit elítéltek.

Harc a nagyobb darab kenyérért

Mozgalmi emlékeim között jelentős helyet foglal el a dolgozók nagyobb darab kenyeréért, jobb munkakörülményeiért vívott küzdelem!

A mi vidékünkön a szakszervezeti mozgalom a felszabadulás előtt mintegy fél évszázados, harcos múltra tekintett vissza. E hosszú idő alatt vitathatatlan tekintélyt vívott ki magának a munkáltatók előtt, mint az ipari munkások érdekvédelmi tömörülése, melynek döntése egy iparágon belül a szervezetlen munkások magatartását is meghatározta.

Az 1920-as évek elején, amikor a szakszervezetek újból talpraálltak, egyre eredményesebben küzdöttek az ipari munkások életkörülményeinek megjavításáért. Ezekben az években igen sikeres bérmozgalmak zajlottak le nálunk. Előfordult, hogy két-három szakmában egyszerre folytak bérharcok. A számottevő eredmények közé tartozott, hogy a húszas évek inflációs periódusában kiverekedtük a munkabéreknek búzaparitásos elszámolását. Például az építőmunkásoknak két, két és fél kilogramm búza volt az órabérük, és a napi tőzsdei árat kapták a bérfizetéskor. Ami-

kor az ellenforradalmi rendszer gazdasági stabilizációjának nyitányaként megjelent a pengő, újabb lendületet vett a bérmozgalom. Az inflációs búzabérparitás lomtárba került; a pengő alapján rendeztük a béreket.

Ezt a feladatot a szakszervezetek 1927 derekán olyan eredményesen hajtották végre, hogy egyik-másik ipari szakmában a fővárosi szintű átlagbéreket is elértük.

Emlékszem, 1927 őszén Orosházán járt Sávolt János szaktárs, a Famunkásszövetség titkára. Amikor a helyi famunkások órabéréről tájékoztattuk, egyszerűen nem akart hinni a fülének. Kijelentette, hogy órabérünk – egyes elemeit tekintve – jobb, mint a fővárosi átlagbérek.

Ebben az időben a famunkás, építőmunkás és még néhány más szakmában a munkáltatók csak a helyi szakszervezetek útján közvetített dolgozót alkalmazhattak. Mondanom sem kell, hogy ez akkortájt milyen nagyszerű vívmány volt!

Bérmozgalmaink nem mindig jártak munkabeszüntetéssel. Ezt az eszközt csak végső esetben vettük igénybe. A bérmozgalom számtalanszor a tárgyalóasztal mellett zajlott és ért el eredményt. Aztán meg volt egy állandó, „csendes" formája is. Éspedig amikor egy-egy vállalkozónál összeszaladt a munka, és új munkaerőre volt szüksége, magasabb órabérért ide közvetítettük ki a másutt alacsonyabb bérért alkalmazott munkásokat.

Ami a bérmozgalmak jellegét illeti, 1928-ig a munkabérek és munkakörülmények megjavításáért, 1928-tól 1936-ig a munkabérnívó fenntartásáért folytak a bérharcok. A harmincas évek nagy gazdasági válságát a munkáltatók természetesen kihasználták, s a huszonnyolcas bérnívót jelentősen sikerült lenyomniuk.

A második világháborúval összefüggő konjunktúra során

indíthattunk újra harcot a korábbi bérszint megközelítéséért.

Ezek a bérmozgalmak jellegükben már mindjobban eltértek a korábbiaktól. Törvényszerű volt, hogy az Európaszerte sűrűsödő háborús veszély és a fasizálódás politikai jelleget kölcsönzött a szocialista szervezetek által kezdeményezett és vezetett bérmozgalmaknak.

Ahogy a gazdasági válság enyhült – némely ipari szakmában már 1935-ben – ismét fellendült a mozgalom. Az építőmunkások 1936-os, tizenegy napig tartó sztrájkja teljes sikert aratott. Ezzel átütötték a munkáltatóknál a „bérfalat", amelyet a gazdasági válság idején emeltek.

1936-tól 1941-ig minden évben volt egyik-másik szakmában részleges vagy általános bérmozgalom. S ha egy-egy el is bukott, a többsége részleges vagy teljes sikerrel végződött.

A harmincas évek második felében jelentősen javult az ipari munkások keresete, de a huszonnyolcas bérszintátlagot a felszabadulásig nem tudtuk elérni.

Noha a szakszervezeti mozgalom gazdasági harcai is mutattak érdekes vonásokat, elismerésre méltó emberi helytállásokat, komoly tartalmat mégis a politikai követelések kölcsönöztek a mozgalomnak. Ezek helyességéért a szakszervezeti vonalon is mindig ugyanúgy küzdöttünk, mint a pártvonalon. Azt tapasztaltuk, hogy a szakszervezetek központi vezetésénél gazdagon burjánzik az opportunizmus, a munkáltatók előtti behódolás, a mindenáron való egyezségi hajlam, s ez esetenként a munkásérdekek elárulásáig is elvezetett. A vezetők a sztrájkkal járó bérmozgalmaktól majdnem annyira irtóztak, mint a munkáltatók. Az irányításnak ezen az alapvető vonásán lényegesen az sem változtatott, hogy a központi vezetőségekben voltak harcos elvtársak is. Ezek alkalomadtán jótékonyan tudták befolyásolni

az eseményeket, de az opportunizmus leküzdéséhez már nem volt erejük. Ez a kártékony szellem jelentősen érvényesült azoknál a helyi szakszervezeti csoportoknál is, amelyeknek vezetősége bérmozgalmi kérdésekben kínos aprólékossággal kikérte a központi apparátus tanácsait.

A szakszervezeti központok titkárainak – tisztelet a kivételnek – az volt a legnagyobb gondjuk, hogy a tanácsért hozzájuk forduló csoportoknál megállapítsák a komoly bérmozgalomhoz szükséges előfeltételek hiányát. A feltételek közül legtöbbször a szervezett és szervezetlen munkások arányát lovagolták meg a tapasztalatlanabb szakszervezeti vezetőkkel szemben. Ezenkívül lebecsülték a munkások erkölcsi erejét.

Ezeket a tendenciákat mi már a húszas évek bérmozgalmainál észrevettük, és amilyen mértékben erősödtek, olyan mértékben növeltük mi az önállóságunkat. A szakszervezeti csoportok adminisztratív szempontból mindenben pontosan eleget tettek a központ által előírt kötelezettségeiknek. De annak megítélését, hogy helyben melyik szakma mikor indíthat bérmozgalmat – magunknak tartottuk fenn. Úgy alakult a helyzet, hogy az érdekelt szakszervezeti központok már többnyire csak a folyamatban levő bérharcot regisztrálhatták.

Sok vitánk volt emiatt az ilyenkor hozzánk lelátogató szakszervezeti titkárokkal. Csak úgy árasztották magukból a pesszimizmust, és nem kevés gondot okozott úgy intézni a dolgokat, hogy a szakszervezeti titkár csak a sztrájkbizottsággal érintkezhessen.

A pesszimizmust mindenkinél „lángolóbban" hirdető szakszervezeti titkárokat ismertünk meg Hubai Jánosban, a bőripari munkások, valamint Deák Lajosban, az élelmezési munkások egykori titkáraiban. Csupán azért említem meg őket, mert a legrosszabb emlékeim hozzájuk fűződnek.

Már fentebb említettem, hogy a központi vezetők a bérharc hiábavalóságát a szervezett és a szervezetlen munkások arányával bizonyították. Mi is mindig törekedtünk arra, hogy minél nagyobb legyen a szervezett tagok száma, hiszen ez volt a siker egyik fontos feltétele. De sohasem volt az a véleményünk, hogy ha bármely szakmában kisebb a szervezett munkások aránya, ott nem lehet eredményes bérharcot vívni. A kisebb arány soha nem is fejezte ki a befolyásnak azt a mértékét, melyet egy-egy szakszervezet az egész szakma dolgozóira gyakorolt. A jól előkészített bérmozgalom akkor is eredménnyel járt, ha a szervezett munkások szám szerint kisebbségben voltak. A munkásmozgalomnak ezek a tapasztalatai is arról tanúskodnak, hogy a harcos kezdeményezés, a tudatos vezető erő nem holmi agyrém, hanem nagyon is reális fegyver az emberiségnek a haladásért folytatott küzdelmeiben.

A szakszervezeti bürokrácia másik jellemző vonása a munkások öntudatának lebecsülése volt. Ha például a munkáltatók valami bérjavítást ajánlottak, de kevesebbet, mint amit a munkások követeltek, nem azt tanácsolták: szaktársak, csak kitartani, majd a központ is tesz egyetmást a munkáltatók megpuhítására, vagy sztrájksegéllyel segít a sztrájkolóknak. Nem! Ilyen tanácsokat nem adtak. De azt igen, hogy szaktársak, fogadják el az ajánlatot, mert jobb ma egy kicsi, mint holnap a semmi. Különben is, mit erőlködnek, hiszen az emberek kitartása már úgyis fogytán van, a sztrájk mindenképpen elbukik, és utána még rosszabb lesz a helyzet.

Ha mi erre azzal érveltünk, hogy a sztrájkolók elutasították a munkáltatók ajánlatát, és a további harc mellett döntöttek, azt válaszolták, hogy nem kell komolyan venni az embereket, az ilyesmi nem tartós, hanem múló valami,

nem lehet építeni rá. A munkáltatók úgyis tovább bírják, mint a munkások . . .

Nagy türelemre és szilárd helytállásra volt szükségünk ahhoz, hogy a leszerelési kísérleteket elhárítsuk. Sok rosszízű vitatkozásban volt részünk. Talán a sors iróniája, hogy egyetlenegy eset kivételével minden bérmozgalmunk – az említett „ellengőzők" mellett is – teljes eredménnyel végződött.

Amikor a főispán morfondíroz...

A harmincas évek vége felé megnőtt a dolgozó emberek érdeklődése a külpolitikai események iránt. A háborús események hatása alól még azok sem vonhatták ki magukat, akik más időkben közömbösek voltak a politikával szemben.

Hitler népellenes gaztettei, a fasiszta rémuralom mindinkább megnövelte a félelmet. A külpolitikai események és a katonai akciók miatt nyugtalan emberek riadtan találgatták: Hogy lesz, mint lesz? Mi várható? Lesz-e totális hitlerizmus Európában?

Ezekben a vészterhes időkben tudtuk meg igazán, milyen nehéz az emberekben élő illúziók ellen küzdeni, s elérni, hogy egy-egy eseménynél ne azt higgyék, amit a vágyálmuk diktál, hanem ami a valóság.

A harmincnyolcban megjelent első zsidótörvényt még a demokratikus haladást óhajtó emberek is különbözőképpen fogadták. Fasiszta jellegét általában elítélték, de azt tartották, hogy ez csak afféle porhintés Hitlerék szemébe, nálunk nem jelentheti a fasizmus erőinek növekedését.

Mi azonban erőteljesen bizonygattuk, hogy ez a törvény nem egy „vakulj magyar, ne láss tót"-féle politikai mesterkedés, hanem a totális fasizmus egyik komor jele.

A magyar kormánynak Hitlerékkel kapcsolatban folytatott „hintapolitikája" egy időre megzavarta az egyszerű embereket, nem tudtak eligazodni a politikai események útvesztőiben. Az illúzió a mi sorainkba is beférkőzött, éspedig a Szociáldemokrata Párt központjának politikai tájékoztatói révén, melyeket elvtársaink ismertek. A harminckilences események után valamelyest reálisabb képet adtak. A folyamatot meggyorsította a második zsidótörvény, az országgyűlési választáson a kormánypárt hetven százalékos győzelme és a nyilas képviselők nagy száma a parlamentben. Mindehhez még hozzájárult egy megrázó külpolitikai fordulat: Hitler fasiszta katonai gépezete orvul megtámadta és lerohanta Lengyelországot.

Az elvtársak többsége átérezte a nyomasztó helyzetet, és erősen foglalkoztatta őket annak veszélye, hogy Hitler a Szovjetuniót is megtámadhatja. A tizenkilences elvtársak és a Nagy Októberi Szocialista Forradalmat követő polgárháborúban részt vett internacionalisták aggódtak, vajon a Szovjetunió felkészült-e egy esetleges hitleri agresszióra?

Ebben a riasztó légkörben úgy határoztunk, hogy sűrűbbé és rendszeresebbé tesszük az események elemzését és az elvtársak informálását.

Az információs anyagokat különböző úton-módon gyűjtöttük össze, beleértve a külföldi magyar nyelvű rádióadások hírmagyarázatait is. Félévi szívós munka eredményeképpen az események megítélésében egységes álláspont alakult ki, és a politikai tevékenység is megélénkült. Itt meg kell jegyeznem: a bizalmas jellegű csoportos megbeszélések kockázatosak voltak, mert soha egyiket sem jelentettük be a hatóságnak. Leleplezésük esetén, ha „csak" a legszelídebb megtorlást vettük is számításba, tiltott gyűlés tartása címén verték volna el rajtunk a port. De ha nem akartuk a mozgalmat a sorsára hagyni, minden kockázatot vállalnunk kellett.

Lényegében ilyen volt a mozgalmi élet 1940 nyarán, a második bécsi döntés előtt.

Amikor az Erdély visszacsatolásáért folyó diplomáciai küzdelem annyira kiéleződött, hogy Horthyék a román határ vonalán csapatösszevonásokat hajtottak végre, a hatóság Orosháza és Battonya közötti térségben nagyarányú preventív intézkedéseket foganatosított: őrizetbe vette a falvak ismert baloldali vezetőinek egy részét és néhány román nacionalista közéleti embert. Az elfogottakat az Orosháza határán húzódó Eötvös-féle középbirtok régi, kopott kastélyában létesített internáló táborban helyezték el. Kerültek ide elvtársak a környék szinte minden községéből.

Bármennyire komisz eljárás is az internálás, nekünk mozgalmi embereknek, hogy úgy mondjam, éppen „jól jött" ez a találkozó. A gyorsan pergő politikai események annyi problémát halmoztak fel, hogy a köztük való eligazodás egy szélesebb körű eszmecserét igényelt.

Politikai tartalmú konferenciák összehívását a hatóság már hosszú idő óta nem engedélyezte. De ha engedélyez is ilyet, sokat nem értünk volna vele, hiszen a hatósági ellenőr jelenlétében úgysem beszélhettünk volna a bennünket érdeklő témákról.

Ezzel szemben az internáló táborban, az elhelyezkedéssel járó ügyes-bajos dolgokon átesve, majd csoportokba verődve, hozzáfoghattunk a munkához. Csakhamar észrevettük, hogy az őrök a „spanyol lovakon belül" nem sokat törődnek velünk. Azt viszont nem nagyon szerették, ha megközelítettük a tüskés drótkerítést; nem is adtunk nekik alkalmat az izgalomra. „Figyelmességünket" a tábori csendőrök azzal viszonozták, hogy a dróton innen ők sem háborgattak minket. Így aztán óvatosan ugyan, de viszonylag nyugodtan megbeszélhettük a problémáinkat.

Elsősorban arról folytattunk eszmecserét, hogy a kiszá-

badulásunk után hogyan dolgozzunk. A következő elhatározásra jutottunk:

Agitációs munkánk homlokterébe a Szovjetunió eredményeinek ismertetését helyezzük, ezzel akarva-akaratlanul ellensúlyozzuk a Szociáldemokrata Párt központi vezetői által sugalmazott angolszász irányzatot.

A falusi agitációs munka legmegfelelőbb formájának a csoportos összejöveteleket, a piactéri beszélgetéseket és az egyéni foglalkozásokat találtuk.

Abban is megállapodtunk, hogy a biztonság céljából csak ismert és megbízható embereket engedünk be a csoportokba.

Akik nem az orosházi kerületi titkárság területéhez tartoztak, azt kívánták, hogy működésünket az ő vidékükre is terjesszük ki.

Az internálás egész idejét szervező munkával töltöttük. A második bécsi döntés után, 1940 szeptember első napjaiban szabadultunk.

A Felvidék visszacsatolásával felkorbácsolt nacionalista hullámot némileg kihevertük, de az 1940-es bécsi döntés újabb tápot adott a szunnyadó szenvedélyeknek. A nacionalizmus a munkások közé is behatolt, és szította a hamis képzelgést: egy nagyobb országban mégiscsak nagyobb a kereseti lehetőség. Ezt az illúziót úgy igyekeztünk eloszlatni, hogy elmondottuk nekik: a cári Oroszország olyan nagy volt, hogy a birodalom egyik szélén jegesmedve ténfergett, a másikon pedig oroszlán ásítozott, az orosz munkásoknak és muzsikoknak mégis csak azóta vált szebbé, emberibbé az élete, amióta az ő kezükben van a hatalom A dolgozók jólétének megteremtéséhez nem nagy ország, hanem a hatalom hiányzik. Így sikerült némileg ellensúlyozni a nacionalista nézeteket.

1940 kora őszén úgy alakult a helyzet, hogy valamilyen

közüggyel kapcsolatban Szobek András, Kiss János és én felkerestük Békés megye főispánját, Beliczey Miklóst. A megbeszélésen politikai kérdések is szőnyegre kerültek. Beliczeyt láthatóan nyugtalanította a nyilasok előretörése és egyre növekvő agresszivitásuk, kihívó propagandájuk. A főispán azon morfondírozott: mit is lehetne tenni e szennyes áradat feltartóztatására? Tépelődése számunkra nem volt meglepő. Tudtuk róla, hogy az angolszász orientáció híve, és mint a legtöbb olyan ember, aki főiskoláit valamelyik angol egyetemen végezte, szeretett elbeszélgetni arról a bizonyos brit demokráciáról. Értésünkre adta, hogy ennek a demokráciának valamilyen változatát hazai viszonyaink között is el tudná képzelni. A főispán kérdésfelvetésében nem volt semmi gyanút ébresztő, úgy véltük: épkézláb javaslatot vár tőlünk.

Azt válaszoltuk a főispánnak, hogy a nyilas, fasiszta térhódítás ellensúlyozása, hátrább szorítása csakis a demokratikus erők együttes összefogásával és aktivitásával lehetséges.

Ebben a kérdésben elvileg aránylag hamar egyet is értettünk, de a részproblémák már sokkal „rázósabbak" voltak. Mivelhogy a legálisan működő demokratikus erők között mi voltunk a legkövetkezetesebbek és legszervezettebbek, azt kértük a főispántól: pártszervezeteinknek adjon nagyobb összejöveteli lehetőséget. Ennek révén – érveltünk – egy-egy helyen a mi embereink a különböző árnyalatú demokratikus erőkkel szót tudnak érteni. Így azonban a jelenlegi helyzetben a reánk nehezedő hatósági nyomás miatt a polgári ellenzékiek is tartózkodnak tőlünk.

Bizony, ez csiklandós téma volt, és hosszasan időztünk körülötte. A főispánt leginkább az aggasztotta, hogy egy szélesebb körű szociáldemokrata agitációba – úgymond –

a kommunisták is bekapcsolódhatnak, és ennek következtében nagyon balra csúszhat a dolog.

Igyekeztünk meggyőzni a főispánt arról, hogy aggodalmának nincs reális alapja. Az adott körülmények között nem állhat fenn a baloldali „túlhajtás" veszélye, mert a fő veszély a fasizmus, ellene csak az antifasiszta erők tömörítésével lehet hatásosan küzdeni. A főispán, ha láthatóan nehezen, bizonyos viszolygással, a végén mégis hozzájárult: pártszervezeteink tagjai, ahol pedig ilyen szervezetünk nincs, ott párthíveink társas összejöveteleket tarthatnak, és elbeszélgethetnek a politikai helyzetről. Emellett keressék más demokratikus nézetű emberek barátságát, és politikai tevékenységüket azokéval hangolják egybe. A főispán a megállapodás biztosítéka gyanánt – vagy a saját megnyugtatására – kikötötte: vállalnunk kell, hogy összejöveteleinken csak a mi embereink lesznek a szóvivők.

Tekintve, hogy mindhárman tagjai voltunk a törvényhatósági szocialista frakció intéző bizottságának, a főispán feltételét illetékességből is elfogadhattuk. Mi ezen a megállapodáson mindenképpen csak nyerhettünk, mert a mozgalom politikai vonalát, tartalmát természetesen nem érintette.

Az ügy bizalmas természetéből következett, hogy a főispánnal létrejött egyezséget nem szellőztettük, erről megyei szinten is csak az elvtársaknak egy szűk köre tudott.

A megállapodás sok félelmet eloszlatott az elvtársakban, és így valamivel bátrabban mertek csoportosulni. Noha a paktumot, mint már említettem, a párttagok nagy többsége előtt nem ismertettük, a mozgalmi munkára való biztatás mögött valamit mégis megsejtettek. Néhány hónap elteltével egyik-másik faluban az elvtársak úgy próbáltak szóra bírni, hogy tréfásan megjegyezték, mi a fene ütött ezekbe a csendőrökbe, az utóbbi időben ritkábban érdeklődnek

utánunk. Mit jelent ez, talán valamilyen változást? A válasz mindig ugyanaz volt, változás nincs, legyenek óvatosak, de mindenesetre egy kicsit jobban is mozoghatnak az emberek között.

Az egyezség ügyét a szolgabírók is bizalmasan kezelték. A velük való érintkezés során egyszer sem fordult elő, hogy valamelyikük is nyíltan beszélt volna róla. Ők is csak közvetve utaltak rá, mondván: ez vagy az az eset „azért" eltér attól a bizonyos megbeszéléstől. Megjegyzéseikből kitűnt, hogy azt is tudják: én személy szerint egyik résztvevője vagyok a megállapodás megkötésének.

Észrevételeik olyan értelemben hasznosak voltak, hogy jelezték, a hatóságok milyen mértékben ismerik mozgalmunk belső életét. Így módszereinken gyorsan tudtunk változtatni.

Azt tapasztaltuk, hogy a főszolgabírók a főispánjuk iránti lojalitásból vagy mert egyetértettek vele, a szóvá tett eseteknél elfogadták a mi magyarázatainkat, és soha nem is volt felelősségre vonás. A főispánnal történt megállapodás után a községekben hamarosan megszaporodtak a politikai összejövetelek. Tartalmas és az emberek érdeklődését felkeltő információs anyagról kellett gondoskodnunk.

1940-ben a Szociáldemokrata Párt központja is rendszeresen küldött külpolitikai jellegű sillabuszokat. Sok figyelemre méltó értesülést meríthettünk belőlük, de angolszász irányzatuk miatt csak megfelelő átdolgozás után voltak felhasználhatók. A moszkvai, sőt a londoni magyar rádióadás és egyéb más források segítségével szovjet orientációjú tájékoztatókat készítettünk. Persze, ezeket az érdekes kommentárokat ismertetésük után meg kellett semmisíteni. Bizony most egy is jó volna belőlük, de akkor még nem gondoltunk arra, milyen értéket jelentenének egy megírandó visszaemlékezés számára.

Szokatlan jelenségek az „emberpiacokon"

Az aratás közelsége mindig lekötötte a falusi emberek figyelmét. Kiét ezért, kiét azért.

A parasztgazdákat leginkább az foglalkoztatta, hogy minél olcsóbb munkaerőt szerezzenek az aratáshoz és a csépléshez. Emellett mindig gondjuk volt arra is, hogy a kalászosok betakarítása a lehető legkisebb szemveszteséggel történjen, s mielőbb zsákban legyen a termés! Ezt az adófizetésen kívül a lejárt váltók rendezése is sürgette.

A szegényembereket a kenyérszerzés gondja kergette. Arra törekedtek, hogy ne csak az aratási, hanem a cséplési munkában is részt vehessenek. Akiknek kedvezett a szerencse, és itt is, ott is dolgoztak, jó közepes termés esetén megkeresték a család évi kenyerét, meg a malackának való pár mázsa árpát. Igen ám, de nálunk a munkaképes agrárproletároknak a legjobb számítás szerint is csak harmincöt-negyven százaléka lehetett ilyen szerencsés. Elég sokan voltak a föld nélküli parasztok is, és számukat csak növelték azok az ipari munkások, akik rendszeresen vállaltak cséplőgép mellett munkát. A munkanélküliség egy-egy időszakában bizony tucatjával csépeltek az orosházi határban olyan gépek, amelyeknél csak a kazalrakók voltak parasztemberek, de előfordult, hogy még ezt a feladatot is ipari munkások látták el. Pl. Tóth István építőmunkás elvtárs olyan szép, takaros szalmakazlakat tudott rakni, hogy a parasztgazdák kedvence volt.

Megesett, hogy torzsalkodás is volt az ipari munkások és a földmunkások között. Az utóbbiak azzal vádolták az előbbieket, hogy eleszik előlük a kenyerüket. Ilyenkor volt a legnehezebb helyreállítani a munkás-paraszt szövetséget.

Érthető, hogy aratás előtt ezek a kérdések feszültté tették az emberpiac légkörét. Ilyenkor kissé csökkent a poli-

tika iránti érdeklődés is, az emberek figyelme az évi kenyér megszerzésére irányult.

Mi nagy erőfeszítéseket tettünk, hogy ezekben az időkben segítséget nyújtsunk az aratásra készülőknek, hogy az aratásnál és cséplésnél mennél kedvezőbb részesedést érjenek el. Folyt az alkudozás azért is, hogy a nyári munkák idejére a tej-, a szalonna-, az ebédjárandóságot felemeltessük, s ennek eredményeképpen a munkások keresetük nagyobb részét a családjuknak vihessék haza. Mindezekért mozgalmunk évről évre sokat tett, és a földmunkások tömegei érezték is, hogy mellettük vagyunk. Valószínű ennek tulajdonítható, hogy, ha esetenként a földmunkások és ipari munkások össze is kaptak a mezőgazdasági munkák miatt, egy-két hónap múltán ismét szent volt a béke közöttük. A földmunkások sűrűn tapasztalhatták, mennyi mindent jelentett számukra az ipari munkások szervezettsége.

Az „emberpiacnak" ez a hagyományos légköre, mintha 1941 nyarán megváltozott volna. Az emberek többet foglalkoztak a politikai eseményekkel, mint a nyári munkával. Mintha nem akartak volna sem aratni, sem csépelni. A munkára való alkudozás sem váltotta ki a szokásos élénkséget. A megállapodások is könnyebben jöttek létre, pedig a bérek nem voltak alacsonyabbak, mint az előző években. Valami nyugtalanság, lehangoltság vett erőt az embereken. Itt is, ott is csoportokba verődve beszélgettek. A háború volt a leggyakoribb témájuk. Főleg Franciaország és Lengyelország tragédiáján meditáltak, s azt latolgatták mi lesz, ha a német náció – hadi sikereitől vérszemet kapva – most már Oroszországot támadja meg.

Az egyik jól értesült gazda arról beszélt – valami rádióadás nyomán –, hogy máris hárommillió német katona áll Oroszország határán. Ahogy észrevettem, ez a hír még job-

ban lesújtotta a jelenlévőket. A gazdákon sem látszott, hogy örülnének. Nem azért, mintha szimpatizáltak volna a Szovjetunióval. Nem! Minden gazda félt a kommunizmustól. A németeket viszont egyenesen gyűlölték attól való rettegésükben, hogy minket is belerángathatnak a háborúba, és kirabolják az országot. Egy fiatal gazda szinte látnoki erővel fejtegette: a németek belesodorhatnak bennünket a háborúba, kifoszthatják az országot, ez mind igaz. De mi lesz akkor velünk, mármint velünk, gazdákkal, ha netán az oroszok verik meg a németeket... Erre több gazda indulatosan szidta a németeket telhetetlenségük miatt. Ily módon, társadalmi különbségre való tekintet nélkül takaros, németellenes hangulat alakult ki az „emberpiacokon".

A Szovjetunió megtámadása

Június 22-én arra a hírre ébredtem, hogy a németek megtámadták a Szovjetuniót! Le nem tudom írni, hogy ez milyen hatást tett rám. Mindenesetre sejtettem: az eddigieknél is nehezebb idők következnek.

Valahogy megemberedtem magam, és indultam a munkásotthonba. Az utcán a nép csoportokba verődve, izgatottan tárgyalta a nagy eseményt. Ki fog győzni, belekeveredünk-e a háborúba és így tovább. Nehezen jutottam előre, mert az utcai politizálók mindenütt be akartak vonni a beszélgetésbe. Kérdésükre én sem tudtam kielégítő választ adni, azzal igyekeztem megnyugtatni őket, hogy ki kell várni a fejleményeket.

Már amikor elindultam, észrevettem, hogy def-legények az utca másik oldalán haladva szemmel tartanak. Az egyik csődületből ki, a másikba be, hogyan tudnék kijutni ebből az „ostromgyűrűből"? Ekkor megpillantottam Cipele István

elvtársat, a munkásotthon gondnokát, amint kerékpáron közeledett. Fellélegeztem. Amikor hozzám ért, halkan, de bosszúsan leckéztetni kezdett:

– Mit beszélgetsz itt az utcán, a hekusok meg a túlsó oldalról figyelnek. Az elvtársak már türelmetlenül várnak a munkásotthonban! Na, itt van és lódulj! – tolta a kezem ügyébe kerékpárját.

Megérkezve a munkásotthonba, jólesett látnom, hogy a helyiségek dugig emberekkel, még az udvaron is kisebb-nagyobb csoportok beszélgetnek. Nemcsak a szervezett munkások jöttek el, hanem nagy számban a szimpatizánsok is. Ezekben a súlyos órákban, a ránk leselkedő vérebektől körülvéve, nagyon bátorító volt, hogy sokan vagyunk, erősek vagyunk, s minket nem lehet csak úgy eltaposni, mint a férgeket.

A németek hitszegő támadásával kapcsolatban megoszlottak a vélemények.

Az elvtársak többsége Hitlerék eddigi katonai sikereinek alapján igen aggódott a Szovjetunióért. Viszont voltak túlzottan optimisták, akik azt remélték, hogy a Vörös Hadsereg már a határok mentén olyan csapást mér a náci hordákra, aminek következtében a háború Lengyelország területén folytatódik tovább.

Ahogy azonban a német hadigépezet egyre mélyebbre hatolt a szovjetek országába, az elvtársak között úgy hagyott alább a bizakodás. Az egyszerűbb emberek szórul szóra elhitték a fasiszta propaganda beharangozta területfoglalásokat. S elszaporodtak a bizonytalankodók, akik kezdték elhinni a Moszkva közeli elfoglalására vonatkozó jóslatokat. Csak a tájékozottabb elvtársak, valamint az oroszországi polgárháború volt harcosai hittek továbbra is sziklaszilárdan abban, hogy a végső győzelem a Szovjetunióé!

Az események alakulása nagyon nehéz, sőt válságos helyzetbe sodorta mozgalmunkat is. Néhány napig mi is tanácstalanok voltunk, hogyan kerekedjünk felül az emberek kedvetlen, szorongó közérzetén. Úgy véltük, hogy a háború nem lesz rövid, de be kell bizonyítanunk, hogy a német sikerek átmenetiek, és nem vitás, hogy a harcok vége a fasizmus leverése lesz.

Napokon át folytak a megbeszélések, amíg kikovácsolódott az egységes elgondolás. Roppant nehéz vállalkozás volt, hiszen úgynevezett „nagy koponya" egy sem volt közöttünk. Valamennyien inkább több-kevesebb munkásmozgalmi tapasztalattal, kisebb-nagyobb marxista tudással rendelkező emberek voltunk, semmi több.

Olyan agitációs anyagot állítottunk össze, amely adataival, logikus következtetéseivel vitathatatlanná tette a szövetséges hatalmak végső győzelmét. Bőségesen tartalmazta ez az anyag a Szovjetunió, Anglia és az Egyesült Államok területi, népességi, nyersanyagbeli, ipari, mezőgazdasági stb. főbb gazdasági mutatóit, és mindezeket összehasonlította az általunk ismert német háborús potenciállal.

A viszonylag rövid idő alatt elkészült és tudományos szempontból korántsem hibátlan, de mégis reális képet adó agitációs anyag alapján bebizonyítottuk, hogy a szövetségesek katonai erőfölénye csak most van kibontakozóban, s amilyen mértékben növekszik, ugyanúgy változik a háborús helyzet is.

Erőfeszítéseink néhány hét alatt jelentős eredménnyel jártak, s a pesszimista borongást mindinkább a Szovjetunió végső győzelmébe vetett bizakodás váltotta fel.

Internálás

Már egy hónapja folyt a munka, és az elért eredményekkel meg voltunk elégedve. 1941. augusztus 4-én, a késő délutáni órákban a pártirodában vártam az oktatási bizottság ülésére összehívott elvtársakat. Kopogtattak, és invitálásomra két csendőr lépett a szobámba. Az egyik, a járőrparancsnok, egy aktát nyújtott át nekem. Nevemre kiállított internálási végzést tartalmazott.

Figyelmesen átnéztem, és észrevettem, hogy a születési évszámomat eggyel megrövidítették, a foglalkozásom is eltért az ipari segédlevelemben megjelölt szakmától. Az aktát nyomban visszaadtam a csendőrjárőr-parancsnoknak, mondván, hogy nem nekem szól. A csendőr őrmester azonban kitartott amellett, hogy a végzés minden pontatlansága ellenére is nekem szól. Erre végképp megmakacsoltam magam: addig nem megyek velük, amíg olyan végzést nem mutatnak fel, amelyen hibátlanok a személyi adataim. Mit tehetett mást a csendőr őrmester? Járőrtársát hátrahagyta őrzésemre, ő maga pedig az egyik elvtárs kerékpárján elkarikázott.

Ezután az történt, hogy az őrzésemmel megbízott zsandárnak hirtelen sürgős dolga akadt, de nagyon zavarta: mi legyen velem, amíg ő távol van? Szorult helyzetét látva megnyugtattam: menjen csak, nem szököm meg.

Ilyenformán, egy kis időt nyerve, átadhattam az elvtársaknak néhány fontos anyagot, és a további munkára vonatkozóan is szót válthattunk.

A csendőrjárőr-parancsnok aránylag hamar visszajött, most már minden személyi adatom rendben volt, nem volt mit tenni, mentem a két fogdmeggel a vasútállomásra.

A Szentes felé induló motorosvonatra szálltunk fel, miközben dörgött és villámlott, majd zuhogni kezdett a jó

nyári záporeső. Egy harmadosztályú személykocsi ajtaja közelében, a belső sarokban levő kétüléses padokon helyezkedtünk el. Én az ablak mellettin, velem szemben a két zsandár. Még állt a vonat, amikor egy ballonkabátos úr csuromvizesen berontott a kupéba, levetette a kabátját, és mellém telepedett.

Csakhogy valamit észrevettem. Ennek az úrnak a beléptekor a velem szemben ülő csendőr tizedes mindkét kezét gyors mozdulattal a térdére rakta és összetette a bokáit, tehát tisztelgett. A csendőr őrmester zordul nézett alárendeltjére, mintha tekintete – a kakastollasok modorához illően – azt fejezte volna ki: te marha, elárultad a felettesedet!

A mellettem csücsülő „utas" egy csomó újságot vett ki kabátja zsebéből, és fennhangon olvasva a háborús helyzetről szóló tudósításokat, provokáló megjegyzéseket fűzött hozzájuk. Mindegyikre tökéletesen érdektelen arcot vágtam, az ablaküvegen át az esti szürkületbe burkolózó tájat nézegettem, és sorsom további eshetőségein gondolkodtam.

Buzgó útitársam egy idő múlva, nyilván megunva részvétlenségemet, megbökte a könyökömet és megszólalt:

– Figyelje csak, mit mond itt ez az újság! – unszolt kedélyesen.

– Hagyjon békén, uram! – mondtam neki. – Most nem érdekel, hogy mit mond a maga újságja!

Az ipse megint újságolvasásba merült, közben némely cikkrészletnél hangosan polemizált saját magával. Aztán újra megbökdösött. Erre már ingerült lettem, és elhatároztam, hogy véget vetek ennek a komédiának! Szomszédom felé fordultam.

– Mit akar tőlem? – szóltam rá. – Mondtam már, hogy hagyjon békén! Magyarul beszéltem.

– Ejha! – kiáltott fel a nyilvánvaló provokátor. – Csak nem fél a csendőr uraktól? Pedig láthatja, hogy tőlük nincs mit tartania.

– Ide figyeljen, uram! Ön igazán tudhatja, hogy én sem a csendőr uraktól, sem Öntől nem félek. Ha nem hagyja abba a molesztálásom, kénytelen leszek az őrmester úr védelmét kérni. Az ő kötelessége, hogy a rábízott őrizeteseket megvédje.

Az én emberem ekkor úgy tett, mint aki megsértődött. Elhallgatott, majd nemsokára összeszedte cókmókját, átült a kocsi másik végébe. Onnan aztán egyszerre csak eltűnt.

A csendőr őrmester szememre vetette, amiért, szerinte ok nélkül, gorombáskodtam „azzal az úrral". Megkérdeztem, talán ismeri, hogy ennyire pártfogolja?

– Sohasem láttam – sietett az őrmester a válasszal.

Erre felvilágosítottam, én viszont ezt az urat már 1937 óta ismerem, tudom, hogy a debreceni defenzív osztály beosztottja. Kifogást emeltem az őrmester viselkedése ellen, amiért zokszó nélkül tűrte, hogy molesztáljanak. Emiatt – mondtam – az első alkalmas helyen panaszt teszek, és jegyzőkönyvbe vétetem.

Éjjel Kecskeméten, a budapesti vonat csatlakozását várva, megettem egy pörköltet. Az őrmester valahová elküldte a tizedest, láthatóan azért, hogy ketten maradjunk. Megkérdezte, továbbra is ragaszkodom-e a panaszomhoz? Ragaszkodom, feleltem. Erre ő az alárendeltségi helyzetével védekezett, és ezt olyan „megható" bőbeszédűséggel ecsetelte, hogy még azt is megtudtam tőle, a volt újságolvasó útitárs csendőr főhadnagyi rangban van. Megegyeztünk, ha további együttlétünk alatt betartja a velem szemben reá vonatkozó törvényes szabályokat, eltekintek sérelmem jegyzőkönyvbe vételétől. Ígéretemre nem az őrmester érvei bírtak rá, hanem különböző megfontolások. Először is az,

hogy az ördögöt az öreganyjánál bepanaszolni nem sokat ér. Aztán meg ez a csendőr járőrözött általában Pusztaföldváron. Mozgalmi érdekből célszerűnek tartottam, ha úgy teszek, mint aki megérti a helyzetét, így csak nyerhetek az ügyön. Ha az őrmester lojalitását kissé magunk felé fordíthatom, ez is valami a ránk nehezedő súlyos helyzetben.

Utazás közben volt még néhány összekoccanásom a kísérőimmel. „Lojalitásuk" már-már veszélyesnek látszott. Példa rá a következő eset.

A Budapest felé robogó vonaton, az éjfél utáni órákban a csendőrökön erőt vett a buzgóság. Rajtam nem láttak álmosságot, ezért úgy döntöttek, hogy a mellettem levő sarokba rakják a puskáikat, és ha netán nekem is leragadnának a szemeim, akkor a puskáknak dőlve alhatok egyet. Azt hajtogatták, hogy mellettem több a hely, és ott a fegyverek is biztonságban vannak. Tiltakoztam a dolog ellen, mondván, egy kis rosszindulatból vagy félreértésből súlyos vád alá kerülhetek miatta. Ezen aztán összekaptunk, és a csendőrök csak akkor álltak el tervüktől, amikor erélyesen hivatkoztam a szolgálati szabályzatuk ide vonatkozó pontjára.

Később meg nem akartak a távoli W. C.-re elkísérni, biztosak benne, hogy nem szököm meg – mondották. Nehezen akarták megérteni, hogy nem a bizalmukat vonom kétségbe. De mi lesz, ha valaki másképpen ítéli meg a helyzetet, és azt állítja, hogy meg akartam szökni. Végre jobb belátásra jutottak és a csendőr tizedes velem jött. A szomszéd kupéban az utasok között megpillantottam Sulyán György elvtársat. Jóleső érzés volt, hogy nem vagyok egyedül, az elvtársak figyelmessége elkísér utamon. Egész felvidultam. Kilépve a szerelvény peronjára, egy tagbaszakadt emberbe ütköztem. Azonnal megismertem. Az a def-legény

volt, aki 1937-ben a Vörös Segély-bélyeggel kapcsolatos kihallgatáson bántalmazott.

A váratlan elvtársi találkozás okozta jókedvemben megkérdeztem a defestől, hová utazik. Gorombán letorkolt:

– Ne szemtelenkedjen! Menjen a dolgára.

Szót fogadtam neki: mentem a dolgomra. Mire kijöttem a mellékhelyiségből, őkelme nem volt sehol.

Augusztus 5-én reggel érkeztünk Budapestre. A Keleti pályaudvarról gyalog kísértek a Mosonyi utcai toloncházba. Menet közben még megpillantottam Sulyán elvtársat, az egyik villanyoszlop mögül figyelte, hová visznek.

Egyik igazoltatás a másik után, s végre-valahára eljutottunk oda, ahol a toloncházba irányított őrizeteseket átveszik. Az irodában csak egy rendőrt találtunk. Hosszabb ideig várakoztunk, amíg előkerült az intézkedő rendőrtiszt. Személyi adataim ismertetése után értékeimet is számba vették, és cserében egy jegyzőkönyvmásolatot kaptam. Csak azt a kevés élelmet hagyták nálam, amit az orosházi vasútállomáson vonatra szállásom előtt Bors László elvtárs a kezembe nyomott.

A hivatalos procedúra végeztével a fogdába kísértek, ahol nyomortanyához hasonló kép fogadott. Az ablakok bedeszkázva, úgyhogy a levegő és a napfény csak egy keskeny résen juthatott be. A fal mellett körös-körül lócák, összepréselődött emberekkel; akiknek nem jutott ülőhely, a padlón, kis cókmókjukon kuporogtak. A nehéz, áporodott, bűzös levegőt az ajtónál levő kübli is rontotta.

A szoba lakói között ismerős, tiszántúli elvtársak is voltak: Daubner Béla Nagyszénásról, Szuhánszki Mihály Tótkomlósról és mások. Zajos örömmel üdvözöltek és élcelődtek; bizony már vártak, és mondogatták is egymásnak, csak nem leszek „hűtlen" hozzájuk . . .

Az elvtársakon kívül, különféle „szakmában" jeleskedő

bűnözők töltötték meg a helyiséget. Többen közülük már igen otthonosan mozogtak, ismerték a helyi viszonyokat, egyiknek-másiknak „haverjai" is voltak – mint mondották – „fontos" beosztásban.

Szerencsém volt, hogy a szoba lakóit éppen ezen a napon fertőtlenítették, így az öltönyöm az egyik vagány sikeres beavatkozása révén elkerülte a kazán gőzét.

Valamennyien nagyon vártuk a fürdést, hogy valamivel emberségesebb körülmények közé kerüljünk. Jómagam bosszantóan csalódtam, mert a tisztálkodási „művelet" után elszakítottak elvtársaimtól, és a földszinti 7-es szobában helyeztek el.

Ebben a tágas, mintegy százhatvan négyzetméter alapterületű helyiségben közel százhúsz ember volt összezsúfolva. S milyen emberek! Mintha a dantei pokol valamelyik bugyrába zuhantam volna. Egy padszerű alkotmányon koldusrongyokba burkolt alakok, bénák, vakok, gyengeelméjűek ültek, ez utóbbiak közül némelyik artikulátlan hangon kiáltozott. Itt-ott egy-egy jobban öltözött ember is feltűnt. Az egyik ablak mellett egy ügyes kezű személy megrágott kenyérbélből hajlott hátú handlét formálgatott művészien, még a lábikrába harapó kutya sem hiányzott. Volt ott egy teljesen meztelen ember is, rajta elöl csak rossz pokrócdarabka, cukorspárgával a derekához erősítve. Mindenkinek azt mesélgette, hogy Ludovikát végzett főhadnagy, és most is az egyenruháját várja, hogy bevonulhasson.

Ilyen állati sorban élő emberroncsokat egy rakáson még sohasem láttam. Mélységesen megrendítettek. Ragadozó szemekkel figyelték a kezemben levő kis csomagot. A fal mellé húzódtam, letettem a földre a motyómat és ráültem. Néhányan hozzám lopakodtak, és kihívóan érdeklődtek:

– Mi vagy? Zsebes?

– Nem – válaszoltam.

– Mackós?
– Az sem.
– Hát akkor mi a frász vagy?
– Politikus.
– Mi... micsoda?
– Ahogy mondtam; politikus.

Gúnyos hahota támadt. Az egyik vagány eszelősen kiabálni kezdett:

– Helló... ó... ó... ó! Helló... ó... ó...! Gyertek csak ide! Mutatok nektek egy marhát, de olyat, amilyet még nem láttatok. Aki politikáért csukatja le magát...

Egyre többen sereglettek körém, és folytatták a durva élcelődést. Nem is tudom, hogyan végződött volna az eset, ha közben ránk nem nyitják az ajtót. Egy rendőr nevemet szólította. Aztán felkísért az egyik irodahelyiségbe, ahol még néhány személyi adatom iránt érdeklődtek.

Az adatkiegészítés után nem a hetesbe kísértek vissza, hanem az emeleti négyes terembe. Ez már tűrhetőbb volt, a házimunkásokon kívül csak néhány cégéres vagánnyal kellett egy levegőt szívnom. Itt fogyasztottam el az első toloncházi ebédemet. Utána séta következett, melyet Juhász Sándor elvtárs toloncházi naplójában így örökít meg:

„Ebéd után séta következett. No, bizony, ez regénybe illő társaság. Megérdemelné Tolsztoj vagy Gogol írói tollát. Ennél válogatottabb társaságot elképzelni sem lehet. Filmre illő alakok. A világ minden részéből összegyűjtött népség. Van közöttük lengyel, tót, román, német, ukrán, szerb, bolgár, féllábú koldus, nemzetközi zsebmetsző, vagány csőlakó, betörő, kitartott strici, falusi jehovás, kék munkászubbonyban gyári munkás, galíciai zsidó, nagy bajuszú falusi bácsika és ki tudná felsorolni a sok és változatos embertípust. Magas kőfallal és tüskés dróttal kerített térség négyszögébe szorított embercsorda, amely a világ minden nyelvén

beszélve botladozik a szűk udvaron, mert sétának ezt a legjobb akarattal sem lehet nevezni. Tűző napsütésben, szénsalakos porban és zsúfoltságban inkább emberkínzás ez.

Eközben a fehér vászonzubbonyos, vörös bikanyakú, jól táplált rendőr napóleoni pózban és modorban, rugdosva kényszeríti sorba az embereket, miközben a kardja hüvelyével ütögetve igazgatja egyenesre az embersorokat. Mindezt zamatos, csibészkáromkodással fűszerezi, és láthatóan kéjeleg az embertömeg alázatos meghunyászkodásán.

Az épület fala mellett sorakoznak e nyomorult emberpáriák hiénái. Kenyeret, dohányt, levelezőlapot, kanalat, törülközőt, szappant, kalapot, cigarettát és egyéb fontos emberi szükséglet hitvány portékáit kínálgatják a sóvár szemekkel vágyakozó pénztelen embertömegnek.

A 20–25 perces »séták« után három-négy rendőr vigyáz arra, hogy a tömeget újra az épület belsejébe tereljék.

Mindenki újból elfoglalja a kijelölt helyét. Kis idő múltán bekiabálnak a terembe. Új emberek, fel a második emeletre, orvosi vizitre. Hónuk alá fogva a még hazulról hozott kis elemózsiát, amelyet folyton kézben kell tartani, nehogy egy óvatlan pillanatban a mindenre képes és kapható vagányok eltulajdonítsák. Felfelé haladva, a lépcsőház jobb és bal oldalán nyíló nagy termek tele vannak emberekkel, mindenütt nehéz bűz árad ki az ajtók nyílásain.

Kisebb szobák az irodák, amelyekben rendőrök és tisztviselők tartózkodnak. A tisztviselői munkát rendszerint a hosszabb időre elítélt, értelmesebb toloncházi rabok végzik, akik már elfelejtették, hogy ők is csak olyan páriák, mint az újonnan bekerült emberek. Fölényeskedve és nagy hangon intézik dolgaikat.

Az egyik ajtóban fehér köpenyes ember név szerint szólít és egyenként enged be minket. A szobában egy másik fehér köpenyes rám néz, az előtte levő aktába ír valamit, és már meg is történt az orvosi vizit."

Hát igen, valóban ilyen volt a kép a toloncházban.

Az emeleti négyes teremben elvtársakkal is találkoztam. Javarészt az ország keleti feléből kerültek ide. Sok faji üldözött mellett horvátok, szerbek, sőt román vasgárdisták is voltak itt. Ebben a tarka nemzetiségű és társadalmi állású emberbolyban bizony nehéz volt eligazodni. Csak óvatosan, tapogatózva lehetett felderíteni, kinek milyen a politikai nézete.

Itt nem volt tanácsos az őszinteség, mert provokátorokkal is számolni kellett. Néhány napig eltartott, amíg mi, szocialisták, egymásra találhattunk. Akadtak köztük olyan elvtársak is, akik szocialista szervezetnek nem voltak aktív tagjai, mivel ilyeneket az ő lakóhelyükön a hatóság nem tűrt meg. Mégis ki-ki a maga falujában eszméink cselekvő hirdetője volt. Ezeket az elvtársakat is egyenrangú tagokként fogadtuk be a szocialista kollektívába. Erre az a körülmény is ösztönzött bennünket, hogy védekeznünk kellett a különböző fasiszta nézetekkel szemben. Megosztottuk egymással az otthonról hozott és sajnos egyre csökkenő kis élelmünket, valamint a kintről beszivárgó híreket.

A 4-es teremben ismerkedtem meg Juhász Sándor mezőkövesdi elvtárssal is, akivel azután hosszabb ideig – az internáló táborokban is – együttműködtünk.

A kistarcsai élet

Mintegy kéthetes toloncházi élet után augusztus 18-án délután tolonckocsin szállítottak el bennünket Kistarcsára.

Az internáló tábor a korábbi helyünkhöz hasonlítva vigasztalóbb, de egyben lehangolóbb látványt is nyújtott. Viszonylag széles területen feküdt. A négy nagy épületet magas kőfal vette körül, tetején árammal telített szögesdrót-

huzal. Az udvar négy sarkán álló őrtornyokból fegyveres rendőrök kémlelték a kőfal mentén húzódó földsávokat. Az épület ablakairól, ajtóiról erős vasrácsok néztek vissza komoran a szabadságra szomjas emberekre. A világossárgára meszelt épületek és a harsogó zöldre festett vasrácsok mintha hangulatos színeikkel ellensúlyozni akarták volna a mögöttük zajló életet. Az épületek az ábécé betűivel voltak megjelölve. Az A épületben az internáló tábor parancsnoksága székelt, adminisztratív részlegeivel. A többi három épület az internáltaknak volt berendezve. Az egésznek a méretei is arra vallottak, hogy fenntartói igencsak tűzzel-vassal akarják biztosítani állami és társadalmi rendjük nyugalmát és megmaradását.

Mi, „politikaiak", a B épületbe kerültünk. Az első emelet 29-es szobáját foglaltuk el, ahol tizenhét, emeletes csőágy állt, harmincnégy fekhellyel. Mindegyikhez szalmamatrac és két lepedő tartozott. Vastagabb takaróra az évszak miatt nem volt szükség. Az épületnek a mieinkhez hasonló hálótermeit az ebédlő- és mosdóhelyiségek ajtói kötötték össze. Így aztán akkor is lehetett jönni-menni az épületben, ha éjjel vagy napközben a külső ajtók vasrácsokkal zárva voltak. A látogatási napokat leszámítva, csak hat óra hosszat – elosztva a reggeli, déli és esti időszakokra – hagyták nyitva a külső ajtókat.

Naponta háromszor volt séta, következetesen étkezés után, noha az élelem kalóriamennyisége nem mindig adott erőt, kedvet a mozgáshoz. Az épület északi részében levő kavicsos, poros „sétány" szintje mintegy másfél méterrel lehetett magasabb, mint az épületek között húzódó udvaré. S mivel meredek kaptató vezetett a „sétányra", egy első világháborút megjárt ember – nem kis költői túlzással – „Doberdónak" nevezte el, a hajdani olasz front történelmi nevezetességű fennsíkjáról.

Néhány nap alatt kipihentük a toloncház fáradalmait, és ismét munkához láttunk. Megismerkedtünk a tábor többi lakójával. Kerestük közöttük az elvtársakat, ami kezdetben itt is nehézségekbe ütközött, mert az emberek gyanakvók voltak. Hamarosan mégis mintegy negyven főt számlált a kollektívánk Kistarcsán. Rábukkantunk az épület másik szárnyában levő kassai elvtársakra is. Emlékezetem szerint lehettek vagy tizennégyen. Viszonylag szókimondó, vidám társaság volt. Egészséges, öntudatos optimizmust árasztottak magukból, igen megnyerték a tetszésem.

Fábri József elvtárssal jutottam legbizalmasabb viszonyba. A kassai elvtársak magatartása nagyon csábított arra, hogy őket is bevonjuk a kollektívánkba. Segítségükkel – úgy vélekedtem – megjavíthatnánk az ideológiai munkát, és ezáltal a hangulat is kedvezőbbre fordulna. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy a mi kollektívánk rossz lett volna. Nem. De az elvtársak többsége huzamosabb ideig nem vett részt szervezett munkásmozgalmi életben. Így gondolkodásukból hiányzott a szilárd osztályöntudat, és társadalmi-politikai ismereteik is elégtelenek voltak, ezért nehezen ismerték fel a politikai események összefüggéseit. Bizony sok időnket lekötött az egyes emberekkel való, sokszor már dédelgetésig menő foglalkozás. Általában jól fogadták a kassaiakkal való egyesülés tervét, de voltak ellenzői is. Ezek sem elvi okokból – alig volt egy-kettő ilyen – vonakodtak az egyesüléstől, hanem attól féltek, hogyha akciónkat valamiképpen a Szociáldemokrata Párt központi vezetői megtudják, visszavonhatják a rajtam keresztül megígért anyagi támogatást. A kassai elvtársak nem rejtették véka alá, hogy ők valamennyien a Csehszlovák Kommunista Párt tagjai. Ezt kollektívánk minden tagja nagyon jól tudta, a „házasságkötési" szándék tehát senki előtt sem volt

„zsákbamacska". Világos és egyértelmű volt, hogy kik azok, akikkel egyesülni akarunk és az is, hogy itt nem kollektív evésről vagy egyszerű társalgásról, hanem elvi állásfoglalásról van szó.

Komoly vita folyt tehát az ügy körül, mert nem akartuk egyszerű szavazással eldönteni a kérdést, arra törekedtünk, hogy egységes legyen az állásfoglalás. Nagyon derekas munkát végzett Juhász Sándor és az abonyi Acsai Imre, hogy az egyetértés létrejöjjön. Néhány napi előkészítés után kollektívánk tagjai, egy kivétellel, a kassai elvtársakkal való egyesülés mellett döntöttek. Az ilyen egyöntetűség nem volt hétköznapi dolog, mert a megbeszélések során szinte minden lehetséges érv és ellenérv elhangzott.

Az egyesülés következtében megnövekedett kollektívában esténként derűs, akasztófahumorral fűszerezett beszélgetés folyt arról, hogy milyen alkalmas hely is a börtön a munkásegység létrehozásához! Felmerült egy vezető szerv életrehívásának a gondolata.

A létrehozandó szerv feladatköre világos volt: a kollektíva egységén való őrködés, a kapott segélyek igazságos elosztása, a nevelési teendők ellátása, segítségnyújtás – amennyire csak futja erőből, képességből – az emberek egyéni ügyes-bajos dolgaiban. A bizottság nevében sehogysem tudtunk megegyezni. Kerülnünk kellett az olyan elnevezéseket, amelyekből politikai tevékenységre lehet következtetni, tehát ilyenek jöttek számításba: végrehajtó bizottság, intéző bizottság, segélybizottság, szociális bizottság és hasonlók. Egyiket sem tartottuk célszerűnek, mert többségük a munkásszervezetek némely vezető fórumára emlékeztetett, a segélybizottság a Vörös Segély változatának hatott. A szociális bizottság elnevezést azért vetettük el, mert az volt a vélemény, hogy épkézláb forradalmároknak ilyen bizottságra nincs szükségük. Végül is a Gazdasági

Bizottság elnevezésnél kötöttünk ki. Létszámát hat főben állapítottuk meg. A bizottság tagjai, akiket a tanulócsoportokban választottak meg, a következők lettek: Fábri József Kassa, Juhász Sándor Mezőkövesd, Keresztes Mihály Orosháza, Pálfi Ernő Nyíregyháza, Soós József Dunaszerdahely, Vajda János Rákosszentmihály. A bizottság vezetője Keresztes Mihály, pénztárosa Juhász Sándor lett.

„Falumbeli vendégek" a táborban

Egyik szeptember eleji délutánon az ügyeletes rendőr őrmester azzal állított be a szobába: szedjem a cókmókomat, és jöjjek vele, mert „falumbeli vendégeim" vannak. Nem tudtam, mire véljem a dolgot, de sejtettem, hogy a „vendégeim" csak csendőrök lehetnek. De vajon miért jöttek?

Az eset híre szélsebesen terjedt el a táborban. A szobában, a folyosókon aggódó elvtársak vettek körül, biztattak, bátorítottak. De az udvarra érve láttam csak igazán, milyen riadalom támadt a tábor lakói között. A C épület első emeleti nyitott ablakaiban Kiss Károly elvtárs és kollektívájának tagjai szorongtak. A felém áradó együttérző, meleg szavak áradatából egyetlen mondat csengett ki tisztán: Miska, vigyázz magadra! Korbacsics elvtárs hangja volt. Némi kedélyességet színlelve, karlengetéssel búcsúztam az elvtársaktól. Beléptem a parancsnoksághoz vezető vasajtón.

Ott találtam két orosházi csendőrt, akik bazsalyogva fogtak közre, és egészségi állapotom iránt érdeklődtek. Barátságtalan válaszaim véget vetettek kedélyeskedésüknek. Még hátra volt az ilyenkor szokásos adminisztráció, aztán hármasban kifelé indultunk. Mögöttem az internáló tábor kőfala, előttem a HÉV-megálló. A csendőr őrmester mel-

lém lépett, és halkan közölte, a fegyverük csőre van töltve, és ha szökést kísérelnék meg, lelőnek. Megnyugtattam az őrmestert, hogy ne aggódjon, nem lesz szükség fegyverhasználatra.

A HÉV-en döcögtünk Budapest felé. Próbáltam a csendőr őrmestert szóra bírni, miért visznek haza? Csak kedélyeskedett:

– Ne legyen olyan kíváncsi, mert nem sokáig él.

Megvigasztaltam, emiatt se aggódjék, mert a családomban általában nyolcvan éven alul nemigen adják. A tréfás hang nem hatott rá, zárkózott maradt.

Késő este, a Keleti pályaudvarról személyvonaton folytattuk utunkat Békéscsaba felé. Tudott dolog, milyen fárasztó az éjszakai utazás, mégsem tudtam egy szemernyit sem aludni. Azon tépelődtem, mi lehet odahaza? Csak nem valami harmincheteshez hasonló eset? Mindinkább ez a feltevés erősödött meg bennem.

Kora reggel érkeztünk meg Mezőtúrra. Itt mindig egy jó fél órát kellett várni az orosházi vonatra. Megkértem a csendőr őrmestert, hadd hajtsak fel egy féldeci kevertet.

– Nem lehet, mert megérzik majd magán.

Arra a kérdésemre, hogy „kik érzik meg rajtam", ismét csak adós maradt a válasszal. Amikor leszálltunk a vonatról, és igyekeztünk befelé a váróterembe, feltűnt, hogy a peron, de maga a váróterem is tele van munkásemberekkel. Különösen nagy tumultus volt az italmérő pultnál, a söntésnél. Megálltunk hát a teremnek a kijárathoz közel eső egyik oldalfalánál. Egyszerre csak néhány ember felkiált:

– Barátság, Keresztes elvtárs! Magát meg hová viszik ezek az urak?

Majd körülvettek mindhármunkat, azaz velem együtt a csendőröket is.

Válaszoltam az emberek kérdéseire. Közben többen is hoztak kis, féldecis üvegeket. Volt ezek között piros is, fehér is. Elfogadtam egy piros színűt. A csendőrök meg sem mertek mukkanni. A szíves érdeklődők mezőtúri és endrődi kubikosok voltak, köztük sok elvtárs is akadt. A Kárpátokba készültek, hogy részt vegyenek a „nagyreményű" Árpád-vonal építésében. Beszélgetés közben, nem törődve a csendőrök jelenlétével, tájékoztattak a keleti front helyzetéről, és bámulatos nyíltsággal latolgatták a németek várható, csúfos vereségét. Nem mondom, jólesett megfürödnöm elvtársaim optimista hangulatában.

Amikor beültünk a motorvonatba, a csendőr őrmester levéve tollas kalpagját, hosszan törölgette a homlokát, nyakát, és dörmögött, hogy hű, de veszett emberek! Úgy láttam, a csendőrök verejtékben fürödtek, ami a kubikosok őszinte vélemény-nyilvánítása miatt verte ki őket.

Orosházára érkezve, a Fő utca előtt a csendőrök felszólítottak, hogy a feltűnés elkerülése végett menjek előre, ők majd 15–20 méternyi távolságra követnek. Tiltakoztam, mondván, én nem szégyenlem, ha csendőrök kísérnek. Ők azonban makacsul ragaszkodtak kívánságukhoz. Sok gyakorlati hasznuk nem volt belőle, mert a velünk utazó emberek közül sokan ismertek, és az utcán, megelőzve bennünket, szerteszét híresztelték: hozzák a párttitkárt a csendőrök! Így azután az utcai járókelők csoportokba verődve néztek bennünket, és tárgyalták az esetet. Akik a közelembe férkőztek, meleg kézszorítással üdvözöltek.

A Fő utcai kereskedők üzleteik ajtajából hangos szóval köszöntöttek. Ismertük mi egymást, mégis meglepett ebben a helyzetben a gazdag polgárok kedves, figyelmes és részvétet kifejező magatartása.

Első állomásunk a községi fogda őrszobája volt. A csendőrök leszereltek, és hozzáláttak, hogy lemossák magukról az

út porát. Körülnéztem és megdöbbentem, mert az egyik sublód-félén Marx és Engels képe, valamint Keresztes Lajosnak a munkásotthon avatására írt és bekeretezett verse állott. Ezek csak a munkásotthonból kerülhettek ki.

Már lemondtam arról, hogy újabb kérdéseket intézzek az őrmesterhez, ezúttal sem szóltam hozzá. De nyilván észrevette, hogy fennakadt a szemem a becses tárgyakon, és megszólalt.

– A képeket nézi, titkár úr? – kérdezte.

– Igen, a képeket, és azon gondolkodom, hogy kerültek ide.

– Ennek érdekes története van – folytatta vidáman. – Tudja, a maga távollétében az elvtársai megkezdték a munkásotthon kiárusítását. Mi észrevettük a dolgot, beleavatkoztunk, és ezeket a holmikat már az orgazdáktól koboztuk el. Most valamennyien benn vannak a tüzérlaktanyában. Mi is mindjárt oda megyünk, és magának alkalma lesz, hogy alaposan megmossa az orgazdák fejét – fejezte be az őrmester a mondókáját.

Most már világos volt előttem a helyzet, és az is, hogy az utcán miért volt olyan élénk érdeklődés a személyem iránt.

Gyalogszerrel indultunk a tüzérlaktanyába. Már nem tiltakoztam a komédia ellen, hogy köztem és kísérőim között bizonyos távolság legyen. Mennél nagyobb, annál jobb, hátha sikerül útközben valakivel néhány érdemleges szót váltanom.

Elsőnek Darók Mihály elvtárs feleségével találkoztam, a Pipis-féle malom felé haladtunkban. Az asszony kis garabollyal a karján, szomorúan ballagott. Találkozásunk láthatóan nem lepte meg, a letartóztatott elvtársak már napokkal előbb értesülhettek a nyomozóktól, hogy majd nemsokára jön a főcsavargó is!

Az ételhordó edények között elrejtett cédulák révén a letartóztatásban levő elvtársak tájékoztatták a kintieket az ügyemről. Csak egy-két szót válthattunk Daróknéval. Hogy időt nyerjek, szaporán kiléptem. A Csicsova-féle ház közelében találkoztam a többi ebédvivő asszonnyal. Körülvettek, és egymás szavába vágva, igyekeztek tájékoztatni, de csak annyit értettem, hogy tiltott gyűlések és kommunista összeesküvés miatt emeltek vádat ellenünk.

Egy-egy biztató szó az asszonyoknak, és baktattam tovább. A laktanyához érve, a csendőrjárőr is felzárkózott. A jobb oldali első épületbe kísértek.

Ahogy beléptünk, a folyosón a következő kép tárult elém: a padlón egy elterült ember, körülötte a három ingujjra vetkőzött hekus közül az egyik vízzel locsolja. Alig ismertem meg. Kónya Lajos elvtárs volt.

A hekusok fenyegető, gúnyos megjegyzésekkel fogadtak, majd elvezettek egy nagy legénységi szobába, ahol fal felé fordított arccal, körös-körül, de a szoba közepén is – elvtársak ácsorogtak, vagy valamilyen alkalmatosságon kuporogtak. Közöttük egy-egy csendőr sétálgatott, ügyelve, nehogy a letartóztatottak beszélhessenek. Engem is elszigeteltek a többitől, valósággal „kiemelt" helyre parancsoltak, az egyik udvarra néző ablak mellé. Viszonylag nem volt rossz hely, mert nemcsak a porlepte sima fal volt előttem; kinézhettem az udvarra, és a régen tisztított ablaküveg tükrében a hátam mögött levő elvtársakat is láttam.

Már a szobába való belépésemkor megpillantottam Birkás Imre elvtársat, aki az egyik mennyezetet tartó oszlop tövében, egy katonaládán üldögélt. Jelenléte nagyon nyugtalanított. Vajon hogyan és honnan került ide? Amikor engem internáltak, ő nem volt Orosházán; Budapesten dolgozott. Most pedig itt találkozunk. Birkás sem a helyi, sem a környékbeli mozgalmi munka illegális vonatkozású ré-

szében nem vett részt, ez annyira összefonódott a legális tevékenységünkkel, hogy tudnom kellett volna róla. Már arra gondoltam, hogy hátha a harminchetes Kun László-féle eset ismétlődött meg.

Hogy az olvasó megértse aggodalmaimat, röviden el kell mondanom mozgalmi kapcsolatom történetét.

Birkás Imre elvtárs egy orosházi sokgyermekes agrárproletár családban született. Apja, Birkás János, gabonaraktári munkás szimpatizánsa volt a munkásmozgalomnak; pártolt minden olyan törekvést, amely a munkásemberek életének könnyebbé és szebbé tételére irányult. Mint ahogy sokan – a hozzá hasonló munkásemberek –, esetenként ő is tevőlegesen támogatta az ügyünket.

Még egész fiatal koromban kerültem közelebbi jó viszonyba Birkás bácsival. Ennek során, a húszas években, többször előfordult, hogy arra jártamban abba a raktárba is benéztem, ahol Birkás bácsi dolgozott. S nemegyszer becsúsztattam kabátja zsebébe vagy az inge derekába egy-egy marék röplapot. Ő ilyenkor csak biccentett, jelezvén: rendben van a dolog, s én máris mentem tovább. Az idők folyamán a fiaival is – öt fia és két lánya volt – nemcsak baráti, de elvtársi kapcsolatot teremtettem. Minden Birkás fiú részt vett a mozgalomban.

Amikor Birkás Imre is felcseperedett, kitanulta a kőműves szakmát, és mint építőmunkás csatlakozott a mozgalomhoz. Tanoncévei után hamarosan Budapestre költözött, ezért ritkán tartózkodott Orosházán, csak látogatóba jött haza. Mindig voltak orosháziak, hol többen, hol kevesebben, akik a fővárosban dolgoztak, és ezek révén terjedt el, hogy Birkás Imre az illegális kommunista mozgalomban tevékenykedik. Mi, otthoniak, cáfoltuk a mendemondát, s figyelmeztettük a fecsegőket, hogy milyen veszélyes ez a

híresztelés, sikerült is elhallgattatnunk a Birkás elvtárs körül keringő hírverést.

Nekem afféle konzultációs kapcsolatom alakult ki vele. Ha hazalátogatott, mindig felkeresett. A másfél évtized alatt, sohasem beszéltünk nyíltan az illegális Kommunista Pártról, de nyilvánvaló volt, hogy a különféle politikai kérdésekben a Kommunista Párt hivatalos véleményét tolmácsolta.

Persze voltak vitáink is, amelyek főleg abból adódtak, hogy a munkásmozgalom különböző területein dolgoztunk.

Ahogy Birkás elvtárs ittlétén töprengtem, hirtelen arra lettem figyelmes, hogy a szoba egyik lakója, Szverle Etelka, a padlót sepregeti. Addig ügyeskedett, amíg mellém nem ért. Seprője már a cipőmet cirógatta, amikor ezt suttogta:

– Az elvtársak komoly dolgot nem vallottak, Birkás véletlenül van itt. A gyűléseket feszegetik.

– Maga mit csinál ott olyan soká!? – pattogott az egyik csendőr erélyes hangja.

– Sepregetek – válaszolt Eci, és már továbbállt. Elvtársi körben Ecinek becéztük ezt a fürge észjárású, mozgékony, fiatal elvtársnőt. Szavai helyrebillentették lelkiállapotomat; ha Birkás elvtárs ezt üzeni, akkor nem lehet nagyobb baj.

Nemsokára szólítottak. Az egyik helybeli csendőr hadnagy kísért el a „kihallgatásokra" berendezett legénységi szoba ajtajáig. Betessékelt. Ahogy a szobába léptem, bal oldalról olyan ütés érte a fejem, hogy a jobb oldalon levő hosszú asztal lapjára estem. Állati röhögés harsant. Összeszedve magam, megállapítottam: a banda teljes létszámban jelen van, lehetnek egy tucatnyian. A kis „kopasz" főnök az asztalfőn trónolt, és undorítóan képmutató udvariassággal hellyel kínált. Ezzel az úrral már az 1937-es inkvizíció idején találkoztam. Mindjárt azzal is kezdte, mi régi

ismerősök vagyunk, és ezért elvárja, hogy csak az igazat mondjam. Mert ha nem, ezt mind kipróbálják rajtam – és rámutatott az asztal lapjára sorba kirakott kínzószerszámokra.

Ültem és hallgattam, vártam a fejleményeket. A hátam mögött levő lócán hekusok ültek, hogy hányan voltak, nem számolhattam meg. Az egyik azonban nagyon közel lehetett hozzám, mert a leheletét folyton a tarkómon éreztem.

Hogy megzavarjanak, záporoztak rám az ötletszerű kérdések és sértő megjegyzések, majd rátértek a kihallgatásomra. Nagy igyekezettel erőltették, hogy a „kiterjedt kommunista szervezkedésről" beszéljek. Én meg kijelentettem, hogy az a benyomásom, mintha a normális szociáldemokrata mozgalmi tevékenységünket minősítenék kommunista szervezkedésnek. Ez a megjegyzésem és általában egész magatartásom rendkívül felbőszítette őket, mindenfélének lehordtak, a többi között szemtelen disznónak. Majd rám rontottak, letepertek a szoba közepén levő hosszú lócára, és ütlegelni kezdtek. Közben kéjesen hajtogatták:

– Kell neked benyomás? Nesze, itt egy benyomás! Ez is benyomás!...

Mihelyt pihegve, zihálva magamhoz tértem aléltságomból, a kopasz felügyelő megkérdezte:

– Na, fenntartja még a benyomásait?

– Igen, fenntartom – válaszoltam.

Üvöltözve megparancsolta, hogy vigyenek ki, reggelig hadd gondolkodjam.

Visszatérve a szobába, magamon éreztem az elvtársak kíváncsi tekintetét, le akarták olvasni rólam a történteket, de én igyekeztem vidáman mosolyogni.

Kis idő múlva jelentkeztem a W. C.-re. A szolgálatos csendőr – eltérően a többi hasonló esettől – nem kísért ki,

hanem eltávozott, és egy mészároslegény külsejű hekussal tért vissza.

– Na, Keresztes úr, mehetünk – mondta a hekus.

No, fene! – gondoltam. A W. C. az épülettől távolabb volt, olyan félreeső helyen, ahol az esti szürkület leple alatt könnyen bármit elkövethettek az emberrel. A hekus útközben, de még a W. C.-ben is folytatta a „puhítást". Így meg úgy, legyen esze, titkár úr, nem szabad olyan makacsnak lenni... Hiszen... azután mindjárt haza is mehet a családjához... Szabad lesz... és így tovább. Én meg csak hallgattam, míg az épület sarkához nem értünk. Ekkor megálltam és azt mondtam:

– Nézze, uram, kár velem ilyen módon foglalkozni. Minden cselekedetemért vállalom a felelősséget. Olyan szabadság pedig, amit önök ígérnek, nekem sohasem kell.

S már indultam is befelé.

Másnap délelőtt újabb kihallgatásra vittek. A szobában négy polgári ruhás ember fogadott, a felügyelő hellyel, majd cigarettával kínált. A cigarettát elhárítottam, engedélyt kértem, hogy a nálam levő Levente cigarettára gyújthassak rá. Tüzet a felügyelő adott, mintha az előző napi kihallgatás meg sem történt volna. Hogylétem felől érdeklődtek, majd a kezembe nyomtak egy gépírásos papírszeletet: nézzem meg, gondosan olvassam el. Bosszúsan láttam, hogy az írás a titkárságon levő írógépből származik. A szöveget pedig az erdélyi induló dallamára írták, sorait elejétől végig a Vörös Hadsereg utáni sóvárgás szőtte át. Bizony, nagyon melegem lett! Hogyan védjem ki ezt a dolgot? Eleinte, időnyerés céljából csak hümmögtem, hogy hogyan jutottak a papírhoz, kik írhatták és mikor, mert én az égvilágon semmit sem tudok róla.

Némi huzavona után, lassan, lesve a hatást, felsorolták a következő neveket: Sulyán György, Rajki Ferenc, Szverle

Mihály, Szverle Etel stb. Nem többet hat-hét személynél. Valahogy olyan érzésem támadt, hogy ez a papírszeletke az egyetlen adujuk az egész kommunista szervezkedési históriához. Nekem is szegezték a kérdést:

– Na, titkár úr, hát hogy is állunk ezzel a kommunista szervezkedéssel?

Megfontoltan válaszoltam:

– Ahogy az urak felsorolták a számba jöhető emberek nevét, már meg is nyugodtam. Ezeket az embereket jobban ismerem, mint a tenyerem. Az egész ügy lehet ízetlen csínytevés, de semmi esetre sem kommunista szervezkedés.

Szavaimra kitört a vihar. Lármás hangon szidalmaztak, útszéli jelzőkkel illettek, az ingem nyakát markolászták, de nem bántalmaztak.

Ostobaság lett volna letagadnom, hogy az írás az én gépemen készült. De az már nem volt ostobaság, hogy fennen állítottam, írógépemnek erre a célra történt használatáról semmit sem tudok. A szöveg politikai jelentőségét kitartóan kisebbítettem, ők meg érthetően felnagyították. Előfordult olyan eset is – mondták –, hogy a munkásotthonban tizenöten-húszan is énekelték a bűnjelnek minősülő dalt.

Erre azt válaszoltam, hogy nincs különösebb jelentősége a dolognak, mert ahogy én ismerem a fennálló állami és társadalmi rendet, kórusban való énekléssel aligha lehet megdönteni. Ez igaz, helyeseltek, de ha százezrek énekelnék ezt a dalt, akkor mi lenne? . . .

– Engedelmet, de irreális kérdésekre nem tudok válaszolni – próbáltam végképp elhessegetni a témát.

– Úgy, ez magának irreális kérdés? De arra mit tud mondani, hogy állítólagos szociáldemokrata párttagok olyan dalt írnak és kórusban énekelnek, amelyben az orosz Vörös Hadsereget magasztalják, és várják idejövetelét. – Érti?

Ide! – ütögette öklével az asztal lapját a felügyelő. – Erre válaszoljon, milyen szociáldemokraták az ilyenek, hová tartoznak ezek?

– A kérdést így feltenni nem helyes, felügyelő úr.

– Kuss! Maga ne oktasson ki engem. Inkább feleljen a kérdéseimre.

– Szerintem nem helyes ennyire kiélezni ennek a kis papírszeletnek a jelentőségét, hiszen a tartalma nem elvi állásfoglalás, csupán a félelem megnyilatkozása.

– Hallatlan, miket beszél maga! Micsoda hülyeségeket – lökte félre az iratcsomót a felügyelő.

– Ismétlem, a félelem megnyilatkozása – makacskodtam.

– Árulja már el, hogy mitől félnek így czek az emberek, mitől?...

– A fasizmustól félnek, felügyelő úr, a fasizmustól, amelyik legutóbb Németországban se nagyon kímélte a szociáldemokraták életét.

A felügyelő kajánul felnevetett és legyintett.

– Németországot hagyjuk ki ebből az egész dologból, nem tartozik ide.

– Nem bánom, kihagyhatjuk, de ezzel nem jutunk előbbre. Az a szilárd meggyőződésem, hogy a félelem volt az ösztönzője a dalszöveg megírásának és éneklésének is.

– Mondja, miért állítja maga mindezt ilyen határozottan? – kérdezte kissé elbizonytalanodva a felügyelő.

– Jól ismerem az embereket, felügyelő úr.

– Mondhat nekem akármit a félelemről, az érvei hamisak.

Ebben a hangnemben vitatkoztunk. Bizony, elszaladt a délelőtt, de reméltem, hogy a kommunista szervezkedés vádja kissé megingott.

A tiltott gyűlésekre ebéd után került sor. Idő és hely

szerint vagy tizenhat esetet említettek, amikor – szerintük – tiltott gyűléseket tartottam. Mihelyt végére értek a listának, szemmel láthatóan megelégedtek, milyen pontos adatokkal „lepleztek le". Majd megkérdezték:

– No, ehhez mit szól, titkár úr?

– Nem pontos a felsorolás – válaszoltam.

A felügyelő hangja felcsattant.

– Hogy érti ezt?

– Olyan megbeszéléseket, amilyeneket az urak tiltott gyűléseknek minősítenek, legalább kétszer annyit tartottam, mint amennyit felsoroltak. Ezt értem pontatlanságon.

Csend következett. Csakhamar a felügyelő törte meg:

– Ez nem lehet igaz – mondta.

– Pedig igaz, felügyelő úr – erősködtem.

– Mondja, miért akar maga mindenáron börtönbe jutni?

– Egyáltalán nincs ilyen szándékom . . .

– Arra is kíváncsi vagyok, hogy voltaképpen miben reménykedik?

– A bíróság előtt majd erről is beszélek.

– Hát jó, rendben van! Tehát elismeri, hogy a felsorolt tiltott gyűléseket megtartotta?

– Elismerem, hogy az urak által felsorolt megbeszéléseket megtartottam.

– A fene törődik vele, hogy maga milyen nevet ad nekik! Akkor hát az ügynek ezt a részét is lezárhatjuk. Most nézzük meg a gyűléseken elhangzott beszédek tartalmát – folytatta a felügyelő. Valamiféle papírlapokat, talán jelentéseket böngészgetve, és tűnődést mímelve, mintegy maga elé dörmögte: – Hm. – Majd felsorolta a gyűléseken elhangzott törvénysértő kijelentéseket. – Kassát a németek bombázták . . . Tyűha, a németek katasztrófába döntenek minket . . . Az oroszok fognak győzni. Ez igen! No, mindezekhez mit szól?

– Valótlanságok.

– Úgy? És megmondaná, hogy miért valótlanságok?

– Azért, mert nálam ezek a mondatok sohasem hangzottak el az említett formában.

– Hát hogyan?

– Például a győzelem mindig mint a szövetségesek győzelme került szóba.

– Tehát úgy érti, hogy nem az oroszok, hanem a szövetségesek győznek? – firtatta a felügyelő.

– Igen, úgy értem: – a szövetségesek győznek.

– Lárifári! Egykutya ez, tudja maga nagyon jól.

– Inkább azt tudom, hogy nem egykutya – vágtam rá.

Kitartóan folyt a különböző papírlapok vizsgálata, egész halmaz volt belőlük. Íróik elég primitív emberek, mert a felügyelő nem mindig tudta elolvasni a szöveget.

Ilyenkor a mellette ülő hekushoz hajolt. – Nézze meg már, mi az isten ez itt?

Látva, hogy a politikai megbeszéléseken elhangzottak miatt ezekből a ködös, zavaros, mondhatnám primitív közlésekből akarják a vádat összeállítani, tág lehetőségem nyílt a védekezésre.

Hosszas vita alakult ki az értesülések hitelessége körül. Helytelenítettem, hogy beszédeimből egyes mondatokat vagy szavakat kiragadnak, s ez természetesen eltorzítja az egész lényegét. Bizonygattam: az emberek politikai műveletlensége oda vezethet, hogy ilyen jellegű előadásokat a hallgatóság közül némelyek vagy többen hamisan értékelhetnek. Arról a feltételezésről sem feledkeztem meg, miszerint a „B" emberek, a besúgók is mindenáron bizonyítékot akarnak produkálni.

Persze, ők sem hagyták magukat. Nagy előnyük volt velem szemben, hogy a kérdések feltevésénél váltották egymást. Bizony, már úgy átlucskosodott az ingem, hogy talán

egy liter vizet is ki lehetett volna facsarni belőle. Az én előnyöm viszont az volt, hogyha mindenáron rám akartak valamit bizonyítani, azzal védekeztem: miután nem tagadtam a megbeszélések számát, miért tagadnám, hogy ott miről esett szó.

Többször megpróbálták, hogy a beszélgetést napi politikai térre tereljék. Ez elől mindig kitértem.

Öreg este volt, amikor befejezték a kihallgatást, és visszamehettem a többiek közé. Nagyon fáradt és éhes voltam. Ilyen állapotban különösen jólesett, hogy Kiss János szabómunkás elvtárs megkérte az ügyeletes csendőrt; engedje meg, hogy nekem adhassa a hazulról beküldött ételét. Az engedélyt megkapta, és örömmel konstatáltam, hogy csirkepaprikás van benne, nokedlivel. Ha kicsit már hideg is volt, azért az íze nagyon dicsérte az elkészítőjét! Az egészet az utolsó falatig bekebeleztem, még a lábast is kitöröltem. Aztán felmásztam az emeleti ágyba, és úgy elaludtam, hogy reggel az ügyeletes csendőr rázott fel.

A következő nap esemény nélkül telt el, kihallgatásra sem hívtak. A fegyelem viszont észrevehetően meglazult, a szobában már csak egy csendőr tartózkodott, s ő sem nagyon törődött velünk; elnézte, ha egyik-másik elvtárs féloldalt áll s össze-összenézett a társával. Úgy látszott, hogy a kihallgatásomat befejezték, némelyik elvtárssal jegyzőkönyvet írattak alá.

Elhatároztam, ha újból kihallgatásra visznek, nem kímélem tovább Beliczey főispánt, és elmondom, hogy a tiltott gyűléseknek minősített megbeszélések nagyon is legálisak voltak.

A következő nap – tehát a negyediken – korán reggel, úgy fél nyolc tájt maga a felügyelő jött értem.

Szobájában ismét együtt volt a díszes társaság. Amikor leültettek, elsőnek a felügyelő szólalt meg:

– Mondja, Keresztes úr, minek az alapján emelte fel maga a minap a tiltott gyűlések számát?

Némi szünet után így feleltem:

– A felügyelő úrnak megmondanám négyszemközt.

– Mondja csak nyugodtan a jelenlevő urak előtt. Valamennyien korrekt emberek.

– De én, kérem . . .

– Ne alkudozzon! – vágott szavaimba a felügyelő. – Beszéljen minden további nélkül.

– Hát jó – mondtam megadóan.

S elmondtam a főispánnal 1940-ben történt beszélgetés tartalmát, hozzátéve azt is, hogy ennél kik voltak jelen. Az egyezség politikai koncepcióit természetesen elhallgattam.

Szavaimat fagyos megdöbbenés fogadta. Hajszál híján elnevettem magam, hogy ezek a cégéres brávók mennyire megijedtek. Magukhoz térve, egyik-másik ordítani kezdett:

– Felügyelő úr, ne higgyen ennek a csavargónak, ennek a gazembernek! . . .

A felügyelő csendre intette őket.

– Tudja, milyen következménnyel járna, ha mindebből egy szó sem lenne igaz? – kérdezte tőlem.

– Hogyne tudnám, felügyelő úr. Állításaimat egyébként az általam felsoroltak is igazolhatják.

– De ha Szobek úr és Kiss úr mást mond, akkor maga ugyancsak benne marad a slamasztikában – ijesztgetett a felügyelő.

– Nem hiszem, hogy letagadnák a történteket.

– És ha mégis? – vonta fel a szemöldökét gúnyosan a felügyelő.

– Ebben az esetben az önök jelenlétében felhívnám a főispán urat telefonon, és beszélgetésünk tisztázná a helyzetet.

A felügyelő ekkor valósággal felhorkant.

– Maga tisztára őrült!

Kiadta a parancsot: Kiss János könyvkötőt azonnal vezessék elő! Engem visszaküldtek a fogdába. Egy óra sem telt el, s az ablakon át láttam, hogy Kiss János egy civil ruhás kíséretében megérkezett. Izgalmas várakozás lett úrrá rajtam. Jó negyedóra múlva hívattak. A hivatali folyosón megpillantottam Kiss Jánost, egy lócán ült, feje a kampós botján, a padlót bámulta. Amikor elhaladtam mellette, úgy tett, mintha észre sem venne. Nem értettem a viselkedését. Talán nagyon megijesztették? Vagy ennyire gyáva?

Jó lett volna akár csak egy szemvillanását is elkapni, hátha kiolvasok belőle valamit...

A felügyelő ezzel fogadott:

– Kiss úr nem emlékszik, hogy maguk a főispán úr őméltóságával bizonyos megbeszélést folytattak volna.

– Kiss János feledékenységén könnyen lehet segíteni, felügyelő úr – mondtam neki. – Hívják be szembesítésre, majd mindjárt jobb lesz a memóriája.

– Hát rendben van! Elhagyjuk a szembesítést. Maga igazat mondott. Kiss úrnak meg szólhatnak, hogy távozhat...

S a felügyelő egy székre ült, vagy inkább lerogyott rá.

Azután kitessékelte az embereit. Ketten maradtunk. Egy ideig hallgatott, majd mint egy eszelős felugrott a helyéről, járt-kelt a szobában, és szidott engem, mint kocsis a lovát. Egyrészt már az első kihallgatásomkor el kellett volna mondanom ezt a históriát! Másrészt miért nem csak neki mondtam el négyszemközt? Hiába tiltakoztam, hogy hiszen úgy akartam, négyszemközt, de ő nem engedte, csak fújta a magáét, hogy az a megjegyzése az urak korrektségére pusztán formalitás volt, miért nem kardoskodtam eléggé a négyszemközti bejelentés mellett. Miután alaposan kidühöngte magát, közölte velem, hogy a nyomozást befejezték,

az induló fabrikálásában vétkeseket átadják a szegedi ügyészségnek, én visszamegyek az internáló táborba, a többiek szabadlábra kerülnek.

– Távozhat! – fejezte be a mondókáját.

Visszatérve az elvtársakhoz, tájékoztattam őket a helyzetről. Roppant örültek. Már kora délután egymás után olvasták a szabadulók nevét. Birkás elvtárs az elsők között volt. Nyilván a feltűnés elkerülése végett nem engedtek ki egyszerre mindenkit. Estefelé a második eresztésnél a többi elvtárs is hazament. A nagy hodály kongott az üresség től. A féltucatnyi ember most már elveszett benne. Nemsokára ezeket is felkészítették az útra, be Szegedre, az ügyészségre. Egyedül maradtam. Nagyon rosszkedvű voltam. Gyötört a szabadulás vágya. Milyen jó lenne, ha az emberek között szabadon tehetnék-vehetnék! Örülnék minden kis eredménynek, segítenék az elvtársaknak a munkában!...

Másnap reggel igen nagy volt a sürgés-forgás. Nyomozók jöttek-mentek. A laktanya más traktusaiból kiskatonák érkeztek, és nekigyűrkőztek, hogy felsúrolják a folyosót, és a kihallgatásokra igénybe vett szobát. Voltak, akik az épület előtti udvarrészt sepregették, és a virágágyakat öntözték.

Tűnődtem, ugyan miért ez a hajcihő? Először arra gondoltam, hogy a nyomozók tisztán akarják átadni az általuk használt helyiségeket. De azon mód el is vetettem ezt a gondolatot. Hiszen nem lehet olyan sürgős a takarítás, a kiskatonák később is elvégezhetnék. A nagy mozgolódás inkább arra utalt, mintha valamilyen magas rangú személy ellenőrző szemléjére vagy látogatására készülődnének. Többnyire az udvari ablak mellett álltam és figyeltem.

Délelőtt 10 óra körül a folyosó felől újabb futkosás és mindenféle izgatott beszéd hangfoszlánya hallatszott. Majd az ablakon át láttam, hogy az épület főkapujához vezető

gyalogjáró két oldalán polgári ruhás nyomozók sorakoznak fel. Nem számoltam őket, de húsznál is többen lehettek. A felügyelő az egyik sor elején helyezkedett el. Kis idő múlva egy nagy, fekete Mercedes személygépkocsi gördült be. A nyomozók vigyázzba vágták magukat.

Az autóból egy szürke öltönyös, magas férfi lépett ki. Fogadta a felügyelő rövid jelentését, aztán kezet fogott vele, és kettesben elindultak a nyomozók sorfala között az épület felé. Valóban magas rangú személyiség érkezhetett. Sok mindenre gondoltam, csak éppen arra nem, ami ezután történt. Egy negyed óra múlva bejött hozzám a felügyelő. Udvariasan közölte, hogy a méltóságos úr, aki az imént érkezett, beszélni óhajt velem. Érdeklődtem, ki ez az úr, hogy hívják stb. A felügyelő nem válaszolt, de furcsa fintort vágott. Kötöttem az ebet a karóhoz, mondván semmi értelme az olyan beszélgetésnek, amikor a partnerek egyike azt sem tudja, hogyan szólítsa a másikat.

– Szólítsa uramnak vagy méltóságos uramnak – mondta a felügyelő –, gyerünk!

A kihallgató szobában egyedül találtam az ismeretlen úriembert. Hosszabb asztal végén, kárpitozott széken ült. Anélkül, hogy kezet nyújtott volna, fagyos udvariassággal üdvözölt, és helyet mutatott egy tőle kb. két méterre levő székre.

Néhány másodpercig szótlanul néztünk egymásra. Rögtön feltűnt, hogy ez az úr nagyon kedveli az ékszereket. Az ujjain sűrűn csillogtak a gyűrűk. Arany karóráját széles aranylánc erősítette a csuklójához. Az asztal lapján levő ezüst cigarettatárcája is, melyen szórakozottan dobolgatott, arany csíkozású volt. Láthatóan finom szövetből készült öltönye, választékos mozgása magas társadalmi állású emberről árulkodott.

Nagyon nyugtalanított, hogy nem tudtam, kivel állok

szemben. Annyit gondoltam, hogy belügyi ember lehet, de messzebb nem jutottam.

Ő szakította meg a csendet. Először a személyi adataim iránt érdeklődött, de kérdéseinek nagy részét ő maga válaszolta meg. Így tudatta velem, hogy ismeri körülményeimet. Egyszerre csak bevezető nélkül megkérdezte:

– Ön szerint kik nyerik meg a háborút?

– A szövetségesek – válaszoltam.

– Jól meggondolta a kijelentését?

– Ez a meggyőződésem, uram.

– Elmondaná, mire alapítja a meggyőződését?

– Elmondhatom, uram, ha nem untatja.

– Sőt, nagyon érdekel. Beszéljen nyugodtan.

Kötélnek álltam. Sorra vettem a szövetséges hatalmak földrajzi előnyeit, népességi viszonyait, nehéziparuk fejlettségét, nyersanyaggazdagságukat, az igazságos háború morális erejét, ami az ő oldalukon van és így tovább és így tovább. Mindezt párhuzamba állítottam a tengelyhatalmak helyzetével. Az összehasonlítás a szövetségesek javára dőlt el.

Az ismeretlen türelmesen hallgatta fejtegetéseimet, nem voltak ellenvetései, sőt időnként még biztatott is, csak folytassa, folytassa . . .

Végre ő is megszólalt.

– Nos – kezdte –, tegyük fel, hogy csakugyan a szövetségesek győznek. Igen ám, de akkor mi itt Magyarországon nagyon súlyos helyzetbe kerülünk. Mi a véleménye? Mit kellene tenni, hogy ezt elkerüljük?

– Azt hiszem, elsősorban azon kellene gondolkodni, hogyan tudnánk kilépni a háborúból – válaszoltam.

– Jó, jó! De azzal nem számol, hogy ebben az esetben a németek megszállnának bennünket.

– Úgy gondolom, ha szembefordulnánk a németekkel, a szövetségesek megvédenének bennünket – mondtam.

– Nem, ez a belső helyzetünk miatt sehogy sem menne – érvelt az ismeretlen. – Majd így folytatta. – A nyilasok a németek mellé állnának, a munkások és a szegényebb parasztok pedig elégedetlenségük miatt nem támogatnának bennünket.

– Ez utóbbi körülményen úgy lehet segíteni, hogy meg kellene szerezni a munkások és a szegényparasztok támogatását.

– Ön szerint milyen eszközök révén?

– Olyanokkal, amelyek levezetnék az elégedetlenségüket, és így a munkásoknak is, meg a szegényparasztoknak is volna mit megvédeniük.

Titokzatos látogatóm néhány másodpercig merőn nézett rám, aztán újra megszólalt:

– Tehát ön úgy gondolja, hogy most nincs semmi, amit meg kellene védeniük?

– Engedelmet, uram, ezt nem én gondolom, hanem azok, akiknek a támogatását meg kellene szerezni.

– Helyes! Fogadjuk el, hogy mindez így van, ahogy ön állítja. S mit kellene tenni ahhoz, hogy másként legyen? Körvonalazná nekem a teendőket?

– Vannak bizonyos elképzeléseim, hangsúlyozom, egyéni elképzeléseim. Bizonyos reformokra vonatkoznak.

– Ahá! Tehát reformokról van szó. Érdekesek lehetnek. Lenne olyan szíves nagyjából beszélni ezekről a reformokról – nyomta meg az ismeretlen az utolsó szót.

– Félek, hogy untatná, uram.

– Ugyan már! Szívesen hallgatom önt. Tessék, beszéljen! – S még a kezével is biztatott.

Hogy összeszedjem gondolataim, rágyújtottam egy Levente cigarettára – az úriember több esetben is bátorított

dohányzásra –, majd hozzáfogtam a mondókámhoz. Beszéltem a földreformról, az általános, egyenlő és titkos választójog bevezetéséről, az egyesülési és gyülekezési szabadságról, minden foglalkozási ágban a legkisebb munkabér törvényes megállapításáról, a munkanélküli-segélyről, a nyugdíjrendszer kiszélesítéséről, a sztrájkjog biztosításáról. Fejtegetéseimet úgy tálaltam, mint amelyek egy fejlettebb tőkés társadalmi rend számára is elfogadhatók.

Az ismeretlen karját összefonva a mellén és többnyire lehunyt szemmel hallgatta elég hosszadalmas eszmefuttatásomat. A végén csupán két észrvétele volt. Az egyik a földreformmal kapcsolatban. Milyen felső határra gondolok – kérdezte. – 500 kataszteri hold – válaszoltam. Mire ő: „jó tárgyalási alap lehet". A másik észrevétele az egyesülési és gyülekezési szabadsággal volt kapcsolatos.

– Ön az egyesülési és gyülekezési szabadságot a kommunistákra is kiterjesztené?

– Igen. Ellenkező esetben gyöngébb volna a reform morális hatása. Egyébként én is vallom a pártom nézetét, helyes, ha a különböző politikai koncepciók nem a föld alatt, hanem a felszínen mérkőznek egymással – jelentettem ki. Ingem már olyannyira átnedvesedett, hogy a hátamhoz tapadt.

– Figyelemre méltó, amit mond – szűrte vontatottan szavait az ismeretlen, aztán másik témára tért át.

– Ha a szövetségesek győznek, mint ahogy ön mondotta, mi a véleménye, melyikük szállja meg Magyarországot? – kérdezte.

– Ezt nem tudnám megmondani, uram. Nem vagyok katonai szakértő.

– Mégis, a szíve szerint a szövetségesek közül melyiket látná itt szívesebben?

– Engedje meg, de erre a kérdésre nem tudok konkrétan válaszolni, még nem döntöttem el magamban.

– Pedig ideje volna már ezt a kérdést is eldönteni – jegyezte meg az ismeretlen csípősen.

Ekkor élesebb hangnemre váltott.

– Ha nem tévedek, ugye, ön szociáldemokrata párttitkár? – kérdezte ellenségesen.

– Igen, az vagyok már tizennégy éve.

– Akkor mondja el nekem részletesen, mit csinál akkor, ha mondjuk az orosházi munkásotthonban kommunista agitáció vagy más szervezkedés is folyik. S ön tud róla, sőt a tetteseket is ismeri. Mondja el, mit tenne ilyen esetben?

Súlyos kérdés volt.

Kijelentettem, hogy a területemen ilyen agitáció és szervezkedés még nem fordult elő. Mivel a kérdés feltételes módban hangzott el, én is csak hasonlóképpen tudok válaszolni. Ha nálunk valamikor a fenti eset állna elő, az érintett személlyel vagy személyekkel elbeszélgetünk, hogy megnyerjük őket. Ha ez nem vezetne eredményre, kitiltanám őket a munkásotthonból.

– Ennyi volna az egész, semmi több? – kérdezte élesen az ismeretlen.

– Mit tehetnék én ennél többet, uram? – kérdeztem naivitást színlelve.

– Na, és mi a helyzet a feljelentési kötelezettséggel? Feltételezem, hogy ismeri ezt a törvényt.

– Csak hallottam róla, és rám nem vonatkozik.

– Mi az, hogy magára nem vonatkozik! – kiáltott fel az ismeretlen gesztikulálva, és felállt. – Hát ön nem magyar állampolgár?

– Szociáldemokrata meggyőződésű magyar állampolgár vagyok. Az én pártom demokratikus elvei elismerik a kommunistáknak a legális működésre vonatkozó jogát. Nekem mint párttagnak nincs feljelentési kötelezettségem.

– Amit most mondott, először is egy ókori marhaság,

másodszor pedig maga mindenekelőtt és mindenekfölött, elveket is beleszámítva, magyar állampolgár, és a feljelentési kötelezettség alól semmi sem mentesíti. Ért engem?

– Értem, uram.

– Tehát minden kommunista megmozdulást jelenteni fog!

– Nem fogom jelenteni, uram. Ez nem az én kenyerem!

– Akkor maga kommunista! – üvöltött az ismeretlen.

Elszántan így feleltem:

– Újból ismétlem, uram: szociáldemokrata vagyok, és ilyen módon ne akarjon belőlem kommunistát csinálni.

– De ha feljelentési kötelezettség elmulasztásán kapjuk, úgy becsukjuk, hogy megzöldül. Ehhez mit szól?

– Leülöm a börtönbüntetést.

– Szóval ülni is hajlandó a kommunistákért?

– Nem a kommunistákért, hanem az elveimért, uram.

Az ismeretlen megint leült, s megkért, hozzam közelebb hozzá a székem. Beszéljünk okosan, mondotta. Ami ezután következett, nem érdemel részletezést. Mindenféle szennyes ajánlatot kaptam, persze a megfélemlítésből is bőségesen jutott. Amikor ez a nagyképű piperkőc felszólított a végleges válaszra, közöltem vele, hogy bármi legyen is az én egyéni sorsom, az általa felajánlott mocskos élet nekem nem kell soha.

Délután két órakor léphettem át újra a szobám küszöbét. Még aznap visszakísértek Kistarcsára.

Kilenc év múlva egyszer megkérdezték tőlem, mikor beszéltem Schweinitzer (Sombor) Józseffel, a Horthy-féle politikai rendőrség hírhedt vezetőjével? Azt válaszoltam, úgy tudom, egyszer sem. A további kérdésekre elmondottam az ismeretlen úrral történt fenti találkozásomat. Emlékezéseimet egy négy- vagy ötoldalas gépelt írásból ellenőrizték.

A végén felvilágosítottak, hogy az „ismeretlen úr" Schweinitzer (Sombor) József volt. A több oldalas feljegyzést is ő készítette a köztünk lefolyt beszélgetésről.

Ismét Kistarcsán

Nyolc nap után kerültem újból vissza Kistarcsára. Az elvtársak örültek, hogy „nem máshová", hanem oda vittek vissza. Távollétem alatt tovább növekedett a kollektíva létszáma. Az elvtársak igen jól dolgoztak. Már működött néhány szeminárium, és a „sétáló párokat" is megszervezték. A sétáló párok összeállításának az volt a lényege, hogy az elméleti és gyakorlati kérdésekben viszonylag jártasabb elvtársak mellé egy-egy kevésbé tájékozottat osztottunk be. Így a séták óráit is hasznos beszélgetésekkel töltöttük.

Az internált elvtársak segélyezését a Szociáldemokrata Párt központja augusztus hónap végén kezdte meg. Kategórikusan kijelentették, hogy segélyben csak a tényleges szociáldemokrata párttagok részesülhetnek, valamint azok a vidéki elvtársak, akik objektív okok miatt nem regisztrált tagok ugyan, de eszmeileg a párthoz tartoznak. A mi kollektívánk eltérő összetétele ismeretes volt, de fel sem merült bárminemű változtatás terve. Vállaltuk inkább az ezért várható bonyodalmakat. A segélyösszeg megállapításánál az elvtársakat csupán anyagi körülményeik alapján bíráltuk el. Így született meg az egészrészes, félrészes segély rendszere, de a kollektívának egyetlen tagja sem maradt ki belőle.

120-as létszámú kollektívánk kétharmada egészrészes, egyharmada félrészes volt.

A segély élelmiszerekből és némi pénzösszegből állt. A természetbeniek szerény pótlást nyújtottak a sovány

kincstári koszthoz, az egy személyre eső néhány pengő pedig a legszükségesebb tisztálkodási eszközök és némi füstölnivaló anyagi fedezetéül szolgált.

A segély nem rendszeres időközökben érkezett, teljesen a dolgozó és haladó gondolkodású emberek adakozó készségétől függött. Általában kéthetenként hozott a futár csomagot. Többnyire kenyér, szalonna, lókolbász, sajt, gyümölcsíz és változó mennyiségű pénz volt benne. Egy-egy egészrészes segély a következőt tartalmazhatta: negyed kenyér, a hozzávaló apróságokkal – a lókolbász volt a legkiadósabb – és négy pengő. A nagy osztószám miatt a segély igen elaprózódott. Mindenki tudta a kollektívában, hogy ha a központi irányelvek szerint járnánk el, az osztószám az eddiginek csak az egyharmada volna, és ezáltal jelentősen kedvezőbben alakulna az egy főre eső rész. De senki sem zúgolódott, mindenki nagyon elvtársiasan viszonyult ehhez az elosztási módhoz.

A közösséget belső nézeteltérések nem is zavarták: egységét külső mesterkedések igyekeztek megbontani. No, éppen a segélyek elosztási módját kifogásolták, emiatt kötözködtek.

A Szociáldemokrata Párt vezetői és a köztem lappangó nézeteltérések akkor törtek elemi erővel a felszínre, amikor az erdélyi kommunisták is a kollektívánk tagjai lettek.

Szeptemberben értesültünk arról, hogy a toloncházban levő erdélyi kommunistákat napokon belül Kistarcsára hozzák. Már korábban is tudtunk az újonnan érkező elvtársakról. Ezek elmondották, hogy az erdélyi elvtársak menynyire megkínzottan, kiéhezetten kerültek a toloncba, és híján vannak a legelemibb tisztálkodáshoz szükséges eszközöknek is. Azon tanakodtunk, mi történjék velük, ha ők is ide, Kistarcsára kerülnek. Valamennyi elvtárs nagy együttérzéssel viseltetett irántuk. Végül is a kollektívába való

felvételük mellett döntöttünk. S mindjárt megállapodtunk, a legközelebbi segély elosztásánál már figyelembe vesszük őket. Ha addig nem érkeznek meg, a részüket félretesszük, és megérkezésükkor kapják meg.

Személyesen senkit sem ismertünk közülük, de egyet és mást már hallottunk a román kommunisták hősi küzdelmeiről. S ez elég volt nekünk ahhoz, hogy a párt tagjait ismeretlenül is magunk közé fogadjuk.

Az erdélyi elvtársak érkezését néhány nappal megelőzte Mérő Ignác elvtárs látogatása. A Szociáldemokrata Párt alkalmazottja volt, gazdasági vonalon dolgozott, ő hozta nekünk a segélycsomagokat, kezdetben egy oldalkocsis motorkerékpáron, később egy rozoga kis tehergépkocsin. Nyilván e funkciójából kifolyólag ő volt a központi emberek sorából a legnépszerűbb az internáltak között. Rá is szolgált erre a népszerűségre, mert igen odaadóan ügyködött azon, hogy a kollektíva növekedésével folyamatosan fenntartsa a segélyezésnek egy szerény szintjét. Még az is rokonszenves vonása volt, hogy noha ismerte a kollektíva összetételét, nem csinált elvi kérdést az ügyből.

Jól informált ember lévén, látogatásai alkalmával mindig elújságolta a pártközpontban hallott politikai híreket, s ezzel nekünk jó szolgálatot tett.

Mérő révén értesültünk arról is, hogy egyes központi vezetők nagyon helytelenítik a kassai elvtársakkal való egyesülésünket, és különösen rám neheztelnek. Az a véleményük, hogy lépésünkkel a hatóságok előtt is kompromittáljuk szociáldemokrata mivoltunkat, és a kiszabadításunkra irányuló erőfeszítéseket nagymértékben gátoljuk.

Mérő elvtárs közléseit az elvtársak megbeszélték, mert fontos volt tisztázni, ki hogyan értelmezi a szabadulást.

Persze mindenki szabadulni akart, de ha ahhoz az kellett, hogy a társainkhoz való viszony megváltozzék – külön

figyelmet érdemelt. Mivel várható volt, hogy ezt a problémát a központ illetékesei is szóba hozzák, elsősorban magunk között kellett tisztázni. A megbeszéléseken az elvtársak úgy döntöttek, hogy minden marad a régiben, a szétválasztást célzó mesterkedések kudarcot vallottak.

Szoros kapcsolatunk volt az internáló tábor egy másik, a szomszéd épületben raboskodó kollektívájával, akik nyilvánosan is kommunistáknak vallották magukat. Mi egymás között, látható vezetőjükről Kiss Károly-féle kollektívának neveztük őket. Kölcsönös látogatásaink és a séták közben is el-elbeszélgettünk a napi eseményekről. Számos értékes információt és olvasnivalót is kaptunk tőlük. Szervezeti kérdésekről nem folytattunk eszmecserét, különben kitűnően megértettük egymást, és a jó elvtársi viszonyt mindvégig ápoltuk.

A jelzést követő néhány napon belül megérkeztek az erdélyiek. A mi épületünk északi szárnyában levő üres szobákba helyezték el őket. Rövid ismerkedés, majd átadtuk nekik a részükre félretett csomagokat mint kollektívánk ajándékát. Az elvtársak igen elérzékenyülve fogadták a gondoskodást. Felvilágosítottuk őket kollektívánk állásfoglalásáról, megmondtuk, aludjanak rá egyet, csak azután közöljék szándékukat.

Másnap az erdélyi elvtársak nevében ketten, Hutira Dezső nagybányai műszerész és Csizmadia István kolozsvári húsipari munkás jöttek át hozzánk. Megbeszélésünk azzal zárult, hogy az erdélyi elvtársak beolvadtak a kollektívánkba, tizenhét fővel szaporodtunk.

Ekkor kollektívánk egyik tagja, akiben erősebb volt a kapzsiság, mint az elvtársi együttérzés, több oldalas levélben panaszt emelt ellenünk a Szociáldemokrata Párt központjában. A körünkben uralkodó szellemet és vezetést tette szóvá. A levélre szokatlan élénkséggel reagáltak a

központban, és a legközelebbi látogatási napon megjelent Takács József. (Más helyen már említettem, hogy Takács József is Orosházáról származott. Ezt most azzal egészítem ki, hogy a mi ismeretségünk egészen arra az időre nyúlik vissza, amikor Takács engem mint kisfiút a térdén lovagoltatott. Nyilván ez a személyes vonatkozás is közrejátszott abban, hogy éppen őt szemelték ki látogatónapi küldöttnek.)

Józsi bátyám érkezésekor megmutatta a panaszos levelet, majd igyekezett a lelkemre beszélni, mennyire káros és kínos a központi vezetésnek ez a „házasság", amit a kommunistákkal kötöttünk. Arról is próbált meggyőzni, hogy személy szerint számomra is milyen kedvezőtlen az egész. Ilyen körülmények között – úgymond – nemcsak a hatóság, de a vezető elvtársak sem lehetnek biztosak az én szociáldemokrata elvi szilárdságom felől. Pedig velem kapcsolatban szép terveik voltak.

Céltalannak tartottam, hogy vitatkozzak az öreggel. Azt azonban megmondtam neki, hogy politikai tevékenységemet a legcsekélyebb személyi aspirációk sem befolyásolják, s ezen a jövőben sem kívánok változtatni. Majd azzal érveltem, hogy álláspontjuk azért sem helyes, mert az adott helyzetben nem azt kell keresnünk, ami elválaszt bennünket a kommunistáktól, hanem a közös érdekek alapján kell összefognunk és cselekednünk. Emlékeztettem az öreget, hogy a fasiszták Németországban is együtt gyilkolták a szociáldemokratákat és a kommunistákat. Ha időben összefogtak volna, sok minden másként történnék a világon.

Takács Józsefnek nem voltak ellenérvei, csak hümmögött. Üres kézzel távozott, mi pedig a kollektíva összetételén semmit sem változtattunk.

Néhány nap múlva rendkívüli látogatót kaptam.

– Na, jöjjön! Már megint látogatója van... – mondta a rendőr őrmester.

– Csak nem a csendőrök keresnek megint?

– Á, nem! Ez, aki most itt van, nagyobb úr azoknál. Valami képviselő.

A főépület belső folyosójának egyik ajtaján belépett a rendőr, előírásosan jelentett, aztán intett nekem, jöjjek.

Egy irodahelyiségben, az internáló tábor parancsnokának társaságában Szeder Ferenc ült. Mihelyt megláttak, udvariasan elköszöntek egymástól, s a táborparancsnok kiment.

Szeder csakhamar rátért a tárgyra. Takács elvtárs beszámolója révén ismerik álláspontomat, és mélységesen elítélik. Mondanivalójának az volt a lényege, hogy a kommunistákkal való kapcsolatnak véget kell vetni.

Arra kértem, árulja el, gyakorlatilag ő hogyan oldaná meg a kérdést, mert nekem e tekintetben semmi elképzelésem nincs.

– Pedig nagyon egyszerű – mondta Szeder. – A Szociáldemokrata Párt tagjait ki kell szedni a kollektívából, és egy új, valódi szociáldemokrata kollektívát kell létrehozni. A központi segélyt is ezek között kell szétosztani. Ennyi az egész – fejezte be az eligazítást.

– De mit csináljak akkor, ha az elvtársak nem hagyják magukat „kiszedni"?

– Magyarázza meg nekik, hogy nincs szükségünk a kommunisták barátságára.

– Ahá, most már értem. Tehát, ha akadékoskodnak az elvtársak, magyarázzam meg nekik, hogy a földreformot, a szocializmust, a földi javak igazságos elosztását, meg az emberi szabadságot, mi, szociáldemokraták, egyedül fogjuk megvalósítani, ezért nincs szükségünk a kommunisták barátságára. Valami ilyenfélét kellene mondanom, hogy szót értsek az embereinkkel.

– Határtalan cinizmus ez, Keresztes elvtárs – jegyezte meg Szeder –, úgy, azt hiszem, a beszélgetést be is fejezhetjük.

– Ne érzékenykedjen, Szeder elvtárs! Emlékszem rá, hogy egy alkalommal mesélt nekem a gyermekkoráról. Az egyik télen nem volt a családjának kenyere, és savanyított dinnyén húzták ki tavaszig. A mostani nézetei ugyancsak arra vallanak, hogy elfelejtette osztályának nyomorát, kubikos társait pedig cserbenhagyta. Engem meg arra akar kényszeríteni, hogy kommunista elvtársainkkal szakítsunk?! Mondja, mi ez? Minek lehet ezt nevezni?

Szeder duzzogva hallgatott. Az ablaküvegen át az udvart kémlelte.

Igyekeztem megértetni vele, hogy az ő elgondolásait a jelenlegi viszonyok között nem lehet megvalósítani, mert a mi párthíveink a kommunistákkal való összefogást természetesnek tartják. Abban a hiedelemben élnek, hogy ez megegyezik a párt elveivel. Tehát, ha most helytelenül nyúlnánk hozzá a kérdéshez, embereink a hitükben megrendülnének, és nagyrészt el is veszítenénk őket.

Szeder a vállát vonogatta, látszólag megenyhülten távozott azzal, hogy még gondolkodnak a dolgon, és majd visszatérnek rá.

Ezt az éles összetűzésünket, a két munkáspárt egyesülése előtt, parlamenti frakciónk egyik baráti összejövetelén Szeder Ferenc elevenítette fel, alaposan megszépítve a történteket.

Nagykanizsán

Az internáló tábor légköre abban is hasonlít a börtönéhez, hogy egyes értesülések, az átlagosnál jobban foglalkoztatták a „lakókat".

December első napjaiban szárnyra kelt, hogy hamarosan szabadulunk, kell a hely az újvidékieknek. A hír hosszú ideig tartotta magát, majd úgy módosult, hogy visznek bennünket az Árpád-vonalat építeni. Mindez az emberek szabadulási vágyát tükrözte, megyünk a táborból . . .

Ez a zaklatott légkör fellazította embereinknek a reálisabb dolgok iránti érdeklődését is, elhatalmasodtak az illúziók.

Ellensúlyozásukra bevezettük a napilapok csoportos olvasását. Így próbáltuk útját állni a további ábrándozásnak. Erőfeszítésünk nem járt teljes sikerrel, mert a fogság szerves velejárója az ábrándozás; valami eredményt mégis elértünk. Rendszeresen két napilapot járattunk, a „Népszavá"-t és a „Magyar Nemzet"-et. Az újságokat az egyik rendőr a csizmája szárában hordta be hozzánk, havi tíz pengőért. Nem volt ez akkoriban kis pénz, de mindenképpen szerencsénknek tartottuk a rendőr vállalkozó szellemét.

December 13-án, a késő délutáni órákban előzetes hírjelzés nélkül sorakozóra szólítottak bennünket. A parancs úgy hangzott: akik a névsor olvasásakor a nevüket hallják, azok az „oszolj" után szedjék a holmijukat, és félórán belül útrakészen legyenek az udvaron. Néhány elvtárs kivételével az egész kollektívánk szerepelt a névsorban, Kiss Károly elvtársék csoportja is. Biztosnak látszott, hogy elvisznek bennünket. Először egy raktárféle helyiségbe tereltek valamennyiünket, ahol ember, ember hátán szorongott, az éjszakát is itt töltöttük el.

Hajnalban ismét sorakozó, és indultunk kifelé a táborból. Rendőrkordon között haladtunk a HÉV-állomásra, majd a részünkre fenntartott szerelvényben helyezkedtünk el. Éppen hogy derengett, amikor már a Keleti pályaudvar mellé érkeztünk. Még nagyobb rendőri készültség várt ben-

nünket. A rendőrök a pályaudvart és környékét valósággal megszállták. Megint egy különvonat szerelvényében zsúfolódtunk össze, és csak útközben a kísérőinktől tudtuk meg, Nagykanizsára utazunk, egy újonnan létesült internáló táborba.

Késő délután végre helyben voltunk, a Kneipp-féle volt malátagyár nagy épületében. Lehangoló, sivár helyiségek voltak. A kopott, mocskos falakon ujjnyi vastagon ült a por. A falak mentén szalmacsomók, a fekhelyeink. Napokig poroltunk, sepertünk, súroltunk, rendezgettünk, hogy kissé tűrhetőbb, otthonosabb környezetet teremtsünk. Némi kedvezést jelentett, hogy az udvaron való tartózkodást nem korlátozták. Ilyenformán jó időjárás esetén levegőn voltunk, és a napsütötte falaknál napozgattunk vagy sétáltunk, ismerkedtünk.

Nagyon hiányzott a napi sajtó. Minthogy nem voltunk tájékozottak az itteni körülményekről, késett az újságolvasás megszervezése. De nemsokára ránk mosolygott a szerencse. Egy nap a főépület bejárati ajtajában ácsorogtam, amikor szóba elegyedett velem a szobánk rendszeres ellenőrzését végző rendőr. A beszélgetés közben megjegyezte: vajon mi miért nem szoktunk újságot olvasni, hiszen úgy tudja, „politikás" emberek vagyunk.

– Persze, hogy azok vagyunk – válaszoltam neki –, de honnan a fenéből vegyünk újságot, amikor a tábor területén nincs árusítás.

– Ugyan már! – vágta rá a rendőr. – Okos embereknek van eszük.

– Akkor próbáljuk ki – mondtam. – Mennyiért hozna be nekünk havonta rendszeresen két napilapot?

A rendőr némi gondolkodás után kibökte:

– Húsz pengőért behozom . . .

– Az sok! Kistarcsán tíz pengőbe került – próbáltam

alkudni. Ha tüstént beleegyezem, még azt hiszi, hogy keveset kért.

– Elhiszem, hogy Kistarcsán annyiba került, de itt nagyobb a rizikó. Tudja, a vidék, az más – magyarázkodott a rendőr.

– Hát egye fene, legyen tizenöt pengő! Ebbe már benne van a többletrizikó is – folytattam az alkudozást.

– Nem, nem! Ragaszkodom a húszashoz, de vállalom, ha egyszer-másszor szüksége van valamire, azt is behozom.

– Rendben van, akkor legyen húsz pengő – tettem pontot az alkudozás végére.

Az internáló tábor 750–800 lakójának összetétele igen változatos volt. Baloldali politikaiak, fajüldözöttek, jelentős számban jehovisták. Ilyen alapon egy-egy tömbben történt az elhelyezkedésünk is, és éltük a magunk életét.

Az uralkodó politikai rendszert valamennyien gyűlöltük, de nem mindegyikünk azonos okokból. Emiatt komolyan meg sem kíséreltük, hogy valamilyen közös nyelvet találjunk és fontosabb kérdésekben közös nevezőre jussunk. Akkor még a kinti életben sem volt olyan átfogó ellenzéki politikai platform, amelyik nekünk biztatást és segítséget adhatott volna. Komoly politikai visszhangja a tábor lakói között csak a „Népszava" 1941 karácsonyi számának volt: Kállai Gyula, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Móricz Zsigmond, Darvas József, Földes Ferenc cikkének. Ez a „Népszava" több példányban hetekig járt kézről kézre, s az emberek sokat vitatkoztak.

Ahogy telt-múlt az idő, az elvtársak türelmetlenkedtek, emésztette őket a szabadulás vágya. Szinte valamennyien nős, családos emberek voltak. A levelek egyre-másra érkeztek hazulról. Persze, öröm volt olvasni, de utána még nagyobb volt a bánat felhője az emberi arcokon. Az egyik levél ilyen, a másik olyan családi problémát, gondot tartal-

mazott. Egyik helyen a kenyér fordult ki a héjából, a másik helyen valamelyik családtag betegeskedett. Az volt a legmegrendítőbb, ha a családanya feküdt betegen, és így az egyetlen kenyérkereső is kidőlt a sorból.

Tengernyi gonddal, gyötrődéssel teli, kegyetlen életünk volt. Olyan élet, amelyet csak igaz ügyért, egész szívvel lelkesedő emberek tudnak vállalni és elviselni.

A büntetőszázadban

Az internáló tábort 1942 március derekán váratlanul egy katonai sorozóbizottság érkezése bolygatta fel. Úrrá lett a nyugtalanság az embereken.

Csakhamar kiderült: az urak azért jöttek, hogy az internáltakat megvizsgálják, és az alkalmasokat bevonultassák, a zsidó származásúakat munkaszolgálatra, a többieket pedig fegyveres büntetőszázadba.

A bizottság március végére befejezte munkáját. A mi kollektívánkból több mint ötven embert soroztak be fegyveres büntetőszázadba.

Természetesen felmerült a kérdés, mi a teendőnk, ha kikerülünk a frontra? Abban vita nélkül egyetértettünk, hogy fegyvereinkkel lehetőleg ne tegyünk kárt a szovjet katonákban. Azzal kapcsolatban viszont, hogy átszökjünk-e vagy sem, megoszlottak a vélemények. Az elvtársaknak egy része a szökés mellett kardoskodott. Ezt vallotta a kassai elvtársak többsége. Mások a szökés ellen voltak. Nemcsak nagy kockázat – érveltek –, de olyan színezete is volna a dolognak, mintha a kommunista kötelességteljesítés alól vonnánk ki magunkat, lévén ránk, kommunistákra, nagyobb szükség idehaza, mint a Szovjetunióban. Felmerült az a gondolat, hogy a felszabaduláskor a kommunisták a lehe-

tőséghez képest az otthonuk közelében legyenek. Ezt az álláspontot az erdélyi csoport tagjai képviselték. Az anyaországbeliek egy része ide, más része oda csatlakozott. Jómagam a tiszántúli helyzetre gondolva, az erdélyi elvtársak nézete felé hajlottam, s elhatároztam, mindenképpen azon leszek, hogy a felszabadulás idején a Tiszántúlon tartózkodjam. Azzal zártuk le a vitát, hogy mindenki saját belátása szerint cselekedjék, mindig úgy, ahogy az adott helyzet leginkább megengedi.

1942 áprilisában két, huszonhatos létszámú csoportra osztottak bennünket. Az egyiket Nagykanizsára, a másikat Szombathelyre vezényelték.

Sokan voltunk olyanok, akik a Horthy-rendszer alatt valahogy kicsúsztunk a katonai kiképzés alól. Az erdélyi elvtársakat ugyan kiképezték a román hadseregben, de azt nem vették figyelembe. Összecsapták a két társaságot.

Egyik vasárnap reggel indultunk Szombathelyre. Személyvonathoz kapcsolt marhavagonba préseltek bennünket, s a vagon ajtaját ránk zárták, így utaztunk a haditudományok elsajátítása felé.

Késő délután érkeztünk meg Szombathelyre. A pályaudvarról szuronyos katonáktól közrefogva menetelt csoportunk a laktanyába.

Menetünk különböző érzelmeket váltott ki a járókelőkből. Hallottunk részvevő megjegyzéseket, de szidalmakat is. Fiatal suhancok kiköptek előttünk: büdös kommunisták! – mondták. Ezt már megsokallták a kiskatonák, mert szuronyt szegezve zavarták szét a gyalázkodókat. A laktanyában az egyik épület első emeleti szobájába helyeztek el bennünket. Másnap reggel felszerelést „vételeztünk", és megkezdődött a kiképzés. Már az első nap kiismertük az oktatásunkra beosztott tiszteseket, az őrvezető, a tizedes és szakaszvezető urakat. Szadista hajlamú emberek voltak,

szórakozást, élményt nyújtott nekik az emberek kínzása. Láthatóan nemcsak gondosan válogatták ki őket, de alapos előkészítésben is részesülhettek.

Először is rothadt, büdös kommunistáknak tituláltak bennünket. A kiképzés hetekig feküdjből, felből, futásból és mindenféle akadály átugrásából, megmászásából stb. állott, egészen a végkimerülésig.

Több mint három hét után már kijártunk terepre, különböző foglalkozásokra. Egyszer egy délelőtti kiképzés végeztével a Perint-patak külső oldalán elterülő réten meneteltünk befele a laktanyába, amikor elhangzott a szokásos parancs a nótázásra. Ezúttal azt is megparancsolták, mit énekeljünk: „Kertek alján fütyül a zsidó . . ."

A szakasz néma maradt. A parancsot megismételték. Megint semmi. Újra vezényszó. A szakasz hallgatott. Így ment ez néhányszor, de „nótázás" csak nem volt.

A tisztesek tomboltak dühükben, majd következtek a fegyelmező gyakorlatok, beleértve a Perint-patakban való hempergést is. Semmi eredmény, semmi nótázás a kívánt szöveggel. A laktanyáig folyt az emberkínzás.

Délután sorakozó volt a laktanya udvarán; a századparancsnok nagy beszédet tartott a parancsmegtagadás jelentőségéről és következményeiről. Amikor már jól kifújta magát, megkérdezte, miért tagadtuk meg a parancsot.

Nagyjából az volt a mondókánk lényege, hogy mi jó hazafiak vagyunk, és éppen ezért az ilyen „nóták" éneklését erkölcsileg méltatlannak ítéljük a magyar honvédség dicső hagyományaihoz. Hozzátettük, ilyen nótákat a jövőben sem énekelünk. Mire befejeztük, a főhadnagy már olyan vörös volt, mint a rák. A kardját kirántva vigyázzt vezényelt, és jól feltöröltette hasunkkal a laktanya udvarát. De ilyen nóta éneklésére többé nem kaptunk parancsot. Az ügy elsimulását nyilván az is elősegítette, hogy a következő nap

egy horvát nemzetiségű átképzős század a rendes foglalkozásokra vonatkozó parancsot tagadta meg. Még az alezredest is kutyába vették, mire sürgősen leszerelték őket. Mindezek után a tisztesek durvasága mintha valamit enyhült volna, noha továbbra is kíméletlen fegyelmezésekben volt részünk. Helyzetünk csak a kiképzés hatodik hetében, egy igen jól sikerült céllövészet után változott meg.

Minden elvtárs odaadóan igyekezett a lőfegyverek technikáját elsajátítani. Valóban jól bántunk a puskával, golyószóróval stb., és ezt – úgy látszott – a Horthy-hadseregben is értékelték.

A kiképzés nyolc hétig tartott. Jellemző az embertelen bánásmódra, hogy ez idő alatt kilenc kilót fogytam, noha előzőleg egy nyolchónapos internáló tábori „fogyókúrám" is volt.

A kiképzés befejeztével valamennyire normálisabb elbánás alá kerültünk.

1942 július elején a soproni büntetőszázadba irányítottak bennünket. Ekkor már csak egy szakaszvezető volt a kísérőnk, és személyvonaton utaztunk. Sopronban a 48-as laktanyában adták át a csoportunkat. Mi lettünk a magja az ott megalakítandó büntetőszázadnak. Utánunk jött a feltöltés: sopronkőhidai fegyencek és a német faj iránti rajongásukat eltúlzó volksbundisták. Ez a büntetőszázad a 4. honvéd gyalogezredhez tartozott. Az egészben az volt a tragikomikus, hogy korunkra való tekintet nélkül tényleges szolgálatosoknak nyilvánítottak mindannyiunkat.

Az első szakasz első rajának Csizmadia István elvtárs, a másodiknak én, a harmadiknak Hutira Dezső elvtárs volt a golyószórósa. Jó lőlapjaink révén az egész században a legnagyobb tűzerejű fegyverek csaknem teljes egészében a mi kezünkben voltak. A századparancsnokunk – a nevére már nem emlékszem –, egy tartalékos hadnagy, a soproni

társadalombiztosító tisztviselője, szeretett elbeszélgetni velünk, és alapjában véve jóindulatú ember volt.

Itt sem tudtuk „megúszni" a katonai szokásokkal való összeütközést. A katonáknak minden vasárnap délelőtt templomba kellett menniük. Nekünk ehhez sehogyan sem fűlt a fogunk, s megbeszéltük az elvtársakkal, miután a templomba járás nem fér össze elveinkkel, mi nem megyünk. Abban is megállapodtunk, hogy mindenki csak a maga nevében beszél. Eljött a vasárnap. A parancs elhangzása után senki nem mozdult a sorakozóra; a szobákban tettünk-vettünk, a felszereléseink között matattunk. Amikor a tisztesek sem boldogultak velünk, jött a szolgálatvezető őrmester, és amikor ő is „kidőlt", szaladtak a századparancsnokért. De mire megérkezett, a század másik része már felsorakozott, és el is ment a templomba.

A századparancsnok próbált a lelkünkre beszélni. Mi kitartottunk elhatározásunk mellett. Végül is az lett a büntetésünk, hogy míg a többiek templomban voltak, nekünk a laktanya udvarát kellett seperni és a virágágyakat gondozni. Amíg Sopronban voltunk, minden vasárnap délelőtt udvart sepertünk, virágot öntöztünk, de templomba nem mentünk.

Augusztus 16-án kezdték meg felszerelésünket, hogy a keleti frontra irányítsanak bennünket. Jelentős mennyiségű lőszert, kézigránátot, acélsisakot, tartalékélelmet és kötszert is kaptunk. Úticélunk Szlovákián, Lengyelországon át a Szovjetunióban levő Kurszk városa volt. A sok lőszert – mint mondották –, azért adták, mert az útvonalon partizántámadásra lehet számítani.

Estefelé menetöltözetben sorakoztunk, majd a „búcsúztatásunk" következett. A beszédet – lóhátról – egy nyurga, sápadt arcú alezredes tartotta. A soviniszta, fasiszta frázisok között a következőket mondotta:

– Tudjuk, hogy vannak köztetek kommunisták is, akik arra számítanak, hogy majd átszöknek elvtársaikhoz. Nem, kommunista urak! Ez nektek nem fog sikerülni, mert mire ruszki elvtársaitokkal találkoztok, szátok már nem nyílik üdvözlésre . . .

Az „oszolj" után néhány elvtárson észrevehető volt, hogy az alezredes fenyegetőzése lehangolta őket. Ezért szükségét éreztük egy kis beszélgetésnek. Igyekeztünk lelket verni beléjük, hiszen fegyver volt a kezünkben, mostantól kezdve két vége van a botnak. Biztonságunkhoz hozzájárult az a tudat is, hogy bizonyos körülmények között számíthatunk a sopronkőhidai fegyencek lőszereire is. Hátralevő büntetésük elengedését ugyanis nem a fronton tanúsítandó vitéz magatartásuk útján kívánták elérni. Ebbeli szándékukat bizalmi embereik révén értésünkre is adták. Ezek az emberek szemmel tartották a század egyes tiszteseit és volksbundistáit, hogy adott esetben ártalmatlanná tegyék őket.

1942. augusztus 17-én reggel rakodtunk be a soproni pályaudvaron, és egy nagy katonai szerelvényen útnak indultunk.

Az Ukrajnában eltöltött hét hónap élményeiről nem is tudnék különösebben újat mondani azok után a megjelent írások után, melyek részletesen tárgyalják a büntetőszázadok, a munkaszolgálatos alakulatok feneketlen emberi szenvedéseit, a fasiszta gyilkosok rémtetteit és a győzelemben megingathatatlanul bízó, igaz emberek hősiességét.

Az urak – az előző esetekből okulva – szeptember derekán Boldirevka fáluban felosztották büntetőszázadunkat, és úgy szétszórták a különböző alakulatokhoz, hogy én például egyedül kerültem a 4. honvédezred első századába, a vonatosztag kocsisának. Ez az intézkedés megmentette az elvtársak többségének az életét.

A szovjet hadsereg 1943 januári nagy doni offenzívája

idején én már a Don folyótól nyugatra, mintegy hetven kilométerre levő skorodnejói lókórházban voltam. December második felében ide kísértem be a századunk három beteg lovát, és engem ott fogtak lóápolónak. Január 17-én riadóztattak bennünket, és a reánk bízott javak egy részét összekapkodva, megkezdődött a pánikszerű visszaözönlés. A tőlünk nyugatra levő Nyezsin város irányában „vergődtünk" éjjel-nappal, több méteres hóban, mínusz harminchárom fokos hidegben. A vadul menekülő náci horda a közlekedési utakról valósággal lesodort minket; csak a szántóföldeken át, nagy kínnal tudtunk előrehaladni.

Én három lóért voltam felelős. Ilyen szörnyű körülmények között a lovak nagy terhemre voltak, mert a megfagyás veszélye fenyegetett. Nem tehettem mást, mint a lovak pataszámait feljegyeztem, kettőt agyonlőttem, egyet pedig egy odasiető orosz parasztnak ajándékoztam. Még ebben a tragikus helyzetben is megható volt látnom, hogy az öreg paraszt mennyire örvendezett a lónak. Arra gondoltam: nemcsak a munkások, de a parasztemberek is rokontermészetűek az egész világon.

Rövid úton megszabadulva a rám bízott lovaktól, egy magyar csoporthoz csatlakoztam, és a hazatérés reményében törtettünk nyugat felé. E menetelés közben sehol egyetlen szervezett magyar katonai alakulattal nem találkoztam. Kisebb-nagyobb csapatokban vonszolódott a magyar katonaruhás embertömeg. A tisztek java része levágta a rangjelzéseit, paszományait, tiszti csizmáit bakanccsal cserélte fel. Ők is ott slattyogtak ebben a kétségbeesett, tarkabarka áradatban.

Nyezsin alatt a tábori csendőrök csatárláncai tartóztattak fel bennünket. Minden embert a városba tereltek, és megkezdődött az új alakulatok szervezése. Így vonultunk azután Kijev felé, ahová március elején érkeztünk meg.

Ekkor már olyan súlyos volt az ízületi gyulladásom, hogy kórházba kerültem. A betegségem makacsnak bizonyult, a gyógyulás hosszabb időt igényelt. Ilyenformán április 15-én azzal küldtek egészségügyi szabadságra, hogy annak lejárta után Sopronban, az ezredtörzsnél kell jelentkeznem.

Betegszabadságom elhúzódott, mert a bevonulás előtt néhány nappal maláriát kaptam, és a helyi kiegészítő katonai parancsnokság ellenőrzése alatt a lakásomon gyógykezeltek. Csak június derekán utazhattam Sopronba. Itt találkoztam újra a kollektíva tagjainak egy részével. Megtudtam sok mindent, pl. hogy érkezésemet közvetlenül megelőzően a csendőrök Csizmadia Istvánt Kolozsvárra kísérték bírói tárgyalásra, Fábri Józsefnek pedig többedmagával sikerült átjutni a szovjet elvtársakhoz.

Bevonulásom után hamarosan az asztalosműhelybe helyeztek munkára. Három fiatal szaktárs mellett engem mint „korelsőt" bíztak meg a műhely vezetésével. Jelentős „kulcspozíció" volt, mert az állami faanyagból jobbadán a tiszteknek, azaz a tisztek feleségeinek privát kívánságait kellett kielégíteni. E tekintetben is, jó parancsnokhoz illően, az ezredes járt elöl.

Június végén történt, hogy egy nap küldönc jött a műhelybe: az ezredes segédtisztje hívat. Azt hittem, megint rendelni akar valamit. Pár nappal előbb kapott egy szép csizmatartó szekrényt, igen tetszett neki.

Amikor beléptem a szobájába, a debreceni defenzív osztály két ismerős tagját találtam nála. A segédtiszt közölte, hogy a jelenlevő urak beszélni óhajtanak velem, s ő maga máris távozott.

A hekusok hogylétem iránt érdeklődtek, aztán egy hatíves barna csomagolópapírt teregettek az íróasztalra. „Nyájas" biztatásukra átnéztem a lapokat, valójában plakátok voltak. Szövegüket igen formás betűkkel, vékony vonal-

húzó ecsettel írták. Lényege a következő volt: a parasztok ne szolgáltassák be a búzát, a szemes gabonát, a marhákat, a sertéseket, mert mindezzel a németek rablóháborúját, hazánk pusztulását segítenék elő. A plakátok egy másik felhívást is tartalmaztak: ha valaki behívót kap, ne vonuljon be, inkább bujkáljon, amíg a Vörös Hadsereg meg nem érkezik. Mondanom sem kell, hogy ezek a plakátok igen kedvemre voltak. Elolvasásuk után megkérdeztem a hekusoktól:

– Miért kellett nekem ezeket átnézni?

A plakátok Orosháza forgalmas útvonalain voltak kiragasztva – válaszolták –, a helyi hatóság szedette le valamennyit. Elkészítésük idején, folytatták a tájékoztatást, még otthon voltam betegszabadságon, és a bevonulásomat követő napon jelentek meg a falakon. Azt is megállapították, hogy nekem közvetlenül nincs közöm hozzájuk. „Csupán" azt kérik, közöljem velük, kinek az írását ismerem fel a plakátokon, mert ezeket csakis a mi embereink közül „követhette el" valaki. Nem vagyok írásszakértő – mondottam –, fogalmam sincs, kinek a kézjegyéről lehet szó. Még jó ideig faggattak, de én csak az előbbieket ismételtem. Végül is elengedtek. Nagyon örültem, hogy a plakát szerzőit nem tudták leleplezni, máskülönben aligha fanyalodtak volna a hekusok erre a mindennél reménytelenebb látogatásra.

Szaladt az idő. Éltük a laktanya szokásos hétköznapjait. A háborús eseményekről, a politikai helyzetről jóformán csak a napilapokból értesültünk. Egyszer-másszor kaptam ugyan levelet az otthoni elvtársaktól, amelyben virágnyelven közölték, hogy változatlanul dolgoznak tovább. Nagyon jólestek ezek a hírek. Néhányszor üzentem Mónus elvtársnak is, hogy tegyenek már valamit a szabadulásom érdekében, de egy ideig semmivel sem kecsegtettek. Szep-

temberben aztán mégis kaptam valami jó hírt, megszüntették a rendőri felügyeletet. De ez alapjában nagyon kevés volt, csupán egy groteszk helyzetnek vetettek véget. A honvédelmi szabályok értelmében ugyanis a tényleges katonai szolgálatot teljesítőket rendőri felügyelet alatt tartani nem lehetett, mert ilyen közigazgatási eljárás sértette a katonai hatóság jogkörét. Közeli szabadulásom tehát egyelőre reménytelennek mutatkozott.

Mint ahogy már említettem, az asztalosműhely a tisztek hitbizománya volt. Ez a körülmény szeptember és október hónapban csak annyiban változott, hogy a hitbizomány kizárólag az ezredesé lett. Már öten voltunk az asztalosgárdában. Az ezredes lakásán dolgoztunk, a bútorokat tisztogattuk, fényeztük, és új konyhabútort készítettünk. Az ezredes felesége igen energikus asszonyszemély volt. Csakhamar felismertük a helyzetet, a családban az asszony a parancsnok, jóval fiatalabb és gazdagabb is a férjénél, így mindig az övé az utolsó szó. Amikor október derekán leszállítottuk a szép konyhabútort, az ezredesné meglepetésünkre így szólt hozzám:

– Mester, köszönöm a munkát. Maga megérdemli a leszerelést, a fiúknak pedig rendes szabadság jár.

Az ezredesné tehát igen nagyvonalúan az állam számlájára hárította az esedékes borravalót. Mi azonban nagyon egyetértettünk ezzel a kis korrupciós jótettel. Néhány nap múlva, 1943. október 20-án hagytam el a laktanyát.

*

Változatos, megpróbáltatásokban gazdag huszonhét hónap után újból bekapcsolódhattam a mozgalmi munkába.

Hazautazásom közben Budapesten benéztem a Conti utcai pártházba. A Kistarcsán történtek miatt nem voltam

egészen biztos benne, hogy igényt tartanak-e a munkámra, különös tekintettel a titkári funkciómra. Tisztán akartam látni. Ekkor már bizonyos voltam abban, hogy hazánkat a szovjet hadsereg szabadítja fel. A legkisebb szorongás nélkül, derűlátóan kerestem fel a Conti utcai pártház vezető személyiségeit.

Mónus és Büchler elvtársakat együtt találtam. Először csodálkoztak, sehogy sem értették, hogyan sikerült szabadulnom, mikor ők mindent megpróbáltak, de hasztalan. Röviden ismertettem szabadulásom történetét, megtoldva azzal a tiszántúli népi mondással, mely szerint: amit hat ökör sem tud kihúzni, azt egy finom női hajszál könnyen kimozdítja a helyéről. Utána komolyra fordítottam a szót. Felidéztem a kistarcsai esetet, Takács József és Szeder Ferenc szerepét. Mondókámat mindketten kelletlenül hallgatták. Amikor arról beszéltem, hogy miért volt a kollektíva összetétele olyan, amilyen, Büchler megjegyezte:

– Hát persze, az internálótábor nem szálloda, ahol az embernek meg lehet válogatni a szobáját és hálótársait.

Elmondtam, hogy a kapott segélyt miért osztottuk meg a kommunista elvtársakkal. Ekkor Mónus vetette közbe:

– A segélyt mi maguknak, szociáldemokratáknak küldtük, és hogy abból kit kínáltak meg, már nem a mi dolgunk. Ez nem politikai kérdés.

A hallottak egészen megzavartak. Erre a fordulatra nem voltam felkészülve. Vitát vártam, ha nem is olyan éleset, mint amilyen a két évvel ezelőtti volt, de gondoltam, az elv csak elv marad. Tudtam, hogy ez a mostani megnyilatkozásuk nem őszinte, a tarcsai volt az. Így azután nemhogy megnyugtattak volna, ellenkezőleg, furcsa magatartásukkal alaposan rám ijesztettek.

A funkciómban megerősítettek, és az irántam való bi-

zalmukról biztosítottak, s nyomatékul háromszáz pengőre kiállított utalványt adtak.

Hazatérésem után rögtön folytattam a munkát, ott ahol 1941. augusztus 4-én abbahagytam. A falusi mozgalom sínylette meg leginkább a távollétemet. A kerékpározás sehogy sem ment, mivel a komisz ukrajnai tél nagyon megviselte egészségi állapotomat. Néhányszori pedálozás, és kiújultak ízületi bántalmaim. Bizony munkaképtelen lettem volna, ha dr. Lienenfeld Ferenc orvos barátom – szegényt haláltáborban ölték meg – nem ápol olyan gondosan. Hatásos fájdalomcsillapítókat kaptam tőle, egy-egy hosszabb út előtt pedig injekciókat.

Ebben az időben már a falvakban is tapasztalható volt valamelyes enyhülés a hatóságok magatartásában. Nem zaklatták annyira elvtársainkat. Ez megkönnyítette a munkát, de én további óvatosságra intettem őket.

A hatósági embereket is egyre komolyabban foglalkoztatta a háború kimenetele. Java részük már nem bízott a németek győzelmében, sőt egyre jobban eluralkodott az a felfogás, hogy a szövetségesek nyerik meg a háborút. Latolgatták, vajon a szövetségesek közül melyik ér előbb Magyarországra. Mondanom sem kell, vágyálmaikban az angolszászok elsőbbségében reménykedtek, de számosan vallották, hogy „sajnos" az oroszok érnek előbb ide.

Némelyik községben a főjegyzőt is meglátogattam. Egyikmásik már arról panaszkodott, hogy az elvtársak ridegek hozzá. Láthatóan barátságosabb viszony létrehozására törekedtek. Elnéző viselkedésüket bizonyítja, hogy a német megszállásig még sok megbeszélést tartottunk a falvakban, de sehol sem történt baj, pedig összejöveteleinkről – ha nem is mindegyikről – tudhattak a községi elöljárók. Előfordult, hogy egy-egy falusi látogatásom után a főjegyző másnap magához kérette valamelyik helyi elvtársat, és ér-

deklődött, mi újat tud, mit hallott, hogy lesz, mint lesz, tudja, hogy előző este itt jártam, és bizonyára új híreket hoztam. Így volt ez Nagyszénáson, Gádoroson, Kondoroson, Öcsödön és más községekben is.

Ezekben az időkben már nemcsak este jöttünk össze, falusi útjaimról bárki tudomást szerezhetett. Megbeszéléseinken sok szó esett arról, milyen teendők is várnak ránk a felszabadulás után.

Elsősorban a hatalom megragadásának kérdéseiről tárgyaltunk. Megállapodtunk, hogy az új közigazgatás kiépítésébe be kell vonni a helyi ismert kisgazda barátainkat és más haladó polgári személyeket is, de úgy, hogy a mi többségünk biztosítva legyen.

A pártszervezés feladatairól egyelőre részletesen nem beszéltem. Ezt akkorra tartogattam, amikor a szovjet hadsereg jobban megközelíti az ország határait. A felszabadulás előtti utolsó beszélgetéseinkről Varsandán László nyomdász elvtárs visszaemlékezéseiben így ír:

„Az 1940-es években kapcsolatunk lett Keresztes Mihály elvtárssal, aki Orosházáról többször jött Gyomára, és az itteni kubikos és nyomdai dolgozóknak tartott kül- és belpolitikai beszámolókat. Készültünk a felszabadulásra . . ."

Ahogy egyre nyilvánvalóbb lett a németek veresége, úgy kerültek előtérbe a felszabadulás utáni tervek. Általános volt az a nézet, hogy a szovjet hadsereg által felszabadított területeken proletárdiktatúra valósul meg. Így vélekedtek a mi vidékünkön nemcsak az elvtársak, hanem a vagyonos osztály tagjai és a hivatalnokok is. Amikor az aggódó polgároknak felvázoltam egy népi demokratikus államrend körvonalait (közelebbit én sem tudhattam), nem

hittek nekem, azt gondolták, csupán őket akarom megnyugtatni. Aggodalmaikat igazolandó kifejtették, hogy a történelem során, ha egy idegen hadsereg megszállt egy területet, ott mindig a saját politikai aspirációit valósította meg.

Egység csak a németellenes hangulat eluralkodásában volt. A parasztok már 1943 nyarán tömegesen szabotálták beszolgáltatási kötelezettségüket. Erre utal a „Szabad Szó" című parasztújság 1943. augusztus 1-i száma is. A hírrovatban közli, hogy Orosházán 1800 termelő ellen folyik eljárás beszolgáltatási kötelezettségük elmulasztása miatt. Akik ismerték az orosházi parasztok helyzetét és gondolkodását, azok számára egy pillanatig sem vitás, hogy a fent említett ellenállásnak nemcsak gazdasági, hanem politikai okai is voltak.

A lakosság egységesen gyűlölte a németeket. A szegények is, a gazdagok is. Csak a gyűlölet forrása volt más és más.

A németellenes hangulat, amely természetesen nemcsak orosházi jelenség volt, komoly politikai lehetőségeket hordozott magában.

1943 őszén mind gyakrabban kaptunk névre szóló békepárti nyomtatványokat. Fülünkbe jutott, hogy a Békepárt mögött a Kommunisták Magyarországi Pártja áll. A címzettek nem a nyomtatványokat terjesztették, hanem „csak" a tartalmukat, mondanivalójukat. Az elvtársak egy része bosszankodott a névre szóló címzés miatt, mert féltek, hogy a hatóság valamiféle személyes kapcsolatra következtet belőlük. De attól mindenki tartózkodott, hogy a küldeményeket átadja a hatóságnak.

Egy csendőrfutár keresett fel a lakásomon azzal, hogy a csendőr alhadnagy kér, fáradjak be a csendőrőrsre. Éltem a gyanúperrel, hogy a nyomtatványokról lesz szó. Is-

mertem a postahivatalok ellenőrzési rendszerét, s őszintén szólva feltűnt nekem, hogy közülünk még addig senkinek sem szóltak a békepárti küldeményekről. Ezért a legutóbbiakat magamhoz vettem. A csendőrőrsön az alhadnagy meglehetősen udvariasan fogadott. Aztán elébem tette a nálam levő nyomtatványok ikerpéldányait. Megkérdezte: kaptam-e ilyeneket? Zsebemből előhúztam a magaméit: tessék, én is szoktam kapni! . . .

– Másnak is megmutatja alkalomadtán? – csapott le rám újabb kérdésével az alhadnagy.

– Nem! – válaszoltam.

– Arra nem gondolt, hogy a nyomtatványokat be kellett volna hoznia a csendőrségre?

– Erre nem gondolhattam velük kapcsolatban, tekintve, hogy nekem voltak címezve.

Ekkor az alhadnagy az iránt érdeklődött, hogy a feladók honnan szerezhették a címeket? Fogalmunk sincs – feleltem –, egyoldalú a levelezés, semmi részünk az egészben. A csendőrparancsnok kötötte magát a küldemények leadási kötelezettségéhez. Ez ellen a leghatározottabban tiltakoztam, mondván, ez csak növelné a nyomtatványok iránti érdeklődést. A csendőr alhadnagy végül is azt tanácsolta, menjek a főszolgabíró úrhoz, döntsön ő a leadási kötelezettség kérdésében.

A főszolgabíróval megbeszéltük a vitás kérdést, és megállapodtunk, hogy a címzettek nem kötelesek a nyomtatványokat leadni a csendőrségen. Én felelősséget vállaltam, hogy senki sem terjeszti a röpiratokat. Távozásomkor a főszolgabíró még utánam szólt: – A lényeg az, hogy ne terjesszék a nyomtatványokat. Hogy beszélnek-e a tartalmukról vagy sem, ez kinek-kinek a saját ügye.

Ettől kezdve a csendőrök sem törődtek a békepárti postaküldeményekkel.

Ilyen politikai légkörben ért bennünket 1944. március 19-e.

Ezen a napon, vasárnap reggel vendégünk érkezett Budapestről, Marosán György elvtárs. Látogatása nemcsak váratlan, de szokatlan is volt. Nem emlékeztünk arra, hogy a múltban járt volna Orosházán. Kifejezte azt a kívánságát, hogy az elvtársakhoz néhány szót szóljon.

– Semmi akadálya – mondtam neki. – Mindjárt összehívjuk az embereket a biliárdterembe, a megfigyelők felállnak a helyükön, te pedig beszélhetsz, amíg jólesik.

Így is történt. Marosán elvtárs igen jó előadást tartott az időszerű kérdésekről. Jómagam a terem kijárati ajtajánál hallgattam. Egyszerre csak jön Cipele elvtárs, az éppen soros rádióinspekciós, és egy cédulát nyújt át nekem. Ez állt rajta: „A németek megszállták Budapestet." A cédulát a beszélő Marosán elvtárs elé csúsztattam, ő elolvasta, és azonnal közölte a hallgatósággal, hozzáfűzve néhány kommentáló mondatot, és be is fejeztük a gyűlést.

Meghívtam Marosán elvtársat ebédre, elbeszélgettünk a várható eseményekről. Nem titkolta, hogy a Szociáldemokrata Párt betiltására és általában a baloldali elemek fokozottabb üldözésére számíthatunk. Sürgősen intézkedni kell tehát az elvtársak biztonsága érdekében. Marosán elvtárs még aznap Szegedre utazott.

Hétfő reggel a pártirodán elrendeztem néhány fontos dolgot, aztán nekivágtam a megye községeit felkeresni. Az volt a célom, hogy figyelmeztessem a falusi elvtársakat, azonnal égessék el a pártszervezetek tagjainak névsorát, személyi vonatkozású feljegyzéseket, leveleket, a marxista könyveket pedig rejtsék el. Szarvason jutott el hozzám a Sztójay-kormány megalakulásának a híre. A hírlapi tudósításokat tanulmányozva úgy tűnt nekem, hogy talán nem

lesz olyan forró a kása, ahogy az első pillanatokban gondoltuk. Falusi körutamat mindenesetre bejártam.

A Szociáldemokrata Pártot március 27-én tiltották be. Két nappal később érkeztem vissza Orosházára. Az utasításokat a falusi elvtársak olyan ügybuzgóan hajtották végre, hogy ezúttal a falusi könyvtárak nagy része is megsemmisült.

Ki vállalja a felelősséget?

1944. április 2-án az esti szürkületben felkeresett a főszolgabíró hajdúja. Gazdája meghívását adta át. Csodálkozva jegyeztem meg, hogy már nincs hivatalos idő. Erre felvilágosított: a főbíró nem az irodájában, hanem egy emelettel feljebb, a lakásán vár rám. Nagyon furcsa volt ez a meghívás, nem volt részem eddig hasonlóban. A hajdú figyelmeztetett, ne a főbejáraton menjek a házba, hanem a személyzetnek fenntartott udvari kiskapun. Ez már túlságosan romantikusnak tűnt, kezdtem valami provokációfélére is gondolni. No, majd óvatos leszek! Biztosítottam a hajdút, hogy nemsokára útnak indulok.

Mire a főszolgabíróság épületéhez értem, már minden sötétségbe borult. Anélkül, hogy hozzáértem volna a kilincshez, kinyílt a mellékkapu. A hajdú megragadta a kerékpáromat, s suttogva közölte, menjek csak fel a lakásba.

Haviár főszolgabíró már az emeleti folyosón várt, és betessékelt az egyik szobába, melyből két ajtó nyílott a szomszédos helyiségekbe. Amikor észrevette, hogy az ajtókat mustrálom, megnyugtatott, a lakásban csak ketten vagyunk, győződjem meg róla magam.

Elhárítottam az ajánlatot. Kényelmes fotelekben helyezkedtünk el, de a beszélgetés sehogy sem akart megindulni.

A főbíró kezdetben csak krákogott, harákolt. Az első percek feszültségét azzal igyekezett feloldani, hogy megkérdezte, mit igyunk, mire volna gusztusom. Látszott, hogy zavarban van, nem mindennapi a mondanivalója. Aztán mégiscsak megemberelte magát. A háborús helyzet ismertetésével kezdte. Főleg a keleti front eseményeivel foglalkozott, míg végre kibökte: nyilvánvaló, hogy Magyarországon az orosz hadsereg vihara fog végigsöpörni.

Türelmetlenül a szavába vágtam:

– Remélem, a főbíró úr nem az említett dolgokért hívatott. Hiszen ezekkel én is tisztában vagyok.

– Hát persze, persze – készségeskedett a főszolgabíró. – De kérem, legyen még egy kis türelemmel, titkár úr. Amiről beszélni akarok, szorosan hozzátartozik ehhez a témához.

Mit tehettem? Egyelőre megadtam magam a sorsomnak. És a főszolgabíró folytatta.

Aznap délután – úgymond – Orosháza notabilitásai megbeszélést tartottak. A megbeszélés tárgya egy bizalmas utasítás volt, amely nagyon súlyos és haladéktalan preventív intézkedéseket tartalmaz a baloldali emberekkel szemben.

– Az utasítás végrehajtásáért nem vállalhatjuk a felelősséget – folytatta a főbíró. – A németek egyre sűrűbben avatkoznak bele a magyar közigazgatásba, ilyenformán veszélyes helyzetben vagyunk. Összeszedünk embereket, ezek a németek kezébe kerülnek, és isten tudja, hogy egy is élve marad-e a szerencsétlenek közül. Utána pedig – ugyebár – mi tartsuk a hátunkat? Na, nem! Délutáni megbeszélésünkön abban állapodtunk meg, hogy az ön személyén át tudomására hozzuk a szocialista vezető uraknak, hogy mi a helyzet...

Nagy csend ülte meg a szobát. Kis idő múlva én voltam az, aki megszólaltam:

– Megmondhatja, főbíró úr, hányan vettek részt a megbeszélésükön?

– Úgy gondolom, körülbelül negyvenhárman – felelte a főbíró.

– Csizmadia András képviselő is jelen volt?

– Hogyne! Ő is. Sőt, ő jelölte meg, hogy kivel vegyük fel önök közül a kapcsolatot.

– Hány embert érint a preventív intézkedés? – firtattam.

– Hirtelenében erre nem tudok válaszolni, területileg az egész járást érinti. A számokról csak a csendőrségnek van tudomása.

– Ezt pedig még most jó volna megtudnunk. Ettől függ, hogy mit tehetünk.

– Na, várjon csak! – kiáltott fel a főbíró. – Mindjárt megtudjuk.

Átment a másik szobába. Hallottam, hogy telefonál. Aztán visszajött.

– Bizony, elég sok emberről van szó – mondta. – A csendőrök szerint százhúszról.

– Mikor kezdődik a hatósági akció?

A főbíró borús arcot vágott.

– Úgy tudom, hogy holnap hajnali 4 órakor.

– Van még valami mondanivalója a főbíró úrnak? – kérdeztem, és fel akartam állni.

– Miért siet, titkár úr – ijedezett a főbíró. – Hiszen még semmiben sem állapodtunk meg.

– Ezek után miben állapodhatunk meg, főbíró úr? – vágtam rá ingerülten.

– De kérem, titkár úr, hallgasson végig – kezdte a főbíró. – Délután úgy beszéltük meg, hogy ön az én információm alapján körülbelül tizennégy ismert szocialista vezetőt azonnal tud értesíteni, hogy tűnjenek el, mindegy,

hogy hová! Garantálom, hogy a csendőrség nem fogja keresni őket. Minderre még van idő az éjszaka – tette hozzá a főbíró.

– Igen, ha csak ennyiből állna a dolog – válaszoltam neki. – De mi lesz a másik 106 elvtárssal, főbíró úr?

– Sajnos, rájuk vonatkozólag ebben a pillanatban nincs semmilyen elképzelésem, titkár úr.

– Akkor fejezzük is be ezt a beszélgetést, főbíró úr. Ami itt elhangzott, az köztünk marad. Az éjjel senkinek sem szólok, mert mi szocialista vezetők sem árulók, sem gyáva nyulak nem vagyunk. Holnap hajnalban a csendőrök valamennyiünket a lakásunkon találhatnak.

Felemelkedtem a helyemről, hogy távozzam.

A főbíró elém állt. Ijedten sopánkodott, hogy ez nem megoldás. Visszanyomott a fotelbe.

– Mit tegyünk hát, ha a mi elgondolásunk nem megfelelő az uraknak? – fuvolázta.

– Hogy mit tehetünk, főbíró úr? Persze attól is függ, hogy egyértelmű-e a bizalmas utasítás, vagy tartalmaz bizonyos lehetőségeket is?

– Ez érdekes, amit mond – jegyezte meg elgondolkodva a főbíró. – Ha megengedi, titkár úr, elmondanám a végrehajtás menetét...

– Sőt, felkérem erre. Hátha ki tudunk sütni valamit.

A főbíró nagy lendülettel beszélni kezdett:

– Tehát, ahogy említettem, holnap a csendőrök összeszedik az embereket, és a meszes-kisközben levő elemi iskolában helyezik el őket. Amikor a letartóztatásban levő emberekre vonatkozó adatok, információk együtt vannak, a város notabilitásaiból bizottság alakul, amelynek én mint főszolgabíró leszek az elnöke, és a bizottság személyenként elbírálja, hogy kivel mi történjék. Két lehetőség van: vagy internálás, vagy szabadlábra helyezés rendőri felügyelet

mellett. Láthatja, titkár úr, milyen korlátozott a lehetőségünk, és ezért egyáltalában nem rossz a mi elgondolásunk. Mert, aki nincs az elbírálandók között, azt – ugyebár – nem kell elbírálni – fejezte be szavait a főbíró.

– Az önök elgondolását semmi szín alatt sem tudjuk elfogadni – mondtam. – Ezt ne is erőltesse, főbíró úr. Ami pedig a lehetőségeket illeti, azok nem is olyan korlátozottak, ahogy önök látják. Csak éppen tudni kell élni velük.

– Kíváncsi volnék, hogy ön mit tudna tenni az én helyemben? – kérdezte a főbíró kissé kihívóan.

– Megmondom, ha nem sértem meg.

– Csupa fül vagyok, titkár úr.

– Abból indulok ki, amivel a főbíró úr kezdte a beszélgetésünket. Én úgy értelmeztem az ön bevezetőjét, hogy az urak jó magyar emberekhez méltóan a szovjet hadsereg jelenléte esetén is itt akarnak maradni, itt akarnak élni a megváltozott viszonyok között is, megbecsült állampolgárokként. Ezért okoz most olyan nagy gondot önöknek a bizalmas utasításnak a végrehajtása. Azt hiszem, nem értettem félre főbíró urat?

– Igen, igen – hebegett a főbíró. – Valahogy úgy gondoltuk, ahogy ön mondja . . .

– Ha ez így van, akkor én az ön helyében ezt a bizalmas utasítást úgy hajtanám végre, hogy a rendőri felügyeletre vonatkozó lehetőséget a végső határig kimeríteném. Mondjuk, néhány ember így is fennakadna a rostán. Ezeknek egy részét kíséret nélkül munkaszolgálatra vonultatnám be, és ha mégis máshová tévednének, rájuk alkalmaznám azt, hogy a csendőr urak nem keresik őket. Maradna még pár ember, akikre feltehetően internáló tábor vár. Nos hát, ezeknek az internálását alkalmas időben megszüntetném. Egy ilyen értelmű megállapodást mi is el tudnánk fogadni, és a későbbiek folyamán még honorálnánk is az uraknak.

A főbíró szinte összeroskadt a foteljében, és mélyen elgondolkodott. Feszülten vártam. A főszolgabíró végre így szólt:

– Nem gondolja, titkár úr, hogy veszélyes utat ajánl?

– Hát veszélyesnek veszélyes, de nem olyan nagyon, ahogy azt a főbíró úr gondolja.

– A fene enné meg a nyilasokat, csak ők ne volnának! Tudja, hogy mennyire komplikálják a dolgokat? Még majd hangoskodni kezdenek.

– Nem kell ezeket olyan komolyan venni – igyekeztem megnyugtatni a főbírót. – Különben is, mire való a hatalom? Ebben a járásban a hatalom az ön kezében van. Ki kérheti számon öntől, ha a nyilasokat egy kicsit meglegyintik? . . .

A főbíró kissé erőltetetten nevetett.

– Hát persze, az oroszok bizonyára nem kérik tőlem számon – kedélyeskedett. – De mégsem veszélytelen a titkár úr ajánlata. Nem lehetne más megoldást találni?

– Lehetni lehet, de mi csak ezt tudjuk elfogadni, amit ajánlottam.

– Nagyon nagy a tét, titkár úr!

– Hát igen. Viszont, amit nyerni lehet vele, az se kutya, főbíró úr.

– Mondja kérem, ha mi kötélnek állunk, tudni fognak erről a kommunista urak? – faggatott a főbíró.

– Milyen „kommunista urakra" gondol?

– Hát az oroszokra!

– Ami az egészből rájuk tartozik, azt meg is tudják. De úgy érzem, itt valami tévedés van, főbíró úr. Mintha önök azt hinnék, hogy nálunk majd a szovjet emberek lesznek a vezetők. Nem így van ez. Nem ők, hanem mi leszünk a vezetők. Mi pedig nem felejtjük el, hogy ki mit tett és mit érdemel.

– Hát ez nagyon, nagyon komoly dolog – csúszott ki a főbíró száján.

Egy szó, mint száz, megegyeztünk, hogy én titokban tartom a beszélgetést, ő pedig teljes hivatali súllyal képviseli az általam kifejtett elgondolást. Aztán majd meglátjuk...

1944. április 3-án már reggel 6 órakor értem jöttek a csendőrök. Látva, hogy frissen borotvált az arcom, fel vagyok öltözve, kis bőröndöm, összecsavart takaróm készenlétben, kérdően néztek egymásra.

– Talán utazik valahová, titkár úr?

– Igen, Hajdúszoboszlóra, mert olyan sok bajom van az ízületeimmel, hátha használ valamit egy kis fürdőkúra.

– Ejnye, ejnye, de nagy kár, hogy nem utazhat. Velünk kell jönnie – mondta a járőrvezető.

– Hová a csudába akarnak vinni?

– Á, nem messzire, csak ide a meszes-kisközbe...

Kértem az írásos parancsot.

– Ilyen nekünk nincs, csak egy névsort kaptunk, hogy ezeket és ezeket az urakat állítsuk elő. Egyébként kettő már az utcán vár ránk – így a járőrvezető.

Az utcán valóban Janovics Imre és Bors László elvtárs egy csendőr társaságában várakozott ránk. A meszes-kisközi iskolába kísértek bennünket. A termekben már csoportokba verődve beszélgettek az elvtársak. Ott voltak a pártvezetőség tagjai, a szakszervezeti vezetők, törvényhatósági tagok, a városi tanács tagjai stb., természetesen csak a szocialisták. Dél felé a járás községeiből is csapatosan érkeztek az elvtársak. Ahány arc, annyi kérdőjel. Mit akarhatnak tőlünk? Hová visznek minket? – záporoztak rám a kérdések. Kínzó érzéseim voltak. Nem mondhattam meg nekik az igazságot. Pedig mennyire sajnáltam őket, mennyire szerettem volna enyhíteni tépelődésükön! Próbáltam bizakodó hangot megütni, és ebből az elvtársak egy része

azt a következtetést vonta le, hogy ha én így reagálok a dolgokra, annak valami oka lehet.

Néhány nap múlva a debreceni kémelhárító osztály két ismert legénye keresett fel az iskolában. Kihívtak a folyosóra, és arról faggattak, hogy április 2-án este miért jártam Haviár főszolgabíró lakásán.

Élt bennem valami gyanú, hogy a folyosón őrszolgálatot teljesítő csendőrök között bizalmasa van a főbírónak, ezért a kelleténél hangosabban válaszoltam, hogy sem április 2-án, sem máskor nem voltam a főszolgabíró lakásán, ha mondanivalóm volt a főbírónak, azt a hivatali helyiségében mindig előadhattam. Végig kitartóan tagadtam, ilyenformán látogatóim üres kézzel távoztak.

Hetekig semmi változás. Már arra gondoltam, talán sokáig tart az emberek adatainak a feldolgozása, vagy az illetékesek egy alkalmasabb időpontot várnak a cselekvésre. Persze az is megfordult a fejemben, hogy hátha meghátráltak? De ezt a feltevést elhessegettem, mert nagyon nyugtalanító volt.

Április derekán mutatkozott valami mozgás. Naponta két-három elvtárs kapta meg a végzést a rendőri felügyeletről és a szabadlábra helyezésről. Kezdetben többnyire falusi elvtársak kerültek sorra, és ezek közé csúsztattak be egy-egy helybelit is. Meg kellett állapítanom, határozottan ügyesen dolgoznak.

A nyilasok azonban megneszeltek valamit. Nagy lármát csaptak, hogy engedik kifelé a kommunistákat. Egy nap késő délután hetven főnyi nyilas banda tüntetett a város főutcáján. Állítólag az iskolát akarták megtámadni. A csendőrség is kivonult, és egész szokatlan eréllyel ugrasztották szét a nyilasokat, úgyhogy néhányat kórházba kellett szállítani.

Az elvtársak előtt természetesen érthetetlen volt, hogy a

nyilasokkal szemben ilyen keményen lépett fel a csendőrség. Persze nem tudhatták, hogy a nyilasok azért kaptak ki, mert bele akartak kanalazni a város notabilitásainak a tányérjába.

Május első felére már csak 13-an maradtunk az iskolában. Mireánk az urak nem merték alkalmazni a rendőri felügyelet alá helyezést. Az ilyen mérsékelt elbánás kockázatos kihívás lett volna.

Az egyik utcai tanteremben voltunk elhelyezve. Valamelyik délelőtt egy csendőr alhadnagy dugta be a fejét hozzánk, és engem szólított. A tanári szoba ajtajáig kísért, betessékelt, ő kinn maradt. A tanáriban egyedül találtam a főszolgabírót. Üdvözlés után mindjárt rátért, hogy amint láthatom, a megállapodás értelmében járnak el, s megkérdezte mi a véleményem.

– Szép munka, főszolgabíró úr. Ön becsületesen megtartotta a szavát.

– A többieknek is ez a véleménye? Vagy csak az öné?

– Valamennyiünknek ez a véleménye – mondtam a főszolgabíró megnyugtatására.

– Közölhetem ezt így az urakkal?

– Természetesen főbíró úr.

Ezután elmondotta, hogy mi lesz tizenhármunk sorsa. Heten ideiglenes internáló táborba mennek, hatan pedig munkaszolgálatra szabályos behívóval, de kíséret nélkül.

– Akik behívót kapnak, „öntevékenyen" cselekedhetnek – folytatta a főbíró. – Nem fogjuk keresni őket. Viszont jó volna, ha nem nagyon mutatkoznának. Az internáltaknak pedig lehetővé tesszük, hogy időben hazatérjenek.

Mindez egyezett a megállapodásunkkal. Megemlítettem a főbírónak a def-legények látogatását. Tud róla – mondotta. Figyelmeztettem, legyen óvatos, mert ezek szerint ő

is megfigyelés alatt áll. Erre felnevetett, jómagam pedig megjegyeztem: Csinján a derűvel, hagyjuk a végére . . .

Visszatérve az elvtársak közé, felvilágosítottam őket a helyzetről.

A megállapodást a helyi notabilitások meg is tartották.

*

Haviár Lajossal csak a felszabadulás után, 1945 őszén találkoztam újra.

Amikor megkezdtük a közigazgatás átszervezését, elmondottam Szobek András elvtársnak, Békés megye első kommunista főispánjának, hogy milyen kapcsolatom volt Haviár Lajossal. Ennek alapján úgy döntöttünk, hogy kinevezzük járási főjegyzőnek. Érdemei elismerése mellett sem akartuk, hogy Orosházán maradjon, nehogy ez a számára visszás körülmény nehézséget okozzon esetleg a munkájában.

Haviár Lajos a szarvasi járás főjegyzője lett.

1945 őszén úgy alakult a helyzet, hogy engem neveztek ki a vármegye főispánjának. Amikor a hivatalt átvettem Szobek elvtárstól, mindenekelőtt a legfontosabb tennivalókat tanulmányoztam. Ekkor feltűnt, hogy a Vörös Hadsereg szükségleteinek kielégítését célzó begyűjtésben a szarvasi járás nagyon lemaradt.

Személyesen akartam utánanézni, hogy mi az oka ennek a lemaradásnak.

Ismét szemben ülhettem Haviár Lajossal. A begyűjtési lemaradást azzal indokolta, hogy nincs se termény, se állat. Példák tucatjával bebizonyítottam neki, hogy nincs igaza. Valami más oka lehet a dolognak. Addig-addig beszélgettünk, míg világosan megmondta: „. . . ő nem ilyen

demokráciát képzelt el... Ezzel a begyűjtéssel sem ért egyet..." stb. stb.

Vitatkoztunk, és igyekeztem meggyőzni őt arról, hogy felfogása mennyire összeférhetetlen a funkciójával. Nem tudtam meggyőzni, tovább makacskodott. A végén kénytelen voltam őt leváltani.

Hosszú ideig nem hallottam Haviár Lajosról. 1960. szeptember 20-án meglátogatott Edelényben, ahol járási tanácselnök voltam. Alig ismertem rá, olyan siralmas állapotban volt. Közölte, hogy egy útépítő vállalatnál dolgozik mint tervelőadó. Éppen a rudabányai útvonalat építik. Azért jött, hogy Mihály nap alkalmából felköszöntsön.

Egy kis bor mellett beszélgettünk, s közben megvallotta, hogy bizony nagyon sokszor megbánta a szarvasi esetet, ha akkor józanabbul gondolkodik, sok mindent „megspórolhatott" volna magának.

Sejtettem, hogy nemcsak a névnapi jókívánságokért keresett fel. Bizonyos átmenet után valóban a támogatásomat kérte a következő ügyben. Vállalatánál a tervcsoportban egy üres főelőadói státusz van, ami nagyon javítana az anyagi helyzetén. De nem kaphatja meg, mert a régi rendszerben főszolgabíró volt.

Nem ígértem neki többet, mint hogy utánanézek a dolognak. Látogatása feleleventette bennem az elmúlt idők emlékeit, s arra gondoltam, hogy mégis csak segíteni kellene ezen az emberen.

Szóltam az érdekében, s ennek eredményeképpen a vállalatnál nem is főelőadónak, hanem helyettes csoportvezetőnek léptették elő. Megérdemelte a bizalmat. Később csak dicsérő szavakat hallottam Haviár Lajos munkájáról.

Ez után a kis kitérő után vissza kell kanyarodnom az orosházi meszes-kisközi iskolában történtekhez. Még aznap délutánján, amikor Haviárral a tanári szobában tárgyaltunk, többen megkaptuk a katonai behívót munkaszolgálatra.

Az enyém Berettyóújfaluba szólt, azonnali hatállyal.

Arra gondoltam, hogy most szabadulok a Horthy-rendszer utolsó fogságából. Csupán két rongyba csavart téglát tettem a kis bőröndbe. Úgy nézett ki, mintha dugig volna.

A csendőrök minden további nélkül kiengedtek bennünket. Nekem sietnem kellett, mert a menetlevelem Békéscsaba–Berettyóújfalu megjelöléssel volt kiállítva, s a vonatom nemsokára indult.

A vasútállomáson a várakozó utasok között felismertem egy fiatalembert, akit 1941-ben többször láttam a tüzérlaktanyában a hekusokkal.

A sarkamban vannak, hogy a fene egye meg őket! – könyveltem el a felfedezést. De mihelyt észrevettem, hogy a hekusnak nincs társa, már nem nagyon nyugtalankodtam.

A vonaton egy nagytermes kocsiban az ajtó melletti ülőkén helyezkedtem el. A fiatalember a kocsi másik végén ült le. Néha tekintetet váltottunk, szemmel tartottuk egymást. Odakinn már sötét volt. Az Orosházi-tanyák megállóhoz közeledve, amikor a vonat lassított, hátrahagyva bőröndömet – mintha csak vécére mennék – kimentem a peronra. A többi pillanatok alatt történt. Gyorsan feltéptem a kocsi ajtaját, és az első távírópózna után, menetirányban kiugrottam. Szerencsésen estem. Mindjárt felugrottam, és hajrá neki a szántóföldeknek további célom felé! Sógorom, Molnár Imre tanyájára igyekeztem. Mi már korábban szót értettünk egymással. Három gyereke közül a

két nagyobbacskát elő kellett készíteni a jövetelemre. Azt mondták nekik: jön a sógor bácsi gyógyulni, mert a háborúban nagyon megbetegedett.

Molnár Imre egy tizenhat holdas birtokon gazdálkodott mint bérlő. Dolgos ember volt, és nemcsak jó sógor, de jó elvtárs is.

A tanya igen alkalmas búvóhely volt, mert a szomszéd tanyáktól távol állt, sógorom pedig zárkózott, a gazdagokkal szemben rideg, bizalmatlan ember volt, nem kellett tartanunk látogatóktól. Hátránya viszont az volt ennek a remek helynek, hogy a sógoroméknak még egy kis telepes rádiójuk sem volt, amelyen híreket lehetett volna fogni. Úgy segítettünk magunkon, hogy Imre minden második nap bekerékpározott a városba újságért. Ilyenkor különböző hírekkel érkezett haza. Időközben jómagam kettő helyett is dolgoztam, így a hírszerzésre fordított órákat, félnapokat nem sínylette meg a gazdaság.

Néha, amikor nyugalmasabbnak látszott a légkör, én is körülnéztem a városban, de csak egy-egy napig maradtam. A deportálások véget vetettek ezeknek a látogatásoknak, többé nem hagytam el a tanyát.

A lakosság tehetetlen gyűlölettel figyelte a kegyetlenkedéseket. A tanyavilágban, bognár- és kovácsműhelyekben, boltokban összeverődve, a parasztok együttérzően és indulatosan tárgyalták a drámai jeleneteket, és szidták a németeket.

Szállásadóm szeptember derekán azzal a hírrel érkezett a városból, hogy Kónya Lajos elvtárs és mások hazajöttek az internáló táborból. Azt is beszélik – mondotta –, hogy valamilyen Gestapo-különítmény rendezkedik be Orosházán. Aggódtunk Kónya elvtársért, még a gestapósok kezére kerülhet, és sógorommal abban állapodtunk meg, hogy őt is idevesszük a tanyára. Egy este gyalogszer-

rel vágtam neki a városnak. A sötétség leple alatt, a kertek alján osonva jutottam el Kónyáék lakásáig. Az utcai ablakon halkan bekopogtam, mire meglibbent a függöny, és Kónyáné, Etelka lesett ki. Összecsapta a kezét.

– Mihály!

S elsírta magát.

Odabent rövid párbeszéd, és Kónya elvtárs felkészült az útra. Koromsötét éjszakában és esőben, szántóföldeken át bukdácsoltunk kelet felé... Egy hétig volt nálunk Kónya elvtárs, és a várakozás ideje alatt együtt szedtük a kukoricát. Munka közben le-lehajoltunk, fülünket a földre tapasztva figyeltünk, és hallani véltük az ágyúk dörgését, ami kezdetben csak merő képzelgés volt. A hét elmúltával Kónya elvtárs az orosházi határnak egy másik részén bújt meg.

1944. október 6-ra virradt, Imre sógorommal kukoricaszedésre mentünk. Nagyon álmosak és fáradtak voltunk. Egész éjjel le sem hunytuk a szemünket. Hallgattuk a Battonya és Mezőhegyes irányából egyre közeledő ágyúdörgést és gépfegyverropogást. Reggelre azonban minden elcsendesedett. Délelőtt úgy 11 óra tájban hosszas és folyamatos morajlás hallatszott, egyre közelebbről.

– Szovjet páncélosok jönnek – mondtam Imrének. Ő tamáskodott.

– Á, nem lehet az!

– De bizony lehet! Ismerem a szovjet páncélosok dübörgését. Nagyon rokonszenves zajt csapnak.

– Hát ha a szovjet páncélosoktól származik ez a zaj, akkor valóban nagyon rokonszenves – helyeselt Imre.

Közben vadász- és könnyűbombázók zúgtak el felettünk. Két vadászgép az Orosházi-tanyák vasútállomását lőtte, a többi Orosháza felé tartott. Hamarosan óriási robbanások hallatszottak a városból, majd füstoszlopok nyúltak az

égig. A kukoricaszárak közül a dűlőútra érve szembe kerültünk egy kerékpározó parasztemberrel.

– Becsaptak bennünket a disznók! – hangoskodott. – Az átkozottak!

– Álljon már meg! – szóltunk rá. – Kik csapták be magát!

– Még hogy kik? Hát az uraink! – válaszolta. – Mindig azt hajtogatták, hogy az oroszoknak nincsen komoly fegyverük. S most csak menjen a göbölyhajtó útra, ott maga is megláthatja, hogy mi van!

– Mit látott? – sürgettem a szörnyülködő komát.

– Hogy mi-it? Amíg a szem ellát az úton, akkora tankok állnak, mint az én kis tanyám . . .

Így tudtuk meg, hogy mi már felszabadultunk.

Abbahagytuk a mezei munkát, szótlanul ballagtunk vissza a tanyára. Imre a szemét törülgette, majd dörmögve megjegyezte:

– Pokolba ezzel a szárazsággal! Az ember szeme tele lesz porral. Jó volna már egy kis eső . . .

Ebéd közben elhatároztam, hogy bemegyek a városba. A sógor lebeszélt, féltett, hogy valami baj ér. Mégis fogtam a kerékpárját és elindultam. A csorvási úton, a Monori csárda közelében megpillantottam egy T-34-es tankot. A csöve Békéscsaba felé meredt. Távolabbról puskalövés csattant, a közelemben süvített el a golyó. Kerékpárostul az útmenti árok oldalának dőltem, így vártam a fejleményeket.

Átellenben, egy kis tanyai ház fedezékéből kikiáltott hozzám egy öreg paraszt:

– Mit karikázik itt ilyenkor, barátom? Menjen vissza, amíg jól van, mert pórul járhat . . .

Megfogadtam a tanácsát és visszafordultam.

Másnap, október 7-én reggel újra elindultam, de ezúttal

gyalog. Simán értem a város alá. Egy szovjet gépesített tüzéralakulat éppen lövegeket vontatott ki a tüzelőállásokból, tüzértisztek érkeztek az úton. Megállítottak, és az iránt érdeklődtek, hogy láttam-e magyar huszárokat? Nem – válaszoltam, mire továbbengedtek. A város szélén, a csorvási útvonalon árokpartba vájt lövészteknőkben gyalogos lövészek üldögéltek vagy aludtak. Látszott rajtuk, hogy embertelenül fáradtak.

Orosházán a családot jó egészségben találtam. Nem maradtam sokáig enyéim körében, siettem a város központjába, ahol háborús kép fogadott. Épületromok ugyan nem voltak, de az üzletek kirakatüvegei apró szilánkokra zúzva borították el a járdákat.

A főtéren magyar katonák holttestei hevertek. Fájdalom fojtogatott.

A helyiérdekű vasútállomás környékén egymás hegyénhátán összetört honvédségi járművek és állati tetemek halmozódtak fel. Különösen sok volt az elpusztult hízott sertés, Mezőhegyesről hajtották el őket.

A város központján át özönlöttek a második ukrán hadsereg nehéz gépesített alakulatai. Tüzérségi szerelvényeken kiskatonák gitárkíséret mellett énekeltek. Az utcai bámészkodók egyike felszólt hozzájuk.

– Kuda, tovaris?

– Na, Berlin! Berlinbe! – hangzott a válasz.

No, ez elég egyértelmű haditerv, állapítottam meg magamban. Elballagtam a városházára. Bejártam keresztülkasul, de minden kongott az ürességtől. Végre találkoztam a bentlakó öreg udvarossal. Megörült nekem, és érdeklődött, kit keresek.

– Csak arra voltam kíváncsi, hogy van-e valaki a városházán? – mondtam. – De magán kívül senki, senki. És

minden olyan üres, olyan elhagyatott, mint aminek nincs gazdája.

– Ez bizony igaz – válaszolta szomorkásan az öreg udvaros. – Csak az úristen tudja, mikor lesz itt újra gazda . . .

Vállára tettem a kezem.

– Tudja mit, Berkes bácsi, mire kétszer ránk virrad a nap, lesz már gazdája ezeknek a hivataloknak.

– Adja a mindenható, Keresztes barátom.

Így az öreg, de látszott rajta, nem nagyon hisz nekem.

Ahogy kiléptem az utcára, Bérczi Károly elvtársba ütköztem.

– Állj meg vándor! – ragadtam karon. – Hová, merre tartasz?

– Minden cél nélkül lődörgök.

– Hogy ne lődörögj holnap is cél nélkül, közlöm veled: reggel 9 órai kezdettel megbeszélés lesz a munkásotthonban.

– Miről lesz szó?

– Gondolom, hogy az új közigazgatás megszervezéséről és a kommunista párt megalakulásáról.

– Tehát a hatalomátvételről?

– Így is lehet mondani. Látom, hogy te érted, miről van szó. Hanem tudod-e, mit tehetnél meg? Légy szíves, menj el az elvtársakhoz, és add át nekik a meghívást.

– Máris megyek!

S Bérczi elvtárs elviharzott.

Tovább baktattam. A Kígyó gyógyszertár előtt Sulyán György elvtárs került az utamba. Vele is hasonló beszélgetés zajlott le, majd még két elvtárs, Bors Mihály és Cipele István kapott hasonló megbízatást. A törzsgárda nagyjából mozgósítva volt.

Hogyan lettem polgármester?

Október 8-án már korán reggel a munkásotthonban voltam. A legsürgősebb feladatokat igyekeztem számba venni, hogy megbeszélésünk minél eredményesebb legyen. Közben gyülekeztek az emberek. Szemenyei Pál elvtárs izgalomtól kipirult arccal toppant be a hírrel, a városházára hívat egy NKVD-s ezredes.

A megbeszélést visszatérésemig elhalasztottuk. Kerékpárra ültem, siettem az ezredeshez. A városháza udvarán találkoztunk, bemutatkoztam, azután hármasban a tolmáccsal bementünk a főjegyzői irodába. Az ezredes a vállán függő irattáskájából egy nagyobb könyvecskét vett elő, lapozgatott benne, majd a helyi viszonyokra, valamint személyemre vonatkozó kérdéseket tett fel.

Válaszaim után felállt, melegen kezet szorított velem, és ünnepélyes hangon közölte: a szovjet hadsereg nevében kinevez a város polgármesterének.

Kissé vonakodtam a megtisztelő megbízás elfogadásától, azzal érveltem, hogy nincs közigazgatási gyakorlatom, talán el sem tudom látni a hivatalomat. Az ezredes arca felderült, de mégis komolyan válaszolta, hogy ezután a magyar munkásoknak meg kell tanulniuk nemcsak egy város, hanem az egész ország vezetését is. S hozzátette:

– Erre különben sem először van alkalmuk a magyar elvtársaknak, hiszen a dicsőséges tizenkilences múlt mögöttük van. A polgármesteri munkához segítséget is kap, vegyen elő papírt és jegyezze fel az elvégzendő legfontosabb teendőket.

S máris belefogott, én pedig pontokba foglalva jegyeztem. Szaporodtak, egyre szaporodtak a papírlapok. Az ujjaim már zsibbadoztak a sok írástól. Amikor megvoltunk az 54. ponttal, az ezredes elvtárs megjegyezte: mindez egye-

lőre elég, pár nap múlva úgyis újra eljön, és akkor, ha szükségesnek mutatkozik, még kiegészítjük az eddigieket...

Mélységesen lehangolt ez a feladathalmaz, szinte gyámoltalannak éreztem magam, mintha egy maroknyi társammal kellett volna valamilyen hegyóriást arrébb tolni. Az ezredessel szemben persze iparkodtam elfogulatlannak látszani.

Visszatérve a munkásotthonba, beszámoltam a történtekről az elvtársaknak. Örültek a kinevezésemnek, és még napirend előtt megerősítették.

Ezen a megbeszélésen kevesen voltunk, úgy emlékszem, csak huszonhárman. Számosan tartózkodtak távol az otthonuktól, még csak nem is sejtettük, hol lehetnek. Az internáló táborból hazatértek egy részéről sem tudtunk semmit. Ezek a körülmények még riasztóbbá tették a reánk váró feladatok tömegét.

A megbeszélés során arra a megállapodásra jutottunk, hogy egy-egy munkaterület élére felelősöket állítunk olyan hatáskörrel, hogy a maguk területén a megbízatásukhoz szükséges személyi és anyagi feltételekről – tehát munkaerőről, fogatról, hivatali helyiségekről, szerszámgépekről, fontos közszükségleti cikkekről stb. stb. – maguk gondoskodjanak. A polgármester csak vitás esetekben dönt. Megállapodásunk alapján szétosztottuk a feladatokat, és a felelősöket is kijelöltük.

A 48 főből álló városi rendőrség parancsnoka Szverle Mihály elvtárs, helyettese Székely Gyula elvtárs lett. A határozat kimondta, rendőr csak katonaviselt munkás vagy agrárproletár lehet.

A különféle feladatokat a következőképpen csoportosítottuk:

Halottak eltemetése, utcák, járdák, terek megtisztítása és fertőtlenítése: Szabó Péter.

Az elhagyott javak leltározása, tárolása és megőrzése: Kabódi István.

Rádiók, fegyverek beszolgáltatása és megőrzése: Erdei András.

A város ellátása a legfontosabb közszükségleti cikkekkel (só, burgonya, cukor, petróleum, gyufa stb.): Bérczi Károly és Rajki József.

A mezőgazdasági termények, azaz a kukorica, a cukorrépa és egyéb takarmányfélék betakarítása: Pór István.

Az őszi kenyérgabona elvetése: Bokor István.

Uradalmakban a jószágok gondozásának ellenőrzése: Boros Sándor.

A szovjet Vörös Hadsereg részére szükséges munkaerők biztosítása: Süle József.

Katonai járműjavító nagyműhely létrehozása: Fiam Dezső.

Malmok üzemeltetésének ellenőrzése: Kiss József.

Iskolák, fontos középületek fűtőanyagának biztosítása: Kónya Lajos.

Ezek a kulcsfontosságú feladatok szolgálták elsősorban a mindennapi élet normalizálására irányuló törekvésünket. S még mennyi apró-cseprő, de nem kevésbé fontos problémát kellett megoldani! A felelős elvtársak – noha azelőtt közigazgatási munkát sohasem végeztek – beváltották a hozzájuk fűzött reményeket. Jól gazdálkodtak a rendkívüli felhatalmazással, soha nem éltek vissza vele, ezért a város szegény néprétegei támogatták őket tevékenységükben. Aktívahálózatot építettek ki maguk körül, és célkitűzéseiket eredményesen valósították meg. Egyébként valamennyien a munkásmozgalom kipróbált régi harcosai voltak.

A munkásotthonban történt tanácskozás után én is megkezdtem a polgármesteri működésemet. Október 9-én reg-

gel a szokásos órában megindult a hivatali munka. Felkerestem a város katonai parancsnokát, Voronyin Sztanyiszlav őrnagyot, és tájékoztattam a helyzetről, a kiadott rendelkezésekről. Nagyon örült a hallottaknak, és támogatásáról biztosított. Ennek jeléül rögtön jóváhagyta a rendőrség felfegyverzését. Orosházának egymást követően három szovjet parancsnoka volt: Voronyin Sztanyiszlav őrnagy, Korgyilenko Vlagyimir kapitány és Jakusov Ivan őrnagy. Mindvégig azonban ugyanaz a tolmács, Voska Olga elvtársnő gondoskodott arról, hogy parancsnokváltozásnál a folyamatban levő ügyek zavartalanul lebonyolódjanak. Voska Olga elvtársnő sokat fáradozott azon, hogy minnél bensőségesebb legyen a viszony a szovjet katonai hatóság és a város polgári vezetői között.

Tehát, mint írtam, tisztviselőink október 9-én reggel, hivatali időben, és nem várt számban jelentkeztek munkára. Kiderült, hogy a testületből igen kevesen menekültek el, s ezek sem a legjobb munkaerők voltak. Hiányuk még javított is a pozíciónkon.

Összehívattam a tisztviselőket, és elbeszélgettem velük. Hangulatuk, munkakedvük láthatóan nagyon jó volt. A helyreállítás nagy feladatai mellett távol levő kartársaik munkakörének betöltését is vállalták. Korántsem volt ilyen lojális a város első tisztviselője, dr. Bulla Sándor főjegyző. Noha megkülönböztetett módon értesítettem, ő nem jött el, azt üzente, hogy nagyon beteg. Bizony, fejembe szállt a vér. Tudtam, hogy még egy héttel ezelőtt ásóval, lapáttal a vállán a város körüli lövészárok ásásához vezette az embereket. Így is lehetséges, hogy nem volt igazam, de nagyon haragudtam reá. Elmentem hozzá. Csak hosszas rábeszélés után és nagynehezen volt hajlandó újra hivatalba lépni.

Már javában folytak a munkálatok, a városnak viszont nem volt pénze. Elvitték a nyugatra menekült tisztviselők.

Ilyenformán az itthon maradottakat, a rendőröket és az új feladatokat végző embereket nem tudtuk fizetni. A bevonultak hozzátartozóinak sem folyósíthattunk segélyt. Kiváltképpen ők ostromoltak, hozzáteszem: joggal. Jó szónál egyebet nem adhattam nekik. Ettől sajnos éhkoppon maradtak, mivel hogy a kenyeret még jó szóval sem lehet pótolni. Adót senki nem fizetett, igen nehéz helyzetben voltunk. A károk helyreállítása szépen haladt, de közületi kiadásokra sem volt pénzünk. A többi között Bulla főjegyzővel is konzultáltam. Csak a vállát vonogatta, s az volt a véleménye, majd az új kormány a mi pénzügyi problémáinkat is megoldja.

Nem osztottam ezt a felfogást. Tudtam, hogy nekünk nincs időnk hiábavaló várakozásra. Persze, hogy megalakul a kormány, de az is egy darabig legalább olyan szegény lesz, mint mi.

Egy délelőtt a hivatali szobámban éppen ezeken töprengtem, amikor benyitott Csizmadia András.

– Magát a jó isten küldte, Csizmadia úr! – köszöntöttem.

– Nem hisz maga abban, öcsém – vágott vissza az öreg félig csípősen, félig kedélyesen.

– Tegyük fel, hogy nem hiszek benne, azért még küldhette magát – tréfálkoztam, de már komolyan folytattam.

– Igen nagy bajban vagyunk – vallottam be neki.

– No csak! Akkor leülök, és mondja el, mi az a nagy baj, hátha tudunk rajta segíteni.

Részletesen ismertettem vele anyagi nehézségeinket, s azt is, hogy a szegényemberek most már nemcsak türelmetlenek, hanem ingerültek is. Szemére vetettem az öregnek, hogy a helyreállítás erőfeszítésében a vagyonos polgárok, néhány kivételtől eltekintve, semmit sem segítenek. A gazdagparasztok legtöbbje kihúzódott a tanyájára, és

akik a városban maradtak, azok is házuk ablakába könyökölve részvétlenül nézik a sokszor éhesen dolgozó munkásembereket. Az iparosokon és kereskedőkön kívül a többi polgár többszöri felhívásunkra, kérésünkre sem támogatja nagy munkánkat. Viselkedésük világosan elárulja, azt várják, hogy belebukjunk céljaink megvalósításába. De ebből aztán nem esznek! Ha megegyezéses alapon nem tudjuk rendezni velük a dolgokat, hatalmi eszközökhöz folyamodunk.

Az öreg felszisszent.

– Nono, öcsém! – mondta. – Előbb tán valami mást kéne tenni . . .

– Ez igaz – válaszoltam neki. – Hiszen mi nem szívesen nyúlunk erőszakhoz, nehogy a város lakói közötti ellentéteket kiélezzük. De ha nincs más hátra, mit tehetünk ebben a helyzetben?

– Az erőszakot mindenképp el kell kerülnünk, öcsém. Biztos van maguknak ennél jobb elgondolásuk is.

– Elgondolásokban nincs hiányunk, csak partnerek nincsenek, akik meghallgatnának bennünket.

– Ejnye, no! Hát akkor itt vagyok én, beszéljen! Aztán meglátjuk . . .

– Először is meg kellene állapodnunk abban – kezdtem –, hogy Csizmadia úr három napon belül intézkedik, és a város virilistái letesznek az asztalra ötvenezer pengőt, a normális élet megindításához szükséges egyszeri hozzájárulás címén. Azután átmenetileg bevezetjük, hogy a gazdag polgárok törvényes adójukra előleget fizessenek a város pénztárába. Ugyancsak napokon belül megjelentetjük a közmunka-kötelezettségről szóló rendeletet, ugyanis figyelembe véve a polgárok anyagi helyzetét, lehetőséget adunk a közmunka pénzbeni megváltására. Számításaink

szerint, ezek a minimális feltételei a megegyezésnek – fejeztem be szavaimat.

Nagy csend. Látszott, hogy a volt honatya nagyon, nagyon elgondolkodik.

– Ez elég épkézláb elgondolás, öcsém – mondta végre. – Az adóelőleg menni fog, mert ennek a szükségét mindenki beláthatja. De a másik, a temérdek pénz. Nem gondolja, polgármester úr, hogy ez egy kicsit túlzás? . . .

– Elismerem, hogy ötvenezer pengő valóban nem kis pénz. Ezt az összeget azonban egy igen szerény számvetés eredményezte, és ezt a számtani műveletet nem is kommunisták, hanem adóügyi emberek végezték el. Tény, hogy ennél kevesebbel nem megyünk semmire. Ismétlem, az emberek fizetés nélkül dolgoznak, mert hallgatnak ránk. De tovább nem lehet feszíteni a húrt. Cselekednünk kell!

Az öreg magába roskadva hallgatott. Csakhamar felállt és kezet nyújtott.

– Három napon belül meglátogatjuk magát – mondta, s eltávozott.

Elképzelhető, hogy mennyire vártam, mi lesz az eredménye a Csizmadia Andrással folytatott beszélgetésnek. Eddig mi erőszakos eszközöket nem alkalmaztunk. Még az itt maradt csendőröket sem bántottuk. Közülük, akik itthon maradtak, a felszabadulás másnapján szolgálattételre jelentkeztek. Elküldtük őket dolgozni, és ha minden tekintetben megbecsülik magukat – mondottuk –, ez enyhítő körülmény lesz bírósági ügyükben.

Csizmadia András a megbeszélt nap délelőttjén, harmadmagával ismét beállított hozzám. Mosolyogva ezzel kezdte:

– Ugye nem haragszik, öcsém, hogy ötezerrel többet hoztunk?

– Dehogy haragszom! Sőt, hogy őszinte legyek még többet is vártam . . .

– Úgy látszik, magára is vonatkozik a közmondás, hogy evés közben jön meg az étvágy – majd a városi pénztáros kezéhez leszámolta az ötvenötezer pengőt.

Amikor magamra hagytak, megkönnyebbülten fellélegeztem. Már van a városnak annyi pénze, amivel kihúzzuk, amíg a pénzforrások stabilabb csatornáit is megnyithatjuk.

Ezután néhány nap múlva bevezettük az adóelőleg-fizetési rendszert, és a közmunkavállalási kötelezettséget, kiegészítve a megváltás lehetőségével, mellyel élt is a gazdag polgárok jelentős része. Most már tudtuk folyósítani a hadisegélyek 50 százalékát, és a dolgozó embereknek is valamivel nagyobb keresetet biztosítottunk.

A közigazgatás fejlődésével párhuzamosan erősödött gazdasági tevékenységünk is. A Gazdasági Hivatalban dolgozó elvtársak eredményes munkát végeztek. Feladatuk, hogy a lakosságot ellássák a legfontosabb közszükségleti cikkekkel, mind sikeresebben oldották meg.

Miközben a szegényemberek apraja-nagyja a város rendbehozatalán buzgólkodott, a gazdag polgárok többsége passzív szemlélője volt az eseményeknek. Újabb és újabb erőfeszítéseket kellett tennünk, hogy őket is bevonjuk az alkotómunkába. A város vezetését is meg akartuk osztani velük, de egyelőre mindentől húzódoztak. Amíg ágyúdörgés hallatszott, Horthyékat várták vissza. Amikor pedig ez a reményük végképp semmivé lett, azért nem segítettek, hogy a mi vezetésünk csődbe kerüljön. Aztán látták, hogy nélkülük is mennek a dolgok, rend van, a város tiszta, a lakosság ellátásában nincsenek komolyabb zökkenők, a termést betakarítottuk, és mivel vetettünk, 1945-ben már arathattunk is.

Eredményeink, sikereink felbőszítették őket, és szennyes rágalomhadjáratba kezdtek. A nagy átalakulással járó, szinte elkerülhetetlen kisebb tévedéseket, botlásokat mes-

terségesen felnagyították, és úton-útfélen kígyót-békát kiáltottak ránk. Semmi áron nem akarták elfogadni azt az igazságot, hogy az anyagi javakkal akkor is lehet tisztességesen és jól gazdálkodni, ha azok nem egyéni tulajdonban vannak.

Célba vették a Gazdasági Hivatalt is, ami teljesen érthető volt, mert ez az intézmény kulcsfontosságú feladatkört töltött be gazdasági tevékenységünkben. Rá akartak kényszeríteni bennünket a Gazdasági Hivatal megszüntetésére vagy legalábbis hatáskörének nagymérvű korlátozására, és akkor – ugyebár? – befellegzett volna a „komcsik" gazdasági sikereinek. A rágalmak szennyes hullámai még Debrecenig is elgyűrűztek. Külön munkát adott nekünk, hogy a vezető elvtársak előtt tisztázzuk a helyzetet.

Pártépítés

Október 8-án, a felszabadulás utáni első megbeszélésünkön kijelöltük a pártszervező felelősöket. Mindnyájan egyetértettünk abban, hogy létrehozzuk a Kommunisták Magyarországi Pártjának orosházi szervezetét.

Szélesebb körű vita bontakozott ki akörül, hogy kik lehetnek a párt tagjai. Nem tudtuk megítélni, hogy zárt párt lesz-e vagy tömegpárt? Ennek megfelelően természetesen szűkebbek vagy tágabbak a tagfelvételi feltételek. De ha akár az egyik, akár a másik forma érvényesül, mi legyen a mérce? Nem volt semmilyen központi direktívánk. Azt sem tudtuk, hogy egypártrendszer lesz-e vagy többpártrendszer? Csupán kósza hírekre támaszkodva nem lehetett pártépítési alapelveket kidolgozni.

Egyikünknek-másikunknak volt valamelyes ismerete az SZKP és a csehszlovák Kommunista Párt alapelveiről. Mi-

vel a többpártrendszer lehetőségét sem tartottuk kizártnak, inkább a csehszlovák példát tartottuk szem előtt. Ezt és egyéb szempontokat mérlegelve az alábbiakban egyeztünk meg:

A párt tagjai elsősorban azok lehetnek, akik igazolni tudják illegális kommunista párttagságukat vagy ezzel egyenértékűnek minősíthető tevékenységüket. S azok is felvehetők a pártba, akik a felszabadulás napjáig a szociáldemokrata pártszervezetnek, vagy valamelyik szocialista szakszervezetnek aktív tagjai voltak.

Tagjelöltnek elfogadható minden becsületes, harcos szellemű fizikai és szellemi dolgozó, ha két párttag ajánlója van. A tagjelöltségi idő két év, de a tagjelölt magatartásától függően már fél év után is teljes jogú párttag lehet.

Ezeken a pártépítési alapelveken lényegében később sem kellett változtatnunk. Csak két dolog miatt aggódtunk. Az egyik az volt, hogy minden megkötés nélkül vettük fel a szociáldemokrata párttagokat és a szakszervezetek tagjait. A másik pedig, hogy enyhítettünk a kommunista tagjelöltség feltételein, és már fél év után megnyitottuk a rendes taggá válás lehetőségét.

A pártszervezéssel Szemenyei Pált, Sulyán Györgyöt, Janovics Imrét és engem bíztak meg.

Így zárult le az október 8-i tanácskozásunk, majd elköszöntünk a régi munkásotthon falaitól, és elindultunk régi vágyaink megvalósulásának útján . . .

*

Temérdek munkánk, gondunk miatt a pártépítés döcögve, vontatottan haladt. Alig-alig futott az időnkből. Nemcsak a helyi feladatok nyomtak bennünket, hanem a környező községekből is jelentkeztek az elvtársak a legkülön-

bözőbb problémákkal. Nekik is segíteni kellett. Egyszermásszor elégnek bizonyult a tanácsadás is, de sok esetben súlyos kérdések vetődtek fel, s ezekben csak a helyszínen lehetett dönteni. A falusi elvtársak ragaszkodtak hozzánk és irányító tevékenységünkhöz.

Csak mindezek közben foglalkozhattunk a pártépítéssel. Még a pártszervezet megalakulása előtti napokban székházunk céljára igénybe vettük a Pacsirta utca 8. számú elhagyott, egyemeletes épületet. Rendbe hoztuk és berendeztük. Dekorációt a szovjet elvtársak adtak. A mieink is festettek egy címtáblát:

Kommunisták Magyarországi Pártjának Orosházi Szervezete.

1944. október 14-én délelőtt megtartottuk a pártszervezet alakuló gyűlését házunk emeleti kistermében.

A pártszervezetnek 32 tagja volt. Megválasztottuk a pártvezetőség 11 rendes és 5 póttagját, majd külön a párttitkárt. A pártvezetőség a következő tagokból állt: Szemenyei Pál, Szverle Mihály, Vági József, Fiam Dezső, Erdei András, Nagy Lajos, Janovics Imre, Szabó Kiss János, Sulyán György, Szabó Péter és Poór István. Póttagok: Kabódi István, Süle József, Németh István, Veres Károlyné és Cipele Istvánné. Titkár: Keresztes Mihály.

A megállapított pártépítési elvekhez viszonyítva a pártszervezet alacsony létszámmal indult, s ezt az sem korrigálta, hogy a tagjelöltek száma már ekkor is a kétszerese volt a rendes tagokénak. Az aránytalanság oka főleg abban keresendő, hogy az elvtársak nagy része még nem volt otthon. A különböző országrészekből csak lassan szivárogtak haza. Így még október 31-én is csak 47 tagja és 90 tagjelöltje volt a pártszervezetnek. 1945. február 16-án Orosházán 145 kommunista párttagot és 2949 szakszerve-

zeti tagot számláltunk. Az ifjúsági szervezetnek 548 tagja volt.

A pártszervezet erejének felmérésénél az a hátrányos körülmény játszik közre, hogy a tagjelöltek létszámáról nem állnak rendelkezésemre megbízható adatok. Ezek gondatlanságból valahogy elkallódtak. Számos visszaemlékezés alapján megállapítható, hogy az 1944. november 13-án tartott újabb vezetőségválasztó taggyűlésen – ahol tanácskozási joggal a tagjelöltek is részt vettek – a pártház földszinti nagyterme zsúfolásig megtelt, több mint kétszáz ember volt jelen.

A felszabadulást követő időkben a lakosság hangulata elég rossz volt. Mindenféle rémhír keringett, közelről hallatszott az ágyúdörgés, gyakoriak voltak a légitámadások is. Az a szóbeszéd járta, hogy visszajönnek a németek! S tőlük a vagyonosok is féltek, de Horthyékat szívesen fogadták volna.

Orosházát hét légitámadás érte: az első október 6-án, az utolsó október 26-án. Ez utóbbi volt a leghevesebb, nyomában jelentős épületkárok keletkeztek a Huba utcában, a Hold utcában, a Nagyatádi-telep bizonyos pontjain és a szőlők belső területén. Az előző légitámadások is számos épületet megrongáltak, minek következtében körülbelül 50 lakás vált lakhatatlanná.

A közhangulat csak akkor javult, amikor a front távolodott, és már nem fenyegetett többé a németek visszatérésének a veszélye. Az embereket most már az nyugtalanította, vajon milyen is lesz az új rendszer? A gazdagok felett mint lidércnyomás lebegett a proletárdiktatúra réme. A dolgozó rétegek egy része viszont éppen attól tartott, hogy proletárdiktatúra helyett valami „demokráciafélével" szúrják ki a szemüket. Ez az általános bizonytalanság onnan származott, hogy mi sem voltunk tisztában a kormányfor-

mával. Így aztán a saját fejünk után mentünk, nem tehettünk egyebet.

A közvélemény tájékoztatására többek között egy napilapot indítottunk, a pártszervezet kiadásában. Céljaira lefoglaltuk a Damartschik-féle nyomdát. Tulajdonosa olyan lelkes kormánypárti, olyan reakciós volt, hogy üzemében még szervezett nyomdászokat sem igen tűrt meg. Szabályszerű leltár alapján használatba vettük nyomdájának felszereléseit, papírkészletével együtt.

Szerkesztőbizottságot hoztunk létre, tagjai voltak: Keresztes Mihály, Rajki József, Sulyán György, Szemenyei Pál. A lapot Palotás Béla szerkesztette.

Első száma „Népakarat" fejléccel 1944. október 15-én látott napvilágot. „Út a jövőbe" című vezércikkében megpróbáltuk körvonalazni a politikai életre vonatkozó terveinket és megnyugtatni az embereket. Hadd álljon itt néhány mondat az említett vezércikkből:

„... Az új rendszer nem akar elpusztítani semmit. Nem akarja elvenni a függetlenségünket. Nem akar megfosztani nemzeti sajátosságainktól. Egyformán segítségére akar lenni a munkásnak, parasztnak, az értelmiségnek. Szabad, demokratikus és békés életet akar teremteni mindenki számára. A munkabérek megnyugtató rendezése, a földreform és a szociális intézkedések mindnyájunknak egyformán érdeke...

... A földművelőtől nem akarjuk elvenni a földet. Nem szünteti meg a magántulajdont. De a nincstelen földmunkást is földhöz akarja juttatni. Ezért a nagybirtokokat fel fogja osztani a parasztság között...

... A békés fejlődés legszebb eredménye lesz majd a társadalmi osztályok közötti különbségek megszüntetése. A nagy harmónia, amelyben utat talál ember az emberhez. A

közös célokért való munkálkodás barátságos megértést, békés közösséget fog teremteni az emberek között. Az örök emberi erények – amelyeket a korrupt rendszer huszonöt éven keresztül csak prédikált, de ellenük cselekedett – szabadon ragyoghatnak majd a rabságból felszabadult ember szellemének fényében . . ."

A „Népakarat"-ból csupán öt szám jelent meg. Folyamatosságát megszakította a lapengedély körül támadt sajnálatos félreértés. S amikor az elhárult, december 3-án, már „Orosházi Hírek" címmel új napilapot indítottunk a Nemzeti Függetlenségi Front szerkesztésében.

Október 15-én Voronyin őrnagy, a város katonai parancsnoka közölte velem, hogy másnap Vas Zoltán őrnagy, a Magyar Kommunista Párt központi vezetőségének tagja érkezik hozzánk. Hívjam össze a társadalmi egyesületek vezetőit és a tekintélyesebb polgárokat, mert Vas elvtárs tájékoztatni akarja őket a várható politikai fejleményekről.

A hír igen megörvendeztetett bennünket. Abban reménykedtünk, hogy felszabadulásunk 10. napján végre kapunk valami megbízható politikai tájékoztatást.

Október 16-án megérkezett Vas Zoltán elvtárs. Az összesereglett meghívottak már türelmetlenül várták. A megbeszélésen Bulla Sándor főjegyző elnökölt.

Vas Zoltán előadásában beszélt a többpártrendszerről, a népi demokráciáról, a haladó nemzeti hagyományok követéséről, s hangsúlyozta a magántulajdon fenntartását, az egyéni kezdeményezést stb. stb. Érezhető volt, hogy Vas elvtárs igyekszik megnyugtatni a polgárság jelenlevő képviselőit. Egyetértettünk vele. Jómagam az előadás alatt figyeltem a polgárok reagálását. Kezdetben igen borúsan üldögéltek, de ahogy az előadó egyre szenvedélyesebben érvelt előttük a többpártrendszer és a demokrácia mellett, az

ő ábrázatuk is mindinkább felderült. A hallgatóság polgári elemei nem éljeneztek ugyan, de határozott rokonszenvvel fogadták az előadást. Ennek néhány prominens felszólalójuk hangot is adott. Végezetül és nagy kínnal megszövegeztünk egy kiáltványt, melyet a jelenlevő polgárok is aláírtak. A kiáltvány a még fel nem szabadult magyar területek lakosságához szólt. Cáfolta a szovjet hadsereget rágalmazó és a lakosságot ijesztgető fasiszta propagandát. A nyomtatott szövegű kiáltványt szovjet repülőgépek szórták le a még fel nem szabadult országrészek felett.

A megbeszélés után Vas elvtárs közölte velem, hogy szeretne külön az elvtársakkal találkozni.

Átvezettem őt az épület egy másik szobájába, amely tele volt emberrel.

– Tessék, itt vannak az elvtársak – mutattam be őket vendégünknek. Ő is bemutatkozott:

– Vas Zoltán vagyok.

Parolázás, ez, az, és Vas elvtárs azt javasolta: pártot kellene alakítani. Az elvtársak meg azt válaszolták, hogy ők már nem alakítanak pártot. Vas elvtárs nem értette meg az évődést, és kérte, legalább azt mondják meg, milyen pártot akarnak alakítani.

– Megmondtuk, semmilyet – hajtogatták azok kitartóan.

Vas elvtárs kérdőn nézett rám. Minthogy már magam is megelégeltem a tréfát, felvilágosítottam, hogy azért beszélnek így az elvtársak, mert már van párt. S röviden tájékoztattam a helyzetről. Örömében Vas elvtárs a vállamra csapott:

– Kinevezem magát párttitkárnak!

Önérzetesen kihúztam magam.

– Engedelmet kérek, de én már megválasztott párttitkár vagyok.

Most Vas elvtárson a sor, hogy kihúzza magát.

– Akkor a választást a Központi Bizottság nevében megerősítem – mondotta.

– Így már egészen más – válaszoltam neki általános derültség közben.

– Miért csak ilyen szegényes helyiségben vannak? – próbált kissé „visszalőni" Vas elvtárs. – Nem tudnak maguknak egy rendesebbet szerezni?

– Ez nem a mi helyiségünk – feleltek többen is. – Van nekünk nagyon takaros pártházunk.

– No, nézd csak! Akkor menjünk oda! – mondta Vas elvtárs, és máris kifele tartott.

A pártház elé érkezve a táblánkra mutattam.

– Mit szól hozzá Vas elvtárs? Ugye gusztusos munka? – dicsértem neki. Ő azonban energikus hangon kijelentette:

– Azonnal vegyék le ezt a táblát! De azonnal!...

– Dehogy vesszük! Miért vennénk le?! – indulatoskodtam.

– Maguk még azt sem tudják, hogy a pártnak megváltozott a neve? – folytatta Vas elvtárs szemrehányóan.

– Meg-vál-to-zott? – ámuldoztam. – Mi ezt honnan tudtuk volna? Hiszen senki sem közölte velünk. Úgy tudom, a moszkvai Kossuth adó sem.

Persze, megígértem, hogy kicseréljük a táblát a helyes szöveggel, Magyar Kommunista Párt Orosházi Szervezete. Ezután bementünk a pártházba. Odabent láthatóan minden tetszett neki. Még néhány fontosabb dolgot meghánytunk-vetettünk, és Vas elvtárs aznap este eluťazott.

A történelmi fordulat első óráiban két más illetőségű elvtárssal is gyarapodtunk. Október 6-án, Szentetornya község határában felszabadult egy munkaszolgálatos csoport, huszonketten Orosházára jöttek. Pártfogásba vettük őket, akadt közöttük két elvtárs is. Ezeknek úgy látszik, ked-

vükre volt az orosházi légkör, mert huzamosabb ideig köztünk maradtak, és odaadóan segítettek nekünk. Ránki József – művésznevén Roxy – mint grafikus a napilapunknál kapott beosztást; Márton Sándor pedig részt vett a pártszervezésben. Mindkettő igen érdemes munkát végzett.

A többpártrendszerrel kapcsolatosan sokat töprengtünk a fölött, hogy városunkban a Kommunista Párt mellett még milyen pártok számíthatnak tömegbázisra. Azon tanakodtunk, hogy számunkra egyáltalán nem közömbös, kikből alakulnak a különféle pártok. Megállapodtunk, hogy a Szociáldemokrata Párt és a Független Kisgazdapárt megalakulására kell különös figyelmet fordítanunk.

Különösen a szociáldemokrata pártszervezetnek kívántunk minden lehetséges támogatást megadni. Nagyon jól tudtuk, hogy ha a két munkáspárt összefog, és sikeresen együtt dolgozik, nem lehetnek különösebb problémáink. Ilyen megfontolások alapján, október végén és november első napjaiban Nagy Lajos, Németh István, Veres Károlyné, Stern Ernő elvtársak kiléptek a Kommunista Pártból, hogy megalakítsák a szociáldemokrata pártszervezetet.

Az említett elvtársak közül néhányan a pártbizottság tagjai voltak, így 1944. november 13-án újra vezetőségválasztó taggyűlést hívtunk egybe. Ez alkalommal héttagú pártbizottságot választottunk. Személy szerint a következő összetételben: Birkás Imre, Csik János, Janovics Imre, Keresztes Mihály, Németh Mihály, Sulyán György és Szemenyei Pál.

Hamarosan meg is alakult a helyi szociáldemokrata pártszervezet. Taglétszáma olyannyira gyarapodott, hogy hovatovább a reakciós kispolgároknak is gyülekező helye lett.

A kezdeti időszakban jó volt a két munkáspárt együttműködése. Partnereink ekkor még bizonyos feltételekhez

kötötték a tagfelvételt, hogy útját állják a nemkívánatos elemek beözönlésének. Később, abban a mértékben, ahogy a helyi kommunista pártvezetők és aktívák mind nagyobb számban más beosztásba kerültek, fokról fokra megromlott a két párt viszonya.

Miközben a kommunista mozgalom élére viszonylag új emberek kerültek, a Szociáldemokrata Pártot változatlanul a régiek irányították. Ez a körülmény is sok tekintetben forrásává vált az ellentétek kiéleződésének, aminek már csak a két munkáspárt egyesülése tudott véget vetni.

A felszabadulás utáni hónapok eseményeit felidézendő, íme egy korabeli jegyzőkönyv néhány részlete:

„Október 14.: Egy pártja legyen a dolgozóknak!... A legelső kommunista napilapot éppen az orosházi Kommunista Párt adja ki...

Október 23.: Igen sok dolgunk van a falusi pártszervezetekkel, nehezen értik meg a párt politikai irányvonalát...

Október 26.: A gyökeres földbirtokreformot hirdetjük, és nem beszélünk a kolhoztermelésről, de egyelőre még kisbirtokos szövetkezetekről sem...

Október 28.: Megnehezíti a munkát az a körülmény is, hogy pártunk részéről nincs központi irányítás és így bizonyos fontos kérdéseknek az elintézésénél tisztára dialektikus szemléletünkre vagyunk utalva...

Október 30.: Látogatást tettünk Aradon. Az általános politikai helyzetről tájékoztattak az ottani elvtársak. Magyar nyelvű propagandaanyaguk nagyon kevés, így nem tudnak rajtunk segíteni. Aradon a mozik játszanak. Filmet szerezhetünk esetleg. Gazdaságilag Simon szakszervezeti titkár elvtárs Bérczi elvtársunkkal történt megbeszéléseink értelmében rekompenzációs alapon kapcsolatot létesítünk – só, olaj, gyufa stb.....

November 16.: Tótkomlóson és Békéssámsonban november 14-én megalakult a Magyar Kommunista Párt helyi szervezete . . .

. . . Csik János: a járási főjegyzői hivatalnak nincs pénze, a párt fizeti. 720,– pengőt.

. . . Birkás Imre szakszervezeti titkár, nincs pénze, a párt fizeti. 720,– pengőt.

Öt előadásból álló ismeretterjesztő sorozatot a párt VB elfogad a párt belső nevelésére . . .

Munkaterv bevezetését javasolja Márton elvtárs legalább egy hétre előre. PB elfogadja.

Javaslatot, hogy a PB hetenként kétszer ülésezzen, szintén elfogadja . . .

A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyi szerve november 16-án megalakult . . .

November 28-án Gádoroson a pártbizottság betiltotta az iskolában a vallásnevelést . . . nagy zűr . . . kiderült, hogy nem a pártbizottság, hanem két elvtárs akciója volt. Intézkedés . . . és a rend helyreállt.

December 26.: Bejelentve, Keresztes Mihály elvtárs most már az ideiglenes nemzetgyűlés ülése után megy Szegedre területi párttitkárnak . . ."

A falusi munka

A környékbeli falvak annyi munkát adtak, hogy október 24-én arra kellett kérnem a helyi pártvezetőséget: mentsen fel a jegyzőhelyettesi – időközben ez lett a hivatalom – beosztás alól. A pártvezetőség teljesítette kérésemet, és utódom Csik János lett.

A községek rendszeresebb látogatása céljából már előzően szereztünk egy elhagyott személygépkocsit, melyhez a

város katonai parancsnoka adott hivatalos okmányokat. Kíséröül pedig egy fiatal sztálingrádi szakaszvezetőt jelölt ki mellénk. Így aztán biztonságos volt a közlekedésünk.

Október 23-tól kezdtük tervszerűen járni a falvakat. Most már a többpártrendszerből folyó harci feladatok is szorítottak bennünket. Eltökélt szándékunk volt, hogy az évtizedes falusi munka termését pártpolitikai vonatkozásban is mi takarítjuk be.

Újabb és újabb erőket vontunk be a falusi munkába. Rajtam kívül a következő elvtársak vettek részt benne: Sulyán György, Márton Sándor, Kónya Lajos, Németh Mihály, majd Birkás Imre. Tevékenységünk kiterjedt az orosházi, szarvasi, gyomai járások, valamint a megye délkeleti sarkában levő községekre, egészen Nagykamarásig.

Azokban a községekben, ahol a felszabadulás előtt szociáldemokrata pártszervezetek vagy nagyobb illegális csoportok működtek, a helyi elvtársak némi támogatás mellett aránylag könnyen megbirkóztak a feladatokkal.

A délkeleti sarokban viszont komoly nehézségekkel küzdöttünk. Sok időt eltöltöttünk itt, Orosházán egyre kevesebbet tartózkodtunk. Voltak, akik nem értvén a vidék jelentőségét, a városi mozgalom elhanyagolásán sopánkodtak. Pedig ez a munka gyümölcse volt.

Még a múltból tudtuk, hogy a politikában is milyen értéke van a start-előnynek.

Október 23-án Nagybánhegyesen és Kunágotán foglalkoztunk a közigazgatás megszervezésével. Sok elvtárs került a községi vezetőségbe. Ezen a napon Sulyán György elvtárssal Csanádapácára is átmentünk. A községháza udvarán népgyűlést tartottunk. Majd egy szélesebb körű összejövetelen megbeszéltük a közigazgatás újjászervezésének kérdéseit. Ennek az aktusnak eredményességéről a korabeli jegyzőkönyv így emlékezik meg:

„. . . választottak egy 24 tagú községi tanácsot, amelynek 12 tagja földmunkás elvtársakból áll, másik 12 tagja kisgazda. A tanács és az egész község lakosságának határozata, hogy minden egyes család számára legalább 3 hold területet kell bevetni búzával. A nincstelenek számára a község tulajdonában levő 260 holdat vessék be, ha ez nem elégséges, akkor a gazdák önkéntesen ajánlják fel a földjüket, minden ellenszolgáltatás nélkül. Községi tulajdonban levő 60 mázsa vetőmagot a nincstelenek részére adják ki, ha ez nem volna elegendő az egyes gazdák felajánlottak vetőmagot. . .”

Értünk el ennél nagyobb, de ennél kisebb eredményeket is.

A falusi népgyűléseken úgy beszéltünk a demokráciáról, az emberek jogairól, hogy a munkások, agrárproletárok, és általában a kisemberek már az első hetekben átérezzék a változás jelentőségét, növekedjék az önbizalmuk, és higgyenek abban: letűnőben az úri világ.

Október egyik délutánján minden előkészítés nélkül betértünk az újkígyósi uradalomba. Ez a helység kívül esett a mi területünkön, de errefelé jöttünkben feltűnt nekünk, hogy a földeken áll a munka. Kíváncsiak voltunk, vajon mivel lehetnek elfoglalva az uradalmi cselédek.

A gazdaság központjában, egy hosszú épületnél kiszálltunk a kocsiból, de egy árva lelket sem találtunk. A hosszú épületben – szarvasmarha-istálló volt – keservesen bőgtek az állatok. Bementünk. Az istálló tele volt tehenekkel és növendékmarhákkal. A beton jászlakhoz voltak lánccal odakötve, és amennyire a lánc hossza megengedte, maguk körül már minden alomszalmát felettek. Nagyon leromlott állapotban voltak. A vak is láthatta, hogy már napok óta se nem ettek, se nem ittak. Indulatba jöttem, és magam-

ban ugyancsak szidtam saját véreimet ezért a hanyagságért.

Megkértem a kis szakaszvezetőt, hogy géppisztolyából eresszen a levegőbe néhány sorozatot. Rögtön meg is tette. A lövések zajára erről is, arról is előszállingóztak az emberek.

Felszólításomra az egész cselédhad asszonyostul, gyerekestül összegyűlt az udvaron.

Felálltam egy üres szekérre, bemutatkoztam, majd próbáltam meggyőzni őket, milyen helytelenül járnak el, amikor elhanyagolják a jószágok gondozását, és nem végzik el a soron következő mezőgazdasági munkákat. Beszéltem nekik a földreformról, arról, hogy majd a maguk gazdái lesznek, boldog és szabad emberek. A földhöz pedig jószág is kell, és lehet, hogy éppen ezekből a tehenekből kapnának, amelyeket most étlen-szomjan pusztulni, veszni hagynak. Hát micsoda anyák maguk, hogy nem gondolnak a gyerekeikre! – pirongattam az asszonyokat is.

A hallottakat nagyon a szívükre vették, és azzal védekeztek, hogy nem kapták meg az esedékes járandóságot az uraságtól, kenyér nélkül vannak.

– Kik maradtak itt az uradalom vezetői közül? – érdeklődtem.

Egy jobban öltözött ember állt elő.

– Az uradalom kulcsárja vagyok.

– Van-e a magtárban búza a szalonna?

– Van, uram – válaszolta a kulcsár.

A jelenlevők közül választattam egy háromtagú bizottságot a gazdaság vezetésére.

Ezután jó hangosan, hogy mindenki hallja, megbeszéltem velük, hogy a kulcsárral együtt holnap reggel kimérik mindenkinek a búza-, a szalonna- és a sójárandóságát! Ezenkívül még két mázsa búzát és három kiló szalonnát

minden egyes családnak. Ezt azért kapják, hogy rendesen dolgozzanak, mindenre nagyon vigyázzanak! – És úgy vegyék, hogy itt most már maguk a gazdák. Értjük egymást? – fejeztem be.

– De dohányunk sincs! – kiáltott fel valaki. Többen kontráztak.

– Van dohánypajtájuk? – kérdeztem.

– Van, és dohány is van benne!

– Minden családnak egy kötél dohányt is adjanak – mondtam a bizottság tagjainak.

– Az kevés! – hangzott imitt-amott.

– Hát jó, akkor legyen két kötél! De ennél többet nem lehet adni.

Belenyugodtak. Figyelmeztettem a bizottság tagjait, hogy ők felelnek a gazdaság rendjéért és a munkáért. A jószágot pedig azonnal etessék, itassák meg. S mindazoknak, akiknek még ezek után sem akaródzik dolgozni, írják fel a nevét. Két nap múlva ismét eljövünk, és a lusta semmi embereket majd mi vesszük gondozásba.

Ígéretemhez híven két nap múlva visszatértünk a gazdaságba. Mindenütt szorgos munka folyt. A szép szarvasmarhák a betonjászlak körül, vastag alomszalmán heverésztek, és bóbiskolva kérődztek.

Medgyesegyházán, október 27-én, a délelőtti órákban a községháza előtt tartottunk népgyűlést. A lakosságot dobszó útján hívtuk össze, de nem volt valami nagy érdeklődés; a gyűlésre csak mintegy háromszázan jöttek el. A községben katonai fogolytábor, abban magyar honvédek voltak. A tábor szovjet tisztikarának egy része is megjelent a népgyűlésen, és végighallgatta a beszédem.

Gyűlés után eldiskuráltam velük. A többi között elmondották: hogy a magyar hadifoglyok között néhányan azt állítják, hogy ők tagjai a magyar illegális Kommunista Párt-

nak. Felkértek, nézzük meg ezeket az embereket, és akiket igazolni tudunk, azokat ők szabadon engedik. Hiszen maguknál nagyobb szükség van ezekre az emberekre, mint nálunk – jelentették ki a szovjet elvtársak.

Ahogy a helyi elvtársakkal megtárgyaltuk a közigazgatás újjászervezését és a helyi pártszervezet megalakulására vonatkozó fontosabb kérdéseket, Márton Sándorral átmentünk a fogolytáborba.

A táborparancsnok fogadott bennünket. A folyosón már felsorakozott kb. 15 igazolásra váró, honvédegyenruhás férfi, de közülük, sajnos, csak ketten tudtak a feltett kérdésekre olyan választ adni, amely alapján a mozgalomhoz való kapcsolatukat igazolni lehetett.

A két szerencsés Tisza József szolnoki famunkás és Horák Ferenc várpalotai bányász elvtárs volt.

A táborparancsnok azonnal szabadon engedte őket. Mi meg bevittük mindkettőt Orosházára, ahol átmenetileg a rendőrségen kaptak beosztást.

Október és november hónapban falusi munkánk során több mint huszonöt községi pártszervezet megalakulását segítettük elő.

A nagy történelmi fordulat sokrétű hullámverésében a létrejött és mindinkább izmosodó kommunista pártszervezetek úgy hatottak, mint a felkelő nap vörös sugarai. S ezek a sugarak fokozatosan áthevítették a légkört, megolvasztották a lelkekre fagyott jeget, és visszavonhatatlanul beragyogták a szabadságra érdemes emberiség életét, jövőjét.

Tartalom

Gyermekévek 6
Cselédsors ... szolgasors 10
A forradalom 12
Tovább egy lépéssel 16
A megszállás alatt 23
Az újrakezdés útján 25
A munkásmozgalom harcos hétköznapjai 30
Hatósági nyomás a munkásmozgalomra 34
A kutya ugat, a karaván halad 36
Ismét magunkra találva 40
Részt vegyünk-e a közéleti munkában? 44
„Dózsa népének szellemét hoztuk el ide ..." 47
Vád alá a Bethlen-kormányt! 49
Harc a titkos választójogért 50
Hogyan etették meg velünk a székelykáposztát? 58
Megtépázott illúziók 60
Aki gondolkodik, az nem iszik 61
Munkásotthon is lesz! 64
A politikai kísértés 72
Pirosodjatok, vörösödjetek májusi virágok 75
„Nem örök az éj, hajnal pirja kél" 77
A hétköznapok feladatai 83
Az eszperantó mozgalom 89
Összetartásban az erő 92
Megcsalt remények 95

Új gondolatok 97
A baloldali kisiparos mozgalom 100
A falusi munka 107
Kibújik a szeg a zsákból 114
Az elmaradt elismerés 121
A falusi vándorkönyvtárak 125
A „Fáklya" 128
A falusi munka hétköznapjai 130
Kedvező véletlenek találkozása 139
Endrődi élmények 143
Aki másnak vermet ás 159
Ellenség a barát álarcában 165
Harc a nagyobb darab kenyérért 177
Amikor a főispán morfondiroz 182
Szokatlan jelenségek az „emberpiacokon" 189
A Szovjetunió megtámadása 191
Internálás 194
A kistarcsai élet 202
„Falumbeli vendégek" a táborban 206
Ismét Kistarcsán 229
Nagykanizsán 235
A büntetőszázadban 239
Ki vállalja a felelősséget? 255
A felszabadulás 266
Hogyan lettem polgármester? 272
Pártépítés 280
A falusi munka 290

Felelős kiadó a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
Szerkesztette: Kukk Györgyné
A borító és kötésterv Urai Erika munkája
Műszaki vezető: Szécsi Andor
Műszaki szerkesztő: Jordán Gusztávné
A szedést 1967. IX. 19-én kezdték meg
Megjelent 1968. III. 30-án, 4300 példányban
Terjedelme: 15 (A/5) ív

PL—2—K—6871

67.3530 Athenaeum Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Soproni Béla igazgató

KERESZTES MIHÁLY

Napnyugtától napkeltéig

Az író igen szerényen, saját személyét teljesen háttérbe állítva írja le visszaemlékezésében azt az utat, amelyet a magyar földmunkásmozgalom harcos és bátor funkcionáriusai megjártak, s amely természetszerűen vezetett a Kommunista Párthoz.

A visszaemlékezés túllépi a személyes vonatkozású emlékek leírását és hű képet ad a Viharsarok földmunkásmozgalmának egy igen érdekes korszakáról és területéről. Az orosházi szociáldemokrata pártszervezet tevékenységét ismerteti a Tanácsköztársaság megdöntésétől a felszabadulásig. Rendkívül szemléletes módon írja le, hogy a földmunkásmozgalom vezetői milyen szívós és kitartó munkával építették és védték harcos szervezе-

teiket és elérték, hogy azokkal mint számottevő erővel kellett számolniok a megye urainak.

Ez a könyv nemcsak a földmunkásmozgalom története iránt érdeklődőknek nyújt nagy élményt, hanem mindenkinek, akit érdekelnek a magyar dolgozók küzdelmei, sikerei, kudarcai. Egyszerű, de ízes és szórakoztatóan tanulságos stílussal, a szemtanú hitelességével számol be ezekről a harcokról.

KOSSUTH
KÖNYVKIADÓ

22,— Ft